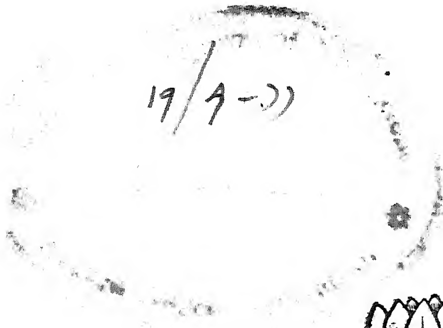
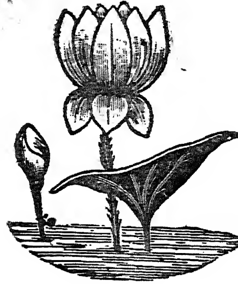
మహాభారత మీమాంస

(రావుబహదూర్ చింతామణివైద్య ఎం.ఏ. ఎల్.ఎల్.బి.,గారు
వ్రాసిన ఉపసంహారమను మరాఠీ గ్రంథమునకు హిందీలో పండిత
మాధవరావు సప్రేగారి అనువాదమగు మహాభారతమీమాంసకు అనువాదము.)

మొదటి భాగము

చర్ల నారాయణశాస్త్రి

1977
మొదటి ముద్రణ
1000 ప్రతులు

లలితా ప్రె
ఖైరతాబా

4.00 రూ.

ప్రతులకు:
చర్ల గణపతిశాస్త్రి
24 పిఠాపురం బీచ్ క్వార్టర్సు
ఆంధ్రయూనివర్సిటీ
వాల్తేరు

విషయసూచిక

మహాభారత మీమాంస

ఓం

నారాయణం నమస్కృత్య నరంచైవ నరోత్తమమ్
దేవీం సరస్వతీం చైవ తతో జయ ముదీరయేత్॥

అర్థము— నారాయణుని, అనఁగా శ్రీకృష్ణుని నరులలో నుత్తముఁడగు నరుని అనఁగా అర్జునుని, నమస్కరించి సరస్వతీదేవినిగూడ నమస్కరించి పిమ్మట, జయము అను పేరుగల గ్రంథమును అనఁగా మహాభారతమును జదువవలయును.

ప్రస్తావము.

భారతవర్షమునందలి ప్రాచీనగ్రంథములలో వేదముల తరువాత నైతిహాసికదృష్టిచే మహాభారతమునకు నెక్కువ మహత్త్వము కలదు. ఇంతియేకాక వేదములు ప్రాచీనమైన యార్యభాషయందునున్నవి. ఇంకను వానిలోని చాలభాగము యజ్ఞములకు సంబంధించిన యనేక వర్ణనలతోడను వైదికదేవతల స్తోత్రములతోడను నిండియున్నది. కాఁబట్టి వైదికసాహిత్యమునుండి చారిత్రికమైన యనుమానములు అస్పష్టముగను స్వల్పముగను మాత్రము బయలుదేఱఁగలవు; కాని మహాభారతగ్రంథము లౌకికమైన సంస్కృతభాషయందుఁ జాలవఱకు సుగమముగా నున్నది. అందుఁ బ్రాచీనములైన యనేకచారిత్రికకథలు ఒకచోటనే చేర్పఁబడియున్నవి. ప్రాచీనకాలమున నశ్వమేధము మొదలైన దీర్ఘసత్రములు, లేక, చాలదినముల వఱకు నగు యజ్ఞములు జరుగుచుండెడివి. ఆయజ్ఞములయందుఁ దీఱిక యైనపుడు చారిత్రికగాథలు, లేక యాఖ్యానములు చెప్పుటయో చదువుటయో వాడుకయైయుండెను. ఇట్టి సమయములయందుఁ బఠింపఁబడిన యనేకములగు నైతిహాసికాఖ్యానములు మహాభారతమున నొక్కచోఁ జేర్పఁబడియున్నవి. ఇదిగాక మహాభారతమునందుఁ బ్రతిచోటను ధర్మము, తత్త్వజ్ఞానము, వ్యవహారము, రాజనీతి, మొదలగు విషయములను గూర్చి విస్తరముగా వివేచనచేయఁబడి యుండెను. ఆవిస్తృతమైన వివేచనవలన దానిని ధర్మగ్రంథమని కాని రాజనీతిగ్రంథమే యనికాని చెప్పవలసియున్నది. తాత్పర్యము మహాభారత ప్రశంసయందుఁ బ్రారంభమున నేది చెప్పఁబడెనో—ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ పురుషర్షభ యదిహాస్తి

తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిత్॥ అది యెంతయు సరిగానున్నది.
ప్రాచీనకాలమున సర్వసంస్కృతసాహిత్యము చాలవఱకు మహాభారతము
మీఁదనే యాధారపడియున్నది. సారాంశ మేమనఁగా ఈ గ్రంథమువలన
మనమునుపటి భారతపరిస్థితులకు సంబంధించి విశ్వసనీయములును విస్తృత
ములు నగు ప్రమాణముల యాధారమునఁ జాల నైతిహాసిక విషయముల
యొక్క జాడ తెలియుచున్నది. ప్రాచ్యులు ప్రాశ్చాత్యులునగు విద్వాంసు
లీదృష్టిచేతనే మహాభారతమును జదివి తమతమ గ్రంథములయందు దాని
నాధారము చేసికొని తమతమ మతములను లేక సిద్ధాంతములను బ్రకటించి
యున్నారు. వెబరు, మేక్డానల్డు హాఫ్ మైను, మొదలుగా ననేక పాశ్చాత్య
విద్వాంసులు ఐతిహాసికదృష్టితో నీ గ్రంథమును మిగులఁ బరిశీలించి
యున్నారు. ఇదేవిధముగా లోకమాన్యతిలకు, దీక్షితుఁడు, ఐయ్యరు మొద
లైన చాలమంది ప్రాచ్యవిద్వాంసులుకూడ నైతిహాసికదృష్టితో నీగ్రంథము
నధ్యయనము గావించిరి ప్రతిభారతీయార్యుఁడును నీ గ్రంథము మీఁద
మిక్కిలి యెక్కువయైన శ్రద్ధను గలిగియున్నాఁడు. కనుక లోకులమనస్సు
నందు, ఈ గ్రంథమువల్ల నేయేయైతిహాసికానుమానములు చేయఁబడఁగ
లవో యని జిజ్ఞాస యుత్పన్నమగుట యెంతేని సహజము; స్వాభావికము
కూడ నై యున్నది. ప్రాచ్యులయుఁ పాశ్చాత్యులయుఁ బరీక్షాదృష్టి
యందుఁ జాలభేదముండుట స్వాభావికమే యై యున్నది. అయినను, ఈ
గ్రంథమునకుఁ బ్రప్రకృతియైన మరాఠీభాషాంతరము యొక్క ప్రారంభమున
నుపోద్ఘాతములో నాయా విషయముల యొక్క విచారము చేసి చూపఁ
బడియెను. మనము ఈ గ్రంథమున మహాభారతమును సాంగోపాంగముగా
నైతిహాసికదృష్టితో విచారింపవలసియున్నది. భారతవర్షములోని ప్రాచీన
పరిస్థితియొక్క యేస్వరూపము మనమిచ్చట విచారింపవలసి యున్నదో,
ఆస్వరూప మాయుపోద్ఘాతములో స్పష్టీకృతమై యున్నది. ఈమహాభారత
మీమాంసాగ్రంథమందుఁ జదువరులయెదుట నేవిషయములుంచవలయునో,
యవి సంక్షేపముగా నీ క్రిందివిధమున నున్నవి. (1) మహాభారత గ్రంథ
మును వ్రాసినవారెవరు? దానియందు నేవిధమైన జ్ఞాన మున్నది.
(2) ఈగ్రంథమునందలి ప్రమాణములవల్లను మఱి యితర ప్రమాణముల
వల్లను దీనికి నేకాలము నిశ్చితమగుచున్నది. (౩) ఈ గ్రంథమందు నేభార
తీయయుద్ధము వర్ణింపఁబడినది, అయ్యది కాల్పనికమా? లేక యైతిహాసి
కమా? (4) ఆయుద్ధము ఐతిహాసికమేని యది యేసమయమున జరిగినది,

లైన రెవరికి జరిగినది. ఈ గ్రంథమందు వర్ణితమైన ప్రాచీన భారతయుద్ధమును సంబంధించి ముఖ్యముగా నీ నాలుగువిషయములు తమ యెదుర నుంచఁబడుచున్నవి. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య విద్వాంసు లుభయులువిస్తృతమైన రీతి నీయన్నివిషయములను విమర్శించియున్నారు. కాఁబట్టి తమకా పాశ్చాత్యుల విచారము గ్రాహ్యమో యగ్రాహ్యమోచూడవలసియున్నది. ఇదిగాక యీ గ్రంథము నుండి ప్రాచీనకాలస్థితికి సంబంధించిన యేయనేక ప్రకారసూచనలు మీకు లభించుచున్నవో వానినుండి మీరు చాల విషయములను దెల్సికొనఁగలరు. భూగోళము, జ్యోతిషము, సేనయు, యుద్ధమును, వర్ణాశ్రమవిభాగము, సంప్రదాయమును ఆచారమును, శిక్ష, అన్నము, వస్త్రము, భూషణము లోనుగాఁ గలవానికి సంబంధించిన బహువిషయములిచ్చటఁ జెప్పఁబడును. ఇవిగాక రాజధర్మము, వ్యవహారము, నీతి, మోక్షధర్మము నుద్దేశించి ప్రాచీన భారతీయార్యులు త్రికాలాబాధితములైన యేనిరుపమానసిద్ధాంతములను స్థిరపఱిచిరో యవియన్నియు నీలోకోత్తరమగు గ్రంథమున గ్రథితములై చేయఁబడియున్నవి; ఈభిన్నభిన్నములైన విషయములన్నియుఁ దమకుఁ బరిచితములు కావింపఁబడును. తాత్పర్యమేమనఁగా, ఆ మరాఠీ భాషాంతరముయొక్క యుపోద్ఘాతమందు నేయనేకములైన ముఖ్య ముఖ్య విషయములు వర్ణింపఁబడియెనో, ఆయన్నిటి వివేచన యీ మహాభారత మీమాంసాగ్రంథమునఁ జదువరులయెదుట నుపస్థితము చేయఁబడును.

మహాభారతములో నేపరిస్థితులవర్ణనయున్నదో, వానిననుసరించి యొకవైపునమహాభారతగ్రంథము వైదికసాహిత్యముదాఁకఁ జేరియున్నది. రెండవవైపున నర్వాచీన కాలికములగు బౌద్ధ జైన గ్రంథములతోడను గ్రీకుల ప్రాచీనేతిహాసగ్రంథములతోడను వచ్చి కలియుచున్నది. కాఁబట్టి పూర్వోక్తమైన వివేచన గావించునప్పుడు మన మేప్రకారముగా వైదికసాహిత్యము నాధారముగాఁ గైకొనఁదగునో, అదేప్రకారముగా బౌద్ధజైనగ్రంథములయు విశేషముగా గ్రీకుగ్రంథములయు విషయములనుసహాయముగాఁ గైకొనఁదగియున్నది. రాఁబోవు వివేచనయందు మనమిట్లే ప్రయత్నము గావించితిమి. వాస్తవమున మహాభారత గ్రంథముయొక్క కాలము మిక్కిలి విస్తృతమైయున్నది; కనుక వేర్వేఱుసమయములయందలిపరిస్థితులయొక్క వర్ణన కావించుచున్న మనకు "మహాభారతకాలము" విషయమునఁగొంచెము భేదముచేయుట యావశ్యకమై యున్నది. "మహాభారత

కాలము" వలన మనము మహాభారతముయొక్క యంతిమ స్వరూపసమయమును అనఁగా సాధారణముగా సికందరునకు సమకాలికులైన గ్రీకుల సమయము నర్థముగాఁ దీసికొనియుంటిమి. ఇఁక, మహాభారత యుద్ధకాల శబ్దముయొక్క ప్రయోగమును మనముమహాభారతకాల ప్రారంభ సమయము యొక్క యర్థమునఁ జేసియుంటిమి. అవుఁగాక, ముఖ్య విషయముమీఁద విచారము చేయకమునుపు విస్తీర్ణ మహాభారతము విషయమై యొక్క కోష్టకమునిచ్చుట మిక్కిలి యావశ్యకమై యున్నది. ఆకోష్టకమిట్లున్నది:-

అనుక్రమణికాధ్యాయములోపలఁ జెప్పినదాని ననుసరించి			గోపాలనారాయణ ప్రతి ననుసరించి		గణపతికృష్ణ ప్రతి ననుసరించి		కుంభకోణము ప్రతి ననుసరించి	
	అ	శ్లో	అ.	శ్లో.	అ.	శ్లో.	అ.	శ్లో.
1ఆదిపర్వము ...	227	8884	2 4	86 9	234	8466	26	10898
2సభాపర్వము ...	78	2511	8	2712	81	2709	3	4977
3వనపర్వము ...	269	1866	315	10494	315	11854	3 5	14081
4విరాటపర్వము ..	67	2050	72	2372	72	2327	73	3575
5ఉద్యోగపర్వము.	186	6698	196	6559	196	6618	196	6752
6భీష్మపర్వము ...	117	5884	122	5969	22	5817	22	5908
7ద్రోణపర్వము ...	170	8909	202	6572	202	9593	203	10127
8కర్ణపర్వము ...	68	4964	96	4964	66	4987	101	4986
9శల్యపర్వము ...	59	3220	65	5618	65	3608	66	3594
10సౌప్తికపర్వము.	18	870	18	803	18	810	18	815
11స్త్రీపర్వము ...	27	775	27	825	27	826	27	807
12శాంతిపర్వము ...	329	14732	365	14938	366	13732	375	15153
13అనుశాసనపర్వము	146	8000	168	7639	169	7839	2 4	10983
14 అశ్వమేధపర్వము	103	3320	92	2736	92	1852	118	4543
15ఆశ్రమవాసిపర్వం	42	1111	39	1088	39	1085	41	1098
16మౌసలపర్వము	8	320	8	287	8	287	9	300
17మహాప్రస్థానపర్వం	3	123	3	110	3	109	3	111
18స్వర్గారోహణపర్వం	5	209	6	220	6	307	6	337
మొత్తము ...	1923	84244	2109	83525	2111	83826	2325	98845
19 హరివంశము ...		2 00	2 3	15485		12000		12000
		[illegible]244	2372	9010		95826		110545

ఈకోష్ఠకమువలనఁ జదువరులు మహాభారతమునందు నీయఁబడిన శ్లోకసంఖ్యకంటెఁ జెన్నపురిప్రతియందు మిక్కిలి యెక్కువశ్లోకములున్నవని సహజముగాఁ దెలిసికొనఁగలరు కాని బొంబాయిప్రతులు రెండిటి యందు నావిషయము లేదు వానిలోని శ్లోకసంఖ్య తఱచు సమానముగానే యున్నది. అదిగాక మహాభారతములో నీయఁబడిన శ్లోకసంఖ్యకు సరిపోవుచున్నది. కుంభకోణప్రతియందు నేయధ్యాయము లను సందర్భములను గానెంచి చిన్నలిపిలో నిచ్చియుండెనో, వానిని మనము కోష్ఠకముయొక్క లెక్కలోఁ దీసికొనియుండలేదు. అయినను ప్రతిపర్వమునను దఱచుగా నొకటిరెండువేలు పద్యములు పెరిగినవి; మహాభారతమునఁ జెప్పినట్లు హరివంశములోని 12000 పద్యములుగూడ దానియందుఁ గలిపిన యెడల నీప్రతిలోని పద్యసంఖ్య యొక్క లక్షపదివేలవఱకుఁ జేరుచున్నది అనఁగా మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడిన యొక లక్షసంఖ్యకంటె నీసంఖ్య చాలఁ బెరిగిపోయినది ఈదృష్టితోఁ జూచుచున్న మనము కుంభకోణప్రతినైతిహాసికవిచారములోఁ దీసికొనఁదగదని చెప్పుటలో వచ్చినయిబ్బంది యేమియు లేదు; కనుకనే మనము దానిని మనవిచారములోఁ దీసికొననులేదు.

హరివంశమును విడిచిపెట్టితిమేని బొంబాయిలోని రెండు ప్రతులును మహాభారతమునం దీయఁబడిన శ్లోకసంఖ్య ననుసరించియే యున్నవి. ఆలోచింపఁగా నధ్యాయములసంఖ్య పెరిఁగియున్నది. అయినను మొత్తము కలిసి పద్యసంఖ్య తక్కువయేయున్నది. ఈకారణముచేత నైతిహాసిక విచారముచేయుటలో నీప్రతులయుపయోగము మిక్కిలి యెక్కువగా నుండునని చెప్పవచ్చును ఇంతియేగాక నీలకంఠ టీకాకారుఁడు శ్రీధరుడు చాలనను సంధానముతో నెక్కడెక్కడ గౌడులపాఠభేదమున్నదో, అక్కడనక్కడ నాపాఠభేదము నిచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు నెక్కడనైన నేదేని పద్యము గౌడులపాఠమున లేకున్నచో నదికూడఁ డీకయందుఁ జూపించుచున్నాఁడు కావున నీలకంఠుని టీకయున్న బొంబాయిప్రతి మహారాష్ట్రి) గౌడప్రతులు రెండిటియందును సర్వసమ్మతమైయున్నది. అదికారణముగా నైతిహాసిక విచారమందుఁ గైకొనుటకు యోగ్యమగుచున్నది. రాఁబోవు మీమాంస యందు మనము దానినుపయోగించితిమి బొంబాయి ప్రతులయందు రెండిటియందును మిక్కిలి కొంచెముమాత్రము భేదమున్నది: ఏదోయొక సమయమున మాత్రము మనమాభేదము విషయమై ధ్యానముంచవలసి

యుండును. ఈ ప్రస్తావమునందు నింతమాత్రము చెప్పి యిఁపుడు మనము మీమాంసలోని భిన్నభిన్న విషయములకంటె ముందు మహాభారతకర్తల సంబంధమున విచారమును జేయుచున్నాము.

మొదటి ప్రకరణము

మహాభారత కర్తలు

మహాభారత గ్రంథమున నొకలక్షయనుష్టుప్ శ్లోకములు కలవనియు దానికిఁ గర్త కృష్ణద్వైపాయనుఁడైన వ్యాసుఁడనియు నీవిషయమంతటను బ్రసిద్ధమై యున్నది. మహాభారతమందుఁ జెప్పఁబడిన విధముగా వాస్తవిక మైన పద్యసంఖ్య, ఖిలపర్వముతో సహితము 96244 అయియున్నది: ఖిల పర్వమును విడిచిపెట్టినయెడల నాసంఖ్య 84525 లేక 83826 అగుచున్న దనియు హరివంశసహితముగా పద్యసంఖ్య తక్కువకంటెఁ దక్కువ 95826 అట్లే యెక్కువకంటె నెక్కువ 100010 యగునని యుఁ జదువరులకు ముందటి కోష్టకమువలనఁ దెలియుచున్నది. సారాంశము, ఈచెప్పిన వస్తు స్థితినిబట్టి మహాభారతగ్రంథమందు దగ్గఱదగ్గఱగా నొకలక్షపద్యములు ఉన్న వని తేలుచున్నది. ఇంతటి పెద్దగ్రంథముయొక్క రచన నొకమనుష్యుఁడే గావించియుండుననుట యసంభవముగా నగపడుచున్నది. వీనిఁబట్టి మహా భారతకర్తలు ఒకనికంటె నెక్కువవారై యుందురని యనుమానింపవలసి వచ్చుచున్నది. మహాభారతముయొక్క వర్ణనానుసారముగానే యీకర్తలు ముగ్గురైయుండిరి. వ్యాసుఁడు, వైశంపాయనుఁడు, సౌతియును. భారతీయ యుద్ధమునకుఁ బిదప వ్యాసుఁడు జయనామకమైన యితిహాసమును రచించెను. ఈయితిహాసమును వ్యాసశిష్యుఁడగు వైశంపాయనుఁడు పాండవుల మునిమనుమఁడైన జనమేజయునికి, అతఁడు సర్పసత్రముచేయునపుడు విని పించెను; అచ్చట నాకథనువిని సూతుఁడు రోమహర్షణునికిఁ బుత్రుఁడయిన సౌతియుగ్రశ్రవుఁడు నైమిశారణ్యమున సత్రముగావించిన ఋషులకు విని చెను. ఈకథయొక్క వర్ణన భారతమందే యున్నది ఏ ప్రశ్నోత్తరములు వైశంపాయన జనమేజయులనడుమ జరిగినవో, అవి వ్యాసమహర్షి మూల గ్రంథముకంటె గొంచె మధికముగాకమానవు. ఇది నిస్సందేహము. ఇదే ప్రకారము సౌతి శౌనకులమధ్య జరిగిన ప్రశ్నోత్తరములు వైశంపాయ నునిగ్రంథముకన్నఁ గొంచె మెక్కువయై యుండవలయును. సారాంశము

వ్యాసుని గ్రంథమును వైశంపాయనుఁడును, వైశంపాయనుని గ్రంథమును సౌతియుఁ బెంచి యొకలక్షపద్యములను జేసియుండిరి. ఇందులకుఁ బ్రమాణముగా బ్రతియొక్క వచనమిట్లున్నది. "ఏకం శతసహస్రంచ మయోక్తం వై నిబోధత" (ఆ.అ 1,109)అనఁగా ఒకలక్ష పద్యములయొక్క మహాభారతమును నేను జెప్పితిని, అని యిందువలన స్పష్టమగుచున్నది. విచారింపఁగా నందఱును సమస్తమహాభారతముయొక్క రచనయు నొక్క వ్యాసునిదే యనియే తలఁచుచున్నారు. అయినను లక్షణవల్లనే దీనియొక్క యర్థమునుదెలిసికొనవలయును. వైశంపాయనుఁడును సౌతియు నేవర్ణనగావించిరో లేక వారేయంశమును బెంచిరో, అదంతయును వ్యాసమహర్షి ప్రేరణవల్లనే జరిగినదని కాని యతనిమతముల యాధారముననే రచింపబడిన దని కాని యెంచినచో వ్యాసమహర్షికి లక్షశ్లోకముల కర్తృత్వమునిచ్చుటలో నేయాటంకమును లేదు. వాస్తవమున మహాభారతకర్తలు ముగ్గురని యెంచవలయును. వారు వ్యాసుఁడు, వైశంపాయనుఁడును సౌతియును. చాలమంది విద్వాంసులు మహాభారతమును రచించినవారు ముగ్గురికంటె నెక్కువ యుందురని చెప్పుచున్నారు. కాని యీయూహ నిరాధారముగానున్నది. ఇంతియేకాక యీయొకగ్రంథమునకై ముగ్గురుకవులకంటె నెక్కువమంది యొక్క యక్కఱయు నగపడదు.

ముగ్గురుకర్తలు మహాభారతమునకు వర్తమానస్వరూపమునిచ్చి యుండిరనుటకు నింకను గొన్నియనుకూలప్రమాణము లుకలవు. అందు మొదటిది యిది-ఏదియనఁగా-ఈగ్రంథమునకు మూఁడు పేరులున్నవి ఈ విషయమీగ్రంథమునుండియే స్పష్టముగాఁ బ్రకటమగుచున్నది. ఆది పర్వమందును నంత్యపర్వమందును "జయోనామేతిహాసోఽయమ్" అనియున్నది. అనఁగామూలగ్రంథమైతిహాసికమైయున్నది. దానిపేరు జయము. ఒకకొంత గడచినపిదప నీగ్రంథమునకు భారతనామము ప్రాప్తమయ్యెను. మిక్కిలి విస్తరిల్లినపుడు దానిని మహాభారతమని పిలువనారంభించిరి. ఈమూఁడు పేరులు భిన్నభిన్నలైన ముగ్గురు కర్తల యొక్క కృతులకుఁ జక్కఁగా నుపయుక్తములైనవి; అనఁగా వ్యాసమహర్షియొక్క గ్రంథమునకుజయము వైశంపాయనునియొక్క గ్రంథమునకుభారతము, సౌతియొక్క గ్రంథమునకు మహాభారతము' అని చెప్పఁగలము. జయముచేత పాండవుల విజయము సూచింపబడుచున్న దనియు, ఇదే నామముగల మూలము ఇతిహాసగ్రంథమైయుండు ననియు నెంచుట యుక్తిసంగతముగా నగపడుచున్నది.

ఈ గ్రంథమందలి మొదటినమస్కారము నగృహీతమైన "నారాయణం నమస్కృత్య, శ్లోకమునందుఁ గలదు. నిస్సందేహముగా నీశ్లోకము వ్యాసమహర్షి దే యైయున్నది కాఁబట్టి యిందు మొట్టమొదట వ్యాసమహర్షి నామ ముండదు. కొందఱీశ్లోకమున కీపాఠాంతరమును దలఁచుచున్నారు—దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతోజయ ముదీరయేత్" కాని యీ పాఠము తరువాతఁ గల్పింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది "దేవీం సరస్వతీంచైవ" ఇదే పాఠ ముచితముగా నగపడుచున్నది. ఇదియునుగాక వ్యాకరణముఁబట్టి కూడ, చైవ, పదమునకే యావశ్యకత యున్నది. ఇంతే గాక యీ నమస్కారశ్లోకమునందు మహాకవియొక్క కుశలతకూడఁ జూపట్టుచున్నది; కావున నీ శ్లోకము వ్యాసమహర్షి దే యగుననియు నిం దతఁడు తన నామమును నమస్కారమునకై వ్రాసియుండడనియుఁ జెప్పవలసియున్నది. గ్రీకు కవిశిరోమణి హోమరు తన ఇలియడ్ నామకమైన మహాకావ్యముయొక్క ప్రారంభమును నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు— "ఓ వాగ్దేవీ! ఏకిలీజుయొక్క క్రోధమును నీవు వర్ణింపుము" (*Cf Achilles wrath to Greece of heavenly goddess sing*) ఈ వాక్యమునందుఁగల మూఁడు విషయములను చెప్పియున్నాఁడు— అనఁగా కావ్యనాయకుఁడు ఏకిలీజు, కావ్యవిషయము వానియొక్క క్రోధమె వాగ్దేవియొక్క స్మరణము. ఇదేరీతిగా మన ప్రాచీన మహాకవి వ్యాసమహర్షియు, దన నమస్కార విషయశ్లోకములో నీ మూఁడు విషయములనే సమావేశపఱిచెను—అనఁగా గావ్యనాయకులు నరనారాయణులు (అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడును) కావ్య విషయము వారియొక్కజయము, వాగ్దేవియొక్క స్మరణమును దీనిఁబట్టి యీ నమస్కారశ్లోకము వ్యాసమహర్షి దే యనియు; అతనిగ్రంథనామము జయమనియుఁ దోఁచుచున్నది. ఇప్పుడు వైశంపాయనునియొక్క గ్రంథమునకు, భారతనామ మెట్లు ప్రాప్తమయ్యెనో అది చూడవలసి యున్నది. ఈ గ్రంథమందు వైశంపాయనుని దొట్టి యైదుగురుశిష్యులను వ్యాసమహర్షి తన గ్రంథమును జదివించెననియు వారు భారతసంహితను జదివిరనియు, నగపడుచున్నది. ప్రతిశిష్యుఁడును ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్క సంహితఁ జేసిరి. ఇట్టితో వైశంపాయనునియొక్క గ్రంథమునకే భారతనామము స్వభావముగాఁ ప్రాప్తమగుచున్నది; ఇఁక సౌతియొక్క యొకలక్షశ్లోకములు అలభ్యహార్గ్రి) తము నకు మహాభారతనామము ప్రాప్తించియుండునను నాయము కూడ స్వాభావికము యుక్తిసంగతము నై యగపడుచున్నది.

భారతము మహాభారతము అని పేరులుగల వేఱు వేఱు గ్రంథము లొక సమయముననే ప్రచలితములై యుండెనని తెలియుచున్నది. సుమంత, వైశంపాయన, పైలాదుల నుచ్చరించునపుడు ఆశ్వలాయనుని యొక్క సూత్రము (ఆ. గృ. 3. 4.)న భిన్న భిన్న నామములఁ "గై కొని "భారత మహాభారతాచార్యాః" అని చెప్పబడియున్నది. ఇందువలన వైశంపాయ నాదిఋషులకు భారతాచార్యబిరుదము ప్రసిద్ధమయ్యెననియు, భారతమహా భారతనామకములగు భిన్న భిన్న గ్రంథము లొకసమయమందుఁ బ్రచలితము లయ్యెననియు, ననుమితి కలుగుచున్నది.

మహాభారతమునకు ముగ్గురు కర్తలగుటకు రెండవప్రమాణము మహాభారతముయొక్క యారంభము మూఁడు స్థానములతో నగుట యై యున్నది. ఈ విషయము గ్రంథమునందే యగపడుచున్నది. "మన్వాది భారతం కేచిత్" ఇత్యాదిశ్లోకములందు మను, ఆస్తీక, ఉపరిచర, అను మూఁడుస్థానములు ఈ గ్రంథముయొక్క యారంభములుగా నెంచఁ బడుచున్నవని యున్నది. రాజైన యుపరిచరుని యాఖ్యానమునుండి (ఆదిపర్వ-అ63) వ్యాసుని గ్రంథముయొక్క యారంభము, ఆస్తీకుని యాఖ్యానము (ఆది అ-13) నుండి వైశంపాయన గ్రంథముయొక్క యారంభము; ఎందుచేతననఁగా వైశంపాయనుని గ్రంథము సర్పసత్రసమ యమునఁ బఠింపఁబడెను. కనుకనే యాస్తీకునికథ ప్రారంభమునఁ జెప్పుట యావశ్యకమయ్యెను. సౌతియొక్క విస్తీర్ణ మహాభారత గ్రంథముయొక్క ప్రారంభము మనుశబ్దముతో అనఁగా "వైవస్వత" శబ్దముతో నగుచున్న దని తెలిసికొనుట స్వాభావికమైయున్నది.

ఇప్పుడీమూఁడు గ్రంథముల విస్తర మెంతయుండెనను విషయము విచారింపవలసియున్నది. వ్యాసమహర్షి యొక్క మూలగ్రంథమగు "జయ ము"నందు నెన్నిశ్లోకములున్నవో యిది సరిగాఁ జెప్పుట శక్యముకాదు. మేక్డనాల్డు, వేబరు, మొదలైన పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు ఆ పద్యములసంఖ్య 8800 అయి యుండెనని చెప్పుచున్నారు. కాని యామతము మనచే గ్రహింపఁదగినదికాదు. ఎందుచేతననగా: ఇది కేవలము తర్కమునాధారము చేసికొని సమర్థింపఁబడినది. సత్యమైన విషయము, ఏది యనఁగా, మహాభా రతమున 8800 సంఖ్యయొక్క యుచ్చారణము వ్యాసమహర్షి యొక్క

కూట శ్లోకములనుద్దేశించి వచ్చినది. ఈయుచ్చారణమునే ముందు వెనుక లకులాగి మూలగ్రంథములోని పద్యములసంఖ్య యంతియే (అనఁగా 8800) యగు ననుటకుఁ బ్రమాణముగాఁ జెప్పఁబడఁగలదు. దీనియాధారమున సరళముగా నిట్టియనుమానము బయలుదేఱఁజాలదు. వర్తమాన మహాభారతమునందు 8800 కూట శ్లోకములున్నవని కూడ నిశ్చయపూర్వకముగాఁ జెప్పఁజాలము; మనమీ విషయమై ధ్యానముంచినయెడల నొక్కొకటి శ్లోకమంతయుఁ గూటము (గూఢార్థము) గాలేదు. ఇఁక నేమంటేఁ గొంతకొంత యంశమునందే యీగూఢార్థ మగుచున్నది. దానిఁ బట్టి శ్లోకమంతయు నర్థము కాకపోవచ్చును. అట్టికూటశ్లోకములను లెక్కింతుమేని యీ చెప్పినసంఖ్య యంత యెక్కువకాదు. ఈయభిప్రాయమును స్పష్టపఱుచుకొనుటకు నిం దొకటిరెండుదాహరణము లీయఁబడుచున్నవి. విరాటపర్వమున "జిత్వావయం నేష్యతి చాద్యగావః" ఈ వాక్యము కూటశ్లోకమునకుఁ బ్రసిద్ధమైన యుదాహరణముగా నున్నది. ఎపుడు మనమిట్లు పదచ్ఛేదము చేయుదుమో--జిత్వా, అవ, యం, నేష్యతి, చ, అద్య, గాః, వః,--అపుడు దీనికర్థము వచ్చుచున్నది, ఇట్టిశ్లోకములు మొదటిపర్వములలో నధికముగా నున్నవి. క్రమక్రమముగాఁ బోయిన కొలఁదిఁ దక్కువ యగుచున్నవి. అయినను మహాభారతమున గూఢార్థ శ్లోకములెక్కువ యున్న వనుటకు సందేహము లేదు. ఇటువంటి శ్లోకములయందుఁ గొన్నిశబ్దము లప్రసిద్ధార్థమున వ్యవహరింపఁబడియున్నవి. ఎట్లనఁగా "నాగైరివ సరస్వతీ" ఇక్కడ సరస్వతీ=సరస్ + వతీ=సరోయుక్తము, ఈయర్థమున నున్నది. మహాభారతమున, సరళములయ్యును క్తప్రకారముగా భిన్నమైన గూఢార్థములకు ద్యోతకములైన శబ్దములు గల యిట్టి శ్లోకము లనేకములున్నవి. ఇట్టిచోఁ గూటశ్లోకములసంఖ్య సరిగా 8800 లేదు. కాబట్టి యీసంఖ్యయందుఁ గొంత యతిశయోక్తి యున్నదని చెప్పవచ్చును. ఆమాట యెట్లున్నను ఈశ్లోకమువలనఁ బై సంఖ్య వ్యాసమహర్షి యొక్క మూలగ్రంథపుదే యని యనుమానము చేయఁబడఁజాలదు, ఇదిగాక యింకను నొకవిషయమున్నది. వ్యాసమహర్షి యహోరాత్రములు పరిశ్రమము చేసి మూఁడుసంవత్సరములకుఁ దనగ్రంథమును బూర్తిగావించెనని మహాభారతమున స్పష్టముగా నున్నది. ఇందువలన

అష్టౌశ్లోక సహస్రాణి అష్టౌశ్లోక శతానిచ అహంవేద్మి శుకోవేత్తి సంజయోవేత్తి వానవా॥

వ్యాసమహర్షి వంటి ప్రతిభాశాలియైన సంస్కృతకవికిఁ బ్రతిదినము నేనిమి దింటికంటె నెక్కువ యనుష్టుప్ శ్లోకములను రచింపఁగలుగుట మిక్కిలి సులభముగా నుండె నని యెంచవచ్చును. సారాంశము, వ్యాస మహర్షి యొక్క మూలగ్రంథములోని విస్తారమెంతయుండెనని విషయము నిశ్చితరూపముతోఁ జెప్పఁబడఁజాలదు. వైశంపాయనుని 'భారత' మందు పద్యములసంఖ్య 24000 కావచ్చును. "భారతసంహిత 24000 పద్యములు గలది. మిగిలిన76000 పద్యములయందుఁ బూర్వులయొక్క మనోరంజకము లైన కథలు వర్ణింపఁబడినవి" అని మహాభారతమునందే స్పష్టముగాఁ జెప్ప బడియున్నది. దీనిచేత నుపాఖ్యానములను విడిచి మిగిలిన 24000 పద్య ములయందు భారతసంహితయొక్క రచన చేయఁబడియెనని యనుమానము కలుగుచున్నది. సంహితాశబ్దము అథమొదలుకొని ఇతివఱకు నొక్క వ్యవస్థతో వ్రాయఁబడిన గ్రంథము, అని యర్థమును బోధించుచున్నది. ఇదికూడఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది. ఏమనఁగా వ్యాసమహర్షి యొక్క యైదు గురుశిష్యులు ప్రత్యేకముగాఁ దమతమభారత సంహితలను రచించిరి. దీనిఁబట్టిగూడ సంహితాశబ్దమునకుఁ బైని చెప్పఁబడిన యర్థమే ప్రకట మగుచున్నది. అప్పుడు, భారతసంహితయొక్క విస్తారము 24000 పద్యసంఖ్యగలది యను నీవాక్యము వలన వైశంపాయనుచేత రచింపఁబడిన గ్రంథమున 24000 పద్యములుండె ననియే ప్రకటన మగుచున్నది. సౌతియొక్క గ్రంథమువిషయమై దానియొక్క విస్తార మెంత యున్నదో చెప్పనవసరములేదు. వైశంపాయనునియొక్క భారతమందు నుపాఖ్యా నాదులను గలిపి యాతఁడొక లక్షపద్యములయొక్క మహాభారతమును నిర్మించెనని యందఱు నెఱుఁగుదురు.

వైశంపాయనునియొక్క గ్రంథమునకు మొదట ఆస్తీకునికథ చెప్పఁబడియుండు నను విషయము స్వాభావికమై యున్నది. అనఁగా నాకథను ముందటి యధ్యాయము మాత్రము సౌతివి యనుటకు సందేహము లేదు; అనగా అనుక్రమణికాపర్వము, పర్వసంగ్రహపర్వము, పౌష్య పర్వము, పౌలోమపర్వము వీనిని గలిపి 12 అధ్యాయములు సౌతివి. ఈ మొదలిటి యధ్యాయములలో, ఇప్పటి గ్రంథరచనాపద్ధతినే యనుసరించి సౌతి ప్రస్తావనను, ఉపోద్ఘాతమును, అనుక్రమణికను సమావేశపఱిచెను; ప్రతిపర్వమున నెన్ని పద్యములు ఎన్నిఅధ్యాయములు గలవో లెక్క

పేర్చెను. ఇందువలన సౌతియొక్క గ్రంథమునకుఁ బ్రాయికముగా స్థాయియైనరూపము ప్రాప్తమైయున్నది. ఇప్పటిభారతమున నగపడుచున్న పద్యములసంఖ్య సౌతిచెప్పిన సంఖ్యకంటె నించుమించుగా 1000 తక్కువ యగుచున్నది. కొన్ని పర్వములయందు పద్యములసంఖ్య తక్కువయై యున్నది. కొన్ని పర్వములయందు నెక్కువయై యున్నది; కాని యీ తారతమ్యము యొక్క పరిమాణము మిక్కిలియల్పము. భారతటీకాకారుడు కూడ నీన్యూనాధికభావముయొక్క యుల్లేఖనములు గావించెను. ఈ న్యూనాధికభావము లేఖకుల పొరపాటువలన నైయుండునని యాతని యభిప్రాయము. కాని యిచట నొక ప్రశ్నము కలుగుచున్నది. ఏమనగా సౌతి చెప్పినసంఖ్యకంటె నెక్కువ పద్యసంఖ్యగల యిపుడు బ్రచలితములైన సంస్కరణములయందు లేఖకులపొరపాటెట్లెంచఁబడును? అనఁగా లేఖకులు హృదయపూర్వకముగా పద్యములసంఖ్య వృద్ధిచేసిరని స్పష్టపడుచున్నది, ఇట్లు వృద్ధినొందింపఁబడిన పద్యములు ముఖ్యముగా వనపర్వమందును ద్రోణపర్వమందును మాత్రమగుపడుచున్నవి. ఆదిపర్వమున సౌతి 227 అధ్యాయములను జెప్పియున్నాఁడు. దానియందుఁ డీకాకారుఁడు చెప్పినవి 237 అధ్యాయములై యున్నవి. ఈ యన్నియధ్యాయముల యందును పద్యములసంఖ్య తక్కువగా నున్నది, కాఁబట్టి యధ్యాయముల యొక్క యధికసంఖ్య లేఖకులపొరపాటువలన వ్రాయఁబడియుండునని యోచింపఁబడఁగలదు. కాని వనపర్వమందును ద్రోణపర్వమందును నధ్యాయములు నధికముగానున్నవి. పద్యములు నధికముగానున్నవి ఈవృద్దినొందిన పద్యసంఖ్య యెక్కువగా లేదు; అనఁగా వనపర్వమందు దాదాపు 200 పద్యములు ద్రోణపర్వమందు దాదాపు 600 పద్యములు పెరిఁగినవి. ఈ ప్రకారము రెండుపర్వములయందుఁ గలిపి 800 పద్యములుమాత్రము; రెండు పర్వముల మొత్తము 21000 పద్యములలోఁ జేరియున్నవి. సమస్త మహాభారతమందును సౌతి లెక్కించిన పద్యసంఖ్యలకంటె నేఁడు ప్రచలితములైన సంస్కరణములయందు 1000 పద్యములు తక్కువగానున్నది. న్యూనాధికభావముయొక్క పరిమాణముకూడ మిక్కిలి స్వల్పము. ఈయన్నివిషయములవల్లను జెప్పవలసిన దేమనఁగా నేఁడు 2000 సంవత్సరములు గడచిపోయిన తరువాతఁ గూడ (ఈకాలముయొక్క నిర్ణయము ముందుకుఁ దోయు కావింపఁబడును) సౌతియొక్క గ్రంథమందు నెంతయో యంతరము లేదు.

సౌతి తనగ్రంథమునకుఁ బదునెనిమిదిపర్వముల నేర్పఱిచెను. ఈ పర్వవిభాగము క్రొత్తదియును నతఁడే కావించినదియు నై యున్నది. వైశంపాయనుఁడు 'భారత' మందు నేపర్వముల నేర్పఱిచెనో, అవి మఱి యొకవిధముగా నున్నవి, చిన్నవి మఱియును వా సంఖ్య 100 అయి యున్నది. ఈసంగతి మహాభారతమందు సౌతియొక్క యనుక్రమణిక వల్లనే ప్రకటమగుచున్నది. ఏగ్రంథకారుఁడును, తనయొక్కగ్రంథమందే ఒక్కపేరుగల విభాగములనే గొన్ని చిన్నవిగను గొన్ని పెద్దవిగను నెప్పుడును జేయఁడు. అతడు తనగ్రంథములోని చిన్న పెద్దభాగములకు వేర్వేఱు పేరుల నిచ్చును; ఎట్లనఁగా, కాండము దానియొక్క యంతర్గత మగు నధ్యాయము లేక సర్గము. ఇందువల్ల నుక్తమైన రెండుప్రకారముల విభాగములు భిన్నభిన్న గ్రంథకారులు చేసినవేయని స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అనఁగా వైశంపాయనుని భారతగ్రంథమందుఁ బర్వము అని పేర్లుగల విభాగములుండెను. అవి మిక్కిలి చిన్న చిన్నవిగా నుండెను; సౌతి యీచిన్న పర్వముల నొక్కచోఁ జేర్చి తన బృహద్గ్రంథములోని 18 భాగములనుజేసెను. ఈభాగముల కాతఁడు పర్వములనియే నామము లనుగూడ నుంచెను. దీనియొక్క పరిణామమిది యయ్యెను. ఏదియ నఁగా, ఒకపెద్దపర్వమందు నదే నామముగల చిన్న యుపపర్వములు గూడఁ గలిసిపోయియున్నవి. ఉదాహరణ మేమనఁగా సౌప్తిక పర్వమున సౌప్తికపర్వమున్నది. సభాపర్వమున సభాపర్వమున్నది. ఆశ్వమేధిక పర్వమున నాశ్వమేధికపర్వమున్నది. వైశంపాయనుని మూలభారతమందు సరిగా 100 పర్వములుండ వని యనుమానము కూడఁ గాఁగలదు. ఒక్కొక్క చోట సౌతి క్రొత్తపర్వములనుగూడ రచించెను. ఎందుచేత ననఁగా అనుక్రమణికాపర్వము. పర్వసంగ్రహపర్వమును పౌష్య పర్వమును సౌతికావించినవనుటకు సంశయములేదు. హరివంశ ఖిలపర్వముమని చెప్పఁబడుచున్నది, 'ఖిల' శబ్దము నకుఁ దరువాతఁ గలుపఁబడినదియని యర్థము. దీనియొక్క పర్వసంఖ్య 18 కంటెను 100 కంటెను వేఱై యున్నది, దీనిని సౌతి గ్రంథవిషయముయొక్క పూర్తికై కలిపియు న్నాఁడు. కనుకనే దానికి "ఖిలపర్వ" మని పేరుపెట్టి పందొమ్మిదవ పర్వమును జేసెను. అందుఁ జిన్న చిన్నవి మూఁడుపర్వము లున్నవి. ఈ పర్వములకుఁ గర్తసౌతి కాఁడని తెలియుచున్నది. "ముందు వ్యాసమహర్షి

100 పర్వములను రచించెను; పిమ్మట సూతపుత్రుఁడు లోమహర్షణి నైమిశారణ్యమందు 18 పర్వములను మాత్రము పఠించెను. అనియున్నది.

ఏతత్పర్వశతం పూర్ణం వ్యాసేనోక్తం మహాత్మనా!
యథావ త్సూతపుత్రేణ రోమహర్షణినా తతః॥
ఉక్తాని నైమిశారణ్యే పర్వాణ్యష్టాదశైవతు. (ఆ.అ.2-84.)

దీనివలన 18 పర్వముల విభాగమును సౌతియే చేసెనని సర్వ వాదముగా సిద్ధించుచున్నది.

వర్తమాన మహాభారత కర్తలగు వ్యాస, వైశంపాయన, సౌతులనెడి మూఁడువ్యక్తులు కల్పితములుకావు ఇతిహాసికములై యున్నవి. కృష్ణయజుర్వేద కాలకమునఁ బారాశర్యవ్యాసుని నామము వచ్చినది. వ్యాసుఁడు భారతయుద్ధమునకు సమకాలికుఁడు. మహాభారతములోని యనేకవర్ణనలు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచినవి వలె నగపడు చున్నవి వానియందలి యనేకవిషయములు తరువాతికవులు కల్పింప లేనివిగాఁ గూడ నున్నవి. వైశంపాయనుఁడును వ్యాసమహర్షి కొక శిష్యుండని చెప్పఁబడియున్నది. (అతఁడు ప్రత్యక్షముగా శిష్యుఁడుకాక కేవలము శిష్యపరంపరయందే యుండుటయు సంభవము) ఇతని పేరు ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రములలో నగపడుచున్నది. ఇతఁడు అర్జునుని మునిమనుమఁడగు జనమేజయునికి సమకాలికుడు. సమస్తమహాభారతము లోని భాషయు, నేప్రాచీనభాష యాధునిక సంస్కృతభాషకంటె వేఱయి యున్నదో, యేది ప్రత్యక్షముగా మాటాడునపుడు వచ్చుభాషతో సమానముగా నగపడుచున్నదో అట్టిభాషగా నున్నది. మహాభారతమునందలి కొన్నిభాగముల యొక్క భాష బహుప్రాచీనమైనదిగను, మిక్కిలి ప్రభావంతముగను నున్నదనుటలో సందేహములేదు. ఈ విషయమలలోని సత్యత భగవద్గీతవంటి కొన్ని భాగముల భాషవలనఁ బ్రకటము కాఁగలదు. సౌతివిషయమున విచారము చేయునపుడు ఈవిషయమై ధ్యానముంచవల యును. ఏదియనఁగా సూతులు తఱచు కథలను జదివెడు పని చేయుచుం డెడివారు. అట్లయ్యును లోమహర్షణునికిఁ బుత్రుఁడగు నుగ్రశ్రవుని సౌతి యనుటకు కారణమేమియు నగపడదు. ఎందుచేతననఁగా సూతశబ్దము జాతివాచకనామమై యున్నది. సూతుఁడు శౌనకునికి ననేకకథలను వినిపించెననికూడఁ బురాణములయందు నున్నది. కాని సూతుఁడును

సౌతియు వైతిహాసికవ్యక్తులగుటలో నేవిధమైన సందేహమును లేదు. సౌతి వైశంపాయన భారతమును బెంచి మహాభారతస్వరూపము నెందులకిచ్చెను? ఎట్లిచ్చెను? అను విషయములు ముందుకుఁబోయి విచారింపఁబడును కాని గ్రంథకాలనిర్ణయమువల్ల నీ సౌతి వైశంపాయనునికి సమకాలికుఁడుకాఁడను సంగతిలో బొత్తిగా సంశయముండ నేరదు. ఇట్టిచో భారత ప్రారంభమున వ్రాయఁబడిన "సర్పసత్రసమయమున వైశంపాయనుని ముఖమునుండి నేను భారతకథను వింటిని" అను విషయము లాక్షణికకథనమో లేక యతిశయోక్తియో యని యూహింపవలయును. సౌతి వైశంపాయనుల నడుమ వేలకొలఁది సంవత్సరములు కాకపోయినను గొన్నివందలసంవత్సరములైనను వ్యవధి తప్పక యుండియుండును. వ్యాసమహర్షియొక్క మూలగ్రంథమందును వైశంపాయనునియొక్క భారతమందును బరిమాణవిషయమునను భాషావిషయమునను విశేషభేదము లేదు. కాని యేసమయమున సౌతి 24000 శ్లోకములను వృద్ధిచేసి యొకలక్షగ్రంథమును జేసెనో ఆసమయమునఁ గాలభేదము ననసరించి భాషావిషయమున భేదము సంభవించుట స్వాభావికము. అయినను సౌతి తనవిలక్షణ బుద్ధిచాతుర్యముచేత గ్రంథమంతకు నేకత్వమును దీసికొనివచ్చి దానిని బూర్వాపరసంబంధయుక్తముగఁ గావించెను. అప్పటికిని రెండుమూఁడు చోటులను జమత్కారమునుగుటించిన యసంబంధము జనింపక తప్పినదికాదు. చూడుఁడు — (1) గ్రంథారంభముననే యీకథయున్నది. ద్వాదశవార్షికసత్రసమయమున సౌతి యుగ్రశ్రవుఁడు కులపతి యగు శౌనకునియొద్దకు వచ్చెను. అతఁడు సౌతిని "నీవెక్కడనుండి వచ్చితివి" అని యడుగఁగా నపుడాతఁడిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "నేను జనమేజయుని సర్పసత్రమునుండివచ్చితిని, అచ్చట వైశంపాయనపఠితమైన వ్యాసకృతమహాభారతమును నేను వింటిని" కాని యాదిపర్వముయొక్క నాల్గవయధ్యాయమునకు మొదట మరల నదేవిషయము గద్యములో నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఎట్లనఁగా, సౌతి శౌనకునియొద్దకుఁ బోయి "నీ కేకథ వినవలయు నని యున్నది?" యని యడిగెను. అప్పుడు శౌనకుఁడు భృగువంశవర్ణనమును జేయుమనిచెప్పెను. దీనికిఁబిమ్మట, "సౌతిరువాచ" యను దానికి మాఱుగా, 'సూతఉవాచ, యని యున్నది. ఈ పరస్పరవిరుద్ధమగు వచనమునకుఁ గారణమేమి? టీకాకారుఁడు తన ప్రాచీనపద్ధతి ననుసరించి యీ విరోధమును మహాభారతముయొక్క యీ భిన్నభిన్నములైన యారంభములు భిన్నభిన్నకల్పములతో సంబంధించియున్న వనిచెప్పి పరిహరించెను.

కాని యీకారణము తృప్తికరముగానగపడదు. వైశంపాయనభారతమునకు బృహత్స్వరూపము నిచ్చుటకై తండ్రియుఁ గొడుకులిద్దఱును ప్రయత్నించి యుందు రనుట సంభవము. ఈ రెండారంభములుఁ గాల్పనికములు సంభవములు నైయున్నవి. ఏమనఁగాఁ దండ్రియు నిట్లే కొడుకు నొకరియందొకరికి నాదరమున్న కారణముచేత నారెంటికిని గ్రంథమున స్థానము నిచ్చియుందురు. సౌతికథలను జదివెడివాఁడు. అతని కేపౌరాణిక విషయములు తెలిసియుండెనో, వానియొక్క యుపయోగము, నతఁడుభారతమునకు సర్వమాన్యమును, ధార్మికము నైనస్వరూపము నిచ్చుటయందు నెందుకు నెట్లు కావించెనో, యాసంగతియొక్క విచారముముందు చేయఁబడును. కాని యీప్రకారముగా నుపయోగించునప్పు డింకొక యసందర్భము సంభవించె ననుటలో సందేహములేదు. అదియిది:- (2) మూఁడవయధ్యాయమందు నొక గద్యగ్రంథము యొక్క యవలంబము చేయఁబడెను. ఆకథయొక్క సారాంశమిది—— "రాజు జనమేజయుఁడు కురుక్షేత్రమున దీర్ఘసత్రము నొనర్చునపుడు యజ్ఞమండపమున కొకకుక్క వచ్చెను. దానిని జనమేజయుని యొక్క సోదరులు కొట్టి వెలుపలికిఁ దఱిమిరి అప్పుడది యేడ్చుచుఁ దనతల్లి దేవశుని యొద్దకుఁబోయెను. అది యజ్ఞమండపమునకుఁజని "నీకార్యమునకు నాకస్మికముగు విఘ్నముజనించుఁగాక" యని జనమేజయునికి శాపమిచ్చెను. జనమేజయుఁడు తనసత్రమును బూర్తిచేసి హస్తినాపురమునకువచ్చి యీ పాపకృత్యమునకుఁ బరిహారము నెవరుచేయుదురని విచారింపనారంభించెను. తరువాత నీతఁడు శ్రుతశ్రవుఁడనెడి ఋషికిఁ బుత్రుఁడగు సోమశ్రవుని దనపురోహితుఁడుగఁ జేసికొనియెను. కాని శ్రుతశ్రవుఁడు తనకుమారుని యొక్క కఠిననియమము విషయమై జనమేజయునికి ఎవరైనను బ్రాహ్మణుఁడు యాచనకొఱకువచ్చి యేది యేని యడిగినయెడల నా కుమారుఁడాయాచకునికి నిష్టమైనవస్తువు నిచ్చివేయును ఈనియమము నీకు సమ్మతముగు నేని నీవితనిఁ దీసికొనిపొమ్ము. అని స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. జనమేజయుఁ డంగీకరించి సోమశ్రవుని దనరాజధానికిఁ దీసికొనివచ్చి సోదరులతో 'ఈపురోహితుఁడిచ్చిన యాజ్ఞ యెల్లఁ బూరింపవలయు'నని చెప్పెను. దీనికిఁ బిదప జనమేజయుఁడు తక్షశిలాదేశమును జయింపఁబోయెను. ఆ దేశమును స్వాధీనపఱచుకొని యతఁడు తనరాజధానికిఁ దిరిగివచ్చెను' ఈ కథ వచనముందే వ్రాయఁబడియున్నది. సౌతి దీనినిమఱియొక గ్రంథమునుండి కైకొనినటు లగపడుచున్నది. కాని యతఁడీకథను భారతీయకథతోఁ గలిపియుండ

లేదు. దీనితరువాత నరుణియొక్క గురునిష్ఠను గుఱించి పెద్దకథ నుడివి యీయధ్యాయము నిట్లే యసంబద్ధముగా విడిచివైచెను. పురోహితుఁడైన సోమశ్రవుఁడు జనమేజయునియొక్క పాపకృత్యమునకుఁ బరిహారమును గావించెనో లేదో, సోమశ్రవుని నేబ్రాహ్మణుఁడేమి యడిగెనో, అతఁడిచ్చెనో లేదో, దానియొక్క పరిణామమేమయ్యెనో యిత్యాదివిషయములయొక్క జాడ కొంచెము నగపడదు. తరువాత నాల్గవయధ్యాయమునందు మఱల సూతశౌనకుల కలయికయందలి ప్రసంగము వర్ణింపఁబడినది. భృగువంశవర్ణనము నారంభించి కథలు చెప్పఁబడినవి. దీనితరువాతఁ గొన్ని యధ్యాయములయందు ఆస్తీకపర్వము సర్పసత్రకథయు నున్నవి. ఈ సర్పసత్రకథతో దేవశునిశాపమునకును సోమశ్రవుని నియమమునకునుగొంచెమేని సంబంధమగపడదు. ఇంతయే కాదు, ఈ సర్పసత్రకథయందు సోమశ్రవుని పేరుకూడఁ గనుపట్టదు. ఆస్తీకుఁడు జనమేయుని "సర్పసత్రము నాపవలయు ననియుఁ దక్షకునికిఁ బ్రాణదానముఁ జేయవలయుననియుఁ బ్రార్థించెను. ఋషులందఱుఁ జెప్పుటవలన జనమేజయుఁడీప్రార్థన నంగీకరించెను. ఇట్టియవస్థయందు సోమశ్రవుఁడాస్తీకుని ప్రార్థనను స్వీకరించి జనమేజయుని మతమునకు విరుద్ధముగా వానిసర్పసత్రమునకు విఘ్నమునాపాదించెనని చెప్పుటయనుచితముకాదు. సారాంశము వచనమునందునీఁబడిన దేవశుని శాపకథయు, సోమశ్రవఃపురోహిత కథయు, నేలాగుననున్నవి యాలాగు వనే యటునిటుఁబుగాకుండెను. మఱియు గ్రంథమున నసంబద్ధత యుత్పన్నమయ్యెను. ఇట్టియసంబంధను మహాభారతమునందు మఱి యెచ్చట నగపడదు. సౌతియుపాఖ్యానములను జేర్చినపుడొక్కొకచోటున నేదో యొకయంశమున నసంభావ్యత యవశ్యమగపడుచున్నది; కాని, యసంబద్ధత అనఁగాఁ బూర్వాపరవిరోధము మిక్కిలి తక్కువగా నగపడుచున్నది. కొన్నికొన్ని చోట్ల బ్రాచీనపద్ధతికి ననురూపములైన శ్లోకములను గావించుటకుఁ బ్రయత్నించియుండెను. ఉదాహరణము:- వైశంపాయనభారతమున భారతముయొక్క సారాంశ మొకయధ్యాయమున నున్నది. కాఁబట్టి సౌతి మొదటియధ్యాయమున యదాశ్రౌషం, అనుశ్లోకముతో నారంభించి పెద్దవృత్తములగు 69 శ్లోకములను జెప్పియుండెను. మఱియును వీనియందు ధృతరాష్ట్రుని ముఖమునుండి మహాభారతసారాంశమును జెప్పించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఈ శ్లోకములు ప్రాచీనభాషతోఁ దుల్యమైన భాషగలిగి పెద్దవృత్తములందు నున్నవి. వానియందు వైదికరచనయొక్క

ఛాయకూడఁ గనఁబడుచున్నది. కాని, యీ ఛాయ బొత్తిగాఁ గృత్రిమమైనది. శ్లోకములయందుఁ గాపింపఁబడిన వర్ణనంబట్టి యవి తరువాతఁ జేర్పఁబడినవనికూడ స్పష్టమగుచున్నది. ఈశ్లోకములయొక్క రచన సౌతిదే యనుటలో సందేహము లేదు. ఎందుచేతననఁగా నివియన్నియు మొదటియధ్యాయమందే యున్నవి. ఈ యధ్యాయమంతయు సౌతియే కలిపియున్నాఁడు. ఎవరైనను యదాశ్రౌషం మొదలుకొని 69 శ్లోకములను ధ్యానపూర్వకముగా బఠించు నెడల వాని కివియన్నియు సౌతివే యని విశ్వాసము కలుగఁగలదు. గ్రంథములోని యొక ప్రధానపాత్రయొక్క ముఖమునుండి గ్రంథముయొక్క సారాంశమును జెప్పించుట యిదియొక మంచియుక్తి యనుటలో సంశయము లేదు. కాని సమస్త భారతసారాంశమును వర్ణించుచున్న యీ విధమైన శ్లోకము కాపింపఁబడుట యసంభవమువలె నగపడుచున్నది. దీనియొక్క సృష్టి వ్యాసునివంటి మహాకవియొక్క బుద్ధిచేత నెప్పుడును గాఁజాలదు. ఈ పద్యవర్ణనయందు సౌప్తికపర్వమునకుఁగూడ నావలిదగు వైషీకపర్వముయొక్క యంశము వచ్చియున్నది. వాస్తవమునకు ఉత్తరాగర్భమున నున్న శిశువుమీఁద నశ్వత్థామ యస్త్రప్రహారముఁ గావించినపుడు ధృతరాష్ట్రుఁడు తన స్వభావము ననుసరించి ప్రసన్నుఁడు కావలసియుండెను, కాని. యిట్టి వర్ణనపై పద్యాలయందు నగపడదు. ఇదిగాక, మహాభారతములోని, యే భాగములు సౌతి చేర్చినవని నిశ్చయింపబడి యున్నవో యవికూడ నీపద్యములందుఁ జర్చింపఁబడియున్నవి. యక్షప్రశ్నాఖ్యానములోని, విషయములు కూడఁ పై పద్యములయందు వర్ణింపబడియున్నవి. ఇదేవిధముగా నుద్యోగపర్వములో శ్రీకృష్ణుఁడు మధ్యవర్తియైనపుడు విశ్వరూపదర్శనముయొక్క యేభాగము కలదో, దేనిని మనము తరువాతఁ గలుపబడినది యని సిద్ధముచేసి చూపింతుమో యదికూడఁ పై పద్యములయందు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈ పద్యములయందు పితామహుఁడగు భీష్ముఁడు పాండవులకుఁ దాను మరణించునుపాయమును జెప్పివైచెనని వర్ణనకూడ నగపడుచున్నది. కాని యీ వర్ణన తరువాతఁ గలుపఁబడినది. సారాంశము యదాశ్రౌషం అనియున్న శ్లోకములు గ్రంథారంభమునఁ దరువాతఁ గలుపఁబడినవి. ఆలోచింపఁగా నవి కథలోని సారాంశముయొక్క దృష్టివలన నెంతయు సరిగా నగపడుచున్నవి. అయినను వానియందుఁ పద్యవర్ణన చేయఁబడియున్న కారణమున వానికి నుచితమైన స్థానము యుద్ధానంతరమే కాఁగలదు. ఈ భాగము వ్యాసరచితము

కాదు. సౌతి దీనిని రచించి తన యుపోద్ఘాతములోఁ దరువాతఁ జేర్చియుం డెను. ఈ ప్రకారముగాఁ గొన్నికొన్నిచోట్ల సౌతియొక్క కొన్ని దోషము లగపడుచున్నవి; కాని మహాభారతమునకు వర్తమాన బృహత్స్వరూపము నిచ్చుటయందు నతనియొక్క విలక్షణబుద్ధియుఁ, గుశలతయుఁ జూడఁ బడుచున్నది. సౌతి యేవో కొన్ని సాధారణమైన కథలను మాత్రము చదువఁగల పురోహితుని వంటివాఁడుకాఁడు. ప్రస్తుతసమయమందు నే ప్రకారముగాఁ గథచెప్పునట్టి యొక ప్రసిద్ధపండితుఁడు, రామాయణములోని యొక్కొకపద్యమునందుకొని మూఁడు నాలుగు గంటలదాఁక నుపన్య సించుచుఁ దన శ్రోతలకు మిక్కిలి వక్తృతాసహితముగను రసప్రధానము గను గథను వినిపింపఁగలడో, యదే ప్రకారముగా సౌతి యందుఁగూడ గథను జెప్పెడునట్టి యద్భుతమైన శక్తి యుండెను. నిస్సందేహముగా నతఁడు గొప్పతరగతిలోని పండితుఁడుగా నుండెను, అతనికి సమస్తపౌరాణిక విష యములందును జ్ఞానముకూడ హెచ్చుగా నుండెను. వ్యవహారము, రాజ ధర్మము, తత్త్వజ్ఞానము వీనినిగురించి మహాభారతకథకు నెట్టి యుదాత్త రూపము వ్యాసమహర్షి చేతఁ బ్రకటింపఁబడియెనో యట్టిది సౌతియొక్క యత్యంతవిస్తృతమగు గ్రంథమందుగూడ నెటులనున్నది యటులనే చేయ బడెను. కనుక సౌతి యీ గ్రంథమునుగురించి చేసిన ప్రశంస సత్యమైయున్నది. ఈభారతవృక్షము సమస్తకవులకు నొకయాధారస్తంభము. ఈదివ్యవృక్షము యొక్క సాహాయ్యమువలన భూమియందలి రసికులును జ్ఞానసంపన్నులునగు లోకులకు సంపూర్ణమైన కాలక్షేపము సంభవించును. ఈయలౌకికవృక్షము నందు ధర్మరూపమును మోక్షరూపమునగు మధురములైన ఫలపుష్పముల యొక్క సంపద యెల్లపుడు నివసించును. సారాంశము, అనేక కవికల్పనా తరంగములందును నీతిశాస్త్రమునందును నుత్తమశిక్ష నిచ్చునట్టి చిత్తాకర్షక ములైన ప్రసంగములును, ఆత్మలకు శాంతిని, సుఖము నిచ్చునట్టి తత్త్వజ్ఞా నము యొక్క యుదాత్తవిచారములు నీ గ్రంథమునందు గ్రథితములై యున్నవి కాబట్టి "మహాభారతమునందు సమస్తమునుగలదు. ఏది యీ గ్రంథమునందు లేదో, యది మఱియొకచోటగూడఁ బ్రాప్తముకానేరదు" అని సౌతిచెప్పిన యీగర్వోక్తి యథార్థమేయని చెప్పక తప్పదు.

ఇటువంటి గ్రంథముయొక్క విచారము వివేచకదృష్టితో గావించుట యె తవఱకు నుచితమైయుండును ఈ విషయమై కొంతచర్చ చేయుట యిచ్చటనావశ్యకముగా నగపడుచున్నది. మహాభారతమునందు నీ భాగము

సౌతి వృద్ధిచేసినదని యెపుడు ప్రతిపాదింతుమో, యపుడు, శ్రద్ధాభక్తులు కల చదువరులయొక్క మనఃప్రవృత్తియందు రసభంగము కలుగునని భయ మగుటలో సందేహములేదు. కాని యథార్థమునఁ జూచినయెడల నిట్టి ప్రవృత్తియగుటకు గారణమేమియును లేదు. మొదటిది, గ్రంథముయొక్క వాస్తవికస్వరూపమును దెలిసికొనుటవలన జదువరులకు నానందము కలుగక యెప్పుడు నుండదు. రెండవసంగతి, అసంభావ్యమైనకథలయొక్క యథార్థమైన మూలస్వరూపమును దెలిసికొనవలయునని ప్రతి మనుష్యునికి స్వాభావికమైన యిచ్ఛకలుగును. ఇట్టిజిజ్ఞాసను బూర్తిచేయుటయే వివేచక గ్రంథకారునికి బ్రధానకర్తవ్యమైయున్నది. మూడవసంగతి, మహాభారత గ్రంథమును మహాభారతకథను వివేచకదృష్టితో బరీక్షించినప్పటికిని, ఆ గ్రంథమునకును నా కథకును నేస్వరూపము శేషించియుండునో యది వ్యాసమహర్షి విషయమునను మహాభారతము విషయమునను బాఠకుల హృదయమునందున్న పూజ్యభావము నిసుమంతయు తగ్గింపజాలనియంత మనోహరము నుదాత్తమునై యున్నది. కనుక వివేచకదృష్టితో విచారించుటయందు నే హానియుతేదని మనము దృఢముగా విశ్వసింపవచ్చును. ఇదే యెంచి యిపుడు మనము సౌతి మహాభారతము నెందులకు నెట్లు విస్తీర్ణము గావించెనను విషయముల నుద్దేశించి విస్తృతమైన రూపముతో చర్చగావించెదము.

భారత మెందుకుఁ బెంచబడియెను ?

ఎప్పటినుండి సౌతిమహాభారతమునకువర్తమానస్వరూపమునిచ్చెనో, అప్పటినుండి యిప్పటివఱకు దానియందు మిక్కిలి కొలదిభేదమే తటస్థించె నని మనము ముందే చెప్పియుంటిమి. వేయేల సౌతిచేసిన మహాభారత మెటులనున్నది యటులనే మనకీసమయమున బ్రత్యక్షమైయున్నదని చెప్పవచ్చును. ఇప్పుడు, అతడు తనబృహద్భారతముయొక్క రచన నెప్పుడు చేసెనో తెలిసికొనెదమేని అపుడు అతడు వైశంపాయన భారతమునకు మహాభారత బృహత్స్వరూపము నెందులకు నిచ్చెనను విషయము ననుమానించుటకు సదుపాయమేర్పడును. శకమునకు బూర్వము మూడవశతాబ్దిని మహాభారతమునకు వర్తమానస్వరూపము ప్రాప్తమయ్యెనని మనసిద్ధాంత

మైయున్నది. మనసిద్ధాంతము సర్వసామాన్యముకూడనయ్యెను. ఇది విస్తరించిన తరువాత వివేచింపబడును. ఆ సమయమునందలి పరిస్థితులమీద ధ్యానముంచినయెడల మహాభారత నిర్మాణమెందుకు జేయబడినదియు దెలియగలదు. ఆ సమయమునందు భారతవర్షమున రెండు క్రొత్తధర్మము లుత్పన్నములై యుండెను. వానియొక్క ప్రచారముకూడ బాగుగా జరుగుచుండెను. శకమున కించుమించుగా 600 సంవత్సరములకు మునుపు తీర్థంకర మహావీరుడు ముందుగా బీహారుప్రాంతమున జైనధర్మము నుపదేశించెను. ఇంచుమించుగా నా సమయమునకే తరువాత గౌతమబుద్ధుఁడు తన బౌద్ధధర్మముయొక్క ప్రచారమును గావించెను. ఈ రెండు ధర్మములయొక్క యభివృద్ధియు నాసమయమున నయ్యెను. విశేషించి బౌద్ధధర్మము యొక్క విజయధ్వజము నాలుగువైపులమ గావుదలలో నుండెను. అశోకచక్రవర్తి యాధర్మములకు దనశాసనబలము నాశ్రయముగా నిచ్చెను. ఇందువలన లోకులయందు ననేకప్రకారములైన వేదవిరుద్ధమతములు వ్యాపించి వేదములయందుఁ బూజ్యభావము నశించెను. ఈరెండు ధర్మములును బ్రకటముగా వేదములయొక్క ప్రామాణికత్వమును నిరసించెను. ఏది తనబుద్ధికి నుచితమనితోచునో, యదే ధర్మమగునని తలుచుగా నెల్లరు జెప్పనుగూడ నారంభించిరి. అదివరకు బ్రాహ్మణులకుఁగల శ్రద్ధకూడ నాసమయమునందు దీసికట్టునకు రామొదలిడెను. ప్రాచీనార్యధర్మమున మిక్కిలి సుప్రసిద్ధులైన పెద్దపెద్దలనీ రెండు క్రొత్తధర్మముల యనుయాయులున దమతమ వైపులకు నాకర్షించికొని పోఁబ్రయత్నించిరి. తమతమధర్మములకు బ్రాచీనత సిద్ధించుటకొఱకే యీ ప్రకారము ప్రయత్నము చేయబడుచుండెను. జనసమూహమునందు నే ప్రాచీనవ్యక్తులకు గౌరవమెక్కువగా నుండెనో, యావ్యక్తులను దమధర్మము ననుసరించువారినిగాఁ జెప్పుకొని, జనసమూహముయొక్క యానుకూల్యమును సంపాదించుకొఱకు, నీ ప్రయత్నమంతయుఁ జేయబడుచుండెను. ఉదాహరణమేమనఁగా, వేదములయందు వర్ణింపబడిన ప్రథమరాజర్షియగు ఋషభుఁడు మాకు మొదటి తీర్థంకరుడని జైనులు వాడుకచేసిరి. ఇదేవిధముగా బౌద్ధులు, దశరథరాముని బుద్ధునియొక్క పూర్వజన్మములందలి యొక యవతారముగాఁ జెప్పుకొనిరి. శ్రీకృష్ణుని విషయమున మాత్రము వారు మిక్కిలి తిరస్కారమును బ్రకటించిరి. జైనధర్మముయొక్క యొకగ్రంథమున, అరిష్టనేమియొక్క యుపదేశమువలన యాదవులు జైనమతము ననుసరించిరనియు శ్రీకృష్ణుడు

మాత్రమట్లు కాలేదనియు వర్ణింపబడియున్నది. ఆ గ్రంథమునందు, అరిష్ట నేమి శ్రీకృష్ణునితో నిట్లుచెప్పెనని కూడ వ్రాయబడియున్నది :— "నీవనేక యుగములవఱకు నరకమున నివసింతువు; మరలనీ జన్మము మనుష్యయోనియందు గాగలదు. తిరిగి యెప్పుడు నీకు జైనధర్మము యొక్క యుపదేశము లభింపగలదో, యప్పుడు నీవుద్ధరింపబడుదువు" ఈ కథవలన శ్రీకృష్ణుని విషయమున జైనధర్మమెట్లు విలక్షణమైన యనాదర భావముయొక్క ప్రచారమును జేసియుండెనో బాగుగా బ్రకటమగుచున్నది. ఇదే ప్రకారముగా నీ రెండు ధర్మములయందును వైదిక దేవతలకుగూడ గొప్ప దుర్దశను దెచ్చిపెట్టెను. ఇంద్రాది దేవతలు జైనుని యొక్క లేక బుద్ధునియొక్క యెదుట జేతులుజోడించుకొని నిలువబడియుండిరని ప్రతిపాదింపబడ నారంభించెను; ఇంతియేకాదు వారు వారియొక్క పాదముల యడుగుభాగమున బడియున్నారు ఈ ధర్మములు వేదములోని యజ్ఞయాగాదికర్మములను నిందించుటకు మొదలుపెట్టెను. వైదికయజ్ఞములయందు బహుహింస జరుగుచుండెను. ఈ క్రొత్త ధర్మములు "అహింసా పరమోధర్మః" యనుదానియందు గట్టిపట్టుదల గలిగియుండెను. కాబట్టి వానికి నీవైదికములైన యజ్ఞయాగాదికర్మములన్నియు నిష్టములు కాకుండెను. సనాతనధర్మమందుగూడ నహింసాతత్త్వముయొక్క యుచితమైన యుపదేశము చేయబడియే యుండెను; కనుక లోకులకు హింసాయుక్తమలైన యజ్ఞములయందు మెల్లమెల్లగా మిక్కిలి తిరస్కారము కలుగుటకు నారంభమయ్యెను. ఈ రెండు క్రొత్తధర్మములయొక్క ప్రచారము హెచ్చిపోవుటయే దీనియొక్క ఫలితమయ్యెను. ఈధర్మములు ప్రాచీన తీర్థస్థానములు, వ్రతములు మొదలుగాగల విషయములందు గూడ దమ యనాదరభావమును బ్రకటించెను. బుద్ధుడొకసమయమున తీర్థములయందు మునుగుటవలన బుణ్యమోక్షములు వచ్చునేని కప్పగూడ బుణ్యమోక్షము లను బొందునని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పి యతడు కాశ్యపుడనియెడు నొక బ్రాహ్మణుని దీర్ఘస్నానమునుండి మరలించెను. ఈ ప్రకారముగా సనాతన ధర్మముయొక్క ప్రచారమును జేసి యీ క్రొత్త ధర్మములు తమ్ము వృద్ధిచేసికొనుచుండెను. సనాతనధర్మముమీద గావింపబడిన యీ ముట్టడి భారతవాసుల యితిహాసమున మొదటిదైయుండెనని జ్ఞప్తి యుంచు కొనవలయును.

బౌద్ధులయు జైనులయు ధర్మము ప్రసరించినందువలన, సనాతన ధర్మముయొక్క యొక ప్రధానభాగము మీద దిగగుబాటు సంభవించెను. చాతుర్వర్ణ్యసంస్థ సనాతనధర్మమునకు నొక్క ప్రధానాంగమై యున్నది. బౌద్ధధర్మము, జైనధర్మము గూడ నీవ్యవస్థను త్యజించినవి. అన్నిజాతుల యందును బౌద్ధసన్న్యాసులుండుటకు మొదలిడిరి. అందఱు నొకచోటనే భోజనము చేయనారంభించిరి. కాశ్యపుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడును, ఉప్పాలి యను మంగలియు బౌద్ధసన్న్యాసులై సర్వసాధారణమైన యాదరభావమునకు బాత్రతను బడయనారంభించిరి. చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క ప్రాచీనమైన నియమముల నశ్లేయుంచి, మోక్షధర్మము నందు నందఱకు సమానమైన యధికారము నిచ్చుటకు శ్రీకృష్ణుడు గావించిన ప్రసిద్ధమైన వ్యవస్థ చెల్లకయుండెను బౌద్ధోపాసకులును జైనోపాసకులును జాతుర్వర్ణ్య ధర్మమునన్ని విధములను త్యజించిరి. ఇదే ప్రకారముగా నాశ్రమవ్యవస్థయు బడకపోయెను సమాజమునందు గడబిడప్రారంభమయ్యెను. మొదట జతుర్థాశ్రమమునందధికారము బ్రాహ్మణులకు నితరమైన యార్యవర్ణములకే యుండెను; కాని బౌద్ధభిక్షువు లీయాశ్రమాధికారము నందఱకు నిచ్చివేసిరి. దీనివలన, నశిక్షితులై గేవలోదరపోషకులగువారును, నీచజాతులలోనివారును నగు వందలకొలది బౌద్ధభిక్షువు లీయాశ్రమాధికారము నందఱకు నిచ్చివేసిరి. దీనివలన, నశిక్షితులై గేవలోదరపోషకులగువారును, నీచజాతులలోనివారును నగు వందలకొలది బౌద్ధభిక్షువులు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నిటునిటు దిరుగనారంభించుట పరిణమించెను. ఈక్రొత్తధర్మముల ననుసరించినవారు ధర్మముయొక్క యాచరణమనగా కేవలము నీతియొక్క యాచరణము దక్క మఱియొండుగాదని నిశ్చయించుకొనిరి. తత్త్వవిచార విషయమునగూడ నీధర్మములు లోకులయొక్క మతములయందు నుప్పెన వంటి యొక యుపద్రవము పొడముటంతదనుక ముందజవైచెను. ఈ ధర్మములు పరమేశ్వరుడు లేనేలేడని బ్రతిపాదించుటకు మొదలిడెను. లేనిచో, నీశ్వరుడుండెనాలేదా? యనువిషయముగుఱించి విచారమేమనుష్యునియందాత్మయే లేదనుసిద్ధాంతము స్థాపించుటకుగాను బ్రవర్తించెను. సారాంశము, ఈక్రొత్తధర్మములు రెండు నన్నిప్రకారములను సనాతన ధర్మముయొక్క మతములకు విరుద్ధములుగానుండెను. అవి యప్పటిలోకులయందు నిరీశ్వరవాదమును నిరాత్మవాదమును వ్యాపింపజేసెను.

శకమునకుఁ బూర్వము మూడవశతాబ్దియందు భారతవర్షముననే ధార్మికావస్థ యుండెనో యయ్యదిపైని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి సనాతన ధర్మముమీదికి బౌద్ధజైనధర్మము లెట్లు దాడివెడలినవో తెలియవగును; అశోకునియొక్కయప్పటిశాసనబలమువలన నపుడే బౌద్ధధర్మమునకు సంపూర్ణమైన విజయము కాలేదు; అయినయెడల దానికి కేవలమారంభమే యై యుండెను. కాని సనాతనధర్మమునకు నంతఃస్థితములైన యీ దాడులను సహించుటకై యప్పుడు సామర్థ్యము లేకుండెను. మన ప్రాచీన సనాతన ధర్మమందుగూడ నాసమయమున ననేకములైనమతమతాంతరములు ప్రచలితములై యుండెను. వానియందు బరస్పరముకలహమగుచుండెను. శత్రువులయొక్క దాడులను బ్రతీకారముచేయుటకై యావశ్యకమైన యైక్యమును స్నేహమునాసమయమున సనాతనధర్మమునందు బొత్తిగా లేకుండెను కొందఱు విష్ణువుని బ్రధాన దేవతగా నెంచి పాంచరాత్రమతము ననుసరించిరి; కొందఱు శివుని బ్రధానదేవతగా నెంచి పాశుపతమతమునవలంబింప మొదలిడిరి; మఱికొందఱు దేవిని బ్రధానశక్తిగా నెంచి శాక్తమతము ననుసరించిరి; కొందఱు సూర్యుని, గొందఱుగణపతిని, మఱికొందఱు స్కందుని నుపాసించిరి. ఈ యుపాసకులయందుసంపూర్ణమైనశత్రుభావముండెను. వీరియందు కేవలము దేవతలను సంబంధించికాక, తత్త్వవిచారములను సంబంధించియు మిక్కిలి బద్ధవిరోధమేర్పడెను. యజ్ఞయాగాదుల విషయమునగూడ లోకుల విచారము లిటునటు గదలనారంభించెను. తత్త్వజ్ఞానము విషయమై వేదాంతమునకును సాంఖ్యమునకును జగడము జరుగుచుండెను. అన్నిటికంటెను 'గొప్ప'కష్టమిదియై యుండెను. ఏదియనగా, సనాతన ధర్మముయొక్క యాదిగ్రంథములైన వేదములు సర్వసాధారణముగా దుర్బోధములై యుండెను. సామాన్యులందఱు దెలిసికొనుటకుఁదగిన యేయొకగ్రంథమును నాసమయమున లేకుండెను. ప్రాచీనకాలమునందలి పెద్ద పెద్ద పూర్వికులయొక్కయు నవతారపురుషులయొక్కయు వర్ణన యిటునటు చిందరవందరయగుట తటస్థించెను. వారు గాథారూపములైన చిన్న చిన్న యాఖ్యానములయందు లుప్తప్రాయులై యుండిరి. నీతిని ధర్మమును శిక్షించి సమాజమునందు నీతిమంతులనగుటకు స్ఫూర్తినిబుట్టింప జాలినగ్రంథములుబొత్తిగా లేవయ్యెను. ఋషులయొక్కయు, రాజులయొక్కయు చిందరవందరయైన వంశావళులు సూతులయుబట్టువాండ్రయు జీర్ణములైన చిన్నచిన్న పుస్తకములయందు దఱమనష్టప్రాయములై యుండెనుతఱచుపరాక్రమవంతులైన

పూర్వికుల విస్మరణ మేయయ్యెను. ఇట్టి యవస్థయందు బైరెండు నాస్తిక ధర్మముల నెదుర్కొనుట సనాతనధర్మమునకు నింకను మిక్కిలికఠినమైనపని యయ్యెను. సనాతనధర్మాభిమానులైన విద్వాంసులు బౌద్ధ జైనధర్మములకే విజయము కలుగునని భయపడనారంభించిరి.

ఇప్పు డిచ్చట గొన్ని ప్రశ్నలుకలుగుచున్నవి. ఏవి యనఁగా—మన ధర్మప్రతిపాదకములైన యనేకప్రసిద్ధగ్రంథము లప్పుడు లేవా ? ఆసమయము రామాయణము మనుస్మృతులజాడలేదా? వేదాంతము, న్యాయము సాంఖ్యము, మీమాంసాసూత్రములు నెందుఁబోయినవి? ఏమి? ఆ సమయమునఁబురాణములు నితిహాసములు లేనేలేవా? ఈప్రశ్నములన్నిటికిని లేవు అనియే యుత్తరము! ఈగ్రంథము లిప్పు డేస్వరూపమున నగపడుచున్నవో, ఆస్వరూపమున నవి మహాభారతము తరువాతఁ జేయఁబడినవి. ఈ కాల నిర్ణయమును గూర్చిన విచారము సందర్భానుసారముగా ముందు చేయఁబడును. ఇక్కడమాత్రము ఇప్పటి రామాయణము శకమునకుఁబూర్వము మొదటి శతాబ్దినియనియు, నిప్పటిమనుస్మృతికిఁగూడ సమయ మదే యనియు ని తచెప్పినఁజాలును. వేదాంతసూత్రములును శకమునకు మునుపు రెండవ శతాబ్దివి. ఆసమయమున సాంఖ్యసూత్రముల జాడయే లేదు. వర్తమాన స్వరూపముగల పురాణము లప్పుడులేవు. ఈగ్రంథము లన్నియు నప్పుడు బీజరూపమున నుండియుండును; వాటియొక్క యే విస్తర మీసమయమున నగపడుచున్నదో, యది నిస్సందేహముగా మహాభారతమునకుఁ దరువాతిదియైయున్నది. వేయేల, మహాభారతముయొక్క ప్రత్యక్షోదాహరణమువల్లనే యీధార్మిక గ్రంథములన్నింటికిని సంపూర్ణ స్వరూపమునిచ్చుటకై స్ఫూర్తి సనాతన ధర్మీయులైన యాచార్యులకుఁ గలిగెననుటకు సందేహములేదు. అనగా, ఐతిహాసికదృష్టివలన, నీయన్ని గ్రంథములయొక్క పూర్వస్వరూపమును నిశ్చయించుటకు నిపుడు మహాభారతమే యొక సాధనముగాఁ జూడఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగా నశోకునిసమయమున, లేక యాసమయమునకు సమీపమున, బౌద్ధజైన ధర్మములుచేసిన ముట్టడికిఁ బ్రతిక్రియ గావించుటకు సనాతనధర్మావలంబుల యొద్ద నేమియు సాధనము లేక యుపాయము లేదయ్యెను, వారి ధర్మమును భిన్నభిన్న మతములు ముందువెనుకలకు లాగుచుండెను. ఇట్టి యవస్థయందు సౌతి భారతమునకు మహాభారతబృహత్స్వరూపము నిచ్చెను,

సనాతనధర్మములోని యంతఃకలహములను దూరముగాఁ జేసెను. అన్ని మతముల నొకచోఁ జేసి వానియందు మైత్రినెలకొల్పుటకుఁ బ్రయత్నము చేసెను, కథలనన్నిటి నొకచోట సంగ్రహించి యాకథలకు సముచితములైన స్థానములనిచ్చి భారతగ్రంథముయొక్క శోభను వృద్ధిపఱచెను; మఱియు సనాతనధర్మముయొక్క యుదాత్తస్వరూపమును లోకుల మతమునందుఁ జొనిపి సనాతన ధర్మావలంబులయందు నొక నూతనశక్తిని బుట్టించుటకు మహత్త్వపూర్ణమైన పని జేసియుండెను. కొందఱు మహాభారతగ్రంథమునఁ జాలఁగథల యాడంబరము మాత్రమున్నది యని చెప్పుచున్నారు. కాని యిది యసత్యము నిస్సందేహముగ మహాభారతము గజశరీరమువలె మిక్కిలి పెద్దది; కాని యది యేనుగులాగువనే సుందరము, సుశ్లిష్టము సుబద్ధముకూడ నైయున్నది. ఈసంపూర్ణ గ్రంథము ఒక సూత్రమునఁ జేయఁబడినదై యగుపడుచున్నది. సనాతనధర్మముయొక్క విరోధరహితమైన యుపదేశమును జేయుటయే యీసూత్రముయొక్క ప్రధానోద్దేశము ఈయుద్దేశ్యము సిద్ధించుటకై యానుషంగికముగాఁ దత్త్వజ్ఞానము, ఇతిహాసము, రాజధర్మము, నీతిలోనుగా ననేక విషయములయొక్క సమావేశము దానియందుఁ జేయబడియుండెను. దీనివలన, మహాభారతగ్రంథమునందు వర్తమానహిందూధర్మములోని యన్ని శాఖలకు, ననఁగా శైవులకు, వైష్ణవులకు, వేదాంతులకు, యోగులకు, మిగిలిన యందఱు లోకులకుకూడ సమానమైన పూజ్యభావము పరిణమించెను. ఈమహాభారతముయొక్క రచన వ్యాసమహర్షియొక్క యప్రతిమమైన మూలమగు జయరూపమైన పునాదిమీఁదఁ జేయఁబడియున్నది, ఇందువలన వ్యాసమహర్షియొక్క యప్రతిమమైన కవిత్వము, తత్త్వజ్ఞానము, వ్యవహారనిపుణత, వీటియొక్క స్ఫూర్తికూడ సౌతికి నుత్సాహజనక మయ్యెను. ఉక్తమైన వివేచనయొక్క యాధారముమీఁద నిపుడు మనను, సౌతి తనయుద్దేశ్యము సిద్ధించుటకు భారతమునుండి మహాభారతము నెట్లు నిర్మించె ననువిషయముయొక్కవిచారము గావింతము.

ఆరంభమున, నీప్రకారముగా వివేచనచేయుట చాలఁగఠినమైన కార్యమని చెప్పవలసియున్నది. మనము మునుపు. వ్యాసమహర్షియొక్క మూల గ్రంథమునకును, వైశంపాయనునియొక్క భారతమునకును మిక్కిలి యంతరముండదని చెప్పియుంటిమి. కాని భారతమునఁ గేవలము 24000 పద్యములుండెను. మహాభారతమునందు వాటిస్థానమున నొక లక్షపద్యము

లున్నవి. అప్పుడు మనము, ఈయధికసంఖ్య సౌతిచేర్చినదేయని యెంచవలసియున్నది కాని యిట్లు తలంచిన వారమయ్యు, నే నైతిహాసిక ప్రమాణములు పైని జేయఁబడిన వివేచనయందున్నవో, యవిగాక మఱి యితరములైన దృఢప్రమాణముల వేనిని నీయఁజాలము; ఈవిషయమైన విచారము సాధారణానుమానమువల్లనే చేయఁబడఁగలదు సౌతి యేభాగలను, దనసమయమునఁ బ్రసిద్ధములైన విషయములయొక్కయు గాథలయొక్కయు నాధారమున గ్రంథములోఁ గలిపియుండెనో, యాభాగములను గుఱించి, యవి వ్యాసమహర్షియొక్క యుదాత్తమైన మూలగ్రంథముయొక్క స్ఫూర్తివల్లనే చేర్పఁబడినవి యనియే యెంచవలయును. ఇట్టి యవస్థయందు నొకదృష్టివలన, నాభాగముల కర్తృత్వముకూడ వ్యాసునికే యిచ్చివేయఁజాలుదుము. ఏప్రకారము కొందఱులోకులు తమవిశిష్టమతములకొఱకు నొకసగము ప్రక్షిప్తభాగమును నడుమనే యసంబద్ధముగా దూర్చుచున్నారో యట్లుసౌతియొక్క యీకార్యముకాదు. సౌతియొక్క మహాభారతగ్రంథమునందుఁ బ్రాచీన సనాతన ధర్మముయొక్క యుదాత్తస్వరూపమే విశేషరూపమున నావిష్కరింపఁబడి యున్నది. యని సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁగలము; మఱియు నేక్రొత్తభాగములు చేర్పఁబడియున్నవో, యవి మూలగ్రంథములయొక్కయు, గాథలయొక్కయు, నాధారము మీఁదనున్నవి.

(1) ధర్మముయొక్క యైక్యము.

భారతమును మహాభారతముగాఁ జేయుటలో సౌతియొక్క మొదటి యుద్దేశ్యము ధర్మమునకు నైక్యము సిద్ధింపఁజేయుటయై యున్నది. మూల భారతగ్రంథమునందు శ్రీకృష్ణుని ప్రశంస అనఁగా విష్ణువుయొక్క స్తుతియెక్కువగా నున్నదని స్పష్టముగా ననుమానింపవచ్చును. కాని హిందూధర్మమునందు విష్ణువుకంటె నితరదేవతలుకూడ నుపాసింపఁదగినవారుగా నెంచఁబడుచున్నారు. సమస్త మహాభారతమునకు సనాతనధర్మ గ్రంథముయొక్క సర్వమాన్యమైన స్వరూపమును బ్రాప్తింపఁ జేయుటకై దానియందు భిన్నదేవతలుకూడ స్తుతింపఁబడుట యావశ్యకమయ్యెను. అదికూడ భిన్నభిన్నోపాసనలయందు విరోధము నుత్పాదింపనిదిగా నుండవలయును. ఇట్టిప్రధానదృష్టితో సౌతి మహాభారతమునకు వర్తమానస్వరూపము నిచ్చెను. విశేషించి శైవవైష్ణవ

మతములు రెండింటికి నేకీభావమునతఁడు మిక్కిలి బాగుగాఁజేసెను. తలచు లోకులు, శాంతిపర్వము, అనుశాసనపర్వము ఈరెండును మూలభారతము లోనివా? కావా? యని ప్రశ్నించుచుందురు. ఏపర్వములు మిక్కిలి పెద్దవో యవి మూలభారతములోనివి కావని మనము ముందే చెప్పియుంటిమి, కాఁబట్టి యీపర్వములు సౌతివని సిద్ధమగుచున్నది. కాని యీపర్వ ములలోని విషయములు మూలభారతములోనివే. ధార్మికదృష్టిచేత నన్ని మతములకు సమావేశము గావింపవలయునని సౌతి యీపర్వములను జాల హెచ్చుచేసెను. ఈకారణముచేతనే మహాభారతమునకు ధర్మగ్రంథముయొక్క సంపూర్ణస్వరూపము ప్రాప్తమయ్యెను. తరువాతఁజేయఁబడిన గ్రంథము లన్నియు దానివచనములను స్మృతిసమానముగా నంగీకరించుచున్నవి. సనాతనధర్మముతోఁ గూడ శైవవైష్ణవమతములయైక్యముఁ జేయుటకు సౌతిమహాభారతమునందు శివస్తుతివిషయకములైన యనేకోపాఖ్యానముల నెలకొల్పెను. ఈయుద్దేశముతోననుశాసనపర్వమున నుపమన్యువుయొక్క యాఖ్యానము నిచ్చెను; అక్కడఁజేయఁబడిన శంకరస్తుతిని ప్రత్యక్షముగా శ్రీకృష్ణునిముఖమునుండియే చేయించెను. అందు జాంబవతికిఁ బుత్రుఁడు కలుగవలయుననుకోరికతో శ్రీకృష్ణుఁడు శంకరునారాధించెనని వర్ణింపఁ బడినది. ఏప్రకారముగా భారతమున విష్ణుసహస్రనామములు చేర్పఁబడినవో యదేప్రకారముగా నిందు నందికేశ్వరుని చేతఁజెప్పఁబడిన శివసహస్ర నామములయొక్క యుపదేశము నుపమన్యువు శ్రీకృష్ణునికిఁ జేసెను; శివు నారాధించి యనేకఋషులు వరములను బొందిరనిగూడఁ జెప్పఁబడినది. ఏమతముననుసరించి, సనాతనధర్మావలంబులయొక్క శివుని, విష్ణుని బ్రహ్మ నొకటిచేసి ధార్మికమైన భేదము రూపుమాపఁబడియెనో, యది యీయా ఖ్యానమునందే ప్రతిపాదింపఁబడెను. ఇందుఁబరమేశ్వరుని కుడివైపునుండి బ్రహ్మయు, నెడమవైపునుండి విష్ణువును, నడుమనుండి రుద్రుఁడును, బుట్టిరని వర్ణనకలదు. ముందువెనుక సందర్భము ననుబట్టి యుపమన్యువు యొక్క యీయాఖ్యానము సౌతిచేతఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్పఁబడినదని తెలియు చున్నది. శ్రీకృష్ణుఁడొక వేయి సంవత్సరములదనుక తపము చేసెననికూడ నిందుఁజెప్పబడినది. ఇందువల్ల నీయాఖ్యానము మూలభారతమునందుండదని సిద్ధించుచున్నది. భారతమున నేవ్యక్తియొక్కయు నాయుఃపరిమాణము నూటికిఁ బైని చెప్పఁబడలేదు; అనఁగా వేయిసంవత్సరముల కల్పన తరు వాతిదియై యున్నది. శంకరుని స్తుతించుకొఱకు స్థానాంతరములయందుఁ

గూడ సౌతి యనేక నవీన ప్రసంగముల వర్ణనచేసెను. ద్రోణపర్వమున, నర్జునుఁడు జయద్రథుని జంపుటకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసినపుడు, ఈ యసంభవ కార్యము నతనిద్వారా సిద్ధింపఁజేయుటకై శంకరునుండి యర్జునుఁడు వరమునఁ బొందుటకొఱకు శ్రీకృష్ణుఁడు సమ్మతినిచ్చెను. అర్జునుఁడు శంకరుని బ్రసన్నుఁజేసి యతనినుండి పాశుపతాస్త్రము సంపాదించెను. అ॥ 80-83) కాని కిరాతార్జునీయమునఁ జేయఁబడినవర్ణన ననుసరించికూడ, శంకరునుండి పాశుపతాస్త్రమును బొందిన కథ వనపర్వమున నైత మున్నది. దీనిఁబట్టి పాశుపతాస్త్రమును దరువాతఁబొందినట్లు చెప్పుచున్న యీకథ యొకింత చమత్కారముగ నగుపడుచున్నది. సౌతి బుద్ధిపూర్వకముగా దీనిఁగూడఁ జేర్చెనని విశ్వాసము కలుగుచున్నది; ఎందుచేత ననగా నీకథయందు శ్రీకృష్ణుడు తనకుదానే శివస్తుతిని ప్రోత్సహించెననియున్నది సారాంశము శ్రీకృష్ణుఁడుశివోపాసకుఁడనియు, శివుడు విష్ణూపాసకుడనియు, నుభయులకు గలయికను సూచించుకథలను జేర్చి సౌతశైవులకును వైష్ణవులకును విరోధము బోగొట్టుటకు బ్రశంసనీయమైన ప్రయత్నముచేసెను. ఇటువంటి వింకను జాలయాఖ్యానములు కలవు. సౌప్తిక పర్వమున, నశ్వత్థామ నిద్రించుచున్నవీరులయొక్క గొంతుకలునలుముటకు వెళ్లునప్పుడు ఆతడు ముందుగా దనతల గాటువేసికొని శంకరుని సంతుష్టుఁ జేసెననియున్నది. (సౌప్తికపర్వము, అధ్యాయము 7). ఇచ్చట గూడ శంకరుడు "కృష్ణుడునాయందు భక్తికలవాడు, కావున నతండు నాకత్యంత ప్రియుడు" అని చెప్పెను. ఈపర్వమునకు జివర లింగపూజయొక్క మహిమ వర్ణింపఁబడినది, శ్రీకృష్ణుని ముఖమునుండి శంకరుని ప్రశంసకూడఁ జేయింపఁబడినది, తాత్పర్యమేమనఁగా ప్రతిచోటను శివునికి, విష్ణునికి నైక్యము సిద్ధింపఁజేయుటకై సౌతి ప్రయత్నించియుండెను. (చూడుఁడు సౌప్తిక పర్వము, అధ్యాయము 18) మోక్షపర్వమునందున్న నారాయణీయోపాఖ్యానము మూలభారతములోనిది కాదు. ఇఁక నేమనఁగ సౌతి చేర్చినదియై యున్నది. (అధ్యాయము 334—348) ఇది పాంచరాత్రమతమునుండి సంగ్రహింపఁబడినదిగా నగపడుచున్నది. స్వభావముగా నది పాంచరాత్ర మతము, శంకరుఁడు విష్ణువుకన్నఁ దక్కువయని వర్ణించియుండును. వానికి భక్తుఁడనికూడఁ జెప్పియుండును; కాని సౌతి మతైక్యముఁజేయు ప్రయత్నమునననుసరించి, తన వర్ణనయందు, గొంతమార్పు చేసియుండెను. అదేది యనఁగా, నారాయణుఁడును శంకరుఁడు నొకరి నొకరు యుద్ధమునందు

జయింపలేక యపుడు బ్రహ్మ శంకరుని బ్రార్థించి యతనిని నారాయణునికి భక్తుఁడుగాఁ జేసెను. అపుడు నారాయణుఁడు చెప్పెను— "ఎవఁడు నీకు భక్తుఁడో, వాఁడు నాకుఁగూడ భక్తుఁడు ఎవఁడు నిన్నెఱుఁగునో, వాఁడు నన్నుఁగూడ నెఱిగిననాఁడు నీకు నాకు నావంతయు భేదములేదు. నీ శూల ప్రహారచిహ్నము నావక్షస్స్థలమునందుఁ జిహ్నితమై యున్నది. కనుక నందఱు నన్ను శ్రీవత్సుఁడందురు; మఱియు నాహస్త చిహ్నము నీకంఠమున నంకితమై యున్నది. కాఁబట్టి యందఱు నిన్ను శ్రీకంఠుఁడందురు" ఈప్రకారము పాంచరాత్రమతమునుగూడ సౌతి శివవిష్ణువుల నైక్యము వైపునకు మ్రొగ్గునట్లు చేసెను.

సౌతి మహాభారతమున భీష్మపర్వము (అధ్యాయము 23) నందు దేవీస్తుతికి నవకాశమిచ్చెను. యథార్థమున నీస్తుతి యిక్కడ లేకున్న బాగుండును. దీనికిఁ గారణ మేమనఁగా, యుద్ధోత్సుకుఁడైన యర్జునునికి దుర్గాదేవి యుద్ధమునందు నీకు జయమగునని వరమిచ్చినపుడు తరువాత భగవద్గీతకుఁ బ్రసంగమే యుండదు అప్పుడర్జునుని మనసునందు "యద్వా జయేమ యదివా నో జయేయుః" అని శంకయే కలుగక యుండును. శ్రీకృష్ణుని యాజ్ఞవల్లనే యీదుర్గాస్తుతి యితరత్రకూడ నగపడుచున్నది, స్కందుని స్తుతిప్రశంసల భాగమును సౌతి వనపర్వమునను౦చెను. ఈప్రకారముగా వేరువేరైన యుపాస్య దేవతలకు నొక గ్రంథముననే విరోధరహితమైన స్థానములనిచ్చి సౌతి సనాతనధర్మైక్యమునకుఁ బ్రశంసనీయమగు కార్యమును జేసెను. దీనితో పాటు భిన్నభిన్నములైన మతములను మోక్షమార్గములను గూడ నొకటిగాఁ జేయుటకు యత్నముసుచితము సౌతికిఁ జేయవలసి యుండెను. అ సమయమున భిన్నభిన్నోపాసనలతోఁగూడ భిన్నభిన్నతత్త్వజ్ఞానములకును బ్రచారమగుచుండెను. ఈవిషయములగుఱించి యేగ్రంథము లిపుడు ప్రమాణములుగా నెంచబడుచున్నవో యవి యాసమయమున లేకుండెను. ఈ విషయము మునుపుచర్చింపబడినది. ఆవిషయముల యుపదేశము మఱి యితరగ్రంథముల ద్వారా ముఖతఃచేయబడుచుండెననియు, వాటియందు బరస్పరవిరోధములు కూడ జాలవృద్ధినొంది యుండెననియు నిస్సందేహముగా జెప్పవచ్చును. సౌతి కీవిరోధమును నశింపజేయుట యావశ్యకమయ్యెను. ఈవిధముగా వేదాంతము, సాంఖ్యము, యోగము, పాంచరాత్రము, పాశుపతము, మొదలగు ననేకమతముల నేకము చేయుట

యతనికి నావశ్యకమయ్యెను. భగవద్గీత మూలభారతములోనిదా? లేక సౌతి వృద్ధిచేసినదా? యను ప్రశ్నమిచ్చట మిక్కిలి మహత్త్వముకలది. తుట్టతుదకు రెండు గ్రంథములలోనిది లేక భారతమహాభారతములలోనిది; ఇంతియేకాక, ఇద్దఱు గ్రంథకారులది లేక వ్యాసవైశంపాయనులది యల్లే సౌతిది యనికూడ నవశ్య మెంచవలయునని సిద్ధించియున్నది. అయినను భగవద్గీతాసంబంధమైన ప్రశ్న మెటులనున్నది యటులనేయున్నది. ఆలోచింపగా భగవద్గీత మూలభారతములోనిదే దానిని సౌతినుఁడి యేస్థానము నుండియు దీసికొనివచ్చి మహాభారతమునందూర్చి యుండలేదు. ఈ విషయము విస్తరించి తుదిని వివేచింపబడును. పాంచరాత్ర పాశుపతములు రెండిటియొక్క ప్రచారము గీతాసమయమునలేదు. ఆసమయమున వేదాంతము, సాంఖ్యము, యోగము, నీమూడుతత్త్వజ్ఞానములు ప్రసిద్ధములై యుండెను. వీనిఐక్యమునకు భగవద్గీత యత్నించియుండెను. ఆ ప్రయత్నమును సౌతి తన సమయమున నెక్కువగా రక్షించెను. పై రెండు క్రొత్తమతములలోని యభిప్రాయముల నతఁడు తన ప్రయత్నమునఁ గలిపివైచెను. ఇందుకొఱకు సౌతి మహాభారతమున జాల నుపాఖ్యానములను, బ్రకరణములను జేర్చెను. మునుప్రసిద్ధములైన వేదాంతము, సాంఖ్యము, యోగము నీమూడుమతములయొక్క యావిష్కరణము లనువానియున్నతి ననుసరించి, యతడు తనగ్రంథమున జేసెను. ఇటువంటి ప్రయత్నమునకు మచ్చు 'అనుగీత'యై యున్నది. ఇది సౌతి నిర్మించిన క్రొత్తప్రకరణము. ఇది కాక సాంఖ్యము, యోగము, వేదాంతము నీ మూడుమతములలోని యభిప్రాయములనుసవిస్తరముగా బ్రతిపాదించు ననేకాధ్యాయములు ప్రతిచోట విశేషించి శాంతిపర్వమందు, నగుపడుచున్నవి. పూర్వోక్తాను సారముగాఁబాంచరాత్రమున నారాయణీయోపాఖ్యానముతోఁగలిపి యావిష్కరించెను. మహాభారతమునఁ బాశుపతమతమును సౌతి విస్తరించి ప్రకటింపకుండుట యాశ్చర్యకరముగానున్నది. ఈమతమాసమయమునఁ బ్రచలితమై యుండెననుటకు సందేహము లేదు. దానిని స్పష్టముగా నుచ్చరించికూడ నుండెను. సౌతి మహాభారతకాలమునఁ బ్రచలితములైన మతముల నీ ప్రకారముగాఁ జెప్పెను.

సాంఖ్యం యోగః పాంచరాత్రం వేదాః పాశుపతం తథా
జ్ఞానాన్యేతాని రాజర్షే విద్ధి నానామతానివై॥

ఉమాపతి ర్భూతపతిః శ్రీకంఠో బ్రహ్మణః సుతః
ఉక్త్వా నిదమవ్యగ్రో జ్ఞానం పాశుపతం శివః
పాంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వేత్తాతు భగవాన్స్వయమ్॥
(శాంతి, అధ్యా. 349. 64-68)

ఈ ప్రకారముగాఁ బాశుపత పాంచరాత్రములను రెండు భిన్న మతములను మహాభారతమందు స్పష్టమైనరీతినుచ్చరించెను, కాని సౌతి తరువాత నివన్నియు నొక్కనారాయణునే యుపాసించుమార్గములని చెప్పెను.

సర్వేషుచ నృపశ్రేష్ఠ జ్ఞానేష్వేతేషు దృశ్యతే
యథాగమం యథాజ్ఞానం నిష్ఠా నారాయణః ప్రభుః॥

అనగా ఓనృపశ్రేష్ఠుడా, విచారింపగా నిన్నిభిన్నభిన్న పథము లున్నవి. అయినను నివియన్నిట నొకవిషయము సమానముగాఁ గనుపట్టుచున్నది. అదేదియనగా నీమతము లన్నిటియందు నాగమజ్ఞానముల రెండిటిననుసరించి యేపరమగతి నిశ్చయింపబడ్డదో, యది ప్రభువగునారాయణుడే"

సాంఖ్యము, యోగములోనగు భిన్నభిన్న తత్త్వజ్ఞానములయందు నేవిరోధముండెనో, దానిని రూపుమాపి యీయన్నిమతములయందు సౌతి యొక్కమహాభారత మేకత్వము నెట్లు స్థాపించెనో, యీ విషయము నిచ్చట విస్తరించి చర్చింపవలసిన యావశ్యకత లేదు. ముందునకుఁబోయి యీ విషయము సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడును. సనాతనధర్మమునకు నింకను నావశ్యకములైన యంగములుకూడ నున్నవి; ఏవియనగా యజ్ఞము, యాగము, తీర్థము, ఉపవాసము, వ్రతము, దానము, మొదలగునవి. వీనినిగూడ విస్తరించి మహాభారతమునఁ బ్రతిచోట సౌతివర్ణించియుండెను. ఈవర్ణనవిశేషించి యనుశాసనపర్వమందు నగుపడుచున్నది. హింసావిషయము యజ్ఞసంబంధమున మిక్కిలి మహత్త్వముకలది. సనాతనధర్మావలంబులయందు బౌద్ధులకు బూర్వమునుండియు, యజ్ఞములయందు బశువధముచేయదగునా? తగదా? యను విషయమున వాద ప్రతివాదములు జరుగుచుండెను. వైదిక మతాభిమానులు పశువధ మావశ్యకమని తలఁచుచుండిరి. సౌతి రెండు మతములను గౌరవించి మహాభారతమున వానికిస్థానమిచ్చెను. ఈవిషయమై యతండొక సంపూర్ణమైన యధ్యాయమేకలిపెను. యధిష్ఠిరుని యశ్వమేధ యజ్ఞమును సంపూర్ణముగా వర్ణించినపుడు దానియందు జేయబడిన హింసయొక్కవర్ణన సర్వసాధారణముగాఁ గొంత యనిష్టముగ దోఁచియుండుననుట సంభవము.

"అనేక దేవతల నుద్దేశించి యనేక పశుపక్షులు స్తంభమునఁ గట్టఁబడెను; ఉత్కృష్టము ముఖ్యము నగునశ్వరత్నముగాక మూడువందలు పశువులు యజ్ఞస్తంభమునఁగట్టబడి యుండెను" ఇత్యాదివర్ణన వినియహింసామతవాదులైన లోకులకు నేవగలిగియుండును. ఇందుముంగిసయొక్క కథ చెప్పఁబడి యున్నది. దాని యుద్దేశము హింసాయుక్తమైన యశ్వమేధమును నిందించుటయే. ఒకఋషిధాన్యపుగింజలుకొన్ని భోజనమునకు నేఱుకొనియుండెను. అవి యతిథియైన యొకవిప్రునికిదానముచేసి తాను ప్రాణత్యాగముచేసెను. ముంగి చెప్పెను— "ఆ సక్తుప్రస్థుని యజ్ఞమున నా తల సువర్ణమయ్యెను. నా మిగిలినయంగము యధిష్ఠిరయజ్ఞమున సువర్ణమయమగునో కాదోయని యిపుడు తెలిసికొనుటకు నేనిచ్చటగూడ నిటునటుదొర్లితిని." అని కాని దాని శరీరముబంగారపుదికాలేదు, కాబట్టి తుదినియజ్ఞసమాప్తి సమయమున నయ్యది యజ్ఞమును నిందించెను. ఈ కథవలనఁ బ్రత్యక్షముగా యజ్ఞము హింసాయుక్తము కావలయునా లేక కాఁగూడదా యనుప్రశ్నము బయలుదేఱుచున్నది. వైశంపాయనుడు వసువుయొక్క శాపకథను వినిచెననియు, ఋషులహింసాయుక్తమైన యజ్ఞముయొక్క పక్షమునేస్వీకరించిరనియు, తరువాత వర్ణింపబడినది. అ. 90) దీనితరువాత యధ్యాయమందు నగస్త్యుని యజ్ఞకథయున్నది. ఇందు, బీజములనుండియే యజ్ఞము జరుగుచుండెడిదవియు నింద్రుఁడు క్రోధమువలన వర్షములు కురియకుండ జేసినయపుడు, తనసామర్థ్యముచేత బీజములఁ బుట్టింతునని యగస్త్యుడు ప్రతినపట్టియుండెననియు జెప్పఁబడియున్నది. దీనిబట్టి పై నకులాఖ్యానాధ్యాయములు రెండును మూలభారతమునకు బిమ్మటివి యగునని స్పష్టమగుచున్నది. భారతకాలమున నహింసా పక్షమింతప్రబలముగాలేదు. తరువాతక్రమముగా నీపక్షము ప్రబలము కానారంభించెను. అప్పుడీకథలు తయారై యుండెను. సౌతి వానిని దనమహాభారతమందు గలిపియుండును. ఈపక్షము బహుధా దక్షిణదిశదియైయుండును. ఎందుచేతననఁగా నగస్త్యుడు దక్షిణదిక్కునందలి ఋషియైయున్నాడు. కాని యీకథలవలనవైదికహింసయందునభిమానము గల పక్షమునకుఁ గ్రోధమువచ్చెను. ఇందుచేత సౌతి నకులము చేసిననింద క్రోధునకు శాప మున్న కారణమున నాస్వరూపమునఁ గ్రోధునిచేతఁ జేయఁబడినదని యంతిమాధ్యాయమునందుఁ జెప్పెను. సారాంశము, ఇందు రెండుపక్షముల వర్ణనయుఁ జేయబడినది. అయినను నిర్ణయమేమియు నగు

పడదు. సౌతి రెండు పక్షములకు నొడంబడిక చేయుటకై యత్నించెనని తెలియుచున్నది.

(2) కథాసంగ్రహము.

మహాభారతమును విస్తరించుటయందు సౌతియొక్క రెండవ యుద్దేశము కథలను సంగ్రహించుటగా నగుపడుచున్నది. అనేకులైన రాజులయొక్కయు, ఋషులయొక్కయు నేకథలు లోకులయందు లేక చిన్న గాథలయందు నిటునటు చిమ్మఁబడియుండెనో యవన్నిటి నేదేనొక స్థానమున సంగ్రహించుట యావశ్యకమైయుండెను. ఈకథలచేత సనాతన ధర్మమున కొకవిధమైన యుత్తేజనము ప్రాప్తింపఁగలదియైయుండెను. ఇదిగాక, ప్రాచీనములైన చారిత్రికవిషయముల నొకచోటఁ జేర్చి సనాతనధర్మావలంబులైన పూర్వికులకు నభిమానమును బురికొల్పుటకూడ నావశ్యకమైయుండెను. భారతీయ కథావిషయమునఁ గూడఁ జాల భిన్నభిన్న విషయములు తరువాతఁ బ్రచలితములై యుండుననుట సంభవము. ఈ విషయముల నన్నిటి నొకచోఁ జేర్చి మహాభారతమునఁ బ్రచలితములై యున్న సమస్త కథలకు నొక పెద్ద భాండాగారముగాఁ జేయుటకు బ్రయత్నించెను. బౌద్ధులును జైనులును భారతఖండమునందుఁ బ్రాచీన ప్రసిద్ధ పురుషులయొక్క కథలను దమతమ ధర్మముయొక్క స్వరూపమునందుఁ గలుపుటకు నే ప్రయత్నము చేసియుండిరో దానిని సౌతి తన మహాభారతకథలద్వారా చక్కగా నాటంకపఱిచెను. ఈవిధముగా నేయాఖ్యానము లను నేయుపాఖ్యానములను సౌతి మహాభారతమునఁ గలిపెనో వానినన్నిటిని వేర్వేఱుగా నెన్నికచేసి యిచ్చుటఁ జెప్పుట కఠినమైన కృత్యము, అవియన్నియుఁ గ్రొత్తగారచింపబడి యుండుననిచెప్పజాలము. ఈ కథలన్నియుఁ బ్రాచీనములై యున్నవి. ఆ సమయమునందలి జనులు వానినంతకుబూర్వమునుండియు, నెఱుఁగుదురు. అంతేకాక, రాష్ట్రీయభావములతోఁ గూడవానికి గాఢమైన సంబంధముండెను. కనుక మహాభారతమువంటి రాష్ట్రీయగ్రంథమునందు నయ్యవి సంగ్రహింపబడుట మిగుల నావశ్యకము. ఇటువంటికథలకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు క్రింద నీయఁబడుచున్నవి.

(1) షోడశ రాజీయోపాఖ్యానము ద్రోణపర్వమున నున్నది. ఇది యొక ప్రాచీనాఖ్యానము, దీనియొక్క మూలస్వరూపము శతపథబ్రాహ్మణమున నగుపడుచున్నది. ఆర్యావర్తమునందు నశ్వమేధము చేసిన ప్రసిద్ధుల

పేరు లిందు నీయఁబడియున్నవి. ఉత్సాహాకరమైన వారి వర్ణనకూడ నిందుఁ జేయఁబడినది. ఈయాఖ్యానము మూలభారతమునందుఁగూడ నుండుననుట సంభవము కాని యిది పిమ్మట సౌతిచేత శతపథయిలనుండి కైకొని చేర్పఁ బడియుండునని యధికమైన యూహ కలుగుచున్నది.

(2) రామాయణములోని సంపూర్ణకథ వనపర్వమునందు రామోపాఖ్యానముననున్నది. నిస్సందేహముగా నిది సౌతిచేతఁ గలుపఁబడినది. ఎందుచేతననఁగా, ఇంత పెద్దయుపాఖ్యానము మూలభారతము నందుండుట సంభవముకాదు. ఈ యుపాఖ్యానమును జదివినయెడల నిందు నేదో మఱియొక ప్రసిద్ధగ్రంథముయొక్క సంక్షిప్తస్వరూప మీయఁబడెనని స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది మహాభారతమున స్పష్టముగా వాల్మీకియొక్క యుచ్చారణ మఱియొకచోట నగుపడుచున్నది; కాని యిది యే గ్రంథముయొక్క సంక్షిప్తస్వరూపమో యా గ్రంథము వర్తమాన వాల్మీకిరామాయణము కాదు, ఇఁక నేమంటే, దానికంటె మునుపటి దానియొక్క మూలస్వరూపమగు నని నిశ్చయ పూర్వకముగాఁ జెప్పఁబడఁగలదు. ఇందుల కొక్కింత కారణ మిందుఁ జెప్పఁగలము. వర్తమాన వాల్మీకి రామాయణముయొక్క సమయము క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మొదటి శతాబ్దియనియు, మహాభారతముయొక్క సమయము శకమునకుఁ బూర్వము మూఁడవశతాబ్ది యనియు మునుపు చెప్పియుంటిమి. ఇది గాక యీయుపాఖ్యానములో నున్న ప్రమాణములవల్లఁ గూడ నీ విషయము సిద్ధమగుచున్నది. కాలము గడచిన కొలఁది, యే కథాభాగమునందును నధికాధికములు నసంభవములు నగు పుక్కిటిపురాణములు ప్రవేశించుటకు మొదలిడునను విషయము లోకులందఱి యూహకును రాఁగలదు. కథాభాగమునం దలౌకిక చమత్కారములు తక్కువగా నుండుటయే యది ప్రాచీన మగుటకు సాధారణ ప్రమాణముగా నెంచవచ్చును. ఈ దృష్టివలనఁ జూచినయెడల రామోపాఖ్యానములోని కథాభాగమునందు వర్తమానరామాయణ కథాభాగము కంటె నలౌకిక చమత్కారములు తక్కువగా నున్నవి. ఉదాహరణము లేవియనఁగా:— (1) శ్రీరామచంద్రుని జన్మమునకు ఋష్యశృంగునిచేఁ జేయఁబడిన పుత్రేష్టియొక్క వర్ణన యీ యాఖ్యానమునందు లేదు. (2) రావణునికిఁ గుబేరునికిఁగల సంబంధము మఱియొక రీతిగాఁ జెప్పఁబడినది. ఈయాఖ్యానమునందు దుందుభి యనెడు గంధర్వస్త్రీ మంథరయయ్యె నని చెప్పఁబడినది; కాని రామాయణమునం దీవిషయము

లేకుండుట యాశ్చర్యముగానున్నది, జటాయువుయొక్క కలయిక యందలి వర్ణన సరళము భిన్నమునగు శైలితోనున్నది. (౩) శ్రీరామ చంద్రుఁడు సముద్రతీరమున దర్భాసనము మీఁదఁ గూర్చుండి సముద్రుని ధ్యానించినపుడు, సముద్రునియొక్క కలయిక స్వప్నమునందుఁ గలిగెను, ప్రత్యక్షముగాఁ గాలేదు. (4) లక్ష్మణునికి శక్తి తగులుటయు, హను మంతుఁడు ద్రోణగిరికిఁ జనుటయు నీయాఖ్యానమందుఁ జెప్పఁబడలేదు. (5) కుంభకర్ణుని లక్ష్మణుఁడు చంపెను. (6) ఇంద్రజిత్తుని గూడ నతఁడు చంపి యున్నాఁడు, కాని, యాయింద్రజిత్తునియొక్క యదృశ్యమైన రథముమాట, అనఁగా రథప్రాప్తికొఱకుఁ గుంభియజ్ఞమునకుఁ జనినకథ యీ యాఖ్యానమున లేదు. ఇక్కడ నన్నిటికన్న నధికమైన మహత్త్వము గల విషయ మేమనఁగా రాముఁడు రావణుని బ్రహ్మాస్త్రముచేతఁ జంపెను; రావణుని మస్తకములు తెగి మాటిమాటికిఁ బుట్టుచుండెననియు, రావణుని గళమున నమృతకలశముండె ననియు, నిందు వర్ణింపఁబడలేదు. అగుఁగాక, ఇందుఁ గొలఁది విషయభేదము కలదు; కాని వనపర్వములోని రామోపాఖ్యానము మూలభారతములోనిదికాదు, దానిని సౌతిమూలవాల్మీకి రామాయణమునుండి కైకొనియె ననియే పై కథనమునకు, తాత్పర్యము.

(౮) శల్యపర్వము నందున్న సరస్వత్యాఖ్యానము స్పష్టముగా సౌతికలిపినదే. ఆఖ్యానములోని వర్ణన యిట్లున్నది. భీమదుర్యోధను లిరువురు యుద్ధసన్నద్ధులైరి, భారతీయ యుద్ధముయొక్క యత్యంత మహత్త్వముగల యంతిమదృశ్య మారంభమగుచున్నది. ఇంతలో సరస్వతీ యాత్రనుండి మఱలి బలరాముఁడచ్చటికి వచ్చెను. గదాయుద్ధము యొక్కవర్ణన యొకవైపు పునఃదటస్థించియుండెను. అయినను జనమేజయుని ప్రశ్నమిఁద వైశంపాయనుఁడు సరస్వతీనదియొక్క మహత్త్వమును, యాత్రను వర్ణింపనారంభించెను. దీనికిఁ గొలఁదిపాటి స్థానమిచ్చి యూరుకొనలేదు. యుద్ధవర్ణనా సమయమునఁ జేయఁబడిన యీ విష యాంతరమునందు నించుమించుగా 19 అధ్యాయములు (35 నుండి 54 వఱకు) కలుపఁబడినవి. ఇందు రెండుమూఁడుపకథలుకూడ వచ్చియున్నవి. ఇచ్చట స్కంధాభిషేకము తారకాసురయుద్ధమును వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు సౌతికి సరస్వత్యుపాఖ్యాన మావశ్యకమైయుండు ననుట సంభవము. ఎందు చేత ననఁగా ఏ సరస్వతియొక్క మహిమము ప్రాచీనకాలము నుండియు భారతవర్షమునఁ జాలఁ బ్రసిద్ధికెక్కెనో దానియొక్క వర్ణన మహాభారత

మున నెక్కడనో యవశ్యముగాఁ గావలసియుండెను. కాని స్థానమును ప్రసంగమునుబట్టి చూచినచో నీయుపాఖ్యానము నిచ్చటఁ జేర్చుటవలన సౌతి కృతార్థుఁడుకాలేదు.

(4) విశ్వామిత్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁడైన యాఖ్యానము.

(5) సౌతి మొదటఁ జేర్చిన పౌష్యాఖ్యానము, పౌలోమాఖ్యానము కూడ నిదేవిధముగానున్నవి. ఇవి మిగులఁ బ్రాచీనములైన పుక్కిటి పురాణములలోని విషయములు. వీనిని సంగ్రహించు దృష్టితో సౌతి తన గ్రంథమునఁ బ్రవేశపెట్టెను.

(6) నలదమయంతుల యాఖ్యాన మార్యులయొక్క పుక్కిటి పురాణములయందు నత్యంత మనోహరమైన యొక యాఖ్యానము. ఈ యాఖ్యానము మూలభారతములోనిది యైనదియు లేక కానిది యు నిశ్చయింపఁజాలము; దీనియొక్క దైర్ఘ్యమునందు ధ్యానముంచినచో, నిది మూలభారతములోనిది కాదని తోఁచుచున్నది. ఈ యాఖ్యానమునందు వర్ణితమైన కథయొక్క సౌందర్యమును మనోహరత్వమును సరసత్వమును గమనించితిమేని యది వ్యాసమహాకవి కృతమే యని చెప్పవలసియున్నది. ఈకథ మునుపు చిన్నదై యుండునని కూడఁ జెప్పుటకు శక్యముకాదు. ఇందు మర్యాద, శక్యత, సంబంధము వీనికి దూరమైన వర్ణన యేదియుఁ జూడఁబడదు. ఈదృష్టిచేత నీకథ మూలభారతములోనిది కావచ్చునని యే తోఁచుచున్నది. ఈస్థితియే సావిత్ర్యాఖ్యానమునకుఁ గలదు. ఈయుత్యంత ప్రాచీనమైన యాఖ్యానము మూలభారతములోనిదై యుండును. ఇది యంతపెద్దదిగాఁ గూడ లేదు. నలదమయంతుల కథవలె నీకథ సయితము మోహకమును మిక్కిలి నీతిపోషకమునై యున్నది. ఈ రెండాఖ్యానములఁ గూర్చి యేమియు నిర్ణయముగాఁ జెప్పఁజాలము. ఈ రెండాఖ్యానములు రాష్ట్రీయము లనుటకు సందేహములేదు.

ఉక్తవివేచనవలన భారతేతిహాసము కన్న వేఱుగా నేపుక్కిటి పురాణములు ప్రసిద్ధములై యుండెనో వానిని మహాభారతమునఁ గలుపుటకు సౌతి యత్నించెనని ప్రకటమగును. ఈవిధముగానే వ్యాసవైశంపాయనుల సమయము మొదలిడి సౌతిసమయము దనుక, భారతీయేతిహాసమును సంబంధించి యేపుక్కిటి పురాణములు ప్రబద్ధములై యుండెనో,

వానికిఁ గూడ నీగ్రంథమున స్థానమిచ్చుట యావశ్యకమై యుండెను. ఈ కథ లన్నిటిని సౌతి యచ్చటచ్చటఁ గలిపి యుండెను. ఇవి యాధార ముగాఁ జేసికొని యతఁడు తనగ్రంథమున భారతీయకథను రచించెను. ఇటువంటి కథలేవియో యిపుడు విచారింపఁబడును. (1) ఆస్తీకుని కథ యిట్టిదే యథార్థమున నాగులు మనుష్యజాతివారే యయియుందురన విషయము ప్రతివివేచకుని ధ్యానమునకును రాఁగలదు; కాని కాలపరివ నమున లోకుల కల్పనలయందు నయ్యవి ప్రత్యక్షముగా నాగములులే సర్పములు అనునర్థము కలిగెను పరీక్షిత్తుని జరిపిన తక్షకుఁ డొకమనుష్యుఁడై యుండును, జనమేజయుఁడు చేసిన సర్పసత్రమున నిజముగా సర్పముల యొక్క సత్రము కాదు, కాని నాగజాతిమనుష్యులను సంహరించుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నమై యుండెను. కాని యెప్పు డొకమారు సర్పసంబంధ మగు కల్పన వ్యాపించెనో, యప్పుడు దానిని త్యజించుట సంభవము కాద య్యెను. కాఁబట్టి వర్తమానోపాఖ్యానము వలనఁ దక్షకుని, సురక్షితులైన యితర నాగులను నాస్తీకుఁ డెట్లు రక్షించెనో, యీవిషయము దృష్టమగు చున్నది. అంశావతారవర్ణన కథయు నిటువంటిదే. ఈ యితిహాసము వలనఁ నలముగా నందఱు ప్రాచీనులయందును జారిత్రికమైన ప్రతివ్యక్తియు నేదో యొక దేవతయొక్క యవతారము లేక పుత్రుఁ డను కల్పన వ్యాపించియుండె నని గుర్తింపఁబడుచున్నది. ఈ కల్పన ననుసరించియే మహాభారతమందుఁగూడ భారతీయ వీరపురుషుల యొక్క యుత్పత్తి చెప్పఁబడినది. ఆదిపర్వమున 59, 66 అధ్యాయములు రెండిటియందును సౌతి ప్రసిద్ధాభిప్రాయముల ననుసరించి యంశావతారమును వర్ణించెను. మూలగ్రంథమునం దక్కడక్కడ దీనికి విరుద్ధముగాఁ గూడ గొన్ని యగు పడుచున్నవి. దీనిఁబట్టి యీయంశావతార కల్పన నూతనమని తెలియు చున్నది. (3) ద్రౌపది యైదుగురు పతులను వివాహమాడెనన్న కథయు నిటువంటిదే. దానిని సమర్థించుటకుఁ బ్రాచీనసమయమున వేలువేలు కథలు ప్రచలితములై యుండును. ఈకథ లన్నిటిని దనగ్రంథమునఁ జెప్పుట యావశ్యక మని సౌతికిఁ దోఁచియుండును. ఈపుక్కిటి పురాణము లన్నిటికిని ద్రౌపది స్వర్గలక్ష్మియొక్క యంశావతారమను కల్పనయే (4) దుర్యోధనువిషయమునఁ గొన్ని చమత్కార కథలు వ్యాపించుట యసంభవము కాదు. చిత్రరథుఁడు దుర్యోధనుని బట్టుకొని తీసికొని పోయెను. ఈకథయు [illegible] నే, ఎపుడు దుర్యోధనుఁడు విడుదలగా

వచ్చెనో, యపు డతఁడు ప్రాయోపవేశము గావింప నారంభించె ననియు, గృత్య యతనిఁ బాతాళలోకమునకుఁ గొనిపోయె ననియుఁ జేసిన కల్పన కొంచెము విలక్షణముగా నగపడుచున్నది. (వనపర్వము అధ్యా. 241 మఱియు 250.) (5) దుర్వాస ఋషి పాండవులను బాధపెట్టినట్లు ఉన్న కథ కూడ తరువాత రచింపఁబడినదే. మఱి దానికి సౌతి మహాభారతములో స్థానమిచ్చెను. (అధ్యా. 261) 6 "నేనీ యీపనిచేయుదును. ఈ రీతిగా చనిపోదును" అని యుద్ధసమయములో సేనాపతి మొదటనే చెప్పుట ఆశ్చర్యకరముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఈ విధముగా యుద్ధమునకు సంబంధించిన పరాక్రమవర్ణన అతిశయోక్తితో గూర్చఁబడినది. ఉదాహరణకు;—భీముఁడు ద్రోణుని రథమును ఏడుసార్లు ఎత్తి త్రోచివైచెను" అను కల్పన తరువాతనే చేయఁబడినదని తెలియుచున్నది. అర్జునుని రథమునకు సంబంధించిన కల్పనకూడ తరువాతనే చేయఁబడినది. "శ్రీకృష్ణుఁడు అర్జునుని దివ్యరథమునుండి క్రిందకు దిగగానే అది మండి భస్మమైపోయెను" అన్న పుక్కిటికథ నిజముగా చమత్కారకారియె. ఏలయనఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు ప్రతిరోజు రథమునుండి దిగుచునే యున్నాఁడుగదా. ఇటువంటి చమత్కారము గల కథలు మహాభారతములో చాలగానున్నవి. "ఈ కథ లన్నిటికి మూలమేది మఱి సౌతికాలమునాటికి ఎటువంటి క్రొత్త కథలు వాడుకలో నున్నవి'' అను సంగతిని నిర్ణయించుట కష్టము—

(3) జ్ఞాన సంగ్రహము.

మహాభారతములోని పుక్కిటి కథల సంగ్రహము వలెనే అన్ని విధములైన జ్ఞానముల సంగ్రహము కూడ ఈ గ్రంథములోఁ జేయుట సౌతి యొక్క యుద్దేశమైనట్లు స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్నది. రాజనీతి, ధర్మశాస్త్రము, తత్త్వజ్ఞానము, భూగోళము, జ్యోతిషము మొదలగు శాస్త్ర విషయములు గూడ ఒకేచోట చేయవలెనను ఉద్దేశాలు అతనికి గలవనుటలో సందేహములేదు. ఉదాహరణకు— భూగోళమునకు సంబంధించిన జ్ఞానము, భారతవర్షములోని వేలువేలు దేశములను గుఱించి నదులను గుఱించిన జ్ఞానము భీష్మపర్వము మొదట తెలుపఁబడినది. కౌరవులు పాండవులు ఈ భూమికై పోరాడుచున్నారని తెలిసినపుడు "ఈ భూమి ఎంత పెద్దది ఈ సమస్త భూలోక మెటువంటిది" అని ధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయుని అడిగెను. నిజముగా ఈ ప్రశ్నయే విచిత్రమైనది. యుద్ధమునకు సంబంధించిన సంగతు

లను చర్చించక ధృతరాష్ట్రుఁడు వేఱే యింకొక సంగతులు తెలిసికొనఁ గోరుట ఆశ్చర్యకరముగాదా?

భూగోళమునకు సంబంధించిన జ్ఞానము ఎక్కడో అక్కడ తెలుపుట అవసరమని తలచి సౌతి దానిని ఇక్కడె కలిపెను. ఇక్కడ పూర్వాపరసంబంధము విడిపోయినది. పం్రెండవ అధ్యాయము చివర ధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయుడు పరస్పరము సంభాషించుకొందురు. కాని తరువాతి అధ్యాయము మొదటనే సంజయుఁడు కంగారుపడుచు యుద్ధము నుండి మరలివచ్చి భీష్ముడు పడగొట్టఁబడిన సంగతి వినిపించినట్లు గలదు. కాని సంజయుఁడు యుద్ధభూమి కెప్పుడు వెళ్లెను అనుసంగతిజాడ ఏమియు లేదు. రెండవ యుదాహరణము "కచ్చిత్" అనునధ్యాయమునకు సంబంధించినది. యుధిష్ఠిరుఁడు సభలోఁ గూర్చుండియుండెను. అక్కడికి నారద మహాముని వచ్చి రాజ్యపు ఏర్పాటులను గుఱించి కొన్ని ప్రశ్నలు యుధిష్ఠిరుని నడిగెను. అవి యేవనఁగా— "నీవు సైనికులకు సరియైన సమయములో జీతము లిచ్చుచున్నావా లేదా? ప్రతిదినము ఉదయము లేచి రాజ్యము లో ఆదాయవ్యయములుచూచుచున్నావాలేదా? అని నారదుఁడు యుధిష్ఠిరుని పరీక్షించుచున్నట్లు ఈ ప్రశ్నలఁబట్టి తెలియుచున్నది. ఈ యధ్యాయములో ఉత్తమరాజ్యమునకు సంబంధించిన నియమము లన్నియు చాల మార్మికతతో ఒకేచోటఁ గూర్చఁబడియున్నవి. ఇట్లే జ్యోతిషమును గుఱించిన సంగతులు వనపర్వములోను శాంతిపర్వములోను చెప్పఁబడినవి. ఇక్కడ ఇటువంటి సంగతులు కేమి ఆవశ్యకతయున్నట్లు చెప్పలేము. భీముఁడు హనుమంతుని గలిసికొన్నప్పుడు నాలుగు యుగములకు సంబంధించిన సంగతులను అడిగినపుడు హనుమంతుఁడు వానిని వర్ణించిచెప్పెను. సాంఖ్యయోగముల తత్త్వజ్ఞానముల మతములు ప్రతిచోట వర్ణింపఁబడినవి. ఇంకను విశేషముగా శాంతిపర్వములో విస్తారముగా మాటిమాటికి వర్ణింపఁ బడెను. వక్తృత్వశాస్త్రమునకు (Rehitoric) సంబంధించిన తత్త్వములు సులభాజనకుల సంవాదములో చెప్పఁబడెను. అవి నిజముగా మనోరంజక మైనవి. న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించిన కొన్ని నియమములు ఈ సంవాదములో నిప్పన్నములైనవి. సారాంశము - సౌతి తన గ్రంథములో అనేక శాస్త్రముల విషయములను ఒకచోట కూర్చుటకు ప్రయత్నము చేసెను.

(4) ధర్మమునకు నీతికి సంబంధించిన శిక్షణ

సౌతి మహాభారతములో సనాతన ధర్మమును పూర్తిగా తెలుపుటకు ప్రయత్నము చేసెను. ఎట్లనఁగా మేమిదివఱకే జెప్పితిమి. ఈ కారణము చేతనే మహాభారతము ఒక ధర్మశాస్త్రమో స్మృతియో యగునని అంగీకరించబడుచున్నది. ఇందులో అక్కడక్కడ సనాతన ధర్మములోని ముఖ్యతత్త్వములు చెప్పఁబడినవి. ఇవి విస్తారముగా అనుశాసన శాంతి పర్వములలో కనిపించును. ఇతరమగుచోట్లఁగూడ ఇవి చర్చింపబడెను. ఉదాహరణకు— ఆదిపర్వములో ఏ ఉత్తరయయాతికథ కలదో అది (అధ్యా. 86-93) తరువాత సౌతి కలిపెను. దీనిలోని పద్యములు పెద్ద వృత్తములును సమస్తమైన యాఖ్యానములును ముఖ్యకథతో సంబంధము గలవిగావు. కాని దీనిలో సనాతన ధర్మతత్త్వములు సంక్షేపముగను మార్మికరీతిగను వర్ణింపఁబడెను. కనుక నీ యాఖ్యానములు అభ్యసింపఁదగినవి. నీతితత్త్వములుగూడ అక్కడ బోధింపఁబడినవి. దీని కుదాహరణము విదురనీతి. ఉద్యోగపర్వము (అధ్యా. 32-39) లో విదురుని సంభాషణలు పూర్వాపర కథతో ఎక్కువ సంబంధము గలవిగాలేవు. అయినను విదురనీతిలోని యధ్యాయములు చాల మార్మికములై వ్యవహార చాతుర్యముతో నిండియున్నవి. సారాంశము, ధర్మమునకు నీతికి సంబంధించిన యుపదేశములు మాటిమాటికి చాలచోట్ల చేయఁబడినవి కనుక ఈ గ్రంథమునకు ఎక్కువ మహత్త్వము ప్రాప్తించినది.

(5) కవిత్వము

మహాభారతము కేవలము ఇతిహాసమునకు ధర్మమునకు సంబంధించిన గ్రంథమేగాదు, అదియొక యుత్తమమహాకావ్యము సంస్కృతకవులందరు వ్యాసమహర్షికి ఆదికవి వాల్మీకికవితో సమానమైన స్థానమును ఇచ్చిన సంగతి ప్రసిద్ధమే, వ్యాసులవారి భారతములోని రసమయకవిత్వ స్ఫూర్తిచే ప్రేరితుడై సౌతికూడ తనరచనాశక్తిని ప్రకటించుటకు చాలమంచి ప్రసంగములను సహాయముగాఁ దీసికొన్నాడు సృష్టివర్ణన యుద్ధవర్ణనలు కరుణారసప్రసంగములు ఇవే కవిత్వస్ఫూర్తిని వెల్లడించు ప్రధానవిషయములుగా నగుచుమండును. సౌతి మహాభారతములో చాల యెక్కువగా యుద్ధవర్ణనలు పెంచివైచెను, ఇవి పాఠకులకు ఎక్కువ విసుగుదల కలిగించునంతవఱకుఁ బోయినవి. సృష్టి సౌందర్యవర్ణనలనుగూడ

సౌతి అక్కడక్కడ ఎక్కువగాఁ బెంచివైచెను. విశేషముగా వనపర్వములో
హిమాలయపర్వతమును గంధమాదనపర్వతమును గుఱించిన వర్ణనలు
మనము గమనింపవలసినవై యున్నవి. శోకమును వర్ణించుటలో స్త్రీ
పర్వము తలచుగా అంతయుగూడ సౌతిదే కావలయును. దివ్యదృష్టిని
పొంది గాంధారి భారతయుద్ధములోని సమస్తభూమిని చూడఁగలిగినట్లును
యుద్ధరంగములో జనిపోయినవీరుల భార్యలు తమతమ భర్తలశవములను
ఒడిలోనుంచుకొని ఏడ్చుచున్నట్లును ఇందులోకవి వర్ణించియుండెను, ఇట్టి
చమత్కారపూర్వమైన వర్ణనలు కవికి శోభాదాయకములుకావు. గాంధారి
నోటిచే ఇటువంటిశోకవర్ణనలు చేయించుట అయోగ్యముగాఁదోఁచున్నది
పదునెనిమిదిరోజులవరకు యుద్ధము జరుగుచున్నపుడు ఇటునటు చెల్లాచెదరు
గాపడియున్న వీరులశవములను గుర్తుపట్టఁగలుగుట కూడ సంభవవిషయము
గాదు, భారతయుద్ధభూమితో సమానముగా కొన్ని హద్దులులేకుండ
కొన్ని క్రోసులదూరమువఱకు వ్యాపించియుండునని మనముతలచినపుడు
ఈదృశ్యమంతయు అసంభవమని చెప్పవలసివచ్చును. యుద్ధభూమిలోనికి
స్త్రీలు వెళ్లుటకూడ అనుచితముగ తోచుచున్నది కావ్యాలంకారగ్రంథ
ములలో ఉదాహరణగాఇచ్చిన "అయంస రశనోత్కర్షీ" అనుప్రసిద్ధశ్లోక
ము కూడ ఈ స్త్రీపర్వములోనున్నదే. మఱియు ఆధునికకవుల అశ్లీల
వర్ణనలకు సమానాగా నున్నదియిది. ఇదిమహాకవియైన వ్యాసునిదిగాదని
సౌతిదే యయియుండునని స్పష్టముగాఁదోఁచుచున్నది, యుద్ధభూమిలో
పడియున్న మృతశరీరములను హింస్రములైన పశువులు పక్షులు పీకిముక్క
ముక్కలు చేసినవి సుందరదృశ్యములుగ వర్ణింపఁదగియుండవు యుద్ధములో
బాలవీరుఁడైన యభిమన్యుఁడు చనిపోయినపుడు నాలుగైదు దినములపిదప
వానిముఖమెట్లు మనోహరమై వికసించియుండినట్లు ఎట్లుకనిపించగలదు
మఱియతనిభార్య బాలవనిత వానిముఖము ఎట్లు ముద్దుపెట్టుకోఁగలదు
సారాంశమేమనఁగా మొత్తమీస్త్రీపర్వమును క్రొత్తపద్ధతిలో సౌతి రచిం
చెను మఱిఅది ప్రయోజనశూన్యములైన యనేక దృశ్యములతోను
కల్పనలతోను నిండియున్నది. ఇంతయైనను కవిత్వదృష్టిలోఇది తక్కువ
శ్లాఘనీయమాత్రముగాదు. ఈసంగతి విరాటపర్వములోని యనేకమనోహర
వర్ణనలనుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది కాని స్త్రీపర్వములోవలెనే ఇందులోని
దృశ్యములుగూడ మానవస్వభావ దృష్టినిబట్టి యసంభవములుగానే తోఁచు
చున్నవి. ఉదాహరణకు ఉత్తముఁడు ఒకపిఱికిపందయైన బాలుడు —

డు పరుగెత్తుచున్నపుడు అర్జునుఁడు వానిజుట్టుపట్టుకొని వానినివెనుకకు దీసికొనివచ్చెను, కాని ఆశ్చర్యమైన సంగతియేమనఁగా పిఱికివాఁయైన ఆబాలకుఁడే ముందుఒకకవియై పంచపాండవుల పంచధనుస్సులను గుఱించి మిగులయాకర్షణగా వర్ణించును. ఈవర్ణనలోఁగొన్ని కూటశ్లోకములు గూడ నున్నవనువిషయముమీద ధ్యానముంచినచో ఈరచనయంతయు సౌతిదను విషయము స్పష్టముగా జెప్పవలసియున్నది, కూటశ్లోకముల నెవరురచించిరను సంగతి మనముఆలోచించవలసిన విషయము, కేవలము శబ్దాలంకారములతో తనకావ్యమును అలంకరింపఁజేయవలెనను ప్రవృత్తి తలచుగా అత్యుత్తమ కవులో వుండదనువిషయముపై మనముధ్యాన ముంచినచో ఈకూటశ్లోకములు సౌతివై యుండునని చెప్పవలసియుండును, వ్యాసుని మూలభారతములో అక్కడక్కడ శబ్దచమత్కారము కనిపించుచుట యసంభవము కాకపోవచ్చునుగాని ఈపరిణామముకొంత ఎక్కువగానుండును. కర్ణపర్వములో 90 వ అధ్యాయము చివర శార్దూలవిక్రీడిత శ్లోకమొకటియున్నది. దానిలో గో శబ్దమును వేఱువేఱర్థములలో మాటిమాటికి ఉపయోగించి అదికూటశ్లోకముగాఁ గూర్చఁబడినది. ఇదైతే సౌతిదిగూడఁగాదు. శబ్దచిత్రములుగల కావ్యరచనచేసిన యింకొక కవి ఈ శ్లోకమును తరువాత ఇక్కడ దూర్చిన నట్లుతోచుచున్నది. ఆలోచింపఁగా కూటశ్లోకముల సంఖ్య 8800 అన్నది గర్వోక్తితోను అతిశయోక్తితోను నిండినట్లు తోచుచున్నది అయినప్పటికిని మహాభారతములో ఇట్టి శ్లోకము కంతలోటులేదు. దీనిని గుఱించిన అంచనా ఈ క్రింది వివేచనవలనఁ జేయఁబడుచున్నది.

మహాభారతములో అక్కడక్కడ మిగులగూఢమైన లేక సరళముగా అర్థముకాక భ్రమగలిగించు నర్థముగల ఒకటిరెండు శబ్దములు ప్రయోగింపఁబడినవి, దీనివలన సరియైన యర్థమును తెలిసికొనుట కష్టకలుగుచున్నది, శాంతిపర్వమును చూచునపుడు కొన్నియధ్యాయములలోనే ఇట్టి శ్లోకములు మనకు కనుపట్టినవి. అవిఈ - క్రిందనీయఁబడుచున్నవి. శ్రద్ధగా చదువువారికి వీనివల్ల కొంతలాభము కలుగునని యాశగలదు.

1. చతుర్థోపనిషద్ధర్మః సాధారణఇతిస్మృతిః
తే సంసిద్ధైః సాధ్యతేనిత్యం బ్రాహ్మణైర్నియతాత్మభిః (శాంతి170అధ్యా. 30)

2. శ్వేతానాం యతినాంచాహ ఏకాంతగతి మవ్యయాం (శాంతిఅధ్యా 349)

3. సేవాశ్రితేన మనసావృత్తిహీనస్య శస్యతే ద్విజాతిహస్తాన్నిర్వర్తవనతుతుల్యాత్పర స్పరాత్ (శాంతి అధ్యా 291)

4. యఃసహస్రాణ్యనేకాని పుంసామావృత్య దుర్దశః తిష్టత్యేకః సముద్రాంతే సమేగోప్తాస్తు నిత్యశః (శాంతి అధ్యా 1284)

5. గృహస్థానాంతు సర్వేషాం వినాశమభికాంక్షతాం నిధనంశోభనం తాతపులినేషు క్రియావతాం (శాంతి అధ్యా 297)

6. మాతాపుత్రః పితాభ్రాతా భార్యామిత్రం జనస్తథా। అష్టాపద పదస్థానే దక్షముద్రేవలక్ష్యతే (శాంతి అధ్యా 278)

ఈవిధముగా వేలువేలుచోట్ల అనేకశ్లోకములను చెప్పవచ్చును ఇవే కాకుండ కొన్ని యాఖ్యానములలో పూర్ణశ్లోకములె కూటములుగా నున్నవి. ఉదాహరణకు సనత్సుజాతుని ఆఖ్యానముచూడదగినది. అక్కడక్కడనైతే పాఠకులను చక్రములోపడవేయు ఒకటి అర విలక్షణమైన పేర్లేదొరకును, ఎట్లనఁగా ఆశ్రమవాసపర్వములో "ఇయంస్వసారాజ చమూపతేశ్చ" వంటి శ్లోకములున్నవి. కొన్నిచోట్ల జ్యోతిషమునకు సంబంధించినవి అంకెలవిషయములోను గల ఉల్లేఖనములతో ఏదో కొంత కూటము తప్పకయుండును దానిని తెలిసికొనప్రయత్నముచేయుట అప్పుడప్పుడు వ్యర్థమైపోవును. మహాభారతకూటములు లేక గూఢార్థముగల శ్లోకములసంఖ్య చాలగానుండునని మాఅంచనా, తఱచుగా ప్రతియొక యధ్యాయములో ఇటువంటిచోటుల దొరకుచుండును. కొన్నికొన్ని చోట్లనైతే ఇటువంటి స్థానములసంఖ్య అధికము. మహాభారతములోని అధ్యాయములమొత్తముసంఖ్య 2000, ఇట్టిస్థితిలో కూటశ్లోకములసంఖ్య కొన్నివేలు కాఁగలదు. ఈకావ్యచమత్కృతి మూలము వ్యాసులవారిదై యుండుటయు మఱి సౌతి ఇంకనుపెంచుటయు సంభవమైయున్నది. ఇందువల్ల సౌతి చిన్నతరగతి కవికాడని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. కూటశ్లోకములయొక్కయు కూటశబ్దములయొక్కయు ఇంకనుగొన్ని యుదాహరణములు నీక్రింద నీయఁబడుచున్నవి.

1. యత్రసా బదరీరమ్యా హ్రదోవైహాయసస్తథా। వైహాయసః (శాంతి 127-6) (మందాకిన్యాః) హ్రదః

2. నశంఖలిఖితాంవృత్తిం శక్యమాస్థాయజీవితుం।
శంఖే=లలాటస్థిని (శాంతి 120, 29)

3. నాసతోవిద్యతే రాజన్ సహ్యేరణేషు గోపతిః
(శాంతి 135,126)

4. మాసాః పక్షాః షడృతవః తవః కల్పాః సంవత్సరాస్తథా।
(శాంతి 137, 21)

5. పృష్ఠతః శకటానీకం కళత్రంమధ్యతస్తథా (శాంతి 100,43)

6 స్కంధ దర్శనమాత్రాత్తు తిష్ఠేయుర్వా సమీపతః
(శాంతి 100,46)

7. పారావతకుళింగాక్షాః సర్వేశ్శరాః ప్రమాథినః
(శాంతి 101, 7)

కుళింగో భూమి కూష్మాండే మతంగజభుజంగయోః. కుళింగః=సర్పః

8. విరమేచ్ఛుష్కవైరేభ్యః కంఠాయాసం చవర్జయేత్
కంఠాయాసం=ముఖరత్వం (శాంతి 103, 10)

9. స్వార్థమత్యంతసంతుష్టః క్రూరః కలత్రవాంతకః
(శాంతి 116-11)

కులజః ప్రాకృతో రాజ్ఞా స్వకులీనతయాసదా
(శాంతి 118, 4)

11. అకులీనస్తు పురుషః ప్రాకృతః సాధుసంశ్రయాత్
(శాంతి 118, 5)

12. తైక్ష్ణ్యంజిహ్మత్వమాదాల్భ్యం సత్యమార్జవమేవచ
(అదాల్భ్యం=అభయం) (శాంతి 20,25)

13. శ్లక్ష్ణాక్షరతనుః శ్రీమాన్ భవేచ్ఛాస్త్రవిశారదః
(శాంతి 120,7)

14. లోకేచాయవ్యయౌ దృష్ట్వాబృహద్వృక్షమివాస్రవత్
(శాంతి 120,9)

15. శాంతిపర్వములో 120 అధ్యాయముపూర్తిగా కూటశ్లోకములతోనిండియున్నది.

16. కావ్యానివదతాం తేషాం సంయచ్ఛామివదామిచ
కావ్యాని శుక్రప్రోక్తాని నీతిశాస్త్రాణి (శాంతి 1243)

17. సతస్యసహజాతస్య సప్తమీందశమీందశాం। ప్రాప్నువంతితతః పంచనభవంతిగతాయుషః (శాంతి 231,28)

18. త్యజధర్మమధర్మంచ ఉభే సత్యానృతే త్యజ।
ఉభే సత్యానృతేత్యక్త్వా యేన త్యజసితంత్యజ (శాంతి 332,40)

19. విచార్యఖలు పశ్యామితత్సుఖం యత్రనిర్వృతిః
సుఖం=స్వర్గః (శాంతి 111, 32)

20. మనుష్యశాలావృకమప్రశస్తం జనాపవాదే సతతం నివిష్టం
మనుష్యశాలావృకం మనుష్యేషుశ్వా (శాంతి 114 17)

21. అధ్వానంసోఽతివక్రామ ఖచరః ఖేచరన్నివ
(శాంతి 325,16)

కవిత్వమును ప్రదర్శించు వేళలు వేళల ప్రసంగములను సహావేశపఱచి ప్రతిచోట మహాభారతమును విస్తరింపఁజేసెననుటలో సందేహము లేదు స్త్రీ విరాటపర్వములలో ఈసంగతి స్పష్టముగాఁ గనిపించుచున్నది. ఇతరపర్వములలో గూడ అందులోవిశేషించి యుద్ధపర్వములో ఎట్టి ప్రసంగములను సమ్మేళనపఱచెనో అవియేమియు తక్కువవిగావు. సారాంశమిది (1) ధర్మమతములయైక్యము, (2) కథాసంగ్రహము (3) జ్ఞాన సంగ్రహము (4) ధర్మమును నీతిని గూర్చినయుద్దేశమువీనితో భారతములో అనేకప్రసంగములను కలిపి చక్కనిరూపమునిచ్చి సనాతన ధర్మరక్షణకై దృఢముగా అత్యంతప్రశంసనీయమైన ప్రయత్నమునుచేసెను. కవిత్వ ప్రసంగమునుగూడ సాధించి ఆగ్రంథమును సర్వోత్తమకావ్యముగాఁజేసెను. కాని దానితోపాటు సోతికలిపిన వ్యాఖ్యానములవల్ల గ్రంథ విస్తరమైతే అయినదికాని వానివల్లమహాభారతమునకు కొన్ని అంశములలో సుందరరూపమురాలేదు. పైఁగాకొన్నివిషయములలో దానికి అప్రాధాన్యముగూడవచ్చినది. ఇందువల్ల అప్రాధాన్యముపొందిన విషయములను విచారణచేయుట అవశ్యకము.

(6) పునరుక్తి

అనేకప్రసంగములను చెప్పినవే చెప్పుటవలన గ్రంథము పెరిగినది ఏదైనవొకవిషయమును పాఠకులకు బోధింపవలసినప్పుడు చెప్పినదే మరల

మరల చెప్పఁబడుచుండును అప్పుడు ప్రశంసనీయముగానే యుండునుకాని అది ఇట్లుకానపుడు పునరుక్తిదోషము పాఠకులమనస్సులో బాధకలిగించు చుండును. ఇట్టిపునరుక్తి ఈగ్రంథములో తఱచుగా అన్నిచోట్లకనిపించును అక్కడక్కడ ఈపునరుక్తి గ్రంథమునకు అధికభాగము అయినసిపిటట మధ్యలో కనిపించును. దీనికి అనేకోదాహరణము లివ్వవచ్చును ఆదిపర్వము లో ఆస్తీకునికథ రెండుసారులువచ్చినది, ఆరెండవసారి వర్ణించవలసి వచ్చి నపుడు మొదటికంటె చాలఅధికాంశములో పెరిగిపోయినది. కాశ్యపతక్షకుల కథరెండుసార్లు చెప్పఁబడినది, వనపర్వములో తీర్థముల వర్ణన రెండుసార్లు వచ్చినది. వైశంపాయనుని సమయములో ఏతీర్థములజ్ఞాన మున్నదో అంతకంటె ఇంక నెక్కువగా తీర్థములు సౌతి సమయములో ప్రసిద్ధములై యుండును. ఏలయనఁగా ఆసమయములో ఆర్యులఖ్యాతి దక్షిణమువైపు చాలఎక్కువగా వ్యాపించినది. ఈపునరుక్తి స్వరూపము తఱచుగానిది—పూర్వకథలను ఇంకఎక్కువ విస్తరింపజెప్పుమని జనమే జయుఁడు ప్రార్థన చేయుచుండును దానిననుసరించి వైశంపాయనుఁడు ఆకథలనే వినిపించుచుండును. కానికొన్నిచోట్లనైతే ఈస్వరూపము కూడ కనిపింపదు. ఉదాహరణకు అభిమన్యునివధ ప్రసంగములో శోకమునుజల్లార్చుటకు ఊరడించుచు వ్యాసుఁడు యుధిష్ఠిరునికి షోడశరాజుల యాఖ్యాన మును వినిపించెను. మఱిఆయాఖ్యానములనే కృష్ణుఁడు యుధిష్ఠిరునికి శాంతి 10 పర్వములో వర్ణించిచెప్పెను ఈస్థితిలో ఈపునరుక్తులు క్షమింప రానివి.

(6) అనుకరణములు

ఇంకొకదోషము అనుకరణము, ఏదైనమనోహర ప్రసంగమును జూచినపుడు "నేనుగూడ అందముగా ఆయితర ప్రసంగములను వర్ణించెదను" అని యితరకవులకు ప్రవృత్తికలుగుచునుండును, ఉదాహరణకు కాళిదాసుని సుందరమైన మేఘసందేశకావ్యము తరువాత ఇతరకవులు హంస సందేశము మొదలైనకొన్ని కావ్యములను రచించిరి. ఈవిధముగా అనుకరించుకోరికతో వ్యాసుఁడు వర్ణించిన భారతములోని కొన్నిప్రసంగ ములను సౌతి అనుకరించెను. దీనికిముఖ్యమైన యుదాహరణము వనపర్వము చివర కలిపిన యక్షప్రశ్నలనుగూర్చినకథ. సౌతి ఈకథారచనము నహుష ప్రశ్నల (వనపర్వ 195 అధ్యా) పద్ధతిగాజేసెను. దానిలోగూడ యుధిష్ఠిరుని

వల్ల అతనిసోదరులు విడిపింపఁబడిన కథయున్నది. సౌతి యక్షప్రశ్నల కథను తరువాతఁగలిపినట్లు అనుమానించుటకు కొన్ని కారణములను మనము ఇవ్వవచ్చును. మొదటికారణము అంతకుపూర్వపు మనుష్యులు ఎట్టి యవస్థపొందిరో సహదేవుడు అర్జునుడు భీముఁడు ప్రత్యక్షముగాఁజూచిరి యక్షుడేమో స్పష్టముగా జాగ్రత్తలనుచెప్పుచున్నాడుగదా, అయినను వారుకూడ ఆచెఱువులోని నీరుత్రాగి మరణించుట నిజముగా చాల యాశ్చర్యకరమైన సంగతిగాదా. రెండవకారణము—యక్షప్రశ్నలుగూడ * ప్రహేళికలతో సమానముగా చూడఁబడుచున్నవి. అవిమహాకవికి శోభాదాయకములుగావు - మూఁడవకారణము — ప్రశ్నోత్తరములచివర యక్షుఁడుయుధిష్ఠిరునితో "నీవు మీయజ్ఞాతవాస దినములను విరాటనగరములో గడపు" మనిచెప్పెను, ఇంతయైనపిదపఁగూడ తరువాతిపర్వము యొక్క ఆరంభములోఁ అజ్ఞాతవాసపుదినముల గడపు సందర్భములో యుధిష్ఠిరునికిఁ జాలచింతగలిగినట్లు చెప్పుట. నాలుగవకారణము — యుధిష్ఠిరుఁడు బ్రాహ్మణులకందఱకు సెలవిచ్చిపంపి కేవలము ధౌమ్యుని మాత్రము తనదగ్గఱ నుంచుకొనినట్లు కథారంభములోఁ జెప్పఁబడెను

ఇట్లయినపిదపఁగూడ విరాటపర్వము మొదటిలో యుధిష్ఠిరునిదగ్గఱ బ్రాహ్మణు లందఱు ఉన్నారని చెప్పఁబడెను సారాంశము — యక్షప్రశ్నోపాఖ్యానము మూలభారతములోలేదు అది సౌతిచేఁగలుపఁబడెను అనుకరణమునకు రెండవయుదాహరణము ఉద్యోగపర్వములో వర్ణింపబడిన విశ్వరూపదర్శనము. భగవద్గీతలోని విశ్వరూపదర్శనము. అదితగినచోటచూపఁబడినది. అదివ్యాసుని మూలభారతములోనిది కానిదానిననుకరించుచు ఉద్యోగపర్వములో ఏవిశ్వరూపదర్శనమునకు స్థానమిచ్చెనో అది అప్రస్తుతముగా గనుపట్టుచున్నది. మఱి దానిప్రభావముదుర్యోధనుని మీదఁగాని ధృతరాష్ట్రుని మనస్సుమీదఁగాని ఏమాత్రము పడలేదు.

భవిష్యకథనము

ముందుజరుగఁబోవు సంగతులను ముందుగా భవిష్యరూపముగాఁ జెప్పుటయు లేక వానికి సంబంధముగా మొదటనేకొన్ని సంగతులను జెప్పుట యిది గ్రంథకారులయొక్క సాధారణయుక్తియైనది. ఇటువంటి

* ప్రహేళికలు=గూఢార్థకములు

దుర్యోధనుఁడు శల్యుని సంతోషపఱచి తన పక్షమందు చేర్చుకొనెను. ఈ సంగతిని శల్యునివలన యుధిష్ఠిరుఁడు విని "కర్ణునికి అర్జునునికి యుద్ధము జరుగునపుడు ఎప్పుడైతే నీవు కర్ణునికి సారథిగా నుందువో అపుడు కర్ణుని తేజస్సు భగ్నమగునట్లు చేయు"మని విన్నవించెను. "నేను కర్ణునికి సారథ్యము చేయవలసి వచ్చినచో అట్లే కర్ణునికి ఉత్సాహభంగము చేయుదును. మీరపుడు అతనిఁ జంపవచ్చును" అని యప్పుడు శల్యుఁడు యుధిష్ఠిరునికి జవాబిచ్చెను. ఇట్టి సంగతుల కల్పన మొదటనే యెట్లు చేయ వీలగును. భీష్ముఁడు, ద్రోణుఁడును జనిపోయినపుడు కర్ణునికి, అర్జునునికి భయంకరమైన యుద్ధము జరుగును. అప్పుడుగదా కర్ణుఁడు శల్యుని సారథిగాఁ జేసికొనును. ఇంతేగాకుండా ఈ విధమైన విశ్వాస ఘాతుకము గాని మిత్రఘాతకముగాని చేయుట యుధిష్ఠిరునికిని శల్యునికి లజ్జాస్పద విషయముగదా! సారాంశమేమన, ఈ విధముగా ముందు జరగబోవు విషయములను సౌతిచెప్ప యత్నించుట యనుచితము. ఇదికాక ఇంకొక సంగతికూడఁ గలదు. దుర్యోధనుని పక్షములో శల్యుఁడు చేరుటకు కారణ మిది ఆ శల్యుఁడు 'అర్థస్య పురుషో దాసః' అను నీతి ననుసరించి దుర్యోధనుని ఆశ్రయించెను. యుధిష్ఠిరుని పక్షములోఁ జేరుటకు వెళ్లుచుండఁగా మార్గమధ్యములో దుర్యోధనుఁడు అతనిని సంతుష్టపఱచి తన పక్షములోనికి దీసికొనెనను నీవర్ణన అసంబద్ధమైనది. తరువాత "కర్ణునికి తేజోభంగమైనట్లును ఇందువలన అతఁడు చనిపోయినట్లును ఎక్కడను మనకు కనుపింపదు. ఈ తేజోభంగ కారణముగా కర్ణుని శౌర్యములో లోటు ఏర్పడినట్లు వర్ణన గ్రంథములో లేనేలేదు. పైఁగా దీనికిబదులు శల్యుఁడు తగిన సమయములో "నీ లక్ష్యము సరిగా లేనందువలన నీ బాణము తగులొకనుట లేదు. సరిగా శరమును సంధింపుము" అని సూచన చేయుచుండును. అనఁగా శల్యుఁడు మిత్రఘాతుకము చేయనట్లు కర్ణునకనిపించును. నిజమునకు సౌతి భవిష్య సంగతి చెప్పినట్లు యీ భాగమును అనవసరముగాఁ బెంచెను. ఇంతేగాక ఇంకను ఇట్టి ఉదాహరణములు ముందు ఇవ్వఁబడును. సారాంశమేమనఁగా, అనేకమైన యసంబద్ధమైన లోకములో వాడుకలోనున్న కథలను సౌతి తరువాత కలిపెను.

9 కారణముల దిగ్దర్శనము

ఇంకొక దోషస్థానము కారణముల దిగ్దర్శనను. పూర్వకాలములో ప్రసిద్ధులైన పురుషులు ఏంది దోషములు ఎందుకు ఎట్లు చేసిరో దానిని గుఱించి కొన్ని కారణములను జెప్పుట అవసరమగుచున్నది. ఎట్లన, పాండవులైదుగురు ఒక్క ద్రౌపదినెట్లు పెండ్లి చేసికొన్నారో, భీముఁడు దుశ్శాసను రక్తమునెట్లు త్రాగెనో మొదలగు విషయములలో దోషములు చూపఁదగినవిగాఁ గనుపట్టుచున్నవి. మఱి వాని సంబంధము లోకానికిఁ గారణములు చెప్పుట మిగుల నావశ్యకమగుచున్నది. ఇట్టి సంఘటనల విషయములో కారణముల గుచ్చినట్టి పిట్ట కథలను సౌతి మహాభారతములో చేర్చెను. స్వయముగా వ్యాసులవారు కూడా ఆ యా కథల ప్రసంగములలో ఆ యా వ్యక్తుల కుపదేశించినట్లు ముందు జరుగబోవునవి సూచించున్నట్లు మనకుఁ గనుపట్టుచున్నది. ఎక్కడెక్కడైతే వర్ణనలు కనిపించునో అది మూలభారతములోవి కావు. సౌతి తరువాతఁ గలిపెను. ఎట్లనఁగా, ఒక సందర్భంలో వ్యాసుఁడు ధృతరాష్ట్రుని దగ్గఱకు వచ్చి "దుర్యోధనుఁడు పుట్టగానే వానిని గంగలోఁ బాఱవేయుము" అనెను. ఈ ప్రసంగము కూడఁ తరువాతఁ గలుపఁబడినదే తోచుచున్నది. కానిండు, ఈ విధముగా మూఁడు నాలుగు కారణములవల్ల సౌతి మహాభారతములో నెక్కడ విస్తరించెనో ఆ భాగము విశేష రమణీయముగాఁ గనిపింపదు. ఏ యే స్థానములలో ఏవి తరువాతఁ గలుపఁబడెనో అవి యన్ని యేవో నిర్ణయించుట చాల కష్టమైన సంగతి యని మేమంగీకరింతుము. అయినను మహాభారతములో 24000 శ్లోకములున్న చోట ఒక లక్ష శ్లోకములయిన సంగతిని గూర్చి శ్రద్ధ చూపినపుడు ఇట్టి కొత్తభాగములు చాల పెంచఁబడి యుండవచ్చునని మనము చెప్పుకొనవచ్చును. సౌతి ఎందుకట్లు పెంచెను అనఁగా మహాభారతమును ఎట్లు విస్తరింపజేసెనో చెప్పుట ఆవశ్యకము గనుక ఇక్కడ ఈ విషయమును విస్తరించియుంటిమి. సౌతి కూర్చిన ఈ విస్తారము వలన ఈ సమస్త గ్రంథముయొక్క ఉదాత్త రూపమునకు ఏ మాత్రము న్యూనత సంభవింపలేదు. ఇందువల్ల ఈ సమస్త గ్రంథమును వ్యాసకృత మనిగా అంగీకరించినను అనుచితమేమియు లేదని మనము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. 24000 శ్లోకముల మహాభారతము ఒక లక్ష శ్లోక

మూల మహాభారతముగా రూపాంతరము పొందినది. అయినను దానిలో అసంబద్ధతకాని పరస్పర విరోధములుగాని తఱచుగా రాలేదు. ఈ పనిలో సౌతి చాతుర్యము నిస్సందేహముగా మెచ్చుకొనదగ్గది. సౌతి కవిత్వము కూడా ఏ విధముగాను తక్కువ తరగతిది కాదు. దానిమీఁద వ్యాసుని కవిత్వ శక్తియొక్క ఛాయలు ఉండుటవలన సమస్త గ్రంథము మిక్కిలి రమణీయమైనది. సౌతి మహాభారతములో దోషము చూపు స్థానములు ఎక్కువ లేవని సంక్షేపముగా మనము చెప్పవచ్చును. కాని రెండు చోట్ల అతని పొరపాటు ప్రకటముగా గన్పట్టుచున్నది. యుధిష్ఠిరుఁడు భీష్మ పర్వములో శల్యునితో కర్ణుని యుత్సాహము భంగపఱచమని కోరిన సమయములో 'ఉద్యోగ'ములో నీవిచ్చిన మాట పూర్తిచేయు మన్నమాట చాల ఆశ్చర్యముగా నున్నది. ఏ సమయములో యుధిష్ఠిరుఁడు ఈ ప్రార్థన చేసెనో ఆ సమయములో వ్యాసుని భారతముగాని సౌతి మహాభారతము గాని లేదు. ఇట్టి స్థితిలో 'ఉద్యోగములో అనఁగా ఉద్యోగ పర్వములో నీవు మాట యిచ్చితివి' అని యుధిష్ఠిరుఁడెట్లు చెప్పఁగలఁడు. ఇట్లే అశ్వమేధ పర్వములో కుంతి శ్రీకృష్ణునితో ఇట్లు అనును.

"ఉత్తర గర్భము నుండి మృతపుత్రు డుద్భవించినచో నీవు వానిని బ్రతికింతువు. అని ఐషీకములో మాటనిచ్చితివి గనుక ఇప్పుడా మాటను నెఱవేర్చుము" అని, ఇక్కడ గూడ ఐషీక పర్వములో ఏ ప్రమాణమైతే కుంతి నోటి నుండి పలికించెనో అది చమత్కారమైనది. "ఓ యదునందన! ఐషీక ప్రకరణములో నీవిట్టి ప్రతిజ్ఞ చేసియుంటివి" అని చెప్పి కుంతి మహాభారతములో ఐషీకపర్వమున నిచ్చిన ప్రమాణము అది నిజముగా ఊహించరానిది. కాని ఎప్పుడైతే గ్రంథ విస్తారము చాల యెక్కువైనదో అప్పుడు దానిలోని ప్రకరణముల ప్రమాణము కథలోని పాత్రల ద్వారా ఇప్పించుట తప్పనిసరియైనది. అనఁగా ఇక్కడ తరువాత అయిన సౌతి కర్తృత్వము వ్యక్తమగుచున్నదని చెప్పవలసి యున్నది. చివర మనము మహాభారతము కావ్యములలో ఉత్కృష్టమైనదను సంగతి పరిశీలింపవలెను.

మహాకావ్య దృష్టిలో భారతము యొక్క శ్రేష్ఠత్వము ఈవిధముగా పెంచబడినదానిని వేఱుచేసిగాని లేక దానిని దృష్టిలో నుంచుకొననిగాని చూచినచో వ్యాసుని మూలభారతము మనకళ్ళయెదుట

ఒకమనోహరరూపముతో ప్రత్యక్షమగును. ఇక్కడ దానిని మనోహరత్వమునుగూర్చి పరిశీలించుట అనుచితముగాదు. ఈ ప్రపంచములో ఉన్నయయిదారు ఉదాత్త రమణీయకావ్యములలో ఈ వ్యాసుని ఆర్ష మహాకావ్యము అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠమైన ఉత్తమకోటికి చెందినది. యూనాని తత్త్వవేత్త అరిస్టాటిలు హోమరుయొక్క ఇలియడును ఆధారముచేసికొని మహాకావ్యలక్షణములను ఇట్లుచెప్పెను. "మహాకావ్యములోని విషయము ఒకటిగా నుండవలెను. ఆ విషయము ఏదోయొక గొప్ప అత్యంత విస్తృతమైనదిగాను మహత్త్వ ప్రసంగముగాను ఉండవలెను. దానిలోని ప్రధాన పాత్రలు ఉచ్చవర్గముగలవిగాన వానిశీలము. ఉదాత్తముగా ఉండవలెను. గ్రంథములోని భాష వృత్తమును గంభీరమైయుండి కావ్యములోని సంభాషణములు వర్ణనలు ఏ విధములైయుండవలెను అని పాశ్చాత్య విద్వాంసులు చెప్పిన మహాకావ్యలక్షణములకు ఇక్కడి సాహిత్య శాస్త్రకారులు చెప్పిన లక్షణములకు తేడా అంత ఎక్కలేదు. ఇప్పుడా నాలుగు విషయములనుగూర్చి ఇక్కడ పరిశీలన చేయబడును.

ఈ మనమహాకావ్యముయొక్క ప్రధానవిషయము భారతయుద్ధము. హిందూదేశములోని ప్రాచీనేతిహాసములో భారతయుద్ధమును మించిన గొప్ప మహత్త్వ విషయముగలదింకేమియులేదు. ఆ సమయములో హిందూదేశ ప్రాచీన సంస్కృతి ఉన్నతశిరము నధిరోహించినది. దాని తరువాతనే దానికి అవనతి ప్రారంభమైనది. ఈయవనతి ఇంతవఱకు మెల్లమెల్లగా పెరుగుచువచ్చుచున్నది. కనుక మనలో భారతయుద్ధము సరిగా కలియుగముయొక్క ఆరంభముగా అంగీకరింపఁబడుచున్నది. సారాంశమే మన భారతయుద్ధముకంటె నెక్కువ మహత్త్వముగల ఇంకే ప్రసంగమును గూడ కల్పింపఁగలుగుట అసంభవమె. భారతయుద్ధ ప్రసంగమును మించి మిగుల విస్తృతమైనదియు ఎక్కువభావోద్రేకముగలదియు నగునింకొక యే విషయము దొరకుట చాలకష్టము, ఈ ప్రసంగములోని ఒకొక్క చిన్న భాగముపైన సంస్కృతభాషలోని పంచ కావ్యములలో రెండు మహాకావ్యములు రచింపబడినవి. అర్జునుడు పాశుపతాస్త్రమును పొందినకథను గురించి భారవి కిరాతార్జునీయ కావ్యమును మఱి మాఘకవి శిశుపాలవధను గూర్చిన కావ్యమును రచించిరి. నైషధకావ్యముగూడ మహాభారతము

లోని నలదమయంతుల యాఖ్యానముమీదరచింపబడినదె. సారాంశమేమన, భారతయుద్ధముయొక్క ప్రసంగము ఎంతవిస్తృతిమైనది అనగా దానిలోని ఒక్కొక్క చిన్నవిషయమును బట్టి ఒక్కొక్క సంస్కృతకావ్యము రచింప గలుగుటకు వీలుగానున్నది. మహాభారతములో కేవల భారతయుద్ధ కథేకాకుండ పాండవుల పూర్ణచరిత్ర కూడగలదని కొందఱందురు. కాని, ఆలోచింపగా మహాభారతము లోని ప్రధానవిషయము భారతయుద్ధమే అయినను దానిలో భారత యుద్ధమునకుగల కారణములు దాని పరిణామముల వర్ణన యుండుననియాకాంక్షించుటసహజమె. కనుక నే దానిలోపాండవుల పూర్వ చరిత్రయు నివ్వబడినది. ఆ రెండు చరిత్రలు చాలసంక్షేపముగా జెప్పబడినవి. అనగా ఆరంభములోని ఆదిసభాపర్వములు చివరి ఆశ్రమవాసాది పర్వములు చిన్నచిన్నవి. మధ్యనున్న ఉద్యోగపర్వముపైనున్న యుద్ధమునకు సంబంధించిన పర్వములు చాలా విస్తారముగారచింపబడినవని మనము జ్ఞావకముంచుకొనవలెను. దీని తాత్పర్యమేమనగా మహాభారతములోని ప్రధాన విషయము భారత యుద్ధమేయని మన మంగీకరింపవలయును. వ్యాసుని మాటలలో జెప్పవలెనన్న మహాకావ్యములోని విషయము నరనారాయణ విజయము. అంటే శ్రీకృష్ణార్జునుల విజయమె. ఈసంగతి దేవతాస్త్రముల శ్లోకములోనే వ్యక్తముచేయబడుచున్నది.

పరిశీలింపగా మహాభారత కథాస్వరూపము ఇంతపెద్దదైనను దానిలో ఐక్యము సంపూర్ణత ఉన్నవి. దానిలో ఏమాత్రం అసంబద్ధత రానీయలేదు. దానిలో భిన్న భిన్న స్వభావముగల వక్తలు చాలమంది యున్నారు షేక్స్పియరు రచించిన యనేక నాటకములలో వర్ణింపబడిన వ్యక్తులందఱు ఇందుగూర్చబడియున్నారు మహాభారత కథ ఇంత విస్తృతమైనదైనను అది ఇంకను ఎక్కువగా విస్తరింపదగినదిగా నున్నది నిజమేమంటే గ్రంధకర్త తన దృష్టియంతను ప్రధానవిషయమైన యుద్ధముపైపే ఉంచెను. కనుక ప్రసంగమునుబట్టి యితర విషయముల మీద తనదృష్టి ఎక్కువగా వెళ్ళనీయలేదు. ఉదాహరణకు దుర్యోధనని వివాహవర్ణన మహాభారతములో మనకు ఎక్కడను దొరకదు. దుర్యోధనుని భార్యపేరుకూడ భారతములో ఎక్కడనులేదు. ఇట్టిస్థితిలో ఆమె సంబంధములో ఎక్కువగా ఉల్లేఖించుట దీనినిగూర్చిన సంభాషణములు

అసలు మనకెక్కడఁ గనిపించవు. ఇది తెలిసినపుడు పాఠకులకు ఎక్కువ ఆశ్చర్యము కలుగకమానదు. ఆధునిక కవులు దుర్యోధనుని స్త్రీపేరు "భానుమతి" అని పెట్టిరి. మఱి ఆమెసంబంధముగా మూర్ఖత్వముతోఁ గూడిన కథలను రచించిరికూడ. కాని యివన్నియు అసత్యములు, ఏలనఁగా మహాభారతములో దుర్యోధనుని స్త్రీ పేరైనను లేదుగదా. ఇలియడుకు ప్రతిద్వంద్వియైన హెక్టరు స్త్రీపేరు ఎన్డ్రోమకీ. హెక్టరు ఎప్పుడైతే యుద్ధమునకు బయిలుదేరునో అప్పుడు అతనికి భార్యకు జరిగిన కరుణాయుక్తమైన సంభాషణ ఇలియడులో వర్ణింపబడినది. కాని భారతములో ప్రతినాయకుడైన దుర్యోధనుని పత్నియొక్క యొకసంవాదమును కూడ భారతకారుఁడు ఇయ్యలేదు. దీనిలో గ్రంథకారుని విశేషకుశలత కనుపట్టుచున్నదని మేము తలఁచుచున్నాము. దీనికి గారణమేమంటే వ్యాసుఁడు దుర్యోధునిపాత్రను హఠయుక్తమైనదిగాను అభిమాన సహితమైనదిగాను చెప్పెను. దుర్యోధనుఁడు యుద్ధమునకు వెళ్లునపుడు తన ప్రియపత్నిదగ్గఱ సెలవుపొంది వెళ్లునపుడు తనకంటినుండి ఒకటి రెండు కన్నీటిబిందువులు పడినట్లును కవివర్ణించినచో అపుడు అభిమానియైన దుర్యోధనుని పాత్ర కళంకితమైపోయెడిది. సారాంశమేమన, ఇక్కడ కవియొక్క చాతుర్యమే విశేషముగా దృష్టిగోచరమగుచున్నది. కాని దుర్యోధనుఁడు చాలక్రూరుఁడు నిర్దయుఁడువంటి తనస్త్రీని ప్రేమించుట లేదు అని దానివల్ల అనుమానించుట యుచితముగా నుండదు. ఎప్పుడైతే గదాయుద్ధములో ఒడలువిరిగి దుర్యోధనుఁడు స్మృతిలేక పడెనో అపుడు మహాకవి వానివిలాపములో తల్లిదండ్రులను స్మరించుచు దానితోపాటు స్త్రీ సంగతికూడ చాలనేర్పుతో గలిపి వానిముఖమునుండే "ఓ లక్ష్మణజననీ! నేను లేనప్పుడు నీకెట్టిగతికలుగునోగదా. అన్న ఈవివేచనవల్ల పాఠకునికి ఇదితోచకమానదు "మహాభారత విషయము చాలగొప్పదైనను అది యింకను విస్తరింపదగియున్నది" అని.

ఆలోచింపగా మహాభారతకథ చాల విస్తృతమైనదె అయినను మహాకవి వ్యాసుఁడు దానిని సంకలితముచేసి రెండవవైపు తనదృష్టిని పోనీయలేదనికూడ మనము ఉదాహరణకు చెప్పవచ్చును. మహాభారతముయొక్క ముఖ్యవిషయము భారతయుద్ధము. కనుక భారత యుద్ధవిషయమును

భాగుగా వర్ణించి మిగిలిన విషయములను వర్ణించలేదు. ఉదాహరణకు శ్రీకృష్ణచరిత్రమునుచూడుడు. శ్రీకృష్ణచరితము భారతము తో ఎంతగా ముడివడియున్నదో అంత మాత్రమే యివ్వబడియున్నది. దీనిలో అతని బాల్యచరిత్ర వర్ణన ఎక్కడచేయబడలేదు. రుక్మిణీవివాహము మొదలైన యితరవివాహములకు సంబంధించిన అప్రత్యక్షమైన యుల్లేఖములు అక్కడ సంభాషణలలో కనిపించును కాని పూర్తివర్ణనలు దానిలో ఎక్కడనులేవు. ఇది గ్రంథములోని లోపమని సామాన్య పాఠకులకు తెలియును. కాని ఇది యిటువంటిదిగాదు. దీనిలో నిజముగా కని కుశలతగలదు. ప్రధాన విషయమును విడిచిపెట్టి ఇంక ఇతరమైన విషయములతో తగులొ్కనుట దోషము. కనుక వ్యాసుడు తన భారతములో శ్రీకృష్ణుని చరిత్రకు స్థానమీయలేదు. పైకి కనిపించులోపమును పూర్తి చేయుటకు సౌతిహరి వంశమను పేరుగల ఖిలపర్వముతో కలిపెను. ఇందువల్ల పాఠకుల జిజ్ఞాస తృప్తిపొందును. కానిండు మహాభారతవిషయము అతివిస్తృతము మహత్వ యుక్తమును ఏ యుద్ధమునైతే 18 అక్షౌహిణులు అనగా 52 లక్షల వీరులు తమలోతాము ఇంత తీవ్రముగా పట్టుదలతో యుద్ధముచేయగా ఒక పక్షములో ఏడుగురు రెండవపక్షములో ముగ్గురు అందఱు మొత్తము కేవలము పదిమంది వీరులు బ్రతికిబయటపడిరి. ఆ యుద్ధము హోమరు యొక్క ఇలియడు యుద్ధముకంటె చాలపెద్దది.

కాని భారతయుద్ధముయొక్క మహత్వము ఇంతకంటెను గొప్పది. హిందూదేశములోని యించుమించు రాజులందఱు ఈయుద్ధములో పాల్గొని యుండిరి. ఇంతమాత్రమేకాదు. హిందూదేశములోని నేటి ప్రసిద్ధరాజవంశ ములు తమ వంశముల యుత్పత్తి భారతయుద్ధ వీరులవల్లనే యైనట్లు చెప్పిరి దీనివల్ల ఈ యుద్ధమునకు రాష్ట్రీయమహత్వము ప్రాప్తించినది, లేక దాని కదివఱకటినుండి ఈ మహత్వము ప్రాప్తించినదని చెప్పవలెను, కౌరవుల సంస్కృతి చాల గొప్పతరగతిలోనిది. కురువుయొక్క పేరు బ్రాహ్మణ గ్రంథముల సమయమునుండి వైదిక సాహిత్యములో మాటి మాటికి వచ్చియుండెను. ఈ సంస్కృతిని సౌతిపెంచెనని చెప్పలేము. ఈ యుద్ధముతో శ్రీకృష్ణునికి ఘనిష్ఠమైన సంబంధమున్నది. ఇందువల్ల ఈ యుద్ధమునకు రాష్ట్రీయ మహత్వము ప్రాప్తించినది. ఏలన, ధర్మము, నీతి

త్త్వజ్ఞానముల సంబంధములో శ్రీకృష్ణుడు రాష్ట్రీయ మహత్త్వముగల వ్యక్తి. దీనినిగూర్చి ముందు విస్తరించి పరిశీలన చేయబడును. యూనానులకు ట్రోజనుయుద్ధము రాష్ట్రీయ యుద్ధముగా తోచినట్లు భారతీయులకు భారతీయయుద్ధము రాష్ట్రీయ యుద్ధముగా తోచినది. సారాంశమేమన, ఈ మహాకావ్య విషయము అత్యంత మహత్త్వముగలది. విస్తృతమైనది రాష్ట్రీయ స్వరూపముగలది. ఇపుడు మనము మహాకావ్యము యొక్క యితరమైన యావశ్యకమైన యంగములను పరిశీలింతము.

మహాభారతములో వర్ణింపబడిన వ్యక్తుల చరిత్ర మిక్కిలి యుదాత్తమైనదని విస్తరించి చెప్పఁబనిలేదు. యుధిష్ఠిరుఁడు, అర్జునుడు కర్ణుడు ద్రోణుడు సర్వోత్తముఁడగు భీష్ముని చరిత్రలనుబట్టి ధర్మనీతుల ఆచరణ సంబంధములో నీతియొక్క ఆచరణ ముందుజీవితమును ఏమాత్రము లెక్క పెట్టవలసినపని లేదనుశిక్షణను ఆర్యుల హృదయాలమీద ప్రతిబింబించునట్లు చేయుటలో ఈ చరిత్రలు నేడు వేలకొలది సంవత్సరములనుండి సమర్థకము లగుచున్నవి. శ్రీకృష్ణునిచరిత్రమైతే సెబాసు అద్వితీయమైనదే దీనిలోని రహస్యపు మహత్త్వము విస్తరించి ముందు ముందు చూపఁబడును. దుర్యోధనుని పాత్రకూడ ఉదాహరింపఁదగినదే. పరిశీలింపఁగా వానినడక చెడ్డ మార్గమువైపు అయినను వానిఅచంచలమైననిశ్చయము, వానిఅభిమానము గల స్వభావము—ఆ అభిమానమెట్టిదన సార్వభౌమత్వమునకు మృత్యువునకు మధ్యగల యేతరగతినిగూడ తాకలేదు. వాని మిత్రప్రేమము, వాని రాజనీతి, మొదలగునవి నిజముగా వర్ణింపదగినవి. ఈ సంబంధములో కవి వ్యాసుడు హోమరుమిల్టనులను కూడ క్రిందికి త్రొక్కివైచెను హోమరు యొక్క ప్రతినాయకుడు హెక్టరు శోచనీయదశలో నుండెను. అయినను అతడు తనదేశమును సేవించుటకయి త ~డై యుండెను. కాని తన ప్రియభార్యదగ్గర సెలవుపుచ్చుకొనునపుడు తనబాలుని ముద్దు పెట్టుకొనునప్పుడును అతనిధైర్యము పటాపంచలయినట్లు కనుపట్టును. మిల్టను ప్రతినాయకుడు నాయకునికంటెగూడ నధికతేజస్వియై అప్పుడప్పుడు ఇతడే కావ్యనాయకుడేమో అన్నంత శక్తివంతుడుగను అంత దుష్టుడుగను కనుపట్టెను. కానిందు మహాభారతములు వర్ణింపబడిన స్త్రీలు ఇలియడు వర్ణింపఁబడిన స్త్రీలకంటె చాలగొప్ప తరగతిలోనివారు. వారు ద్రౌపది కాలి

గోరుకుఁగూడ పోలరు. ఎడోౌ్రమకీకూడ ద్రౌపదికి సాటిరాజాలదు. కవి శ్రేష్ఠుఁడైన వ్యాసుఁడు ద్రౌపదపాత్రను నిజముగా అద్వితీయముఁగా జేసెను. ఆమె ధైర్యము ఆమె గంభీరస్వభావము ఆమె పాతివ్రత్యము ఆమె గృహదక్షత మొదలగుగుణములు అనుపమానమైనవి. ఇన్నియున్నప్పటికిని ఆమె మానవస్వభావమును దాటిపోలేదు. స్త్రీ జాతికి సహజమైన శోభాదాయకమైన అంతటిక్రోధమును తనభర్తపైని చూపుచుండును. ఆమె తనభర్తతో వాదవివాదములు చేయును. పతివ్రతలగుస్త్రీలకుఁ దగిన పాఠములనుగూడ అప్పుడప్పుడుచేయును. ఆమె నిజమునకు క్షత్రియస్త్రీ. హెక్టరుభార్యలాగున ఆమె దారమువడకుచు కూర్చుఁడదు. కాని రాజపుత్రస్త్రీలకు దగినట్టి ధైర్య కార్యములను జేయును. కౌరవుల సభలో ద్యూత ప్రసంగమున ఆమె కష్టస్థితిలో పడినపుడుగూడ ఆమెధైర్యమేమాత్రమును సడలలేదు. ఆమె సభవారిని ప్రశ్నించినప్పటికి సభ యంతయును నోరు మెదపలేకపోయినది. చివరకు తనభర్తలను దాస్యమునుండి విడిపించి అప్పుడు వారితోగూడ అరణ్యవాసమునకై వెడలిపోయినది. కుంతిపాత్రకూడ ఇంతయుదాత్తమైనదే, పాండవులఅరణ్యవాసము పూర్తియైనమీదట శ్రీకృష్ణుఁడు విదురునియింట కుంతిని కలుసుకొనుటకు వెళ్ళినపుడు అతనిద్వారా ఆమె తనపుత్రులకెట్టి సందేశము పంపెనో అది క్షత్రియస్త్రీలకు ఉచితమైనది. విదులసందేశమువలె ఈ సందేశము చాల యుద్దీపకమైనది.

ఈ సందేశములో-ఎంత తీవ్రముగా చెప్పెనంటే - క్షత్రియ పుత్రుడైనవాడు జయించియైనరావలెను. లేదా చచ్చియైనను పోవలెనుగాని ఎన్నటికిని భిక్షమడుగరాదని. ఇట్టిసందేశము కేవలము తన లాభము కొఱ కిచ్చినదిగాదు. అది అటువంటిదిగాదని "ఆమె పాండవులు రాజ్యము పొందిన తరువాత ఆమె వారిదగ్గఱఎంతోకాలముఉండక ధృతరాష్ట్రునితో గూడ తపస్సుచేయుటకు వనమునకు వెళ్ళిపోయినసంగతి తెలిసికొన్నపుడైనను మనకుతెలియకపోదు. "నీవు మమ్ములను యుద్ధానికి ప్రోత్సాహపఱచితివే ఇపుడు మా యైశ్వర్యమును అనుభవించకుండ వనమునకుపోవుచున్నావేమి"అని భీముఁడు అడిగినప్పుడు రాజైశ్వర్యములను చాల యనుభవించితిని నేను మీకు ఇచ్చిన సందేశము నా లాభముకోసముకాదు మీకోసమే అని యన్నది. ఆమెచివర పాండవులకిచ్చిన సందేశము సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినట్టిది.

"ధర్మే వోధీయతాంబుద్ధి ర్మనో వోమహదస్తుచ"

అనగా మీ బుద్ధి ధర్మాచరణమైని అచంచలమైయుండుగాక. మీ మనస్సు సంకుచితముగాక విశాలమైయుండునుగాక, సమస్తమహాభారతము యొక్క తాత్పర్యము ఒక అరశ్లోకములో చెప్పవలెనంటే అది యిదే.

ద్రౌపది, కుంతి, గాంధారి, సుభద్ర, రుక్మిణి మొదలగు-మహాభారతములో వర్ణింపబడిన స్త్రీలు ఉదాత్తచరిత్రగలవారు. మరివారిలో మానవ స్వభావమొక్క వెలుగ కూడ మహాకవి వ్యాసుడు కూడ కలిగించియుండెను. ఉదాహరణకు సుభద్రావివాహ సమయములో ద్రౌపది మత్సరభావమును ఒక సుందరవాక్యముతో అర్జుననిపైని ప్రకటించినది.

తత్రైవగచ్ఛ కౌంతేయ యత్రసాసాత్వతాత్మజా
సుబద్ధస్యాపి భారస్య పూర్వబంధః శ్లథాయ్మతే

(ఆది. 221 అధ్యాం 75)

అనగా ఏదో మొదటి బరువు మూట ఎంత గట్టిదైనను సరేకాని ఎప్పుడైతే రెండవ బరువు వెత్తిపై పెట్టబడునో అప్పుడు వాని మొదటి మూట ఏదో కొంత సడలిపోవేపోవును" అని. కర్ణుని సంబంధములో కుంతికి గల పుత్రప్రేమ యుద్ధము తరువాతగూడ ప్రకటమైనది. ఉత్తర బృహన్నలతో "రణభూమి నుండి మంచిమంచి బట్టలు నా ఆటబొమ్మలకై తీసుకొనిరమ్ము" అని అనును ఇట్లే అనేకోదాహరణ లివ్వవచ్చును.

మహాభారతములో వర్ణింపబడిన వ్యక్తులందరు ఉదాత్త స్వరూపము గలవారె, ఇంతమాత్రమేగాదు. పైగా దానిలో అక్కడక్కడవర్ణింపబడిన దేవతల చరిత్రలుగూడ ఉదాత్తమైనవే. ఈ విషయములో హోమరు యొక్క ఇలియడుకంటె మహాభారతముయొక్క కౌశల్యము చాలగొప్పది. ఇలియడులో వర్ణింపబడిన యూనాని దేవతల ప్రవర్తన మనుష్యుల ప్రవర్తనకంటెగూడ చెడ్డది. వారు పరస్పరము పోరాటలు లేవదీసి హత్యలు కూడ చేయుదురు. వారి దేవతా స్వరూపము వఅచుగా నష్టప్రాయమై కనుపట్టును. మహాభారతములోని దేవతలవర్ణన యిటువంటిదిగాదు. వారు మనుష్యుల వ్యవహారములో ఇట్లు చేయిచేసికోరు. ఎప్పుడైనను చేసుకోవలసివచ్చినచో దేవతలలాగే ప్రవర్తింతురు. ఒక యుదాహరణచూడండి కర్ణుని సహజకవచములను అర్జునునికి ఇప్పించకోరికతో ఇంద్రుడు ఒక

యుపాయముపన్నెను "ఎవడైనను బ్రాహ్మణుడు ఏదైన అడిగినచో అతడు లేదనడని వ్రతము కర్ణునికున్నదని ఇంద్రునికిఁదెలియును. కనుక ఇంద్రుఁడు బ్రాహ్మణవేషము వేసికొని కర్ణునిదగ్గఱకువెళ్ళి కవచకుండలములను అడుగును. దానశూరుడైన కర్ణుడు వెంటనే తన కవచ కుండలములను వానికిచ్చివేయును. కాని యింద్రుఁడు ఎవఁడో యొక మామూలు మనుష్యునివలె కవచ కుండలము లను బట్టలో దాచుకొని నిశ్శబ్దముగా పోడు. అతఁడు దేవస్వభావమునకు తగినట్లు ప్రవర్తించును. సంతోషించి అతఁడు కర్ణునితో ఇట్లనును, "నీవు నీ కిష్టమైన వరమును గోరుకో" అని. కర్ణుఁడు అమోఘమైనశక్తిని కోరుకొనెను. కాని "ఆశక్తిని కర్ణుఁడు అర్జునునిమీఁదనే ప్రయోగించు"నని తెలిసినను అతఁడు కర్ణునికి ఆ శక్తిని ఇచ్చివైచెను. సారాంశమేమన, మహాభారతములో వర్ణింపఁబడిన దేవతల నడతలు దేవతలకు సమానముగానే యుదాత్తములైనవి. ఇలియడు కంటె మహాభారతములో ఈ విశేషగుణమున్నది.

ఇపుడు కవి తనపాత్రలను స్వభావమును కథారచనను ఎట్లు చేసెనో విచారణ చేయఁబడును. భిన్న భిన్న వర్ణనలనుబట్టియు విశేషించి సంభాషణలనుబట్టియు స్వభావము ఉద్ఘాటింపఁబడును. ఈ సంబంధములోఁగూడ మహాభారతముయొక్క తరగతి అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠమైనది. మహాభారతములోని రామణీయకము అందుగల సంభాషణలలోనున్నది. దానిలో ఇవ్వఁబడిన సంభాషణలలో సమానమైన ప్రభావశాలియైన భాషణము ఇతరమగు చోట్ల చాల తక్కువగానే కనుపట్టును. ఆ భాషణలద్వారా భిన్న భిన్న పాత్రలు ఉత్తమ రీతికిఁజెందిన వ్యక్తులవుదురు. ఇట్టి భాషణల కొన్ని యుదాహరణములివి.

ఆదిపర్వములోని రంగములో దుర్యోధనుఁడు కర్ణుఁడు అర్జునుఁడు భీముల సంభాషణములు, వనపర్వము మొదట శిశుపాలునికి భీష్మునికి అయిన సంభాషణలు, వనపర్వములో మొదట యుధిష్ఠిర భీమ ద్రౌపదుల సంభాషణలు, ద్రోణపర్వములో ధృష్టద్యుమ్నుఁడు ద్రోణుని చంపుసమయములో ధృష్టద్యుమ్నుల సాత్యకి అర్జుని యుధిష్ఠిరుల సంభాషణలు. కౌరవ సభలో శ్రీకృష్ణునిభాషణములు అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠములు. కర్ణపర్వములో కర్ణునిరథముపైని ఆక్రమణ చేసిన సమయములో శ్రీకృష్ణుఁడెట్టి భాషణములు చేసెనో అవియు ఇట్టివే. ఇవియు నింక నితరభాషణములు భారత

కర్తయొక్క యుత్తమ కవిత్వమునకు సాక్షులు. భారతములోవర్ణింపఁబడిన వ్యక్తుల భాషణములో విశేషతయేమంటే వారు తేజస్వులు నిర్భయులు, ఉదాహరణకు దుర్యోధనునికి ఉపదేశించునపుడు విదురుఁడు వానినిగూర్చి తీవ్రముగా బెదరించుటలో కొంచెముకూడ ముందువెనుకలు చూడఁడు. విదురునికి అతని జ్యేష్ఠశ్వస్థితి అనుకూలమైనదేయని చెప్పవచ్చును. కాని శకుంతలకైతే ఇట్టి ఇదికూడ ఆధారములేదు. ఇంతయైనప్పటికిని ఆమె దుష్యంతునితో రాజసభలోచేసిన సంభాషణలు నిర్భయములు సదాచార సంపన్నమైనవి. సద్గుణములు గల ఒక ఆశ్రమవాసినియైన కన్యకు శోభను గలిగించునవి. కాళిదాసుని శకుంతలలోను వ్యాసుని శకుంతలలోను భూమ్యాకాశములకున్నంత తేడాగలదు. దుష్యంతుఁడు శకుంతలతో నిండు రాజసభలో ఇట్లనెను.

"నేనైతే నిన్నెపుడు చూడనైనచూడలేదే అటువంటప్పుడు నేను నిన్ను పెండ్లిచేసికొను సంగతి ఎట్లు సంభవించును." అని ఆసమయములో కాళిదాసుని శకుంతలతో సమానముగా ఆమె మూర్ఛితురాలుగాలేదు కాని ఆమె ఈ క్రిందివిధముగా చెప్పుచునే సభాస్థలమునుండి వెలికి వెళ్లబోవును. ఇంతలో "ఎప్పుడైతె నీవు సత్యమును ఆదరించవో అప్పుడు నేను నీ సహవాసమునుగూడ గోరను. పతిపుత్రులకంటెను సత్యమే తో విలువయైనది" అని.

కర్ణపర్వములోని శల్యకర్ణుల సంభాషణములుకూడ నిట్లే తేజోవంతములు ఆవేశయుక్తములే, దానిలోని హంసకాకుల కథకూడ చాల చిత్తాకర్షకమైనదె. నీతితత్త్వములను హృదయాకర్షకముగా జేయుటకై చెప్పఁబడిన పశుపక్షులకథలు అన్నిటికంటె ప్రాచీనమైన సుందరమైన యుదాహరణములు. అనఁగా ఈ పద్ధతిని ఈ సఫ్‌కవియె ప్రారంభించెనని మనమనుకొనరాదు. ఇవి ఈ సపుకంటె చాలపూర్వమైనవె, వ్యాసుని కావ్యములో ఇట్టి రెండుమూఁడు కథలు మనముదాహరణముగా అంగీకరింపవచ్చును. వ్యాసుఁడు తన కావ్యములోచూపిన సంభాషణలనుబట్టి పాఠకుల మనస్సులో నీతితత్త్వోపదేశములు బాగుగాప్రతిబింబింపఁగలవు ఇందు సత్యవాదిత్వము ఋజుత్వము స్వకార్యదక్షత ఆత్మనిగ్రహము ఉచితాభిమానము ఔదార్యము మొదలగు సద్గుణములు పోషింపఁబడినవి. మహాభారతములో ఆత్మగతభాషణములులేవు. పాశ్చాత్యగ్రంథములలో ఆత్మగత

భాషణములు ఒక మహత్త్వయుక్త భాగములుగానున్నవి. ఆత్మగతమును వక్తృత్వపూర్ణముగా తయారుచేయుటకు ఆగ్రంథకర్తల ప్రయత్నము జరుగుచునుండును. మన యీ గ్రంథములలో తఱచు ఇట్టి భాషణములు లేవు. వాస్తవికస్థితి విచారించినచో ఆత్మగతభాషణములను ఎప్పుడు ఎవఁడును చేయఁడని. కేవలము చింతనచేయుచుండునని, లేక ఇతర విషయములను విశేషముగా విచారణచేయఁడని మనము అంగీకరింపవలసి యుండును కాని యీ ప్రశ్న విలక్షణమైనది.

మహాభారతములోని వర్ణనశైలి పైతరగతికిచెందినది. దానిలో చేయఁబడిన వర్ణనలు హోమరు మిల్టనులశైలికంటె ఏశక్తిలోను తగ్గిపోవు. వర్ణనలు చేయునపుడు ఎట్టి గడబిడలు కనిపింపవు. మాటలు సరళమై తేజోవంతములై యుండును. అట్లే దృశ్యముల వర్ణనలు స్త్రీ పురుషుల స్వరూపస్వభావములు వేషభాషల వర్ణనలు పూర్తిగా ఉన్నప్పటికి సరిగా మనోహరములుగా నుండును. వ్యాసుఁడుచేసిన ప్రత్యక్ష యుద్ధవర్ణనలు చాల సరసమైనవి. వానిని అద్వితీయములనికూడఁ జెప్పవచ్చును అక్కడక్కడ ఒకే ప్రసంగము మాటిమాటికివచ్చుటవల్ల పాఠకుల మనస్సు విసుగు చెందునన్నమాట నిజమేకాని ఈ ప్రసంగములు సౌతిచేఁ జేర్పఁబడెనన్న సంగతి మనము జ్ఞాపకముంచుకోవలెను ఇంతేగాక ఇంకొక సంగతి యున్నది. యుద్ధములోని ప్రధానశస్త్రములుధనుస్సుబాణములును అపుడు తఱచురథికులలో ద్వంద్వయుద్ధములు జరుగుచునుండును. అప్పటి యుద్ధ ప్రసంగముల కల్పన మనము మన మనస్సులో తలపవలయును. ఇట్లు వందలయేండ్లనుండి రథయుద్ధాలు గజయుద్ధాలునశించిపోయినవి. అందుచే అట్టి యుద్ధములకెట్టి నైపుణ్యము శౌర్యము అవశ్యకముగా ఉండవలెనో అట్టి సరియైన యూహామనమిప్పుడు చేయలేము. దీనికి ఫలితముగా వ్యాసుఁడుచేసిన యుద్ధవర్ణనలు అప్పుడప్పుడు కాల్పనికములుగ తోచును. ఇట్టియుద్ధములలో జరిగిన వందలకొలది వేలు వేలు ప్రసంగములన్నిటి వర్ణన సూక్ష్మముగా వక్తృత్వపూర్ణముగా జేయఁబడినవి. మహాభారతములోని యుద్ధప్రసంగముల కథలను విన్నప్పుడు వీరరసము ఉత్పన్నము కాకుండనుండదు. మహాభారతమును వినుటవల్లనే శివాజీవంటి వీరుల హృదయాలలో శౌర్యస్ఫూర్తియుదయించినదన్న సంగతి ప్రసిద్ధమే.

సృష్టిసౌందర్యముల వర్ణనమహాభారతములో అంతగాలేవు. ఉన్నను రామాయణవర్ణనలవలె సరసములుగావు. ఇంతయైనప్పటికి మహాభారతము యొక్క తరగతి ఇతర కావ్యములకంటె శ్రేష్ఠమైనదె. పలయన దీనిలోని వర్ణనలు ప్రత్యక్షముగా జూచువారికి వనపర్వములోని హిమాలయ వర్ణనలు ఆహిమాచ్ఛాదితమైన యున్నతప్రదేశములలో ప్రత్యక్షముచేసుకొన్న వాని ముఖమునుండియె కావలసినవి. ఎట్టి గాలితుపానులలో ద్రౌపదిపాండవులు చిక్కుకొన్నారో అట్టి గాలితుపానులు హిమాలయములలోను అగుచు నుండును. అట్టి గాలితుపానుల వర్ణనలు అంతసరసముగా అంత వాస్తవిక ముగానున్నవి. ఆ ప్రదేశములలోఉన్న ఏకవియో మాత్రమే అట్టి వర్ణనలు చేయగలడు గంధమాదన పర్వత వర్ణన అతిశయోక్తులతో నిండియుండుట వల్ల అవి కొంతకాల్పనికముగా తోచునుకాని నిజముగాచూచినచో ఆగంధ మాదనపర్వతముకూడ మేరు పర్వతమువలెనే కొంతకొంత కాల్పనికమె.

మహాభారతములోని స్త్రీపురుషులవర్ణన అత్యంతము మనోహరము గాను మర్యాదసహితముగాను చేయఁబడినది. ఆధునిక సంస్కృతకవుల వలె నిందు స్త్రీల సౌందర్యవర్ణన గ్రామ్యముగా జేయబడలేదు. యుధిష్ఠి రుఁడు చేసిన ద్రౌపదివర్ణన చూడఁదగియున్నది. "ఆమె అంత ఎత్తుగాదు. అంత పొట్టిదియుగాదు. అంత స్థూలముగాదు అంత సన్నముగాదు. ఆమె నేత్రములు శరదృతునందలి కమలపత్రములవలె విశాలములు. ఆమె శ్వాససుగంధ యుక్తము. మామూలు మనుష్యులు కోరుకొనుచున్నట్లు ఆస్త్రీ ఎంత యుండవలెనో అంత అందముగానున్నది. నేను పరుండిన పిదపపరుండును. నాకంటె ముందుగానే లేచును. ఇట్టి స్త్రీ ద్రౌపదిని నేను తగిన వేళకలిసికొనుచుందును" అని. అగుఁగాక బృహన్నల వేష ములోనున్న అర్జునుని వర్ణన చాల మజాతోఁగూడినది. సరిగా వర్ణింపఁ బడినది. భీష్ముఁడు కర్ణుఁడు యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పటి వర్ణనము, ఆది పర్వములో రంగభూమియందు పిలువకుండవెళ్లు కర్ణునివర్ణనము మిగుల హృదయాకర్షకమైనది. ఈ యుదాహరణలవల్ల ఈ వర్ణన విషయమెట్టిదో తెలిసికొనగలమని ఆశింతుము, ఇప్పుడు మనము ఈకావ్యములోని నాల్గవ యుంగములనఁగా వృత్తమును భాషనుగూర్చి పరిశీలింతము.

మహాభారత రచన ముఖ్యముగా అనుష్టుప్ ఛందస్సులో చేయఁ బడినది, చాలచోట్ల ఉపజాతివృత్తములుగూడ జేయఁబడినవి. ఈ మహా

కావ్యములోని గంభీరమైనకథా వర్ణనలకు ఈ వృత్తములు అన్నివిధముల యోగ్యమైనవి. నేటి సంస్కృత మహాకావ్యములలో ఈ వృత్తములె యుపయోగింపఁబడుచున్నవి. పురాణములలో ఉప పురాణములలోను ఇతర సాధారణ గ్రంథములలోనుగూడ అనుష్టుప్ ఛందస్సే యుపయోగింపఁబడుచున్నది. కనుక ఇది మామూలుగా గనిపించును. కాని మహాకవుల అనుష్టుప్ ఛందస్సులోని శ్లోకములు చాల ప్రౌఢములు గంభీరములును. ఈ సంగతి రఘువంశములోని మొదటి నాల్గు సర్గములలోని శ్లోకముల వల్ల ప్రతివారిమనస్సుకు తట్టును. మహాభారతములోని భాషగంభీరము ప్రౌఢము నై యున్నది. ఈ విధముగా అది సరళము శుద్ధము నైనదికూడ, సరళత్వము ప్రౌఢత్వముల కలయిక తఱచు ఒకస్థానములో చాల తక్కువగా కనుపడుచుండును. ఆధునిక మహాకావ్యములలోని భాష అవశ్యము ప్రౌఢమైనదికాని ఈ ప్రౌఢత్వముకై వానిలో సరళత్వము విడువఁబడుచుండును. శబ్దములరమణీయధ్వని పాఠకులకు ఎక్కువగగానవచ్చును సరే కాని శబ్దముల యర్థము తెలిసికొనుటలో వారు కొంతసేపు ఆగవలసి వచ్చును. ఆలోచింపవలసియుండునుగూడ. ఆధునిక పురాణగ్రంథముల స్థితి దీనికి భిన్నమైనది. వానిభాష సరళముగానే యుండునుగాని అది చాల యశుద్ధమైయుండును. దానిలో పేరునకైనను ప్రౌఢత్వము సరళత్వము ఈ రెండును గనిపించును. వాడుకభాషలో నిష్ణాతుఁడైన ప్రతిభాశాలియైన యొక కవి ఎట్టిభాషను ఉపయోగించునో అట్టి భాష యే మహాభారతములోనిది. వాని గాంభీర్యమును దెలుపుట కెట్టి భాష యుండవలెనో ప్రౌఢత్వము విషయములో మిల్టనుకావ్యభాష అట్టిదెయని ఆర్నాల్డు కవి చెప్పెను. కాని అది శుద్ధము అమిశ్రితము నైన ఆంగ్లభాష కాదు. అది లాటిను గ్రీకు శబ్దములలో వాటిరచనలతో పూర్తిగా నిండియున్నది. సారాంశమేమన, భాషా దృష్టితో చూచినచో మహాభారతముయొక్క తరగతి మిల్టను కావ్యముకంటెను మున్నతమైనది. మహాభారతములో గొన్ని భాగములలో ఉపయోగింపఁబడిన భాషన బట్టి-ఎప్పుడైతే సంస్కృత భాష వేలకొలది జనులవ్యవహారభాషయైయున్నదో అప్పుడు శుద్ధమునరళము నైన సంస్కృతభాషలో ప్రౌఢశబ్ద రచన ఎంతవఱకు ఉండుట సంభవము కాగలదో-మనకు ప్రకటమగును.

మహాభారతములోని వ్యాసకృత మూలభాగమునందలి భాష ఇతర భాగముల భాషకంటె సరసమై సరళమై గంభీరమై కనుపట్టుచున్నది. సౌతి

కూడ తక్కువ ప్రతిభగల కవికాఁడు, కాని అతనికాలముతో సాధారణ మానవుల వ్యవహారములో సంస్కృతభాష ప్రచలితమై లేదు. ఇందువలన అతఁడు రచించిన భాగములోని భాషలోఁ గొంతతేడాయుండుట సంభవమె. వ్యాసకృత మూలభారత భాష ఎంత ప్రౌఢము, శుద్ధము సరసము సరళము నైనదో తెలిసికొనఁ గోరువారు - భగవద్గీతలోని భాషను తప్పక చూడ వలయును. ఈ భగవద్గీతభాగము ఎట్లైతే సమస్తభారతమును మథింపఁగా వచ్చిన యమృతమో అట్లే దానిభాషకూడ అమృతమువంటిదే. ఏవిధఁగా దానిలో మహాభారతములోని అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠతత్త్వజ్ఞానము నిండి యున్నదో ఆవిధముగానే సంస్కృత భాషమీద వ్యాసునికున్న సామర్థ్యము ఎంతయున్నదో ఏ శిఖరమువఱకు చేరియున్నదో అది యంత ఆ భగవద్గీత గ్రంథములో చూడవచ్చును.

సంస్కృతభాషలో సాహిత్యమంతటిని భాషాదృష్టితో జూచినచో భగవద్గీతకు సాటివచ్చు గ్రంథమేదియు లేదు. సంతృత్వము, శబ్దరచనశుద్ధి, వాక్యములలోని శ్రుతి మనోహరము, గంభీరధ్వని మొదలైనవి భగవద్గీతలోనున్న అద్వితీయగుణములు. ఈ సర్వోత్తమమైన భగవద్గీతాములోని ప్రతియొకశబ్దము ప్రతియొకవాక్యము సువర్ణమయమైనది. అవి నిజముగా బంగారుముక్కలవలెచిన్నవి, బరువు విలువగలవి. తేజోవంతములైనవి.

పైని జెప్పఁబడిన గుణములేకాకుండ ఇంకొక గుణమునుబట్టికూడ ప్రపంచములోని అన్ని ఆర్ష మహాకావ్యములలోను అందు ముఖ్యముగా మహాభారతము యొక్క శ్రేష్ఠత్వమును స్థాపించుచున్నది. ఏ మహాకావ్యములలోని ప్రాణము లేక జీవాత్మ ఇదేయని మనము చెప్పలేము. కవి వివిధరీతులద్వారా పాఠకులకు మనోరంజనము చేయుచునే వేఱు వేఱు ప్రసంగములను దృశ్యములను వర్ణించునుగాని మనోరంజనము చేయుటకు అతనికి ఇంకొక హేతువు కనుపట్టదు. దానిలో ఒక ప్రధాన హేతువున్నది. అది సమస్త గ్రంథములో ఒకసామాన్యసూత్రమువలె గుచ్చఁబడియున్నది. దానివల్ల ఈ కావ్యములోని ప్రాణముయొక్క లేక జీవాత్మయొక్క పరిచయము స్పష్టముకాగలదు. ఏదైన ప్రసంగమును వర్ణించునపుడు వ్యాసుడు నేత్రముల ముందు ఎల్లప్పుడు ధర్మమునె ఒక వ్యాపక హేతువునుగా ప్రదర్శించుచుండును. "మనుష్యుఁడు ధర్మము నాచరించుచుండ వలయును. ఈశ్వరునికి మనుష్యునికి సంబంధించిన తన కర్తవ్యములను

పాలింపవలెను. ధర్మాచరణవల్లనే వాని యాశయము నెఱవేరును" అని యాతని యుపదేశము. ఆ ధర్మాచరణమునుండి విముఖులగుటవల్లనే వారి యాశయములన్నియు నశించిపోవుచున్నవి. వాడెంత కష్టస్థితిలోనున్నను సరే వానిస్థితి ఎంతచెడ్డదైనను సరేకాని మనుష్యుఁడు ధర్మమునుండి మాత్రముజాఱరాదు. ఈయుపదేశానుసారముగానేసౌతికూడఅక్కడక్కడ ఉపదేశములు చేసెను. మహాభారతమంతటిలోను ధర్మము విశేషముగా నింపఁబడియున్నది, ఏ యాఖ్యానమునైననుసరే లేక ఏపర్వమునైనను తీసి కొనుఁడు "యతోధర్మస్తతో జయః" ధర్మమెటో జయమటు" అన్న ప్రతిధ్వనియె ముఖ్యతత్త్వముగా మనకు గనిపించును. ఈ విధముగా పూర్వపశ్చిమమహాకావ్యములలో ఎక్కడనుగూడ ధర్మమును నీతిని ప్రధాన విషయముగా నుంచు ప్రయత్నము చేయబడలేదు. స్వయముగా వ్యాసుడే తనమాటలలో మహాభారతముచివర భారతి సావిత్రి అనుపేరుగల నాలుగు శ్లోకములలో తనగ్రంథములోని గూఢతత్త్వమంతయు ప్రకటముచేసెను. వానిలోని శ్లోకమిది.

"ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌమ్యేష నచ కశ్చి చ్ఛృణోతి మే
ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స ధర్మఃకిం నసేవ్యతే"

అనగా నేను చేతులు పైకెత్తి గట్టిగా అరచుచున్నాను. నా మాట ఎవడును వినిపించుకొనుటలేదు "ధర్మమువల్లనే అర్థముకామము సిద్ధించును గదా ఆధర్మమును ఎందుకు మీరుసేవించరు"అని. వ్యాసుని యాహృదయ పూర్వకమైన ఉపదేశమే ఈ గ్రంథములోని తాత్పర్యము. దీనివల్లనే సమస్త ప్రపంచములో ఈ గ్రంథమునకుగల శ్రేష్ఠత్వము స్థిరపడుచున్నది.

ఈ మహాభారతమెంతపెద్దదో, దానిమూలభాగము లేవో ఎంతటివో మూలభాగమునకు నేటి స్వరూపమెట్లు సిద్ధించినదో ఈగ్రంథమునకు కర్త లెవరెవరో అనువిషయములు విస్తారముగా "మహాభారతకరలు" అను భాగములో వివేచనచేయబడినవి. ఇపుడా విషయమునే సంగ్రహముగా సింహావలోకనము చేయబడును. మహాభారతములో ఇంచుమించు లక్షశ్లోకములున్నవి. ఇంతటి పెద్దరచన ఒకే కవి రచించుట సంభవముగాదు. ఈ గ్రంధరచనను ఒకరి కంటె నెక్కువమంది గావించియుందురని దీనివల్ల తెలియుచున్నది. ఇద్దరుకర్తలని గ్రంథములవల్లనే తెలియుచున్నది. వారు ఎవరనగా వ్యాసుఁడు సౌతియును. వ్యాసకృతమగు మహాభారతమంతయు

మొట్టమొదట వైశంపాయనుడు ప్రకటపఱచెను. దీనివల్ల ముగ్గురు కర్త లనుటలో ఏ యిబ్బందియు లేదు. వ్యాస వైశంపాయనుల గ్రంథములో ఎక్కువగా తక్కువ యెక్కువలుండవు. వైశంపాయనుని గ్రంథములో 24000 శ్లోకములు దునని తెలియుచున్నది.

మూలగ్రంథముపేరు జయము, వైశంపాయనుఁడు దానికి భారత మని పేరుపెట్టెను. అతడె మొట్టమొదట భారతసంహితను చదివెను. ఆశ్వలాయన సూత్రములో అతఁడు భారతాచార్యుఁడని పిలువబడెను. భారతములో 8800 కూటశ్లోకములున్నవందురు. వ్యాసకృత భారతము లోని శ్లోకములసంఖ్య ఇదేయని కొందరి యూహ, కాని యీ యూహ సరియైనదికాదు. వ్యాసకృతభారతములోని శ్లోకములసంఖ్య ఇంతకంటె చాల యెక్కువ యుండియుండవలయును. వ్యాసుడు పూర్తిగా మూడు వత్సరములవరకు ప్రయత్నించి యుద్ధము ముగిసినపిదప తన గ్రంథరచనను చేసెను. వైశంపాయనుడు దానిని కొంచెమెక్కువగా పెంచెను. దానిని 24000 శ్లోకముల గ్రంథముగా తయారుచేసెను. మఱి చివర సౌతిదానిని ఒక లక్ష గ్రంథముగా చేసెను. ఇంత పెద్ద గ్రంథమును రచించుటకు సౌతి సమయములోని సనాతనధర్మముయొక్క పరిస్థితికారణమైయుండును. సౌతిసమయములో సనాతనధర్మముమీద బౌద్ధ జైనమతముల యాక్ర మణలు జరుగుచుండెను. సనాతనధర్మములోగూడ ఆసమయములో అనేక మతాంతరములు ప్రచలితమైయుండెను. వానిలో పరస్పరము విరోధము గూడ గలుగుచుండెను. కనుకనే చిన్న చిన్న గాథలను ఒకచోట చేర్చి మతాంతరవిరోధములన్నిటిని తొలగించి ఏదో యొకగ్రంథములో సనాతన ధర్మముయొక్క యుజ్జ్వలరూపము ప్రకటింపఁబడవలె నను విషయము ఆవశ్యకమైయున్నది.

ఈ రాష్ట్రీయకార్యము సౌతి పూర్తిచేసెను. ఇట్లు చేయునపుడు అతఁడు అన్ని పుక్కిటి కథలను ఒకచోట చేర్చుటయేగాక ఇతరపద్ధతుల ద్వారాగూడ మహాభారతములో అనేకమైన యుపయోగకరమైన విషయ ములను సంగ్రహపఱచెను. సారాంశమేమనగా ధర్మమును నీతిని తత్త్వ జ్ఞానమును దెలుపునొక బృహద్గ్రంథముగా దానినిగూర్చెను. అత డేయే భాగములను పెంచెనో పూర్తిగా సరిగాచెప్పలేము. అయినను ఈ విషయ ములో గొంతయూహచేయవచ్చును. సౌతి ఏయేభాగములను విస్తరించెనో

వానిని గూర్చికూడ ఇదివఱకే పరిశీలించితిమి. చివరికి కవిత్వ దృష్టితో గూడ వ్యాసభారతము ఎంత శ్రేష్ఠమైనదోకూడ బరిశీలించితిమి. ఈ భారతములో సౌతి చాలపూర్తిచేసెను. కాని దీనివల్ల గ్రంథమున కేమాత్రము న్యూనతగలుగలేదు. సరిగదా పైగా ధర్మము, నీతి, ఉచితకథాసంగ్రహము ఈ గ్రంథములో కలుగుటవల్ల దీనికి రాష్ట్రీయ స్వరూపము సిద్ధించినది. దీనివల్ల మూలగ్రంథ సమయముయొక్క పరిస్థితేకాక సౌతి దానిని పెంచునప్పటి పరిస్థితిగూడ దీనిలో ప్రతిబింబించినది. ఈ సౌతియొక్క కాలము ఏదియనువిషయము విచారించుట యవసరము. ఈ సమయము ఇదివరలో మేము చెప్పినట్లు అశోకుని సమయమో లేక ఇంకొకటో చూడవలసి యున్నది.

మహాభారత మీమాంస

రెండవ ప్రకరణము

మహాభారత గ్రంథకాలము

మహాభారతముయొక్క కాలమునకు సంబంధించిన విషయములో రెండు ప్రశ్నలిమిడియున్నవి. అందులో మొదటిప్రశ్న యిది. ఏ రూపములో ఇప్పుడుగూడ మహాభారతమును జూచుచున్నమో దాని కారూపమెప్పుడు ఏర్పడినది. ఇంక రెండవ ప్రశ్నయిది. మహాభారతమెప్పటిది అని. సౌతి మహాభారతములో అనుక్రమణికలను జోడించి ప్రతి యొక పర్వములోని యధ్యాయముల సంఖ్యను శ్లోకముల సంఖ్యను ఇచ్చియుండెను. ఈ యనుక్రమణికలననుబట్టి పరీక్షచేసినమీదట (ఇది మొదటనే చూచియున్నాముకూడ) ప్రచారములోనున్న మహాభారతములో సౌతి సమయము తరువాత ఏమియు గొత్తది కలుపబడలేదని తెలియును. కనుకనే ఇపుడు ప్రచారములోనున్న మహాభారతమును సౌతి మహాభారతమును ఒకటేయని మనము నిశ్చయముగా జెప్పగలము. ఈ గ్రంథముయొక్క కాలనిర్ణయము దీనిలోపల పైని ఉన్న ప్రమాణముల యాధారముపైని నిశ్చయపూర్వముగా చేయవచ్చును. మొదటనైతే మహాభారతము వ్యాసుడు రచించెను. దానిని మరల అతని తరువాత వైశంపాయనుని రచన జరగినది. అయితే ఈగ్రంథము మరెపుడు ఏర్పడెనను ప్రశ్న బయలుదేరుచున్నది. యథార్థమున కీప్రశ్న వికటమైనది దీనిని నిర్ణయించుటకు మహాభారతములోని విశిష్ట భాగములను పరిశీలింపవలయును మఱి ఆ భాగముల పరిశీలనములకు సంబంధించినవిషయము భారతయుద్ధముతో వెళ్ళి కలియుచున్నదా? ఈప్రశ్నను విచారించునపుడు ఊహమీద ఎక్కువ యాధారపడవలసివచ్చుచున్నది మఱి విద్వాంసులుగూడ ఈవిషయములో భిన్నభిన్నమైన యూహాలు చేయుచున్నారు. కనుకనే యీ ప్రశ్నను ఇప్పుడే వేఱుచేసి విడిచిపుచ్చి ఈ భాగములోని మొదటి ప్రశ్న విచారించబడును. "ప్రచారములోనున్నమహాభారతములో ఒక లక్షశ్లోకములున్న"

వని మహాభారములో జెప్పబడెను. ఆలోచించి చూడగా, ప్రత్యక్షముగా గలిపినది రెండు నాలుగు వేలకంటె తక్కువకావచ్చును అయినను మహాభారతము లక్షశ్లోకములదను లోకుల యొక్క యీ భావన మహాభారత కాలమునుండియే వచ్చుచున్నది. ఇట్టి స్థితిలో మహాభారత గ్రంథము ఒక లక్ష శ్లోకములది యెప్పుడైనదను సంగతి నిశ్చయించుటకు ముందు వెలుపలి ప్రమాణములలో "ఒక లక్షాత్మక గ్రంథమను నుల్లేఖము ఎక్కడెక్కడ దొరకచున్నదో చూడవలసియున్నది. ఇటువంటి యుల్లేఖము రెండుచోట్ల గనుపట్టుచున్నది. గుప్తకాలపు లేఖయందు "శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం" అని యున్నది. ఈ లేఖయొక్క కాలము * క్రిస్తు సంబంధమగు సంవత్సరము 445. ఇందువలన, మహాభారతమునకు దాని వర్తమాన రూపము క్రీస్తుసంవత్సరము 400నకు మునుపు ప్రాప్తమైయుండెనని ప్రకటమగుచున్నది. దీనిబట్టి కొందఱు మహాభారతమునకు వర్తమాన స్వరూపము గుప్తుల సమయమునఁ బ్రాప్తించెనని యూహించుచున్నారు. కాని యిది పొరపాటు, ఎందుచేత? ఏకలక్షాత్మక గ్రంథముయొక్క యుల్లేఖ మింతకుఁ బూర్వము కూడ జూడఁబడుచున్నది. అది యూనానుల లేఖయందున్నది. ఈ గ్రీకు లేఖకుఁడు లేకవక్త డాయోన్ క్రాయస్టోము. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ ప్రథమశతాబ్దియందు దక్షిణహిందూస్థానములోని పాండ్య కేరళాదిభాగములకు వచ్చియుండెను. ఇతఁడు హిందూస్థానమున నొక లక్ష శ్లోకముల ఇలియడు కలదని వ్రాసెను. ఏ ప్రకారము ఇలియడు గ్రీకుల రాష్ట్రీయ మహాకావ్యమో, అదే ప్రకారము మహాభారతము హిందుస్థానమునందలి రాష్ట్రీయ మహాకావ్యము. ఈ యూనానీ లేఖకుడు మహాభారతమని పేరుచెప్పియుండలేదు. అయినప్పటికిఁ బై యుల్లేఖమునకు సంబంధము మహాభారతముతోడనే యున్నదనటకు సందేహము లేదు. ఈ వ్రాత రామాయణవిషయమనగాని శంకింపవీలుపడదు. ఎందుచేత? ఆలోచింపఁగా వర్తమానరామాయణగ్రంథ మాపరదేశివచ్చిన సమయమున నుండెను. అయిననయ్యది లక్షాత్మకము కాదు. అదిబొత్తిగాఁ జిన్నది అనగా దాదాపు దీనిలో చతుర్థాంశమున్నది. తాత్పర్యము ఈ వ్రాత మహాభారత

* ఉచ్చకల్పము యొక్క మహారాజు సర్వనాథుని సంవత్. 197లో లేఖ. (గుప్తఇన్‌స్క్రిప్శన్సుభాగము. 3.734పుట)లో కలచురీ సవత్తయి యున్నది. అనఁగా ఈ లేఖ 197 + 170 = 376 శకపుది అనఁగా 445 సంవత్సరపుది.

మునే వెంబడించుచున్నది. బ్రాయోన్ క్రాయసోస్టోముయొక్క సమయము క్రీ॥ సంవత్సరము 50నకు సమీపపుదియని యొప్పుకొనునెడల, నపుడు దక్షిణపాండ్యదేశమున మహాభారతము వ్యాప్తమైయుండెననియుఁ గాఁబట్టి సౌతియొక్క మహాభారతము దానికంటె ననేక సంవత్సరములకుముందే తయారైయుండుననియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈ గ్రీకు వక్తయొక్క వర్ణనము నందఱికంటె ముందు బేబరుచేసియున్నాడు. అతని యూహ ననుసరించి ఇలియడు శబ్దముచేత మహాభారతమే బోధింపఁబడుచున్నది. అతడు చెప్పుచున్నాడు దేనియొక్క శ్లోకసంఖ్య మహాభారతమునంత పెద్దదో, యట్టి మహాకావ్యము హిందూస్థానమున నున్నందులకు నన్నిటికంటె మొదటి ప్రమాణము డాయోనుక్రాయసోస్టోముయొక్క లేఖయందు నగుపడుచున్నది. ముందునకుఁబోయి బేబరుచెప్పుచున్నాడు — "మేగాస్థినీజుయొక్క గ్రంథమున మహాభారతముగురించి యేమియు వ్రాయబడని కారణముచేత మహాభారతారంభము మేగాస్థినీజునకు దరువాతనై యుండును, కాని యిచ్చట బేబరు పొరపడుచున్నాడు. మేగాస్థినీజునామకుఁడైన గ్రీకు రాజదూత హిందుస్థానదేశమున చంద్రగుప్త చక్రవర్తియొక్క యాస్థానమందునుండెనని ప్రసిద్ధియున్నది. అనగా నతని సమయము క్రీ॥ సం॥ 300. అపుడు హిందుస్థానసంబంధులగు నేయే విషయము లతనికి దెలిసెనో, వానినన్నింటి నతఁడు ఇండికయని పేరుగల గ్రంథమున వ్రాసియుండెను. విచారింపగా నాగ్రంథము నష్టమైపోయినది. అయినప్పటికి నితరగ్రంథముయొక్క యుల్లేఖము లేదన్నమాటనిజము; కాని మేగాస్థినీజుయొక్క గ్రంథమంతయు నిప్పుడు లభింపకపోవుటచేత నా గ్రంథమున భారతముమాట లేనే లేదని నిశ్చయపూర్వకముగా జెప్పఁజాలము. అతని సమయమున నేకలక్షాత్మక మహాభారతము లేకుండెననియు, యథార్థమున నది లేదనియుఁగూడ జాలవఱకింతయే చెప్పబడజాలును. కాని యిందు నా సమయమున భారతమే లేదని చెప్పబడజాలదు. కనుక మనము మహాభారత కాలము నశోకునిసమకాలికముగా నమ్మవలయును. చంద్రగుప్తునికాలమున నొక లక్షశ్లోకముల మహాభారతము లేకయుండును. చంద్రగుప్తుని మనుమడగు నశోకుని సమయమున నది తయారుచేయబడియుండును. అనగా క్రీ॥సంవత్సరముకన్న నించుమించు 250 సంవత్సరములకుబూర్వ మది యుత్తర హిందుస్థానమునఁదయారై సుమారు 300 సంవత్సరమున దక్షిణమువైపు కన్యాకుమారిదాక బ్రచలితమైయుండును క్రీ॥ శ॥ 50

సంవత్సరమునకు సమీపముగా నచ్చట క్రాయసోస్టోమునకు దృష్టిగోచరమై యుండును.

ఈ ప్రకారము మహాభారతకాలము అన్నిటికంటె దిగువ మేర క్రీ॥ సంవత్సరము 50 అగుచున్నది. డాయోన్ క్రాయసోస్టోముయొక్క సాక్ష్యము చాల మహత్త్వముకలదియు, దృఢమైనదియు నై యున్నది. అందు నేకలక్షాత్మక గ్రంథముయొక్క యుల్లేఖము స్పష్టమగురీతిని జూడఁబడుచున్నది. ఇట్టి దశయందు జాలమంది యీ సాక్ష్యమును లేక ప్రమాణమును లక్ష్యముచేయకుండుటయు, మహాభారతకాలమును క్రీస్తు సంవత్సరము 50నకు నివలగా నీడ్చుటకు ప్రయత్నముచేయుటయు జాలనధికమగు తప్పిదమైయున్నది. ఈ విద్వాంసులకు నీ సాక్ష్యముయొక్క ప్రమాణముయొక్క జాడయే బొత్తిగా దెలియని యట్లుతోచుచున్నది. ప్రసిద్ధజర్మను విద్వాంసుడగు ప్రొఫెసరు వెబరున కీప్రమాణము తెలిసియుండెనని మనము పైని జెప్పియుంటిమి. కాబట్టి యీ ప్రమాణమెందాక గొట్టివేయబడదో, అందాక మహాభారతకాలము క్రీ॥ 50వ సంవత్సరమున కీవలగా నీడ్చుట వీలుపడదు. ఇపుడీ సంబంధమున నెక్కువవిచారింపక, మనము మహాభారత కాలమునకు నెగువమేర యెదియో యాలోచింతము. మహాభారతమున యవనులవర్ణన మాటిమాటికి జేయబడియుండుట ప్రథమమైన మహత్త్వ విషయము. వారి కుశలతను వర్ణించు2* నపుడు, వారు గొప్పయోధులని

---

* హాప్కిన్సు, మహాభారతమున గ్రీకు (యూనానీ) శబ్దములకుఁ గూడ ప్రవేశమున్నదనుచున్నాడు. జతుదాహపర్వమున నేలలోపలఁ (ద్రవ్వి) దారి చేయఁబడెనని వర్ణించినపుడు, సురంగశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. "సురంగాం వివిశుస్తూర్ణం మాత్రాసార్థమరిందమాః" (భా।ఆది।అ,148-12) ఈ సురంగశబ్దము గ్రీకు 'సిరింజస్'శబ్దమునుండి యైనదని హాప్కిన్సు చెప్పుచున్నాడు. మనకుగూడ నట్లేయగునని తోచుచున్నది. పురోచనుడు యవనుఁడని కూడ నూహకలుగుచున్నది. కన్నమువేయు నుపాయము యూనానుల యుద్ధకాలమందు నుండును. ఈజతుదాహపర్వమున, మ్లేచ్ఛ భాషయందుమాట్లాడి విదురుఁడు యుధిష్ఠురునికి, లాక్షాగృహమునమండింప జేయుప్రయత్నము నితరులకు దెలియరానివిధముగా సూచించెనని వర్ణింపఁబడెను. కాని తరువాత విదురుని సంభాషణము సంస్కృతమునఁ గూట శ్లోకమునకుదుల్యముగానున్నది. విదురుఁడే మ్లేచ్ఛభాషయందు సంభాషించె

కూడ జెప్పఁబడెను. ఆదిపర్వమున నిట్లు వర్ణింపఁబడినది—ఏ యవనరాజును వీర్యవంతుఁడైన పాండురాజుకూడ జయింపలేకపోయెనో, వానినర్జునుఁడు జయించెను. యవనులకును మనకును జాలదగ్గఱపరిచయము అలగ్జాండరు (సికందరు) సమయమునఁ గలిగెననుమాట ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఇంతకు మునుపు యవనులకును మనకును గలిగిన పరిచయము దగ్గఱదికాదు. మన వారికి వారిబుద్ధి కౌశల్యము యొక్క పరిచయము లేక యనుభవము కొంచెమును లేకుండెను. ఇటువంటి యవస్థయందు సికిందరుయొక్క యాక్రమణమును, అనగా క్రీ॥ శ॥ పూ॥ దాదాపు 320 సంవత్సరమును, సాధారణముగా, మహాభారత కాలమునకు బూర్వమర్యాదయని చెప్పఁ గలము. ఇఁక క్రీ॥ శ॥ పూ॥ 320 సంవత్సరము మొదలుకొని క్రీ॥ 50 సంవత్సరముదనుక లక్షశ్లోకములుగల యిప్పటి మహాభారతము తయారయ్యె ననువిషయము విశ్వసింపవచ్చును.

జ్యోతిషశాస్త్రము నాధారముచేసికొని రెండవ ప్రమాణ మీయఁబడును. జ్యోతిషశాస్త్రములోని రెండు విషయములు అనగా రాసులు నక్షత్రములును - ఈకాల నిర్ణయమునకు నెంతయు నుపయోగించుచున్నవి. మన మొదలిటి యార్యజ్యోతిషముయొక్క రచన రాసులమీఁదను గాదు. హిందుస్థానము (భారతవర్షము)న రాసులయొక్క ప్రవేశ మెప్పటినుండియైనదియు మిక్కిలి నిశ్చయముగా జెప్పబడును. ప్రమాణ

వని యొక్క మహత్త్వముగల ప్రశ్నము కలుగుచున్నది అతడు ప్రాకృత భాషయందు మాట్లాడెనని టీకాకారుఁడు సూచించుచున్నాడు. కాని సత్యమైన విషయమైతే ప్రాకృతము మ్లేచ్ఛభాష కానేరదు. అది యల్లెయెవ యెడల నీదేశములోని సాధారణజనులా భాషయందు మాట్లాడుచుండెడి వారు. కనుక నదిలోకులకు దెలియదని విశ్వసింపబడజాలదు. ఆ భాష గ్రీక్కేయగునని యాలోచన కలుగుచున్న సికందరుయొక్క కాలమున గొంతకాలమువఱకు, పంజాబును రాజభాషగానెంచి, కొందఱు యూనానీ భాషమాట్లాడనేర్చుకొనియుందురు; ఇప్పుడేవిధముగా మనవారు మఱి యొకరికి దెలియకుండుటకై యింగ్లీషున మాట్లాడుచున్నారో, అదే విధముగా రహస్యము మాట్లాడవలసినపుడు యూనానీభాష యుపయోగింపబడియుండును. సారాంశము, ఈ ప్రకారముగా యూనానిభాషకు గొంత ప్రచారమున్నపుడు, మహాభారతము నిర్మింపబడియుండును.

దృష్టిచేత, మహాభారతమున మేషము, వృషభము, మొదలైనరాసుల యుల్లేఖ మెన్నడు లేదనునదియొక మహత్త్వవిషయము. మహాభారతమున గాల నిర్దేశము చేయబడినప్పుడెల్ల నీసంగతి నక్షత్రములమీద నున్నదనియే చెప్పబడినది. రామాయణమున శ్రీరామజననము వర్ణింపబడినది. అచ్చట, నాసమయమున గర్కటకలగ్నముమిద నైదుగ్రహము లుచ్చస్థానమందు గలవనియె చెప్పఁబడెను. దీనిబట్టి, హిందుస్థానమున రాసులు ప్రచారము లోనికి వచ్చినపిమ్మట రామాయణమునకు వర్తమానస్వరూపము ప్రాప్తమైనదని నిశ్చయమగుచున్నది మహాభారతమునఁ జెప్పఁబడిన యుధిష్ఠిరుని జన్మకాలము రాశివ్యతిరిక్తమై యున్నది. అచ్చట నిట్లు వర్ణింపబడినది— "చంద్రుఁడు జ్యేష్ఠా నక్షత్రముమీద నున్నపుడు, అభిజిన్ముహూర్తమున యుధిష్ఠిరుఁడు జన్మించెను * సారాంశము, మహాభారతమున నచ్చట నక్షత్రములమాటయే యున్నది. రాసులమాటలేదు. దీనిఁబట్టి, హిందుస్థానమున రాసుల ప్రచారము మహాభారతమునకుఁ దరువాత నయ్యెనని నిశ్చయముగా దెలియుచున్నది. ఏదేని మనపూర్వగ్రంథముగూర్చి, యది ప్రాచీనమో లేక నవీనమో నిశ్చయముగా దెలిసికొనగోరినయెడల, రాసులయుచ్చారణ మొక యత్యంతమహత్త్వముగల జ్ఞాపకప్రమాణమై యున్నది. ఈ యుల్లేఖముయొక్క యాధారముమీదఁ బ్రాచీనగ్రంథములు

---

* మహాభారతముయొక్క యాదిపర్వములో యుధిష్ఠిరునిజన్మకాల సంబంధమున నీవాక్యమున్నది: "ఐంద్రే చంద్రసమారోహే ముహూర్తేఽభి. తేఽష్టమే దివామధ్యగతే సూర్యే తిథౌ పూర్ణేఽతిపూజితే।" ఈ శ్లోకమునందు రాశిమాటయెందును లేదు. దానిమీఁద జతుర్ధరుని టీకయిది :- "ఐంద్రే జ్యేష్ఠానక్షత్రే అష్టమేసంవత్సరారంభాత్ అభిజితె అభిజితి త్రింశన్ముహూర్తస్యాహ్నః అష్టమే ముహూర్తే దివాశుక్లపక్షే మధ్యగతే తులాగతే తిథౌ పూర్ణే పూర్ణాయాం పంచమ్యాం అయం యోగః। ఇందు మధ్యగతే, అనుదానికర్థము తులాయనగతే అని చేయుటకువీలులేదు. ఇది కేవలము కూటార్థమునకే పద్ధతియైయున్నది. అప్పుడప్పుడుటీకాకారునికి దివామధ్యగతే సూర్యే యని యగపడియుండును (ఎందుచేతననగా అభిజిన్ముహూర్తము చేతనే దిబోధితమగుచున్నది) కనుక నిది యర్థముచేయబడియుండును. కాని దీనికి మఱియొక యర్థముండనే యుండజాలదు. ఏమైన నగుఁగాక, మూలమున రాశిపేరు లేదనుమాట నిర్వివాదమని సిద్ధించుచున్నది.

రెండుభాగములు అనగా బూర్వకాలికములు నాధునికములును అగుచున్నది. భారతవర్షమున రాసులెప్పటినుండి వ్యాపించినవో, యిదియిప్పుడు మనము విచారింపవలయును.

రాసులను మనవారు గ్రీకులనుండి కైకొనిరనుట నిశ్చయము. శంకర బాలకృష్ణదీక్షిత కృతమైన భారతీయ జ్యోతిష శాస్త్రము యొక్క 139వ పుటయందు, క్రీ॥ పూ॥ దాదాపు 450 సంవత్సరములకుం బూర్వము రాసులు మనయిచటికి దీసికొని రాబడియెనని నిశ్చయింపబడినది. మహాభారతమున శ్రవణానక్షత్రము మొదలుచేసి గణనయున్నది. దానిసమయము శా॥ 450 అయియున్నది; భారతమున రాసులమాటలేదు. ఇందుచేత శకమునకు మునుపు దాదాపు 600 సంవత్సరములవఱకు మేషాది నామములు మనదేశమునలేకుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. శకమునకు మునుపు 500కుం బ్రాంతమున మనదేశమునందు మేషాదులప్రచారము కలిగెనని దీక్షితుని యభిప్రాయము; కాని యీమతము చాలవరకు వివాదగ్రస్తమైయుండగలదు మనదేశమున మేషాదిరాసుల నామములు గ్రీకులతోడ మనకు దృఢపరిచయము కలిగినపుడు వ్యాపించినవనుటలో సందేహము లేదు. కాబట్టి ప్రస్తుతవివేచనయందు, గ్రీకులతో మనకు దృఢపరిచయమెప్పుడు కలిగినదో, యీ విషయమై యైతిహాసికముగగూడ విచారింపవలసియున్నది.

క్రీ॥ శకమునకు మునుపు 326వ సంవత్సరమున సికిందరు హిందుస్థానముమీదికి దాడివెడలెను. ఆసమయముననే గ్రీకులతోమనకునెక్కువ పరిచయమయ్యెను. వారి శూరత్వముయొక్క తారతమ్యజ్ఞానము కూడ మనకు గలిగినది. కాని యపుడు వారి జ్యోతిషశాస్త్రము యొక్క పరిచయమేమియు మనకు గలుగలేదు ఎందుచేత? సికిందరువెనుకను మఱి వెంటనే పంజాబునుండి గ్రీకులను జంద్రగుప్తుడు వెడలించెను దీనికిబిదప జంద్రగుప్తుని యాస్థానమున మేగాస్థినీజ నామకుండగు నొక గ్రీకురాజదూత నివసించుచుండెను. తరువాతగూడ గొన్నిదినములవఱకు గ్రీకురాజదూతయిచ్చట నివసించుచుండెను. కాని యీసంబంధము పరరాష్ట్రీయసంబంధము యొక్క పద్ధతిగానే యుండెను. కావున వీనికి విశేషమైన దృఢపరిచయము కలుగుటకు నేమియు వీలులేకుండెను. సికిందరునకు మునుపు యూనానులతో మనకు గొంచెముగూడ బరిచయము లేదనియు జెప్పంజాలము. పారసీ

(*Persian*) చక్రవర్తియగు దారాయసుస్సు మఱియు ఖుసరు తూర్పున సింధునదివఱకు దేశమునుజయించిరి. పడమట ఏషియామైనరుయొక్క కొననున్న గ్రీకు రాజ్యములనుగూడ గెలిచెను. ఈ చక్రవర్తియొక్క సైన్యమునందు వేర్వేఱు దేశములలోని సేనలు, గ్రీక్కులను హిందుస్థాన నివాసులయిన సేనలు, కలవని గ్రీక్కుల యితిహాసము (హిస్టరీ) నుండి తెలియుచున్నది; ఇంకను మన హిందుస్థానినివాసులలో చక్రవర్తితోగూడి గ్రీకు దేశముదాఁక నేగిరి కూడను. సారాంశము క్రీ॥ శ॥ పూ 600 సంవత్సరముల వఱకు గ్రీక్కులతోడి మన సహవాసమునకు ప్రమాణము దొరకుచున్నది. దీనికి పూర్వముకూడ జాలసంవత్సరములదాఁక వ్యాపారసంబంధము చేత వారియొక్క భాష మన కావశ్యకమైయుండును. ఇదిగాక సికందరు సమయమున నతనితోనున్న గ్రీక్కులకు, అఫ్గనిస్థానమున గ్రీక్కుల యొక్క పురాతనమైన యొక నివాసస్థానమున్నదని తెలిసెను. ఈ యవన జాతి జనుల నామము కాంభోజాది మ్లేచ్ఛుల వెనువెంట మహాభారతమున మాటిమాటికి గనబడుచున్నది. వీరియొక్క యాచారవిచారము లధికముగా మాఱియుండెను. ఈ విషయములన్నిటివలన, క్రీ॥ శ॥ పూ॥ 800-900 సంవత్సరములు మొదలుకొని సికిందరు సమయమువఱకు అనఁగా క్రీ॥ శ॥ 300దనుక మనకు గ్రీక్కులతో బరిచయముండెను. వీరు ముఖ్యముగా అయోనియన్ జాతివారైయుండిరి. కనుకనే మన ప్రాచీన గ్రంథములయందు యూనానులకు యవన శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇంత విస్తరించి వివేచనచేయుటకు, పాణిని సూత్రములయందు యవనలిపియొక్క యుల్లేఖము కనఁబడుటయే కారణము. పాణినియొక్క సమయము సికిందరునకు మునుపటిది కావలయును. అప్పుడతని సూత్రములయందు యవన శబ్దమెట్లు వచ్చినది? అని ప్రశ్నము కలుగుచున్నది. సికిందరునకు మునుపు యవనుల పరిచయము కొంచెమును లేనియెడల పాణిని సూత్రములకు సికిందరు తరువాతనే సమయము నీయవలయును. కాని మన యీ పరిచయము క్రీ॥ శ॥ 800-900 ఏండ్లవఱకు ప్రాచీనమైనదని మనము చూచియుంటిమి. ఇట్టియవస్థయందు పాణిని సమయ మక్కడివఱకు పోగలదు; కాని యితర యల్పపరిచయముచేతనే హిందుస్థానమున మేషాదిరాసులు వచ్చుటవలన జ్యోతిషశాస్త్రముయొక్క గణితమునందు మిక్కిలి యెక్కువ మార్పు కలిగియున్నది. ఇంతకుపూర్వము వేదాంగజ్యోతిషము 27 నక్షత్రాదికభాగములమీద జేయఁబడినది. మఱియు దానికి పైపునున్న జ్యోతిష

గణితములన్నియు 12రాసులయునట్లే 30 అంశములయు నాధారముమీద రచింపబడెను. ఇతయెక్కడు పరివర్తనమునకు గ్రీకులకును మనకును నొకచో సహవాసము దృఢపరిచయము నత్యంత మావశ్యకమైయున్నది. ఈ సహవాసము మఱియుఁ బరిచయమెపుడైనదో యుకఁ జూడవలయును.

ఎపుడు సెల్యూకసునియొక్క యధికారము హిందుస్థానమునుండి తొలఁగెనో, అపుడు క్రీ। పూ। 250కు ప్రాంతమున, బైక్ట్రియదేశమందున్న యూనానులు హిందుస్థానముమీఁదకి దండెత్తి పంజాబులో దిరుగఁడమ రాజ్యమును స్థాపించిరి. వారి యీ రాజ్యము 100 వత్సరముల దాక హిందుస్థానమున నుండెను. గ్రీకు వారికిని శకజాతి వారికిని సాహచర్యము ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఇందువలన శకయవన, శబ్దము ప్రచలితమైనది. వారియొక్క విఖ్యాతుఁడైన మినందరురాజు బౌద్ధ చారిత్రమున మిలిందనామమున బ్రసిద్ధుఁడైయున్నాడు. అతని ప్రశ్నముల సంబంధమున మిలిందప్రశ్న, నామకమైన బౌద్ధగ్రంథము రచింపబడియున్నది. ఈ గ్రీకుల యనంతరము పజాంతరమున నించుమించుగా నిదేసమయమున శకులు హిందుస్థానము మీదదండయాత్రలుసలిపిరి. వారిలో రెండుభాగములున్నవి. అందొకభాగము పంజాబునుండి మధురవఱకు వ్యాపించియుండెను; మఱియొక భాగము సింధు కతియావాడ నుండి యుజ్జయినివైపున మాలవావఱకు వెళ్ళియుండెను. ఈశకులతో యూనానులుకూడ నుండిరి. ఎందుచేత? వారిరాజ్యము బైక్ట్రియాయందే యుండెను. వారు యూనానుల శాస్త్రములన్నిటిని మఱి కలాకుశలతను దెలిసియుండిరి. పైని వ్రాయఁబడిన రెండవభాగములోని శకు లుజ్జయినినిగెలిచి యచటదమరాజ్యమును స్థాపించిరి. మఱియు విక్రమవంశజుల తరువాత ఆశకుల రాజధాని యయ్యెను. వారిచ్చట శకకాలము నారంభించిరి. కనుక నాకాలము నుశకమనుచున్నారు. శకులరాజ్యము ఉజ్జయిని, మాలవా, మఱియు కతియావాడునందు దాదాపు 300 సంవత్సరములదాఁకనుండెను. వీరి యధికారమునందు యవనజ్యోతిషము మఱియు జ్యోతిషముయొక్క శాస్త్రవేత్తలు తమవిద్యలను మేలనించి రాశ్యంశాది మఱితమైన గ్రహగణితముయొక్క యారంభమును జేసిరి. ప్రాచీనములైన పంచసిద్ధాంతములిచటనే చేయఁబడియుండును. అవి యన్నియు రాశ్యంశమఱితమైన గణితముయొక్క యాధారముమీద రచింపబడినవి. పిమ్మటివగు బ్రహ్మసిద్ధాంతము,

ఆర్యసిద్ధాంతము, సూర్యసిద్ధాంతములుకూడ వీనియాధారమునఁజేయబడినవి. సారాంశము, యూనాని జ్యోతిషము యొక్క రచన చేయబడినది; కావున భారతీయ జ్యోతిషకారులందఱు ఉజ్జయినియొక్క రేఖాంశమును శూన్య రేఖాంశముగా మన్నించుచున్నారు. ఏ ప్రకారముగా నాంగ్లేయ జ్యోతిష్కులు గ్రీనిచుయొక్క రేఖాంశమును శూన్యముగావిశ్వసించుచున్నారో, అదే ప్రకారముగా నార్యజ్యోతిష్కులు ఉజ్జయినీ రేఖాంశమును శూన్యముగా విశ్వసించుచున్నారు. అచ్చట రాజాశ్రయమున కధీనమైన యొక ప్రాచీనవేధశాలకూడనుండెను. అదె వర్తమానార్యజ్యోతిష్కులకుఁ బునాది వేసెను. జ్యోతిషశాస్త్రముయొక్క యీ యభ్యాసమేమో యొకటి రెండు సంవత్సరములదికాదు. ఎందుచేత? దానికి ప్రాప్తించిన క్రొత్త రూపము కేవలము గ్రీకుల యనుకరణముచేతనే ప్రాప్తముకాలేదు. దాని వికాసము స్వతంత్రరీతిని మఱియు స్వాతంత్ర్యపద్ధతినిగూడ నయ్యెను. దాని యందు గ్రహగణిత మవశ్యమైన ప్రధానాంగము; కాని యుగాదికల్పన గణితముకూడ గ్రీకులకంటె బొత్తిగా వేఱైనది. అందుగల్పారంభమును నిశ్చయించునపుడు బహువిధముల గణితము తయారు చేయవలసియున్నది. సారాంశమిది, హిందుస్థానమున పంజాబునుండి మాలవావఱకు ఒకటి, రెండువందల యేండ్లు జ్యోతిషశాస్త్రము యొక్క యభ్యాసమైయుండును. మఱియు నుజ్జయినియందు రాజాశ్రయముచేత దానికి దుదిస్వరూపము నిశ్చితమును స్థిరమునై యుండును.

ఈ ప్రకార మితిహాసవ్యాప్తిచేత, హిందుస్థానమందు రాశ్యంశాది గణితముయొక్క ప్రచారము క్రీ॥ సంవత్సరమునకు దాదాపు 200సంవత్సరములకు బూర్వమయ్యెను. శంకర బాలకృష్ణదీక్షితుడు చెప్పిన 450సంవత్సరముల సమయమింతకన్న దూరమైయున్నదనుట సత్యము. కాని దానికిఁ దగ్గ క్రీ॥ పూ॥ 250 సంవత్సరములను విశ్వసించుటకు నాటంకమేమియు లేదు. ఎందుచేత? అది పూర్వపు టెల్లయై యున్నది. కనుకనే దానిపై పుననిది సమయము కాగలదనియు, నావైపున నేదశయందును బోఁజాలదనియు సిద్ధమగుచున్నది. ఐతిహాసిక ప్రమాణముల యాధారముమీద రాసులు, అంశములు మొదలుగాఁగలవి వ్యాపించుటకు నిటీవల ఈ నిశ్చితసమయమున ధ్యానమీయబడినయెడల, మహాభారత మీసమయమునకు మునుపటిది యని తెలియును. ఎందుచేత? అందు రాసులమాటలేదు. ఈ దృష్టితో విచారించినమీద మున్న చెప్పబడిన మనసమయము అనగా క్రీ॥ పూ॥ 250సంవత్స

రములే ప్రాయికముగా నిశ్చితమైనట్లగుచున్నది. మేగాస్థినీజుయొక్క గ్రంథమున మహాభారతము మాటలేనికారణమున, నా గ్రంథము క్రీ॥ పూ॥ 300 సంవత్సరముల కిటీవలనైన యుండుననెడు మునుపటి యనుమానము కలుగుచున్నది. రెండవవిషయము. గ్రీకుల శూరత్వవర్ణన మహాభారతమందు గనబడుచున్నది. దీనిబట్టికూడ, దానిసమయము సికిందరు యొక్క దండయాత్రకు బిమ్మటిది కావలయును, అనగా క్రీ॥ పూ॥ 300 సంవత్సర కిటీవల గావలయునని యే నిశ్చయమగుచున్నది. ఇంక మూడవ ప్రమాణము దీసికొనెదను; రాశిమొదలైనవి వ్యాపించిన సమయము క్రీ॥ పూ॥ 200 సంవత్సరములై యున్నది, అది దీనికన్నను జాలదగ్గఱిది అనఁగా నిటీవలిది కాఁగలదు. సరేకాని యీ సమయము రెండు వందల కంటె నధికముగా నీవైపున కీడ్వఁబడజాలదు. శంకర బాలకృష్ణదీక్షితుడు స్వయముగా ఆ ప్రాచీనసిద్ధాంత గ్రంథములు వేనియందు రాశిమొదలైనవాని గణిత మున్నదో అది క్రీ పూ॥ రెండువందలకంటె నధికముగా నీవైపునకు గాజాలదని యనుచున్నాడు. ఇట్టిస్థితియందు జాలమట్టు మహాభారత కాలమునకు నీవలి సరిహద్దు క్రీ॥ పూ॥ నూఱుసంవత్సరములని చెప్పుకోదగి యుండును.

ఈ విషయము మిగుల మహత్త్వముకలది. అది సాధారణపాఠకుల కందఱకు జక్కఁగా దెలియును. కావున గొంచెమధికముగా విస్తరించి వ్రాయుట యావశ్యకము, మనము చెప్పునది యేమనగా వేద గ్రంథముల యందు రాసులమాటలేదో, అనగా నిట్టి యుల్లేఖమున కావశ్యకత యున్నప్పటికి వానియందు నక్షత్రములే యుల్లేఖింపబడెనో, ఆ గ్రంథములు క్రీ॥ పూ॥ దాదాపు రెండువందల యేండ్ల పూర్వమువైపునకగును అని. ఈ కారణచేత నారంభమునందు మేషాదిరాసుల ప్రచారము మన చోట లేకుండెను. వీనిని దాదా పీసమయమున (క్రీ॥ పూ॥ 200సంవత్సరమున) గ్రీక్కులనుండి మనము స్వీకరించితిమి. ఈ విషయమున శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితునికిని మనకును గొంచెము మతభేదమున్నది. అతఁడు చెప్పునది యేమనఁగా మనము యూనానులనుండి రాసులను గైకొనలేదు. కాని క్రీ॥ పూ॥ దాదాపు 445 సంవత్సరమునకు బూర్వము మన మీరాసులను స్వతంత్రముగా గల్పించితిమి! యని, ఇంతకుమునుపు మనయందు రాసుల ప్రచారము లేదనుమాటను వారుకూడ నొప్పుకొనుచున్నారు. మేషవృష భాదిరాసులపేరులును గ్రీక్కులయందు బ్రచలితములైన రాసులపేరులును

సమానములై యున్నవి. మఱియు వాని యాకృతులుకూడ సమానముగా గాల్పనికములై యున్నవి యను విషయము మీద నిపుడు ధ్యానముంచ వలయును. ఇట్టిస్థితి యందు, ఒక్క సమానమైన యాకృతుల యొక్క కల్పన రెండు వేర్వేఱుచోటుల నుత్పన్నమగుట యసంభవము గానగపడు చున్నది. దీనిబట్టి మనచోటికి రాసులు గ్రీకులనుండి తీసికొనఁబడియె ననియే చాలసంభావనీయముగా నగుపడుచున్నది మనము గ్రీకులనుండి రాసులను గైకొంటిమని నమ్మిన యెడల, నిచ్చట నొక ప్రశ్నము బయలు దేఱుచున్నది. దీక్షితుఁడు గణితము నుండి రాసుల ప్రచారసమయము గ్రీకులకు మునుపటిదియని యెట్లు సిద్ధింపఁజేసెను? కనుకనే యిచట నీ ప్రశ్నము కొంతవిచారింపవలసియున్నది. రాసులయారంభము మేషము తోడను, నక్షత్రములతో వానికిఁ గావించిన మేలన మశ్వినితోడను నై యున్నది. కాఁబట్టి వసంత ప్రవేశము మేషారంభమున నశ్వినీ నక్షత్ర మందున్నపుడీ మేలనము హిందుస్థానమున జేయఁబడు యుండునని యను మానము కలుగుచున్నది. వసంతసంపాతము యొక్క గతివెనకవైపున నగుచున్నది; అనఁగాఁ దొలుత మేషవృషభాదిరాసుల యారంభ మేదో యొక బిందువుచేత విశ్వసింపఁబడినపుడు, ఆ బిందు వశ్వినీనక్షత్రముకంటె వెనుక వైపునకు దొలఁగిపోవచ్చియున్నది. ఈ సమయమున మేషారంభము యొక్క యీ బిందువు రేవతీనక్షత్రము కంటె వెనకకు దొలఁగిపోయి యున్నది. ఈ స్థితి జాదాపు 72 సంవత్సరములయందు నొక యంశము యొక్క యంతముచేత నగుచున్నది. దీని ననుసరించి వర్తమానస్థితి యొక్క యాధారముమీద, నశ్వినీనక్షత్రముతో మేషారంభ మెపుడయ్యెనో, ఈ విషయము నిశ్చయింపఁబడఁగలదు. ఈప్రకారముగా లెక్క వేసి దీక్షితుడు క్రీ॥ పూ॥ 446వ సంవత్సరమును నిశ్చయించెను. కాని మనకు నిచట నక్ష త్రముల సంబంధమున గొంచెమధికముగా విచారింపవలసియున్నది. వేదముల యందు నక్షత్రములగణన కృత్తికనుండి చేయఁబడినది. నక్షత్రముల పేరులు వచ్చినచోట్లెల్లను కృత్తిక, రోహిణి మృగశిర మొదలుగా నక్షత్రముల గణన కనఁబడుచున్నది. దీనితరువాత నొకప్పుడు, భరణి, కృత్తిక మొదలుగా గణన ప్రచలితమై యుండునని తెలియుచున్నది. ఈ రెండు గణనలు మహాభారతమున జెప్పబడియున్నవి. అనుశాసనపర్వములోని 64వ మఱియు 89వ యధ్యాయములయందు కృత్తికాది నక్షత్రములన్నియు జెప్పబడినవి; కాని యింకొకచోట శ్రవణా నక్షత్రమన్ని నక్షత్రముల యారంభమని

నున్నదని చెప్పఁబడినది. అశ్వమేధ పర్వముయొక్క 44వ యధ్యాయము నందు 'శ్రవణాదీని ఋక్షాణి' అని చెప్పెను. ఇందుచేత నక్షత్రముల యారంభము శ్రవణముతోనయ్యెనని ప్రకటమగుచున్నది: అనఁగా శ్రవణా నక్షత్రమున నుత్తరాయణమైనపుడు, నక్షత్రముల యారంభము భరణితోఁ జేయుటకు నాటంకమేమియును లేదు. ఈకారణముచేత వేదాంగ జ్యోతిష మున ధనిష్ఠానక్షత్రమునందు నుత్తరాయణము చెప్పఁబడినది. కృత్తికు ముందు నేడవ నక్షత్రమున నుత్తరాయణమగునని యే దీనికర్థమగు చున్నది. ఎపుడదియొక నక్షత్రమునకు ముందువచ్చునో, అపుడొక నక్షత్ర ప్రారంభము కృత్తిక వెనుకకు దొలఁగిపోవుచున్నది; అనఁగా నా సమయ మున భరణితో నక్షత్రప్రారంభము మన్నింపఁబడుటకు మొదలిడెను. దీని తరువాత నశ్వినితో నక్షత్రారంభమయ్యెను. అదే పద్ధతి నేటివఱకు వ్యవహరింపబడుచు వచ్చుచున్నది. అనఁగా, నక్షత్రములయందు అశ్విని, భరణి మొదలుగా క్రమమే మనయందు ప్రచలితమగుచున్నది. మహాభారత మున నీక్రమమునకు ప్రమాణమేమియు గనఁబడదు. ఇందుచేత మహా భారతము దీనికి ముందటిదియని స్పష్టమగుచున్నది ఈ క్రమము, ఎపుడు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునకు క్రొత్త స్వరూపమువచ్చి రాశి, అంశము మొదలగు దాని యనుసారముగా గణితము చేయబడుటకు నారంభమయ్యెనో, యప్పటిది. ఇదేక్రమమును సిద్ధాంతగ్రంథములు మొదలుకొని యాధునిక జ్యోతిషగ్రంథము లన్నింటియందును గనఁబడుచున్నది. సారాంశము, మేషాదిరాసుల యారంభ మశ్వినీ నక్షత్రమందైనపు డీపద్ధతి వ్యాపక మయ్యెను.

మేషాదిరాసులయు నశ్విన్యాది నక్షత్రములయు గణనారంభమునకు సంబంధించిన లెక్కచేయునపుడు, దీక్షితుఁడు మేషరాశికి నశ్వినీ ప్రత్యక్ష తారకు మైత్రిఁజేసి గణితముగావించెనని మనపు చెప్పియుంటిమి కాని యీ గణన, ఎపుడు మేషారంభము సరిగా నశ్వినీ నక్షత్రమునుండియే యయ్యెనో, అదే సమయమునుండి యైనదని మన్నించుట కేమియు నావశ్యకతలేదు. నూత్నమైన గణితపద్ధతి వ్యాపకమగుటకు జాలకాలము పట్టియుండుననుట సంభవము. ఈ సమయము ఒకటిరెండేండ్లది మాత్రము కాదు; ఇంక నేమనుచేని బహుసంవత్సరములది కావలయును. ఈ విష యముకూడ నాలోచింపవలసియున్నది-అశ్వినీ నక్షత్రము 13 అంశములది యైయున్నది, ఎందుచేత? 360 అంశములుగల యొక సంపూర్ణచక్రమును

27 నక్షత్రములయందు విభజించినయెడల నొకనక్షత్రము 13 అంశలు కలది యగుచున్నది. ఈ కల్పన ననుసరించియే నక్షత్రముల పాద విభాగములను జేయఁబడినవి. ఒక మేషరాశి రెండు నక్షత్రములయొక్క పాదముది యగుచున్నది 27 నక్షత్రములను 12 రాసులయందుఁ బంచిపెట్టినయెడల నొకరాశి రెండు నక్షత్రములయొక్క పాదముది సరిగానగును. నక్షత్రములు పాదములుగా అనగా చతుర్థాంశ విభాగములుగా ఇందుకొఱకే జేయబడినవి నక్షత్రచక్రము పశ్చాంతారమున రాశిచక్రము యొక్క యారంభమేదో యొక బిందువు చేత గల్పింపఁబడుచున్నది. ఆర్యజ్యోతిషమునం దీయారంభ మేస్థానమునుండి విశ్వసింపబడిరొ నన విషయమున నింకను జాల మతభేదములుకలవు సారాంశము, ఆలోచింపగా మేషారంభము సరిగా నశ్వినియందుగాక దానితరువాత గొన్ని యంశలయందు నైయుండును, అయినను అశ్వినినుండియే నక్షత్రగణముయొక్క యారంభము మన్నింపబడవచ్చును ఈ ప్రకారము, ఈ దేశమునందు రాశ్యంశాది జ్యోతిషపద్ధతి వ్యాపకమైయున్నపుడు, మేషాదిరాసుల యారంభము అశ్విని యొక్క కొన్నియంశలు కడచినవెనుకనయ్యెనని నమ్ముటకు నేయాపత్తి యులేదు. సంపాతబిందువు నొకయంశము వెనుకకు జరుగుటకై 72 వత్సరములు పట్టు నను నీ నియమమును నమ్మినయెడల, 300 వత్సరముల యందు సుమారు 4 అంశలగును. అనఁగా మేషారంభము అశ్వినికి బిమ్మట 4 అంశలమీద నైనపుడు, మేషాదిగణన మనయార్యులయందు వ్యాపకమయ్యెనని స్పష్టముగానమ్మవచ్చును. పైనీయఁబడిన యైతిహాసిక ప్రమాణమువలన క్రీ॥కు దాదాపు 200 ఏండ్లమునుపు రాశ్యంశాది పద్ధతి మనచోట స్వీకరింపఁబడెనని విశ్వసించినయెడల, మేషాదిరాసులను నశ్విన్యాది నక్షత్రములతో మేలవించుట సంభవమైయుండెను. కాఁబట్టి మన యిచట రాసుల ప్రచారమునకు నిర్దేశమయమని యెంచుట యుచితమైయుండును.

మనము గ్రీకుల నుండి లేక యవనులనుండి కొంచెమైనను దీసికొని యుండలేదని కొందఱు లోకులాగ్రహపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నారు. కాని గ్రహగణితమునకు బ్రధానమైన తాళముచెవిని మనము గ్రీకులనుండియే చేపట్టితిమనుమాటను శంకరబాలకృష్ణదీక్షితుఁడు కూడ నొప్పుకొనుచున్నాడు. గణితముయొక్క సాహాయ్యముచేత, నేసమయమునందే గ్రహమాకాశమందు నేస్థానమునఁ బ్రత్యక్షమైయున్నదో, ఈసంగతి దెలిసి

కొనుపద్ధతి, మునుపు మనచోటలేకుండెను. భారతీయ జ్యోతిషశాస్త్రముందు గ్రహముల మధ్యస్థితి నెఱిగించుకళ దెలుపఁబడియుండలేదు; కాని గ్రహముల ప్రత్యక్షస్థితి మధ్యమస్థితికంటె కొంత ముందుగాని వెనుకగాని యగుచున్నది; కాబట్టి మధ్యమస్థితినుండి స్పష్టమైనస్థితిని నిశ్చయము చేయుటకు కొంచెము సంస్కారముపవలసియున్నది. దీక్షితుఁడు, మనయిచట నీకేంద్రానుసారియగు ఫలసంస్కారము గ్రీకులనుండి గ్రహింపఁబడినదను విషయమును నొప్పుకొనుచున్నాడు. (భా। జ్యో। పుట 510) ఎపుడు హిందుస్థానమున గ్రీకుల ప్రవేశము యధికమైన ప్రసారము కలిగెనో, ఆ సమయమును నిశ్చయించుటకై మనము పై యైతిహాసికప్రమాణముకూడ నిచ్చితిమో, అదేసమయమున మనయిచట నితత్త్వము తీసికొనఁబడి యుండును. ఈ సంగతిని దీక్షితుఁడుకూడ నంగీకరించుచున్నాడు. అతఁడు తన గ్రంథమునొక్క 611వ పుటయందుఁ జెప్పినదేమనఁగా "హిపార్కసునకు బూర్వమున, అనఁగా క్రీ। పూ। మూడవవత్సరాంతరమున రెండవ శతాబ్దియందు. ఈదేశమున గ్రీకుల ప్రసారమెక్కువైనపుడు, క్రీకు దాదాపు 200 ఏండ్ల పూర్వము భారతీయ జ్యోతిషమునకు యూనానీ జ్యోతిషముయొక్క సాహాయ్యమువలన మన యిచ్చట స్పష్టముగా గ్రహముల గను పఱచు క్రొత్తపద్ధతి వ్యాపించెనని తలంచుట యుక్తియుక్తముగా నగపడుచున్నది ఆ సమయముననే మనము యూనానులనుండి రాశిసంబద్ధమైన జ్ఞానము సంపాదించితిమి. ఇంతకంటెకూడ నియమించు 200 వత్సరముల మున్పు మనము మన స్వతంత్రకల్పనచేత రాశిజ్ఞానమును బొందితిమను మాట నమ్ముటకు నేమియు నావశ్యకతలేదు. రాసుల ప్రచారమయము క్రీకు దాదాపు 200 ఏండ్లకు బూర్వమని యొప్పుకొన్నప్పటికి మేషారంభ మశ్వినీతారకు బిమ్మట సుమారు 4 అంశలే అయియుండెను. కనుక నశ్వినీ నక్షత్రముతోడనే మేషారంభమునకు మైత్రిచేయఁదగియుండెను. దీక్షితుఁడు క్రీ। పూ। 146వ యేడును నశ్వినీతారకును మేషారంభమునకును మైత్రికి సమయముగా జెప్పియున్నాడు. ఆ సమయముకన్న నీసమయము అనగా క్రీకు దాదాపు 200 ఏండ్ల మునుపటిసమయము 3½ అంశాలు (72 వర్షములకొక యంశమొక్క పరిమాణముచేత) ఈ వైపుకు వచ్చుచున్నది; కాని యింత కొంచెము యెడముననే మేషాదిరాసులకు నశ్విన్యాది నక్షత్రములకును వియోగము కాజాలదు. ఇది గాక హిందుస్థానమున రాసుల ప్రవేశమునకు నేసమయము అనగా క్రీ।పూ। 200 ఏండ్లు నిశ్చయించబడెనో,

అది దీక్షితుని మతముకంటె నేమియు విశేషము భిన్నముకానేరదు కూడను. దీనికి గారణమేమనగా నతని మతానుసారముగా గూడ నీ సమయమున యూనానీ జ్యోతిషికుల ప్రధానతత్త్వము (కేంద్రానుసారి ఫలసంస్కారము)ను హిందుస్థాన జ్యోతిష్కులు స్వీకరించిరి.

హిందుస్థానమున క్రీ॥పూ॥ 445 ఏండ్లకు సమీపమున రాసుల ప్రచారము జరిగెనన్న, దీక్షితుని యీ మతము ఇతర ప్రమాణములచేతఁగూడ సరిగానచ్చదు. బౌద్ధధర్మగ్రంథమగు త్రిపిటకమునఁగూడ రాసులనుంటలేదు. సద్దైన గాలము నిర్దేశింపవలసినపుడు వాటియందు నక్షత్రమున నీపని చేయవలయును; నేనీ నక్షత్రమున వెళ్ళితిని; నేనీ నక్షత్రమున దిరుగవచ్చితిని; ఇవి మొదలుగా వర్ణనలు మహాభారతమందువలెనే త్రిపిటకమునగూడ నగుపడుచున్నవి.

పుష్యేణ సంప్రయాతోఽస్మి శ్రవణే పునరాగతః।

అనఁగా నేను పుష్యనక్షత్రమునందు వెళ్ళి శ్రవణమందు మరలవచ్చితిని. బలరాముని యాత్రవనమందువలెనే నక్షత్రముల యుచ్చారణము త్రిపిటకమందుఁగూడ వినఁబడుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు రాసుల యుపయోగము లగ్నకాలమునను సంక్రాంతికాలమునను మాటిమాటికి జేయఁబడుచున్నదను విషయముమీద ధ్యానముంచవలయును. లగ్నము సంక్రాంతియు రాసులమీదనే యాధారపడియున్నవి. ఈ లగ్నములయు సంక్రాంతులయు నుచ్చారణము త్రిపిటకమున లేదు. త్రిపిటకముల సమయము నిశ్చితమైయున్నది. క్రీ॥ పూ॥ 475వ సంవత్సరమున బుద్ధుఁడు మృతుఁడయ్యెను. అతని యనంతరము అశోకుని కాలమువఱకు బౌద్ధగ్రంథములు చేయఁబడినవి. అపుడు, రాసల ప్రచారము అశోకునితరువాతనై యుండునని విశ్వసించుటకుఁ జోటున్నది. రెండవసంగతి యేమనఁగా, సరస్వత్యాఖ్యానము (అధ్యాయము 37, శల్యపర్వము) నందు గర్గఋషియొక్క యుల్లేఖమిట్లున్నది :— తపశ్చర్యాయోగముచేత వృద్ధగర్గముని సరస్వతియొక్క పవిత్రతీరమున గాలజ్ఞానగతియు, నక్షత్రముల స్థితియు దారుణములు శుభకారకములునగు నుత్పాతముల జ్ఞానమును బొందెను. ఈ బౌద్ధుఁడేమో రెండవవ్యక్తియైయుండును. గర్గపారాశరుఁడను పేరుగల నొక జ్యోతిషికునియొక్క యుల్లేఖము పాణినీయ సూత్రము లందు గనఁబడుచున్నది. ఆగర్గునికంటె నీగర్గుఁడు మఱియొక్కఁడు కాబోలును.

కనుకనే యితనిని వృద్ధగర్గుడని చెప్పియున్నట్లు తోచుచున్నది. ఇపుడు గర్గసంహిత పేర ప్రఖ్యాతమగు గ్రంథము ఇతడు పెంచినదైయుండును; లేక యిట్లు కాకయుండును. ఇందు, సాకేతము (అయోధ్య) యవనుల చేత నాక్రమింపబడెనని టకు ప్రమాణమున్నది. కనుక నీ గ్రంథము యొక్క యంతిమనిర్మాణకాల విషయమున, నయ్యది గ్రీకుకులరాజైన మినిందరు (మిలిందు)నాటిది అనగా క్రీ॥ 145వర్షము లను ఒడటిదియగునని నిశ్చయ మగుచున్నది. ఈ సంహితయందును రాసులపేర్లు లేవు. కావున క్రీ॥ పూ॥ 145 ఏండ్లపిమ్మట రాసులు ప్రచురమయ్యెనని నమ్మవలసియున్నది. సారాంశము, క్రీ॥ పూ॥ 445 సంవత్సరమునను రాసులప్రచారమునకు సమయమని యెట్లును విశ్వసింపజాలము.

పైది వివేచనవలన సౌతియొక్క మహాభారతమునకు అనగా ఒక లక్షశ్లోకముల వర్తమానమహాభారతమునకు రెండువైపులను (అనగా ఆ వైపున, అనగా దూరముకంటె దూరము, మఱియు ఈ వైపున, అనగా దగ్గఱకంటె దగ్గఱ) కాలమర్యాద యీ ప్రకారము నిశ్చితమైనది. (1) బాహ్యప్రమాణములు క్రీ॥ పూ॥ 410లోని సర్వనాధ మహారాజుయొక్క శిలాశాసనమందు శతసాహస్ర్యాం భారతీ సంహితాయాం అని వ్రాయ బడుచున్నది. ఇది యీవైపున అనగా మిక్కిలిదగ్గఱగా జివరిసరిహద్దుగా నున్నది. (2) ఇంతకంటెను బూర్వము హిందుస్థానమునకు వచ్చిన గ్రీకు వక్తయగు డాయోన్ క్రాయసోస్టోముయొక్క లేఖయందు నొక లక్షశ్లోకముల యిలియడుయొక్క యే యుల్లేఖనుకలదో, అది రెండవసరిహద్దుగా నున్నది. ఈ రెండవ బాహ్యప్రమాణమువలన మహాభారతనిర్మాణకాలము క్రీ॥ పూ॥ 50 సంవత్సరములకన్న నీవలకు రాజాలదు. (3) రాసులనాట లేకుండుటయు నొక ప్రమాణము. దీక్షితని మతాన సారము క్రీ॥ పూ॥ 445కుం బ్రాంతమున రాసుల ప్రచారము జరిగెను. కాని యాలోచించిన యెడ నీ ప్రచారము క్రీ॥ పూ॥ 200కుం బ్రాంతమున బహుశా క్రీ॥ పూ॥ 150కుం బ్రాంతమున నయ్యెనని తోచుచున్నది. ఇది మూడవసరిహద్దు. అనగా దీనికింబూర్వము మహాభారత నిర్మాణకాలము కావలయును. ఉచ్చారణాభావము బలహీనమైన యొక ప్రమాణము నరే కాని రాసులయుచ్చారణ మంత్యంతావశ్యకము. కావుననే యీ ప్రమాణము కూడ నిదువిచారింపం బడినవి. సారాంశము, క్రీ॥ పూ॥ 200వఱకు ఈవైపు అనగా మిక్కిలి

దగ్గఱనైన కాలమర్యాదను, మనము సంకుచితముచేయుచు వచ్చితిమి. ఇపుడు మనము అవైపునఁగా మిక్కిలి దూరమైన కాలమర్యాదను విచారింతము. మహాభారతమున గ్రీకులశూరత్వము బుద్ధిమత్తయు స్పష్టముగా ప్రశంసింపఁబడినవి. ఇటువంటి ప్రశంస సికిందరుయొక్క యాక్రమణము తరువాతనే చేయఁబడగలదు. సికిందరుయొక్క యాక్రమణము క్రీ. పూ. 321లో నయ్యెను. కనుకనే మహాభారతము దానితరువాతిదిగావలయును. దీనిని బూర్ణముగావిచారింపక మునుపు ఇకను లోపలివి అట్లే వెలుపలివియు నగు సాధకప్రమాణము లేవియున్నవో, వాని యుల్లేఖము ముందు చేయఁబడును ఈ కారణములన్నింటికిని, క్రీ.పూ. 320 మొదలుకొని 200 దాఁక గలసమయమున వర్తమాన మహాభారతముయొక్క నిర్మాణము జరిగెనని సారాంశము. లోకమాన్యతిలకు కూడ తన సుప్రసిద్ధ గ్రంథము "గీతారహస్యము"నందు నీ సిద్ధాంతమునేస్వీకరించెను. ఈ నిర్ణయమును జాలమంది యితర గ్రంథకారులుకూడ మన్నించుచున్నారు; కాని యొకానొక పాశ్చాత్యగ్రంథకారుఁడు ఈ సిద్ధాంతమును విరోధించుచున్నాడు. కనుకనే యిందు నతనిమతమును గొంతవిచారించుట యావశ్యకము.

ఇంతవఱకు ప్రతిపాదితమైన దానిలోని యొక విశేషమును మా చదువరులకుఁ జెప్పవలసియున్నది. సౌతిసమయమునకుఁ బిదప మహాభారతమున నేమాత్రము వృద్ధియు జరుగలేదని సిద్ధాంతము. లక్షలో నొకపదియైదు శ్లోకములు తరువాతఁగూడ గలుపఁబడియుండుట సంభవము. ఈ సిద్ధాంతము, మహాభారతములోని శ్లోకసంఖ్య సౌతిచెప్పిన సంఖ్యకంటెఁ దక్కువయున్నదను విషయముపైఁద రచింపఁబడినది. ఈ సిద్ధాంతము వలన, మహాభారతములోని యేదియేనిశ్లోకము నాధారముచేసికొని యొక యనుమానము చేయబడునెడల, నయ్యనుమానము గ్రంథమంతటికిని సంబంధింపఁజేయవచ్చునని నిశ్చయమగుచున్నది. ఆ యనుమాన మాశ్లోకమునకు మాత్రము సంబంధించుననుట మన్నింపదగినదికాదు. కేవల మాశ్లోకము తరువాత గలుపఁబడినది లేక ప్రక్షిప్తమనుటయు మన్నింపదగదు. ఒక్కొక శ్లోకమును ప్రక్షిప్తమని చెప్పి కొందఱు బాధకవాక్యములనుండి తప్పించుకొనుటకు యత్నించుచున్నారు. మేము తొందరపడి యిట్టి

చేయుము* మహాభారతమందు కొన్నిభాగములు ప్రాచీనములును మఱికొన్ని సౌతిరాఁటివి గను నైయున్నవి. అనఁగా క్రీ. పూ. 200 సంవత్సరముల కంటెను ప్రాచీనములైన కొన్నిభాగములు మహాభారతమందుఁగలవు; కాని, యిటీవలి సమయమున నొక్కభాగము కూడ మహాభారతమున లేదని మేము చెప్పవలసియున్నది. ఇంత చెప్పి యిపుడు మేము మా ప్రధాన విషయమును విచారింతుము.

మహాభారతకాలమును నిశ్చయించునపుడు గ్రంథములోపలి ప్రమాణ విషయమునఁ జెప్పఁబడినది యేమనఁగా మహాభారతమందు నేఁడే ప్రాచీన

---

* సౌతి మహాభారతమునకు దరువాత, దానియందు నధికమేమియు ప్రక్షేపముకాలేదు. కనుక మేము తొందరపడి యీ యీ వాక్యములు ప్రక్షిప్తములని చెప్పము. ఇక్కడ దొందరపడి యనుశబ్దమునకు నర్థమును గూర్చి వివరింపవలెసియున్నది. సౌతి హరివంశములోని సంఖ్య 12000 అని చెప్పెను. కాని వర్తమాన హరివంశము యొక్క సంఖ్య 15485 అగుచున్నది. అనఁగా, ఇందు 3485 శ్లోకములు పెరిగినవని ఇట్టిస్థితియందు హరివంశమునందలి యేదేని శ్లోకము తరువాతి ప్రమాణమున దీసికొనఁబడునేని తద్విషయమున శంకకలుగఁగలదు. ఇదే సంగతి వనపర్వ ద్రోణపర్వముల సంబంధమునకు నేదేని యంశమునందు జెప్పఁబడలేదు. వనపర్వమున సౌతి 11664 శ్లోకములని చెప్పియున్నాడు. కాని యిప్పుడు వాని సంఖ్య 11854 అయియున్నది. అనఁగా కొంచెము తక్కువగా 200 శ్లోకము లెక్కువయున్నవి; ద్రోణపర్వమునందు సౌతి 8909 శ్లోకములని చెప్పెను, కాని యిపుడు వాటిసంఖ్య 9593 అయినది. సారాంశము, అన్నిటికంటె నధికముగా శ్లోకసంఖ్య ద్రోణపర్వమునఁ బెరిగినది. ఇట్టిస్థితియందు ద్రోణపర్వములోని వాక్యమేదైనను వక్ష్యమాణప్రమాణమునఁ గైకొనఁబడెనో, తత్సంబంధమున శంకచేయుట కవకాశముండగలదు. అంకెల యాధారమునఁ జేయఁబడిన యీ యనుమానము విచారింపఁదగియున్నది. సభాపర్వమున విరాటపర్వమునఁ గూడ కొన్ని శ్లోకములెక్కువ కనఁబడుచున్నవని యిందుఁ జెప్పవలసియున్నది. ఆరంభమున మూఁడవ పుటయందు నీయఁబడిన పటము జూడుఁడు. ఇంతయైన పిమ్మటను, మహాభారతమున నీ శ్లోకములు ప్రక్షిప్తములని చెప్పుటకు మేము సాహసింపము. ఇదే మా సిద్ధాంతము. ఇదే సత్యముకూడ నైయున్నది.

గ్రంథముల నామములు వచ్చినవో, అవన్నింటియొక్క వివరణము చేయబడను. వేదములు, ఉపవేదములు, అంగములు, ఉపాంగములు, బ్రాహ్మణములు, ఉపనిషత్తుల, సూత్రములు, ధర్మశాస్త్రములు, పురాణములు, ఇతిహాసములు, కావ్యములు, నాటకములు మొదలగువాని యందుండి వేనివేనియొక్కయు లేఖము మహాభారతమున గనబడుచున్నదో తెలిసికొనందగును; మఱియొకను వాని నామనిర్దేశమునకు గ్రంథాంతః ప్రమాణమునయందు ప్రథమస్థానము నీయవలయును; అని ఈ విషయమున హాప్కిన్సు చర్చచేసియున్నాడు. ఇపుడు మేము అతనిగ్రంథము యొక్క తాత్పర్యము వైపు ధ్యానమునుంచుచుఁ, జెప్పఁబడిన ప్రమాణములనన్నింటి నిచ్చట గ్రమముదప్పి విచారింతుము. మహాభారతమందు గావ్యములును నాటకములును సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవి; కాని ఆట శైలూష్యాదులమాటవచ్చిననుగూడ నేనాటక గ్రంథము పేరును జెప్పఁబడలేదు. దీనితరువాత నీకు మేము, సూత్రములు, ధర్మశాస్త్రములు, వఱి పురాణములయందునుండియు నే గ్రంథముల యుచ్చారణము మహాభారతమునఁ గనఁబడుచున్నవో, యిది చూతుము.

"బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ" (గీ। అ,13-4) గీతలోని శ్లోకపాదమున బ్రహ్మసూత్రముల పేరువచ్చినది. ఈ బ్రహ్మసూత్రములేవి ? నిజముగా నిది గొప్పమహత్త్వముగల ప్రశ్నము. అవి బాదరాయణకృతమైన నేఁటి బ్రహ్మసూత్రము, లేయగునెడల, నందువలనఁ గేవలము మహాభారతము యొక్కయే సమయము నిశ్చయింపఁబడదు, ఇంకనేమంటేని, దేనిని మేము మహాభారతము యొక్క యత్యంత ప్రాచీనభాగమనివిశ్వసించుచున్నామో, ఆ భగవద్గీతయొక్కయు సమయము నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. ఇట్లగుటచేత భగవద్గీతా సమయము నెంతయు నీవైపునకు లాగవలసియుండును. కనుక నిచట నీ ప్రశ్నము సవిస్తరముగా విచారింపఁబడవలయును. బాదరాయణ కృతవేదాంతసూత్రములయొక్క సమయము చాలవఱకు నిశ్చితప్రాయమై యున్నది. దీని నిర్మాణము క్రీ॥ పూ॥ 250 మొదలుకొని 00దాఁక గల సమయమున నయ్యెను. ఇందు బౌద్ధజైనమతముల ఖండన చక్కఁగా జేయఁబడినది. పాశుపత పాంచరాత్రములయు ఖండన మీ సూత్రముల యందుఁ గలదు. ఇట్టి స్థితియందు, బౌద్ధజైనమతములు పడిపోయినతరువాత నీ గ్రంథము చేయఁబడియుండునని చెప్పవలయును. అనఁగా, ఎపుడు

మౌర్యవంశము ఛిన్నమయ్యెనో, ఎపుడు పుష్పమిత్రుఁడు నగ్నిమిత్రుఁడు ననెడు రాజులు. క్రీ. పూ. 180కిఁ బ్రాంతమున మగధరాజ్యమును దమ యధీనముగాఁ జేసికొనిరో, అప్పుడీ గ్రంథము చేయఁబడియుండును. ఈ యిద్దఱు సమ్రాట్టులుఁ బూర్ణముగా సనాతన ధర్మాభిమానులై యుండిరి. వీరు బౌద్ధధర్మమును బడఁగొట్టి యజ్ఞాదికర్మము లంది రుగ నారంభము చేసిరి. వీరు అశ్వమేధము గూడఁ గావించిరి. సారాంశము, వీరిసమయమున నార్య ధర్మమునకు సంపూర్ణమైన విజయము లభించెను. వీరిసమయముననే వేదాంత తత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బ్రాబల్యము స్థాపింపఁబడినది. ఈ రాజుల సమయముఁ క్రీ. పూ. 100 సంవత్సరములోని యీ గ్రంథములమాట మహాభారతాంతర్గతమైన గీతయొక్క శ్లోకమున నగుపడుట యాశ్చర్యకరముగా నున్నది. ఈ యాశ్చర్యమునకుఁ గారణమేమనఁగా మహాభారతమునఁగూడ బౌద్ధ జైన మతముల ఖండనములేకున్నది; ఇదే ప్రకారము పాంచరాత్రము, పాశు పతము, సాంఖ్యము, యోగముననెడి మతములను ఖండింపక దీనికి మైత్రి చేయఁబడెను. ఇట్టి స్థితిలో మహాభారతము వేదాంత సూత్రముల కన్న నిప్పటిది కావలయును వంటి భగవద్గీతయయినచో దానికన్నను మును పటిదియగును. భగవద్గీతయందు వేదాంతసూత్రముల యుల్లేఖము చూడఁ బడినచో, మహాభారతముయొక్కయు, భగవద్గీతయొక్కయు, సమయము క్రీ. పూ. 150కి నవలైపుననున్నది. ఈ కఠినసమస్యను విప్పుటయే యిచట మహత్త్వ విషయము.

ప్రొఫెసరు మాక్సు ముల్లరు, ప్రొఫెసరు అయతి నేర్కరును గీత యందు వేదాంతసూత్రముల యుల్లేఖమున్నదని చెప్పుచున్నారు. ఈ శ్లోకము విషయమున వీరేమి చెప్పుచున్నారో చూడవలసియున్నది. సంపూర్ణ శ్లోక మిట్లున్నది.

ఋషిభి ర్బహుధా గీతం ఛందోభి ర్వివిధైః పృథక్।
బ్రహ్మసూత్ర పదైశ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః॥

ప్రొఫెసరు మహాశయులు చెప్పుచున్నారు — ఈ శ్లోకమునందు బ్రహ్మసూత్రపదైః శబ్దముయొక్క ప్రయోగము వేదాంతసూత్రములకై చేయఁబడినది; మఱియు దీనికివిరుద్ధముగా శంకరాచార్యుఁడు మొదలైన టీకాకారులు గొంచెమైన జెప్పుదురు. వేదాంతసూత్రములయందు భగవద్గీతా వచనముల యాధారము స్మృతియని గైకొనఁబడినవో, వాటివిషయమున,

నీ వచనములను భగవద్గీతకూడ రెండవచోటినుండి కైకొనెననియే కేవలము చెప్పఁబడఁగలదు. చాలవఱకైతే. రెండు, అనఁగా భగవద్గీతయు వేదాంత సూత్రములును, ఒక కాలమువి లేక యొకక ర్తవి యనియె మన్నింపఁబడఁగలవు. ఈ విషయము వేదములయందును స్మృతులయందును ఋషుల చేత నట్లే యాచార్యులచేతఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవని యింతయే యీ శ్లోకమున కర్థమున్నది. పైకథనమును సత్యమని ఋజువుచేసిన యెడల మా కష్టమంతయుఁ దొలఁగగలదు. మొదటఁ జూడవలసిన దేమనఁగా బ్రహ్మసూత్రపదైః, అనుదానికి శంకరాచార్యుఁడేమి యర్థముచేసెను?, బ్రహ్మణః సూచకాని వాక్యాని పద్యతేగమ్యతే జ్ఞాయతె బ్రహ్మేతి తాని బ్రహ్మసూత్రపదేన సూచ్యంతే అనఁగా, ఇచ్చట నాచార్యుడు బ్రహ్మ విషయమున విచారముగల యుపనిషద్వాక్యములను సమావేశపఱచెను. ఆచార్య శంకరుఁడు చేసిన యీ యర్థమే సరిగానున్నది ప్రొఫెసరు మాక్సుముల్లరుయొక్క కథనము శంకరునికి విరుద్ధముగా నీ ప్రశ్నముతో ప్రారంభమగుచున్నది—భగవద్గీతయందుఁ జేయఁబడిన బ్రహ్మసూత్ర శబ్ద ప్రయోగము బాదరాయణుని వేదాంతసూత్రములకే యెట్లుచెందఁగలదు? ఈ సూత్రమును బ్రహ్మసూత్రమని యెందును జెప్పలేదు. ఆచార్యుఁడు దానిని వేదాంత మీమాంసా శాస్త్రమని చెప్పెను. ప్రొఫెసరు మాక్సుముల్లరు, బాదరాయణ సూత్రములయందు భగవద్గీతలోని యేవాక్యములు స్మృతియని చెప్పి గ్రహింపఁబడినవో, వాటిని భగవద్గీత యేదో రెండవచోటి నుండి గ్రహించి యున్నదని చెప్పుచున్నాఁడు. అయినచో, మొదట "బ్రహ్మసూత్ర" నామకమైన యొకగ్రంథముండి యుండుననియు, నయ్యది వేదాంత సూత్రములయందుఁ గలుపఁబడియుండుననియుఁ గూడ మేము చెప్పఁగలము, వేదాంతసూత్రములకు బూర్వమనేక సూత్రములుండెనన్న యీసంగతి నిర్వివాదముగా సిద్ధమైయున్నది. పాణిని నూతనములు ప్రాచీనములునైన సూత్రముల నుల్లేఖించెను. అగుఁగాక; రెండిటికి గర్తయొకఁడనియు మన్నించుటకు శక్యముకాదు. పద్యమునకు సరళమైన యర్థముచేయఁబడునేని ప్రొఫెసరు మాక్సుముల్లరు అంకుల్నేర్కరుకూడఁ జెప్పిన యర్థముకూడ సరియైనదికాదని తెలియును. ఈ పద్యమునందు వేదము స్మృతియని పేరుగలవి లేనిచో నేవో గ్రంథములే యుల్లేఖింపఁ బడినవి మఱియు ఋషి యాచార్యుఁడునను పేర్లుగల యెవరో యిద్దఱు కర్తలే యుల్లేఖింపఁబడవలయును; అనఁగా ఋషిభిః, శబ్దము కర్త

యందు వచ్చిన తృతీయయే యున్నది ఇది రెండిటితోను సంబంధింపఁబడవలయును; అనఁగా ఋషిభిః ఛందోభిః గీతం, ఋషిభిః బ్రహ్మసూత్రపదైః గీతం, అని యిట్టి ప్రకారము అన్వయింపవలయును. బ్రహ్మసూత్రపదైః, ఇవి కరణ తృతీయ, ఈ వాక్యమునఁ గర్త చెప్పఁబడలేదు. కనుక ప్రొఫెసరు మహాశయులు ఆచార్యైః, శబ్దమును శ్లోకము బయటినుండి కర్తయొక్క స్థానమునందు ప్రయోగించుచున్నారు; కాని యిట్లు చేయుటకు వారి కధికారమేమియును లేదు. ఋషిభిః శబ్దమునే ముందటి వాక్యమునుండి కర్తృస్థానమునకు గైకొనిరావలయును. తాత్పర్యమేమనఁగా ఈ శ్లోకమునందు ఋషి, యాచార్యుఁడు నను పేరిట కర్తలు చెప్పఁబడరైరి. కావున నిందు వేదాంత సూత్రములబోధము కాఁజాలదు. వేదాంత సూత్రములకుఁ గారకుఁడగు బాదరాయణుని ఆచార్యుఁడనుచున్నారు. ఋషి, యనికాదు. ఏ ప్రకారమిచట నీ కర్తయొక్కయు భేదము నిష్పన్నముకాదో. అదే ప్రకారమచట గ్రంథమునకును భేదమేమియు నిష్పన్నము కాదు. ఛందోభిః, శబ్దముచేత సమస్తవేదమను నర్థము చేయఁబడఁజాలదు. ఛందోభిః, చేతఁ గవితా బద్ధమగు వేదమంత్రములు అనఁగా కేవల బ్రాహ్మణములే యర్థమగుచున్నవి. సారాంశము, ఇక్కడ గ్రంథభేదమొక్కింతయు లేదు. గ్రంథము కేవలమొకటియై యున్నది. అయ్యది వేదమేయగుచున్నది. ఈ దృష్టిచేత శ్లోకమునకు సరలమైన యర్థమిదే యగును. ఏమనఁగా వేదములోని ఛందోబద్ధమైన మంత్రభాగమునందు వివిధైః పృథక్, అనఁగా వేర్వేరు చోటులఁ జిందరవందరగా బడియున్న యేవచనములు కలవో, వానియందును వేదముయొక్క బ్రాహ్మణభాగమున వినిశ్చితైః హేతుమద్భిః, అనఁగా నిశ్చితార్థము చేత హేతువులతో లేక కారణోపపాద్యములతో సహితము సమర్థింపఁబడ్డ యేవచనములు కలవో, వానియందును ఋషులు బ్రహ్మమును వర్ణించిరి. ఈ యర్థమువలన నిచట బ్రహ్మసూత్రపదముచేత బాదరాయణాచార్యుని వేదాంత సూత్రముల యుల్లేఖము చేయఁబడదని యే నిశ్చయమగుచున్నది. సూత్రశబ్దముచేత, వేదముయొక్క రచన మిక్కిలి చిన్న చిన్నవియు నిశ్చయార్థకములునగు వాక్యములయందు జేయబడియున్నదో, అటువంటి పాణిని సూత్రతుల్యములైన గ్రంథములు బోధితములగుచున్నవి. కనుకఁ జదువరుల మనస్సునందు, పై శ్లోకములోని సూత్రశబ్దముచేత వేదాంత సూత్రములే యెందులకర్థముకావని సందేహముదయింపఁగూడదు. అనఁగా సూత్ర

శబ్దముయొక్క యుపయోగము గద్యోపనిషద్భాగములకై చేయఁబడుటకు శక్యముకాదని చెప్పఁబడగలదు. కాని సూత్రశబ్దమునకీయర్థ మాధునికమని జ్ఞప్తియుంచుకొనవలయును. ప్రాచీనకాలమున సూత్ర శబ్దముచే ఏదోయొక వివక్షిత విషయము మీఁదఁ బ్రతిపాదితమైన గ్రంథము యొక్కయే బోధము కలుగుచుండెడిది. బౌద్ధులును జైనులును సూత్ర శబ్దము నిదే యర్థమున నుపయోగించిరి. వారియొక్క సూత్రములు లేక సుత్తములు పాణిని సూత్రములవంటివి గాక యుపనిషద్భాగముల వలెనే గద్య గ్రంథమయములై యున్నవి. వాటియొక్క స్వరూపమే మనఁగా, "హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః" అనఁగానిశ్చిత రూపముతోఁ జెప్పఁబడిన హేతువులులేక యుపపత్తులుగల సిద్ధాంతములను బ్రతిపాదించుటయే. వాటియందుఁజిన్న చిన్న వాక్యములే యుండవలెనని నియమమేమియు లేదు సారాంశము, భగవద్గీత పాణిని కంటెను మునుపటిది, అందలి సూత్రశబ్దము బ్రాహ్మణాల సుత్తము మొదలైన బౌద్ధ సూత్రములవంటి యుపనిషద్గద్య భాగమునకే ద్యోతకమగుచున్నది. మహాభారతమునకును వేదాంత సూత్రములకును గర్తయొకఁడేయను నీకల్పనయు సరియైనది కాదు. వేదాంత సూత్రములను జేసినవ్యాసుఁడు బాదరాయణ వ్యాసుఁడును మహాభారతకర్త ద్వైపాయన వ్యాసుఁడునై యున్నారు. మహాభారతమున బాదరాయణుని పేరు కనిపింపనే కనిపింపదు. ఏప్రకారము ద్వైపాయన వ్యాసుఁడు వేదములకుఁగూడ సంగ్రహకర్తయు, వ్యవస్థా కర్తయునై యున్నాఁడో ఆ ప్రకారము బాదరాయణ వ్యాసుఁడు కానేరడు. ఇదిగాక, బాదరాయణుని వేదాంత సూత్రములు క్రీ॥ పూ॥ 150 మొదలుకొని 100 వఱకు నైయున్నవని కూడ నిశ్చయింపఁబడెను; ఎంతతక్కువగాఁ జూచినను అవి బౌద్ధజైన మతముల తరువాతివియై యున్నవి. కాని భారతముయొక్క యాదికర్తయు వేదములకు వ్యవస్థ గావించినవాడును భారత యుద్ధకాలికుఁడుగా వ్యాసుఁడు (ద్వైపాయనుఁడు) బౌద్ధుల తరువాతి వాఁడని యెన్నడును జెప్పుటకు వీలుకాదు. ఈ వ్యాసుఁడు బౌద్ధ జైన ధర్మములు తెలియఁబడక పూర్వము కొన్ని యేఁడ్ల క్రిందటి వ్యాసుఁడైయున్నాడు. భగవద్గీత, మహాభారతము యొక్కయే యొక యత్యంత ప్రాచీన భాగమైయున్నది. ఎవరైన, నిష్టమువచ్చినయెడల సౌతికృత మహాభారతమును వేదాంతసూత్రముల సమయముదాఁక లాగికొనిరాఁజాలును; కాని ద్వైపాయన వ్యాసునిఁ

బంఢాగారమున భగవద్గీతను ఎవరును ఆసమయమునందాఁక లాగికొని రాఁజాలరు. గీతయందలి "బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ" ఒక యీశ్లోకమే మునుపటిది లేక వేదాంత సూత్రము లనాఁటిది యని చెప్పుటయు యుక్తి సంగతముకాఁజాలదు. సంక్షేపముగాఁ జెప్పవలసినదేమనఁగా, బ్రహ్మ సూత్రపదముచేత వేదాంత సూత్రలు నిర్దేశింపఁబడవనియే. వేదాంత సూత్రకారుఁడైన బాదరాయణ వ్యాసుఁడును మూలభారత కర్తయగు ద్వైపాయన వ్యాసుఁడును భిన్నవ్యక్తులగుచున్నారు వారిరువురికిని వేల కొలఁది యేండ్ల యెడమున్నది. వర్తమాన సమయమునఁ గొందరు వారిద్దఱను ఒకవ్యక్తిగా విశ్వసించుచుండెడల, బాదరాయణ వ్యాసుఁడు మునుపటి వ్యాసునియొక్క యవతారముగాఁ జెప్పఁబడఁగలఁడు. కాని చారిత్రిక దృష్టిచేఁబట్టి యీ రెండు వ్యక్తులు భిన్నములైనవారని నిర్వివాదముగా సిద్ధమగుచున్నది.

భగవద్గీతకును బ్రహ్మసూత్రములకును లేక వేదాంతసూత్రములకుఁ గర్తయొకఁడు కాఁజాలఁడు. దీనికొక గొప్ప కారణమున్నది. అదియేది? వేదాంత సూత్రకారుఁడు సాంఖ్యయోగముల రెండిటిని ఖండించెను. ఇంతయేకాదు వేదాంత సూత్రకారునికిఁ బ్రధాన శత్రువు సాంఖ్యమేయై యున్నది. దాని నతఁడు చాలముఖ్యత్వముతో విస్తరించి ఖండించి యున్నాఁడు సాంఖ్య మతఖండనము శంకరాచార్యుఁడు ప్రధాన మల్లనిబర్హణ మనియెను మఱియు దీనితోఁగూడ "ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః" ఈ ప్రకారముగా యోగము యొక్క ఖండనము కూడ వేదాంత సూత్రములయందున్నది. భగవద్గీత యందీ విషయము లేదు. అందు సాంఖ్యయోగములు సేకరింపఁబడియున్నవి. ఇంతేకాదు సాంఖ్యమునకు ప్రథమ గౌరవము నిచ్చెను. సారాంశము, భగవద్గీత సాంఖ్యమును యోగమును దనవిగాఁ జేసికొన్నది. కాని వేదాంతసూత్రము లీ రెండిటిని గసరికొట్టుచున్నది. దీనిఁబట్టి, రెండింటికిని గర్తయొకఁడు కాఁడనియు రెండింటికిని సమయమే యొకటి కాఁజాలదనియు సిద్ధమగుచున్నది. భగవద్గీతయందువలెనే మహాభారతమందును సాంఖ్యయోగముల ఖండనము లేదు; కాని స్వీకారమున్నది. చాలచోటులను వానియొక్క ప్రశంసయున్నది ఇంకను చీటికి మాటికిఁగూడ నావతములు సవిస్తరముగా విచారింపఁబడినవి. తాత్పర్యమేమనఁగా భగవద్గీతయు వేదాంత సూత్రములును నొక్కఁడు చేసినవియుఁగావు ఒక్క కాలములోనివియుఁగావు. ఈ విషయము

సాంఖ్యయోగము సంబంధమగు నా రెండిటియందుఁ గావింపఁబడిన వివేచన చేత స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతయేకాక భగవద్గీతకును వేదాంత సూత్రములకును వేదాంతవిషయకము లైన మతములయందుగూడ భేదమున్నది; కాని యీ విషయమైన వివేచన ముందునకుఁబోయి చేయఁబడును.

మహాభారతమున మఱియే రెండవ సూత్రముయొక్క నామనిర్దేశము లేదు అందు నాశ్వలాయన గృహ్యసూత్రములోని యొకటి రెండు వచనములున్నవని హాప్కిన్సు చెప్పుచున్నాఁడు; కాని యీమాట మాకు సరిగా నచ్చదు కారణమేమనఁగా ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రమందు భారత మహాభారతములు రెండిటియొక్క పేరులు గానఁబడుచున్నవి; అనఁగా ఆశ్వలాయన సూత్రము మహాభారతము తరువాతిదై యున్నది. హాప్కిన్సు ఇచ్చిన ప్రమాణము (ఖా, ఆది, అ, 74)నందు నాశ్వలాయన సూత్రము పేరు లేదు. "వేదేష్వపి వదంతీమం" ఇంత మాత్రము చెప్పియున్నాఁడు. హాప్కిన్సు స్వీకరించినదేమనఁగా.

అంగాదంగా త్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే।
ఆత్మావై పుత్రనామాసి స జీవ శరదః శతమ్॥

ఈ మంత్రము కౌషితకి బ్రాహ్మణములోనిది. దానితరువాతి శ్లోకమని యిదికూడ నతఁడు చెప్పినమాటయే.

జీవితం త్వదధీనం మే సంతానమపిచాక్షయం।
తస్మాత్త్వం జీవ మే పుత్ర సుసుఖీ శరదాం శతం॥

ఈ మంత్రము కౌషితకి బ్రాహ్మణమున నుండక యాశ్వలాయన సూత్రమందే కనఁబడుచున్నది. కాని యిందువలన నియ్యది యాశ్వలాయననిది కాదని ప్రకటమగుచున్నది ఈ శ్లోకములకు మొదటనే మంత్రము చెప్పఁబడినది. ఎట్లు "వేదేష్వపి వదంతీమం మంత్రగ్రామం ద్విజాతయః" ఇందువల్ల నీశ్లోకమేమో మఱియొకచోట వేదములోనొకభాగముననున్నదని ప్రకటమగుచున్నది. అది కౌషీతకియందు గనఁబడనిచో, నయ్యది యిపుడు దొరకని యేదో యితరశాఖయందు నుండును. సారాంశము, ఈ శ్లోకమాశ్వలాయనమందు భారతముయొక్క నామప్రమాణము ప్రత్యక్షముగా నున్నది. ఇట్టిస్థితిలో మహాభారతమందు నాశ్వలాయనములోని శ్లోకము కనఁబడుట యెన్నఁడును సంభవింపదు.

ఏదైన నొక గ్రంథమందు నేదైన రెండవ గ్రంథముయొక్క ప్రమాణమున్నపుడు మఱియు నందువలన రచనాకాలముయొక్క నిర్ణయము చేయవలసినపుడును, రెండువిషయముల ప్రమాణములేక రెండు విషయముల జ్ఞానము తప్పక కావలయును. మొదటివిషయము రెండవ గ్రంథ మా స్థితియందు నీ సమయమునను న్నదా లేదా; ఇంక రెండవవిషయము ఆ రెండవ గ్రంథముయొక్క నిశ్చితసమయమేది. ఆ రెండవ గ్రంథముయొక్క నిశ్చిత సమయము తెలియనియెడల నిట్టి ప్రమాణముచేత నేమియు నిష్పన్నము కాదు. ఏదైన నొకవ్యక్తియొక్క నామము అందున్నచో, ఈవ్యక్తియొక్క సమయము మునుపటిదియని యింతయే నిశ్చయముకాఁగలదు. కాని యెటులనున్నది యటులనే యున్నదను సంగతి నిశ్చితముకాఁజాలదు. ఇది గాక యీ వ్యక్తియొక్క సమయముకూడ నిశ్చితరూపమున దెలిసికొనవలయును; లేనియెడల దానిచేతఁ గొంచెమనుమానముకూడఁ జేయఁబడఁజాలదు. ఈ దృష్టిచేత విచారించి పైని మేముల్లేఖించిన రెండు సూత్రములకు సవిస్తరమైన నిర్దేశము చేయుట మాకావశ్యమైయుండెను. ఈ రెండు గ్రంథములకు కర్తలు ప్రసిద్ధులై యున్నారు వీరి గ్రంథములును ప్రసిద్ధములై యున్నవి యీ గ్రంథముల సమయము కూడ మోటు లెక్కచేత నిశ్చయింపఁబడినదివలె నున్నది. ఆశ్వలాయనుని గృహ్యా సూత్రములయు బాదరాయణుని వేదాంత సూత్రములయు సమయము క్రీ। పూ। 100 వత్సరములకు దగ్గఱిదిగానున్నది. ఈ రెండింటియందును మహాభారతము మాటయున్నది; అనఁగా ఆశ్వలాయనమందు మహాభారతముయొక్క పేరు ప్రత్యక్షముగానున్నది. ఇంకను వేదాంతసూత్రములయందు మహాభారతములోని వచనములు స్మృతియని చెప్పి యుద్ధరింపఁబడియున్నది. కనుకనే యీ రెండు గ్రంథములును మహాభారతమునకుఁ దరువాతివియని నిశ్చయ పూర్వకముగా జెప్పవచ్చును. ఇపుడు మహాభారతమందుఁగూడ నీ గ్రంథముల యుల్లేఖము గనఁబడుచున్నది. కాని మేము సవిస్తరముగా వివేచనఁగావించి యీ యుల్లేఖ మా గ్రంథముల విషయమున గాదని సిద్ధము చేసి యుంటిమి. చెప్పఁబడిన యిద్దఱు గ్రంథకర్తల యొక్క నామములు మహాభారతమున బొత్తిగా లేనేలేవనికూడ ధ్యానమీయఁదగియున్నది. హాప్కిన్సు చెప్పినదేమనఁగా, అనుశాసనపర్వమున నాల్గవ యధ్యాయమందు నాశ్వలాయనునియొక్క నిర్దేశమున్నది. కాని యీ యాశ్వలాయనుఁడు గోత్ర ప్రవర్తకుఁడని జ్ఞప్తియుంచుకొన వల

యును, సూత్రకారుఁడనికాదు. విశ్వామిత్రునికిఁగల యనేక పుత్రులలో నితఁడొక గోత్ర ప్రవర్తకుఁడైన పుత్రుఁడుగా నుండెను. అనఁగా ఇతడు వేద సంహితా కాలమునందలి ఋషియైయున్నాఁడు, సూత్రకారుఁడు కాడు.

వేటియొక్క యుల్లేఖము సామాన్యరీతిని మహాభారతమున గనఁబడుచున్నవో, ఆ సూత్రముల యొక్క విచారమును ఇపుడు మేము, గొంత చేయుదుము. ఇందువలన మహాభారతకాలమును నిర్ణయించు యందు గొంచెమును సహాయము లభింపదని మేము పైని జెప్పియుంటిమి. అయినప్పటికి దెలియఁదగిన విషయము లన్నిటిని నొకచో జేర్చుట యావశ్యకమైయున్నది. ఒకవేళ భవిష్యత్తునందు, సమయనిర్ణయము చేయుటకై, కొన్ని క్రొత్తవిషయములు తెలియవచ్చును. అప్పుడీ విషయము యొక్క యుపయోగము చేయఁబడును. మహాభారతమున ననేక సూత్రముల నిర్దేశములను. సభాపర్వములోని కచ్చిత్, అనుఅధ్యాయమందు యుధిష్ఠిరుని చేత ప్రశ్న వేయబడెను అశ్వసూత్రము, రథసూత్రము, మఱియు శతఘ్ని సూత్రమును నీవభ్యసించుచుంటివా లేదా? ఈ సూత్రములేవియో యెవ రాలోచించిరో, ఈ సంగతుల నిర్దేశములేదు; కాని యపుడు అనేక విషయములమీద శాస్త్రరూపములైన సూత్రములుండెననియు, అవి యభ్యసింపఁ బడుచుండెడివనియు మాత్రము గుపడుచున్నది. ఈ సూత్రములు కేవలము వల్లించుటకై యుపయోగించు చిన్నచిన్న వాక్యములవంటివిగాక విస్తృత స్వరూపముగలవై యుండును. సూత్రకర్త మఱియు సూత్రకారుడు వంటి వేఱువేఱు నామములుకూడ ననుశాసనపర్వమందు గనబడుచున్నది. ఒకచోట సూత్రకారుడనియు గ్రంథకర్తయనియు నిర్దేశమున్నవి. ఇందువల్ల సూత్రశబ్దము చేత సర్వసామాన్యమైన గ్రంథముయొక్క విశిష్టజ్ఞానము కలిగియుండునని తెలియుచున్నది.

ధర్మసూత్రముల సంబంధమున కాక ధర్మశాస్త్రముల సంబంధమున నధికమైన యుల్లేఖ మగపడుచున్నది; ఎందుచేతనఁగా, మహాభారతమును ధర్మగ్రంథ యొక్క స్వరూపమును ప్రాప్తి పఁజేయుపట్ల నయ్యావి యెక్కువ యుపయుక్తములై యగియుండును. నీతిశాస్త్రముపేరు చాల మారులు వచ్చినది. శాస్త్రకర్తలు మాత్రము చాలమంది యగపడుచున్నారు వారు శుక్రుఁడు, బృహస్పతి మొదలైనవారు ధర్మశాస్త్ర

నములును మాటిమాటికి నుల్లేఖింపఁబడినవి. ఒకచోట మను ధర్మశాస్త్రము యొక్క యుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది. రాజధర్మము మొదలుగా నన్ని విషయములయందును మనువచనముల యుపయోగము చేయఁబడినది, కాని యా వచనములు నేఁడు ప్రత్యక్షమై యున్న మను స్మృతిలోనివని చెప్పఁబడఁజాలవు. ఈ సంబంధమున నే విస్తృతమైన భాషాంతరీకరణము నకును బనిలేదు. అది హాప్కిన్సుయొక్క గ్రంథమున నీయఁబడినది. మేము వర్తమాన మనుస్మృతి మహాభారతమునకుఁ దరువాతిదియని ముందే చెప్పియుంటిమి.

ఇపుడు పురాణముల సంబంధమున విచారము చేయఁబడును. మహాభారతమునందుఁ బురాణముల యుల్లేఖ మధికముగా నున్నది. వర్తమాన పురాణగ్రంథములు మహాభారత కాలమునకు నిటీవలి వనుటలో నెవరికిని గొంచెమును సందేహములేదు; కాని మహాభారతమున పురాణముల యుల్లేఖ మున్నది. భారతమునకుఁ బూర్వమున్న పురాణములసంఖ్య యొక్క టియో? పదునెనిమిదియో? అని యొక గొప్ప ప్రశ్న కలుగుచున్నది. స్వర్గారోహణ పర్వమునందు నీ యుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది—ఈ భారత మున నష్టాదశపురాణములు, అన్ని ధర్మశాస్త్రములు, మరియు సాంగము లగు చతుర్వేదములు మేళవింపఁబడియున్నవి. ఏ మహాత్ముఁడు వ్యాస ఋషి యష్టాదశపురాణములకుఁ గర్తయై యున్నాఁడో మఱియు వేద ములకుఁ గేవలము మహాసాగరమై యున్నాడో వారియొక్క గ్రంథము సజీవమైన దేవతావాణియైయున్నది. అందఱు దీని నవశ్యము వినవల యును." ఇప్పటి లోకులకుఁ, బురాణములు పదునెనిమిదియనియు వాని కన్నిటికిని గర్త యొక వ్యాసఋషియనియు నూహయున్నది. ఈ యూహయే పై నుడువఁబడిన భాషాంతరమందుఁ గూర్చబడినది. ఈ శ్లోకములు మహాభారతమునకుఁగూడఁ బిమ్మటివి యగుట సంభవమగు చున్నది; ఎందుచేతననఁగా, ఇంత పెద్దవియు ననేకమునగు గ్రంథముల రచన యొక వ్యక్తిచేతనే కాఁజాలదు. కాని యీ శ్లోకము లసత్యములని విశ్వసింపక మహాభారతముకంటెఁ బూర్వ మీపదునెనిమిది పురాణము లేవో యల్పరూపమున నుండియుండ నని యెంచఁబడినయెడల నాశ్చ ర్యము లేదు. మఱియును వేదముల వ్యవస్థకుఁ ముఖ్యముగా ద్వైపాయన వ్యాసులీ పురాణములకుఁగూడ వ్యవస్థ గావించియుండుననుటయు సంభవ

మగుచున్నది. వాయుపురాణము యొక్క యుల్లేఖము వ: పర్వము యొక్క 192వ యధ్యాయములో 16వ శ్లోకమునందుగనబడుచున్నది. ఇట్టిస్థితిలో వాయుపురాణమును స్వతంత్రమనియు బూర్వమనియు విశ్వసించినయెడల, బదునెనిమిది వేర్వేఱుపురాణములు మొదటినుండియునుండెననికూడ విశ్వసింపవలసియున్నది. మార్కండేయ సమస్యాపర్వమునందు గలియుగమును వర్ణించుసనుయమున నుక్తమైనయుల్లేఖము చేయబడినది. మార్కండేయుండు చెప్పుచున్నాడు "వాయుప్రోక్తమగు పురాణమును స్మరించి యీ భూత భవిష్యత్తులను జెప్పియున్నాను" అని యదార్థమున మార్కండేయునికిస్వయముగా వేలకొలది యుగముల యనుభవము కలదు. కావున వానికి వాయు పురాణమును స్మరింపవలసిన యావశ్యకత యేమియునులేదు. అగుంగాక; మునుపు పదునెనిమిదిపురాణములు నుండునెడల నవి యిప్పటిపురాణముల కన్న నవశ్యము వేఱైయుండుననుటకు సందేహములేదు * ఇపుడు మేము

* మూలపురాణ మొకటి యుండెననియు వ్యాసులు దానికిఁ బదునెనిమిది పురాణములు చేసెననియు నింకనొక గ్రంథకారుడును నిదే కల్పన చేసియున్నాడు. ఈ మూల పురాణములమీఁద మూఁడు నాలుగు సంస్కారములై యుండుననియు నపుడెచ్చటనైనను దానికి వర్తమాన స్వరూపము ప్రాప్తించి యుండుననియు నీ విషయమున సందేహములేదు. తఱచు సౌతి సమయమున 18 పురాణములై యుండును. వ్యాసుడొక్క మూలపురాణమునకే 18 పురాణములు చేసెననియుఁ ఆదిపురాణముల యందుఁ బండ్రెండు పండ్రెండువేల శ్లోకములుండెననియుఁ జెప్పుచున్నారు. విక్రముని సమయమున నీ పురాణములకు బ్రథమసంస్కరణము తయారయ్యెను. తరువాత గొంతకాలమునకు పౌరాణికులు దాదాపు నాలుగులక్షల శ్లోకముల గ్రంథమును నిర్మించిరి. సౌతియొక్క మహాభారతమునకు బిమ్మట, అతనియనుకరణముమీద, రామాయణము మఱియితర పురాణములయొక్క క్రొత్తసంస్కరణములు తయారుచేయబడియుండునని మేము పూర్వము చెప్పియుంటిమి. దీని తరువాతగూడ నీ పురాణముల యందు నింకను గొంత పూర్తియవశ్యము అయియున్నది. అందు భవిష్య ద్రాజుల వర్ణనచేర్పబడియున్నది. ఇది క్రీ. తరువాత 300 మొదలుకొని 600 లోపు సమయముననైనది. ఈ సంగతి, క్రీ. తరువాత 500కు దాదాపున నున్న కైలకిల యవనరాజు సమయమువఱకుగల యయ్యాయిరాజుల వర్ణనవలన స్పష్టముగా గనుపట్టుచున్నది.

ఇతిహాసమున విచారింతుము. ఇతిహాస శబ్దముకూడ మహాభారతమునఁ జాల
మార్ల గపడుచున్నది. ఇతిహాస శబ్దముచేత నేయర్థము గ్రహింపవలయునో,
యనినిశ్చయముగా జెప్పుటకు శక్యముకాకున్నది. పురాణము నితిహాసమును
జోడుగాఁ దఱచొ కేచోటను గనఁబడుచున్నవి. ఉపనిషత్తులందుఁగూడ ఇతి
హాసపురాణం, అనిచెప్పబడెను. పురాణశబ్దముచేత బహుప్రాచీనకాలకథయు
ఇతిహాసశబ్దముచేత సమీపకాలకథయు నర్థముచేయబడినచో నే యాటంక
మును లేదు. పురాణములయందు గాథలుగాక యింక నితరవర్ణనయును
గలదు. దేవతలయు దైత్యులయు గథలు పురాణములందు గానఁబడు
చున్నవి. కాని యితిహాసమునందుఁ గేవలము రాజులయొక్కయే కథల
సమావేశము కాఁగలదు. ఆఖ్యాన శబ్దముచేత నొక విశిష్టకథగల గ్రంథము
యొక్క బోధము కలుగుచున్నది. స్వయముగా మహాభారతవిషయమై
యితిహాసము, పురాణము, ఆఖ్యానము ఈ మూడుశబ్దములును వ్యవహ
రింపబడి యున్నవి. మహాభారతము తక్క మఱి రెండవ యితిహాస గ్రంథ
మేదియో చెప్పఁబడజాలదు. ద్రోణాచార్యునివర్ణించునపుడు; వారు వేద
ములను, వేదాంగములను, ఇతిహాసములనుదెలిసినవారని చెప్పఁబడెను. దీని
బట్టి పూర్వమింకను జాల యితిహాసములుండునని యనుమానము కలుగు
చున్నది. కాని యివన్నియు మహాభారతమునఁ గలుపబడియున్నవి; కనుక
నవి నభివృద్ధిస్థితియందుగానరావు; ఇంక వర్తమానమున ఇతిహాసశబ్దము చేత
గేవలముమహాభారతముయొక్కయే బోధముకలుగుచున్నది. సారాంశము,
ఈ విషయములో భేదము లగుపడుచున్నవో యవి యివియైయున్నవి— కథ
ముగియుగాథ, ఆఖ్యానము మఱియు పాఖ్యానము, వీటియందుగాథ అ
యైతిహాసికశ్లోకబద్ధమగు వర్ణనగా జెప్పుచున్నారు. దానియొక్కరచనను
వంశావలీకారులు చేసియున్నారు. ఆఖ్యానమునకు నుపాఖ్యానమునకును
విశేషభేదములేదు. ఉపాఖ్యానమందు బుక్కటి పురాణములకు విశేషముగా
నంతర్భావము కాగలదు. ఈ గ్రంథములన్నింటిలో నేగ్రంథమునకును
నామనిర్దేశము, గ్రంథకర్తయొక్క నామముతోగూడ, మహాభారతమున
జేయబడలేదు, కావున మహాభారతకాలమును నిర్ణయించుపట్ల వీటియొక్క
యుపయోగమే మాత్రమును లేకున్నది. ఇంతవఱకు సూత్రపురాణేతి
హాసముల నామనిర్దేశముచేత వర్తమాన మహాభారతముయొక్క కాలనిర్ణ
యము చేయుటకు నెంతసాహాయ్యము కాగలదో యిది విచారింపఁబడినది;
మఱియును వర్తమానములైన గృహ్యసూత్రములు, వేదాంతసూత్రములు,

పురాణములు, మనుస్మృతి యివన్నియు మహాభారతము తరువాతివని నిశ్చయము చేయఁబడినది. ఇఁక వేదములు, మఱియు నుపనిషత్తుల సంబంధమున విచారము చేయఁబడును. యథార్థమున నీ గ్రంథములు మహాభారతముకంటె మునుపటివియని నిశ్చితమైయున్నది. ఇట్టి యవస్థయందు వీటి యుల్లేఖము మహాభారతమున గనబడుటలో నాశ్చర్యమేమియునులేదు. ఈ గ్రంథముల సమయము నిశ్చయాత్మకమైన రీతిని స్థిరము కాని మాట నిజము, అయినప్పటికి నాసమయము క్రీ। పూ। 300 ఏండ్ల కిటీవలిదికాదని చెప్పఁబడఁగలదు. ఇట్టి దశయందు నీవిచారము ప్రాయికముగా విషయాంతరముతోఁ దుల్యమేయగుచున్నది. కాని యీ సమాలోచనాత్మకమైన గ్రంథముయొక్క పరిపూర్తికై, యీ విషయముకూడ గొంత యుల్లేఖింపబడుట యావశ్యకము. కనుక హాప్కిన్సుయొక్క గ్రంథమునే సహాయము చేసికొని యిచట సంక్షేపముగా గొంత విచారము చేయఁబడును. వేద గ్రంథములన్నియు మహాభారతముకంటె బూర్వము పూర్తియై యుండెనన్న యీవిషయము ప్రకటమైయున్నది. ఇప్పుడే గ్రంథములలో వేటివేటియొక్క నామనిర్దేశము మహాభారతముననున్నదో యిది చూడవలయును. నాలుగువేదములును బేర్లతోసహిత ముల్లేఖింపఁబడినవి. కాని యక్కడ అథర్వవేదముయొక్క పేరు విడువబడినది. తఱచు ఋగ్వేదముతోడనే గణన ప్రారంభమగుచున్నది. అక్కడక్కడ సామవేదమునకు గూడ నగ్రస్థానమీయఁబడెను. ఈనాలుగుగలిసి చతుర్మూర్తివేదమగుచున్నది. అక్కడనక్కడ జాతుర్విద్యనామమును గనఁబడుచున్నది; కాని త్రైవిద్యనామముయొక్క యుపయోగమెక్కువగాఁ జేయఁబడినది. వేదములు నష్టమైనట్లును మఱియునయ్యవి విభాగము చేయఁబడినట్లును బ్రసిద్ధియున్నది. మొదట నొకవేదమేయుండెను; కాని కృతయుగము తరువాత త్రివేదములు, ద్వివేదములు, ఏకవేదము, అనృక్కు మొదలుగా భేదములు కలిగినవి. అపాంతరతమ ఋషి వేదములను వేఱుచేసెను. వేదములు దృష్టములు, కృతములులేక సృష్టములని చెప్పఁబడెను. "మంత్ర బ్రాహ్మణకర్తారః" ఈ విధముగా హరివంశమున జెప్పఁబడినది. వేదములకు గర్త యీశ్వరుఁడు. అగ్నియు సూర్యుడును వేదకర్తలు. మొట్టమొదట బ్రహ్మ వేదమును బఠించెను, ఎట్లు "స్తుత్యర్థమిహదేవానాం వేదః సృష్టః స్వయంభువా" (శాంతిపర్వము అధ్యాయము 328). పదము మఱియు క్రమముయొక్క యుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది. సంహితాధ్యాయీ,

శబ్దము యొక్క యుపయోగము ఆది పర్వములో 167వ యధ్యాయమందును అనుశాసనపర్వములో 143వ యధ్యాయమందును జేయఁబడినది. బ్రాహ్మణముల యుల్లేఖము శాంతిపర్వములో 269వ యధ్యాయమందును వనపర్వములో 217వ యధ్యాయమందును గనఁబడుచున్నది. అచ్చట, బ్రాహ్మణములలో వర్ణితములే భిన్నభిన్నములైన యగ్నుల యుల్లేఖము మున్నది. యాజ్ఞవల్క్యుని శతపథబ్రాహ్మణము యొక్క యుల్లేఖము సంపూర్ణముగాఁ బేరుతో సహితము చేయఁబడెను. అనఁగా శాంతిపర్వములో 329వ యధ్యాయమందు సరహస్యము, ససంగ్రహము, సపరిశేషము నైన యుల్లేఖమున్నది. ఇతర బ్రాహ్మణముల యుల్లేఖమున సాధారణముగా "గద్యాని" శబ్దముయొక్క యుపయోగము చేయఁబడెను. ఆరణ్యము యొక్క యుల్లేఖము చాలచోటులనున్నది; ఎట్లనఁగా గాయన్త్యారణ్యకే విప్రాః, 'ఆరణ్యక పదోద్భూతాః' ఇత్యాదికము, ఆరణ్యకమును వేదములలోని తత్త్వభాగమనికూడఁ జెప్పెను. 'వేదవాదానతిక్రమ్య శాస్త్రాణ్యారణ్యకానిచ' అని కూడ నుల్లేఖమున్నది ఉపనిషత్తుల యుల్లేఖము ఏకవచనమందును, బహువచనమందును సమూహార్థమందును జేయఁబడియున్నది. ఆరణ్యకము యొక్క యుల్లేఖము వేదముకంటె వేఱుగా జేయఁబడినట్లే ఉపనిషత్తుల యుల్లేఖముకూడ వేదముకంటె వేఱుగా జేయఁబడియున్నది. ఉపనిషచ్ఛబ్దమునకార్థము సాధారణరీతిని రహస్యము లేక గుహ్యమనికూడ జేయబడినది. మహోపనిష చ్ఛబ్దమునకార్థము సందిగ్ధముగా నగపడుచున్నది; ఎందుచేతననఁగా, ద్రోణపర్వములో భూరిశ్రవునివిషయమున 'ధ్యాయ న్మహోపనిషదం యోగ యుక్తో౽భవన్మునిః' అని చెప్పఁబడెను మఱియు నచట నేగ్రంథమునకుల్లేఖమో తెలియుటలేదు కాని సాధారణ రీతి నుపనిషచ్ఛబ్దముచేత గ్రంథముయొక్క యుల్లేఖముకలిగి అందుఁదత్త్వజ్ఞానముయొక్క బోధమగుచున్నది. మహాభారతమునందు నేయుపనిషత్తునకు బేరీయఁబడకుండుట యెంతయు నిరాశాజనకమైన విషయము. మహాభారతమునకు బూర్వమునజాలయుపనిషత్తులుండెను దానితరువాతగూడ జాలయుపనిషత్తులు చేయఁబడినవి. దశోపనిషత్తుల యొక్కయునుల్లేఖము మహాభారతమునలేదు దశోపనిషత్తులు మహాభారతముకంటె మునుపట్టివి యని ప్రమాణాంతరములచేత నిశ్చయపూర్వకముగా నిరూపింపబడగలదు. అయినప్పటికి నిదేమాట యితరోపనిషత్తులగూర్చి చెప్పబడజాలదు. ఉదాహరణార్థము, శ్వేతాశ్వతరము పదింటికిని వెలుపలియుపనిషత్తు. దాని

సమయమును నిర్ణయించుటకై సాధనము దొరకుచున్నది. ఈ యుపనిషత్తులోని కొన్నివచనములు మహాభారతమునందుఁ గనఁబడుచున్నవి. కాని యీయుపనిషత్తుననే యీ వచనములు ఏమో మఱియొక చోటినుండి తీసికొని రాబడియున్నవని తెలియుచున్నది.

ఇపుడు మనము ఉపవేదములయు వేదాంతములయు విషయమునఁ గొంచెము విచారింతము. ఉపవేదములు మూఁడున్నవి. ఆయుర్వేదము, ధనుర్వేదము మఱియు గాంధర్వవేదము. వీని యుల్లేఖము మహాభారతమునఁ గనిపించుచున్నది. నాల్గవయుపవేదము స్థాపత్యమను పేరఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. దీనికి భిన్నమైన యుల్లేఖము ఆదిపర్వమున వాస్తువిద్య పేరునఁ జేయఁబడినది. ఈ యుపవేదములలో ఆయుర్వేదమునకుఁ గర్త కృష్ణాత్రేయుఁడు, ధనుర్వేదమునకుఁ గర్త భరద్వాజుఁడు. గాంధర్వవేదమునకుఁ గర్త నారదుఁడును చెప్పఁబడిరి (శాన్తి, అ, 320). వీరితోడ నింకను గొందఱు కర్తలయొక్క యుల్లేఖమున్నది; ఏవిధముగా ననఁగా, బృహస్పతికి వేదాంగజ్ఞానమున్నది, శుక్రుఁడు నీతిశాస్త్రమును జెప్పెను, గార్గ్యునికి దేవర్షి చరిత్రము తెలియును. ఇవి మొదలైనవి. ఆయుర్వేదమునకు సంబంధించి విశేషమైన యుల్లేఖములేదు, అయినను పిత్త, శ్లేష్మ, వాయువుల యొక్క స్పష్టమైన యుల్లేఖము కలదు. భారతీయాయుర్వేదము యొక్క యీ ముఖ్యసిద్ధాంతము బహుప్రాచీనమైనది (శాన్తి, అ, 343). సభాపర్వములో 5వ మఱియు 11యధ్యాయములందు నాయుర్వేదమున నెనిమిదిభాగములున్నవని చెప్పబడినది. వనపర్వమునందును విరాటపర్వమునందును శాలిహోత్రముయొక్కయు నుల్లేఖమున్నది. ఇది అశ్వచికిత్సాశాస్త్రమని ప్రకటమైయున్నది. దీనికర్తయొక్క యుల్లేఖ మెచ్చటను లేదు ధనుర్వేదముయొక్క యుల్లేఖమెక్కువగానున్నది. ఇది నాలుగువిధములనియు నిందు బదిభాగములున్నవనియు జెప్పబడియున్నది. ఈ విషయముమీద సూత్రములుకూడ నుండెనని కచ్చిదాఖ్యానము బట్టి తెలియుచున్నది. క్షత్రియుల వర్ణనచేయునపుడు "ధనుర్వేదేచ వేదేచ నిష్ణాతః" అని చీటికిమాటికి జెప్పబడుచున్నది; ఇందుచేత, క్షత్రియు లీ రెండు విషయముల యభ్యాసమును జేయుచుండెడివారని విదితమగుచున్నది. ఆదిపర్వములో 136వ యధ్యాయమునందు, క్షత్రియులు వేదములకంటెగూడ ధనుర్వేదమునందు నెక్కువ ప్రవీణులై యున్నారని వర్ణింపబడినది. ఇపుడు

ధనుర్వేదమునందలి గ్రంథమొక్కటియు దొరకకున్నది. కాని చెప్పబడిన వర్ణనములన్నియు గల్పితము లెంతమాత్రమును గాజాలవు. మహాభారత కాలమున బదిశాఖలుకల ధనుర్వేదనామకమైన గ్రంథము తప్పక యుండి యుండును మరియు దానియందు అస్త్రములకుగూడ వర్ణనమగుననుట సంభవమైయున్నది. గాంధర్వవేదముయొక్క వర్ణన వనపర్వములో 91వ యధ్యాయమందున్నది. అందు గీతము, నృత్యము, వాదిత్రము (పాట, ఆట, వాద్యము) మరియు సప్తభేదములు ముఖ్యవిషయములై యున్నవి. నటసూత్రముయొక్క యేయుల్లేఖము పాణినివిషయమునగలదో అది దీని యందు లేదు. గాంధర్వవేదమునందు నాటకాభినయముండదు. గానములో నేడు భేదములయుల్లేఖము సభాపర్వములో 11వ యధ్యాయమనందున్నది. మూడుమద్దెల శబ్దములకును ఆఱు నొకటి గాయకస్వరములకును నుల్లేఖ మున్నది.

వేదాంగములు 6 కలవను నీవిషయము ప్రసిద్ధమైయున్నది. వాటి పేరుల యుల్లేఖము స్పష్టము. ఛందస్సు, వ్యాకరణము, జ్యోతిషము, నిరుక్తము, శిక్ష మఱియు గల్పము. కాని యాస్కుని విడిచిపెట్టి వేదాంగములలో దేనికిఁగూడఁ గర్తయొక్క యుల్లేఖమొక్కింతయు లేదు. ఏ వేదాంగములు వర్తమానసమయమునఁ బఠింపఁబడుచున్నవో, అవే మహాభారత కాలమునఁగూడఁ ప్రసిద్ధములై యుండెడివనియుఁ బఠింపఁ బడుచుండెడివనియు లేక లేవనియుఁ గూడఁ జెప్పుటకు వీలుగాకున్నది. ఇందువలన, ఈ యుల్లేఖాభావము కావచ్చునని తెలియుచున్నది. అయినను వర్తమానవేదాంగముల యొక్క కర్తలును వారి గ్రంథములును మహాభారతముకంటె మునుపటివి యనుటకు సందేహము లేదు. ఈ యంగములకు ఉపాంగములుకూడ నుండెను. ఎందుచేతననఁగా, వనపర్వములో 64వ యధ్యాయమున నిట్లు వ్రాయబడియున్నది. 'వేదాః సాంగోపాంగాః సవిస్తారః।' ఈ యుపాంగము లేవియైయుండునో, ఈ విషయమునకు జాడ యగపడదు మరియు టీకాకారుఁడు దీనిగుఱించి కొంచెమేనియు వ్రాయడయ్యెను. శాంతిపర్వమునందు 335వ యధ్యాయములో 25వ శ్లోకమున "వేదేషు సపురాణేషు సాంగోపాంగేషు గీయసే।" అని యీ యుల్లేఖ మున్నది. అంగములలో జ్యోతిషము మరియు నిరుక్తముయొక్క యుల్లేఖ మెక్కువగాఁ గనఁబడుచున్నది. యాస్కునియొక్క నిరుక్తము,

మరియు నిఘంటువువీటిమహత్త్వముశాంతిపర్వము 343వ యధ్యాయములో 73వ శ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడినది మరియు నిదే కోశమునకుఁగూడ నుల్లేఖము కలదు. జ్యోతిషముయొక్క యుల్లేఖము. ఉపనిషత్తులయందును నక్షత్రవిద్యయను పేరునఁ చేయఁబడియున్నది. నక్షత్రజీవి మరియు ఆయుర్వేదజీవి వీరిద్దఱు శ్రాద్ధనిమంత్రణమునకు నయోగ్యులుగాఁ బరిగణింపఁబడుట యెందులకో యూహింపరాకున్నది. నక్షత్రవిద్య యందును జ్యోతిషమునందును గొంత భేదము ఉండవచ్చును. ఫలజ్యోతిషము కొంచెము నిందింపఁబడెనని తోఁచుచున్నది. వనపర్వములో 209వ యధ్యాయమునందు జెప్పెను. ఎట్లనఁగా "ఇరువురు వ్యక్తులయొక్క పుట్టుక యొకే నక్షత్రమందగుచున్నది; కాని వారిద్దఱు ఒకే రీతిగా భాగ్యవంతులు కారు, ఇకనేమంటేని వారి భాగ్యములోఁ జాలభేదము పాటిల్లుచున్నది. ఏ జ్యోతిష గ్రంథమునకు లేక గ్రంథకర్తకు ఉల్లేఖమెచ్చటను లేదు, కాని గర్గుని పేరు సారస్వతోపాఖ్యానమున గనఁబడుచున్నది. శాంతిపర్వములో 340వ యధ్యాయము యొక్క 95వ శ్లోకమునందు గర్గునికి కాలయవనునితో సంబంధము కలుపఁబడియున్నది. ఈ గర్గుడు కాలజ్ఞుఁడై యుండెను మరియు జ్యోతిస్సులు అనఁగా గ్రహములయొక్క వక్రగతిని దెలిసికొనుచుండెడువాడు. జేకోబీయను నతఁడు మహాభారతకాలమునందలి గ్రహమూల పూర్వము 300 క్రీస్తు సంవత్సరమున దెలియఁబడిన గ్రహమూలకంటె వేఱైయుండెనని సిద్ధము చేసియున్నాఁడుఁ అనఁగా సూర్యుఁడు క్రిందను చంద్రుఁడు పైనను ఉండెనని యెంచఁబడియెను. మహాభారతకాలమున కల్పసూత్రములు ఎన్నెన్నియుండెనో యీ విషయమున్నచోటఁ కనబడదు. కేవలము కల్పవేదాంగము యొక్క యుల్లేఖము మాత్రమున్నది. కాని మహాభారతమునకుఁ బూర్వము వేద భేదములతోను శాఖాభేదములతోను శ్రౌతసూత్రములు వేలు వేలుగానున్నవన్నమాట నిర్వివాదము ఆలోచింపఁగా మహాభారతములో వేదములు, బ్రాహ్మణములు, యాజ్ఞవల్క్యుని శతపథబ్రాహ్మణము, ఆరణ్యకములు ఉపనిషత్తులు ఆఱు వేదాంగముల ఉల్లేఖమున్నది. అయినప్పటికిని దీనివల్ల మహాభారతకాలమును నిర్ణయము చేయుటలో కొంచెముఁగూడ ఊహింపలేము. దీనికి కారణము ఇది ముందుగా ఈ గ్రంథకర్తల నామములు ఈయఁబడలేదు; ఇంకను ఈ గ్రంథముల అట్లే వీటి కర్తలయొక్క సమయము కూడ నిశ్చయింపఁబడలేదు, ఇంతియేకాక ఆ సమయము తెలియనే

తెలియదు. ప్రాయశః ఈ గ్రంథముల సమయము మిగులఁ బ్రాచీనమై యుండును, కాఁబట్టి యొకవేళ నయ్యది తెలిసినప్పటికిని దానివలన విశేషోపయోగ మేమియు నుండఁజాలదు. ఉదాహరణార్థము, మహాభారతము వేదాంగ జ్యోతిషమునకుఁ బిమ్మటఁ జేయఁబడినదని తెలిసినదనుకొందము. అందుచేత మనకు లాభమేమాత్రమును లేదు. ఎందుచేతననఁగా, ఈ జ్యోతిషము యొక్క సమయము క్రీస్తు సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము 1400 లేక 1200 పరిగణింపఁబడుచున్నది. ఈ సమయమునకుఁ దరువాత మహాభారతము అయ్యెనని చెప్పఁబడునేని, దీనిచేత మహాభారతకాలమును నిర్ణయించుగలోనేమి లాభము కాఁగలదు? ఏ దేని లాభమున్న యెడల నయ్యది, ఏ గ్రంథముల యుల్లేఖము మహాభారతమునఁ జేయఁబడియున్నదో ఆ గ్రంథముల గుఱించియే కాఁగలదు. ఏ విధముగా ఆరణ్యకశబ్దము మహాభారతమునఁ గనఁబడుచున్నది; మరియును పాణిని సమయమున ఆరణ్యకశబ్దమున కర్థము వేదములోని విశిష్టభాగము, కాకుండెను, ఇఁకనేమంటేఁ అరణ్యములో నివసించు మనుష్యుఁడు అయియుండెను; ఇందువల్ల, వేదములోని యారణ్యక భాగములు పాణినికి వెనుకను మహాభారతమునకు ముందును కేయఁబడియుండవలయును లేక వాటికీపేరు పెట్టఁబడియుండవలయును. అది యట్లుండుఁగాక; మహాభారతమునందు వేదములోని యీ భాగమునకు లేక ఉపనిషత్తులకునుల్లేఖము లేదు, కాఁబట్టి యీ భాగములు ఆసమయమున లేనేలేవని చెప్పబడునేని, అపుడు ఈ యనుమానముకూడ జేయఁబడఁజాలదు. ఎపుడు, ఉల్లేఖించి తీఱవలయునను విషయమునకు ఆవశ్యకత లేదో, అపుడు ఉల్లేఖాభావముచేత నేమియు ననుమానము చేయఁబడఁజాలదు. ఇట్టిస్థితియందు మహాభారతమునకుఁ బూర్వము ఏయే గ్రంథములుండెనో, ఇయ్యది నిశ్చయాత్మకమైనరీతిని జెప్పఁబడఁజాలదు.

ఈ దృష్టితోఁజూచినయెడల, వేదముల లేక ఉపనిషత్తులయొక్క కొన్ని భాషాంతరములు మహాభారతమునఁ గనఁబడుచున్నప్పటికిని అవియేవి యనువిషయముయొక్క విచారమును గావించుటకు ఏమియు నావశ్యకతలేదు. ఈ కారణముచేత నివ్విషయము తెలియఁబడినప్పటికిని ఏ యనుమానమును జేయుటకు వీలులేదు. వేదములోని యేయే వచనములు మహాభారతమున నెన్నియగపడుచున్నవో, వాటిని వెదకి హాప్కిన్సు తన గ్రంథమునందు ఇటువంటి యుదాహరణముల యొక్క యొకపంక్తినే

యిచ్చియున్నాడు. ఈ యుదాహరణములఁబట్టి, వేదములు, బ్రాహ్మణ
ముఖు మొదలుగా నన్ని గ్రంథములును మహాభారతమునకు దరువాతివియని
స్థూలమైన యనుమానము కాఁగలదు; కాని యీ స్థూలానుమానముచేత
విశేషలాభ మేమి యయ్యెను ? కఠోపనిషత్తుయొక్క భాషాంతరములు
మహాభారతమున గనఁబడుచున్నవని వేటివలన దెలియునో యిటువంటివి
కూడను ఉదాహరణము లీయఁబడియున్నవి; కాని వీటిచేతఁగూడ విశేష
లాభదాయకమైన యనుమానమేమియు జేయఁబడఁజాలదు. శ్వేతాశ్వత
రోపనిషత్తు మరియు మైత్రాయణోపనిషత్తుయొక్క యేభాషాంతరములు
మహాభారతమున గైకొనబడినవో వాటియొక్కయు నుదాహరణములను
హాప్కిన్సు ఇచ్చియున్నాడు. ఈ రెండు ఉపనిషత్తులును దశోపనిషత్తుల
కన్న వెలుపటివియనియు వీటియొక్క సమయముకూడ గొంచెమైనఁ
దెలియలేదనియు జ్ఞప్తి యందుంచుకొనవలయును. ఇట్టి దశయందు ఉపని
షత్తుల తరువాత మహాభారతరచన జరిగెనని వచింపబడునేని, అపుడు ఇటు
వంటి కథనమువలన నేమియు నిష్పన్నము కానేరదు. మైత్రాయణోపనిషత్తు
నుండి మహాభారతమునకు గొన్ని వేదాంతతత్త్వములు తీసికొని రాఁబడి
యున్నవి వాటి విచారము వేదాంతవిషయముతోడిపాటుగా స్వతంత్రరీతిని
ముందునకుబోయి కావింపబడును. వైదికగ్రంథములయొక్క యెన్ని
భాషాంతరములు మహాభారతమునఁ బుచ్చుకొనఁబడినవో యీ విషయముల
గుఱించి మనకు నిచ్చట జెప్పవలసిన యవసరములేదని తాత్పర్యము.
గృహ్యసూత్రముల, ధర్మసూత్రముల మరియు బురాణములయొక్క
యావశ్యకమైన యుల్లేఖము మునుపు చేయబడియున్నది. ఇపుడు దర్శ
నము, అనుశాసనము, పథములేక మతముయొక్క యుల్లేఖము విషయమై
కొంత విచారము చేయవలసియున్నది.

న్యాయము, వైశేషికము, సాంఖ్యము యోగము, పూర్వోత్తర
మీమాంసలును గలిసి యేయాఱుదర్శనములున్నవో, వాటికి ఏకత్ర
ఉల్లేఖము మహాభారతములో నెచ్చటను లేదు. ఒక్కకపిలుఁడు దక్క ఈ
దర్శనములయొక్క ప్రసిద్ధకర్తలను మహాభారతమునఁ బేర్కొనఁబడరైరి.
న్యాయమునకు సూత్రకర్తయగు గౌతముని, వైశేషికమునకు కణాదుని,
యోగమునకు పతంజలి మరియు ఉత్తరమీమాంసకు బాదరాయణుని
యొక్కయు పేరులు మహాభారతమున లేవు. బాదరాయణుని సూత్రములు

మహాభారతమునకు బిమ్మటివియైయున్నవని మనము మునుపు చెప్పియుంటిమి. వానియొక్కసమయము క్రీస్తుసంవత్సరమునకు బూర్వము 100 అని యెంచఁబడినయెడల మహాభారతము దానికంటె మునుపటిది యగుచున్నది. పతంజలియొక్క యోగసూత్రముల సమయముకూడ దీనికే దాదాపుదియైయున్నది. పతంజలి తనమహాభాష్యమునందు, పుష్పమిత్రుని యశ్వమేధమును మరియు సాకేతము (అయోధ్య) మీఁదికి యవనరాజగు మినిందరు (మిలిందు) యొక్క జైత్రయాత్రను ఉల్లేఖించియున్నాఁడు; మరియు ఈ యుల్లేఖము, ఈ రెండువిషయములు పతంజలి సమయమున ఐనవనుకొనునట్లుగా జేయఁబడియున్నది. దీనిబట్టి పతంజలియొక్క సమయము క్రీస్తువత్సరముకంటె బూర్వము 150 మొదలుకొని 100కి నడమఁ బ్రాయికముగా నిశ్చితమగుచున్నది; అనగా వర్తమాన మహాభారతము క్రీస్తువత్సరమునకు 150వత్సరముల మునుపటిదియని సిద్ధమగుచున్నది. మహాభారతమునందుఁ బతంజలి యొక్క యుల్లేఖములేకుండుట విశేష మహత్త్వముగల ప్రమాణము కానేరదని యెవరైనను జెప్పినచో, ఇట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. పతంజలియొక్క పేరును అవశ్యము ఉచ్చరింపవలసియుండెను; ఎందుచేత? యోగశాస్త్రముయొక్క లేక యోగమతము యొక్క యుల్లేఖము మహాభారతమందు వేలకొలదిచోటుల గనఁబడుచున్నది; ఒకచోటఁగూడను యోగజ్ఞానమునకుఁ బ్రవర్తకుఁడు హిరణ్యగర్భుఁడు (బ్రహ్మ) అయియున్నాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఆ సమయమున పతంజలియొక్క యోగసూత్రముల రచన ఐయున్న పక్షమున, వాటియొక్క యుల్లేఖమవశ్యము చేయఁబడియుండును. బాదరాయణ సూత్రములకుగూడ నిదేస్థితియగుచున్నది. ప్రస్తుతసమయమునందు బాదరాయణునిసూత్రములు సర్వమాన్యములును వేదతుల్యములునై పరిగణింపఁబడుచున్నవి. అయ్యవి మహాభారత సమయమున నుండునేని అవి తప్పక పేర్కొనఁబడియుండును. ఇట్లు ఉల్లేఖింపక వేదాంతమునకుఁ బ్రవర్తకుడు అపాంతరతముడు అథవాప్రాచీనగర్భుఁడు అయియున్నాడని చెప్పబడియున్నది. సారాంశము, మహాభారతసమయము యోగముమరియు వేదాంతముయొక్క సూత్రకర్తలకు మునుపటిదియైయున్నది మరియు నీ రెండింటిస్థితియు సమానమైయున్నది; అనగా రెండిటియొక్క కర్తలు వేర్వేఱుగా జెప్పఁబడియున్నారు. వీరి సమయము నిశ్చితమైయున్నది; మరియును మహాభారతము వీరి సమయమునకు మునుపటిదియను నీ

ప్రమాణము విశేషమహత్త్వముకలదియైయున్నది. పూర్వమీమాంసాసూత్ర కర్త జైమిని యింకను న్యాయసూత్రకర్త గౌతమునియొక్క నామములు మహాభారతమందుఁ జూడబడుచున్నవి. కాని యీనామములు సూత్రకర్తయొక్క యోగ్యతతో లేవు; కాని సాధారణఋషులయొక్క పద్ధతిమీద నీయఁబడియున్నవి. తాత్పర్యమేమనగా, గౌతమ సూత్రములును జైమిని సూత్రములును మహాభారతమునకు అనంతరపువియైయున్నవి. న్యాయము, మీమాంసాశాస్త్రమును మహాభారతమునకు బూర్వపుటివియైయున్నవని తెలియుచున్నది; ఎందుచేతననఁగా, ఆలోచింపఁగా న్యాయశబ్దము ప్రత్యక్షముగా నుపయోగింపబడి యుండలేదు. అయినను ఆ విషయముయొక్క యుల్లేఖము హేతువాదశబ్దముచేతఁ జెప్పియుండెను. (అనుశాసనము అ. 37, 12-14). నైయాయికులు వేదప్రమాణమునంగీకరింపరు కాని యీమతము వేదబాహ్యమని చెప్పబడియెను. మహాభారతమునందు వైశేషికముయొక్క కణాదునియొక్కయు నామములులేవు. ఆనామములు ఒకమాఱుమాత్రము హరివంశమున నీఁబడియున్నవి వైశేషికశబ్దముయొక్క ఉపయోగము ఒకమాఱుమాత్రము గుణములయొక్క విశేషము అనగా ఉత్తమము, ఈ యర్థమందు జేయఁబడియున్నది. పూర్వమీమాంసయొక్క పేరు శాంతి పర్వములో 18వ యధ్యాయమునందునీయబడియున్నది. ఇందు ఎవరు పాఖండులైనపండితులకు విరుద్ధులైయుండిరో, ఎవరికిబూర్వమీమాంస శాస్త్రమునందు మంచిజ్ఞానముండెనో, మరియు నెవరుకర్మములయాచరణ చేయుచుండిరో, ఆలోకుల ప్రశంస చేయఁబడియున్నది. ఇందువల్ల, మహాభారతకాలమున బూర్వశాస్త్రమే కర్మశాస్త్రమని యెంచబడియుండును స్వభావతః ఉత్తరశాస్త్రము వేదాంతశాస్త్రమని యెంచబడియుండుననియు దెలియుచున్నది. కాని యీవిషయమునందు సందేహించుటకెక్కువయవకాశమున్నది. సాంఖ్యశాస్త్రమునకు బ్రవర్తకుడైనకపిలునియొక్క పేరుమాటికి మాటికి గనబడుచున్నది. ఇంకను వారి శిష్యులుకూడ జాలమంది చెప్పఁబడియున్నారు. వారిశిష్యులలో ఆసురియొక్కయు బంచశిఖునియొక్కయు నామములు వచ్చియున్నవి. అసితదేవలుఁడను పేరుకూడ వచ్చియున్నది. కపిలునియొక్క వర్తమానసూత్రములు బహునవీనము అనుమాట బ్రసిద్ధియైయున్నది. కపిలునియొక్క యింకే ప్రాచీనగ్రంథము ఈ సమయమున బ్రసిద్ధమైనదిలేదు. మహాభారతమునందు గపిలుఁడు అగ్ని, శివుని, విష్ణుని మరియు ప్రజాపతియొక్క యవతారమని విశ్వసింపఁబడెను. దీనిఁబట్టి,

అతడు బహు ప్రాచీన సమయమున నుండియుండుననియు అతని కాలము విషయమై యేమియు నిశ్చయము చేయఁబడజాలదనియు ననుమానము కలుగుచున్నది. వేదములను నిందించువాడను పద్ధతిమీఁద నొకచోట (శాంతిపర్వము, అ. 269.9) కపిలుని యొక్క వర్ణన చూడఁబడుచున్నది. కపిలుఁడు అహింసావాదియు యజ్ఞమునకు విరుద్ధుఁడును అయియుండెనని కూడ దెలియుచున్నది. కపిలునియొక్క సమయము బౌద్ధకాలమునకుఁ గొంచెము పూర్వమని నమ్మఁబడునేని, అపుడు ఈకపిలుడు అర్వాచీనుడని చెప్పవలసివచ్చును. పంచశిఖుని సమయము నిశ్చయపూర్వకముగా నుడవఁబడఁజాలదు. కాని బౌద్ధమతవాదులయందు బంచశిఖుని పేరు కనఁబడుచున్నది. ఈతనికాలము బుద్ధసమయమునకు సమీపపుదిగా విశ్వసింపఁబడఁగలదు. ఇందుచేత బుద్ధుని మరియు బంచశిఖునియొక్క యనంతరము మహాభారతకాలమును నిర్ణయించుటకు మంచిసాహాయ్యము దొరకుచున్నది.

ఇప్పుడు మనము నాస్తికమతముల విషయమున ఒకింత విచారము చేయుదము. న్యాయము మరియుసాంఖ్యము వేదములను గౌరవింపవు, కనుకనే యీ రెండునునాస్తికమతములై యున్నవి. కానివారియొక్కయనేక సిద్ధాంతములు ఈ రెండు మతములకు సనాతనధర్మము నుండి తెబడియున్నవి. నిజమైన నాస్తికమతములు కేవలము లోకమతము, బౌద్ధము మరియును జైనమే అయియున్నవి. మహాభారతమున వీటియొక్క యుల్లేఖమెంతగాఁ జేయఁబడియున్నదో చూడవలసియున్నది. నామముచేత వీటియొక్క యుల్లేఖమెందును లేకుండుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. ఈ మతములు నాస్తికములైనకారణముచేత వీటియొక్క పేరులయుల్లేఖించుట యుచితము కాదని యూహింపఁబడి యుండుననుట సంభవమగును. లోకాయతమతమునకు నాయకుఁడైన చార్వాకునియొక్క పేరు మహాభారతమందెచ్చటను అగపడదు. కానియుద్ధానంతరమున యుధిష్ఠిరుఁడు ఎపుడుహస్తినాపురమున బ్రవేశించెనో, ఆ సమయముయొక్క వర్ణనమందు, ప్రకటముగా నతని ధిక్కరించువాఁడును దుర్యోధన మిత్రమునగు చార్వాకనామకుఁడైన యొక బ్రాహ్మణ పరివ్రాజకుని పేరు కనుపట్టుచున్నది. దీనిబట్టి చార్వాక నామము బహునింద్యమైయుండెనని తెలియుచున్నది. బృహస్పతి నాస్తిక మతమునకు బ్రవర్తకుఁడని యెంచఁబడియున్నాడు. బృహస్పతి ఆసుర మతమునకు బ్రవర్తకుడని యూహింపఁబడుట యాశ్చర్యవిషయము; కాని

యుపనిషత్తులయందు, అసురులను కుమార్గమున బ్రవర్తింపఁజేయుటకై బృహస్పతి మిథ్యాశాస్త్ర మొకటి రచించియుండెనని కథయగపడుచున్నది. ఆలోచింపఁగా ఈకథ మహాభారతమందు లేదు, అయినను దీని యొక్క రచన తరువాత నయియుండునని చెప్పఁజాలము. లోకాయతము అను పేరు ఆది పర్వముయొక్క 70వ యధ్యాయమునందు శ్లో. 46న గనపడుచున్నది. ఎట్లనఁగా "లోకాయతికముఖ్యైశ్చ సమన్తాదనునాదితం" ఇందు కణ్వాశ్రమములో లోకాయతము లేక నాస్తికమతముయొక్క నాయకుల వాదవివాదములు ప్రతిధ్వనించుచుండెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందు వలన, లోకాయతము లేక చార్వాకమతము బహుప్రాచీనమని ప్రకటమగుచున్నది. ఇప్పుడు, బౌద్ధులయుల్లేఖము మహాభారతమందు ఉన్నదోలేదో చూడవలసి యున్నది. నిండఁగా వీరియొక్క యుల్లేఖము నామధేయముతో జేయఁబడకయుండును అయినను వీరిమతములయొక్క యుల్లేఖము అక్కడక్కడఁ గనఁబడుచున్నది. ఆశ్వమేధిక పర్వముయొక్క 49వ యధ్యాయము (అనుగీత)లో అనేకమతములు చెప్పఁబడియున్నవి. అచ్చట నన్నింటికి మొదట చార్వాకమతము యొక్క యుల్లేఖ మీప్రకారముగా జేయఁబడి యున్నది— "దేహము నశించినపిదప ఆత్మయు నశించుచున్నదని యొకొక్కరు చెప్పుచున్నారు". దీనికి దరువాత కొందఱు లోకులు ఈ జగత్తును క్షణికముగా విశ్వసించుచున్నారని చెప్పఁబడియున్నది. ఈ వర్ణనయందు బౌద్ధమతముయొక్క యుల్లేఖము చూపట్టుచున్నది. ఒకొక్కచోట నిర్వాణశబ్దముయొక్క ప్రయోగముచేయఁబడినది. ఈవిధముగా శాంతిపర్వము అధ్యాయము 167 శ్లోకము 46లోగూడ బౌద్ధమతమునకే బోధ కలుగుచున్నది. సారాంశము, మహాభారతముయొక్క విస్తృత భాగమునందు బౌద్ధమతముయొక్క వర్ణనమగపడుచున్నది. జైనమతము యొక్క యుల్లేఖము స్పష్టముగానున్నది. ఆదిపర్వమునందు నగ్నక్షపణకుని యొక్క యుల్లేఖముకలదు. ఇదేవిధముగా ఇతర స్థానములయందు నగ్నులు, దిగంబరులు, పిచ్చివారివలెఁ దిరుగువారు, ఇత్యాదిలోకుల యొక్క యుల్లేఖమున్నది. ఇంతయైనమీఁదట గూడ స్పష్టమగురీతిని నామముయొక్క యుల్లేఖము చేయఁబడదయ్యెను. ఇచట జైన, బౌద్ధ మతములకంటె బూర్వము వారి మతములకు తుల్యములైన యన్య మతములు ప్రచలితములై యుండెననిచెప్పుట యావశ్యకము. మహాభారతమందు బౌద్ధ, జైనమతముల యుల్లేఖము కలదని నమ్ముటకు నేయాటంకమును

లేదు, మహాభారతకాలమును నిశ్చయించుటకు ఇదియొక ముఖ్యమైన సాధనము. దీనిఁబట్టి, క్రీస్తుకంటె బూర్వము 400 సంవత్సరముల కీవల మహాభారతము రచింపఁబడిన సిద్ధాంతము చేయుటకు వీలగుచున్నది. ఈ సిద్ధాంతము మనము నిశ్చయించిన సమయమునకు విరుద్ధముకానేరదు. బౌద్ధ, జైనధర్మముల ప్రసారముచేతనే మహాభారతమునకు మహాభారతస్వరూపము ఈయవలసివచ్చెననియే మనము ప్రతిపాదించి యుంటిమి.

ఇక్కడ ఇపుడు ఒక యత్యంతమహత్త్వముగల ప్రశ్నము యొక్క విచారను చేయఁబడును. భగవద్గీత మహాభారతములో ఒక అతిప్రాచీనమైన భాగము. ఈ భగవద్గీతయందు బౌద్ధమతము ఖండింపఁబడినదని కొందఱి యభిప్రాయము. అనఁగా, దీనిఁబట్టి, భగవద్గీత మూలభారతములోనిదియుఁగాక బౌద్ధమతమునకు దరువాతిదియనియో లేక మహాభారతము నాఁటిదియనియో సిద్ధముచేయుటకై ప్రయత్నము చేయఁబడుచున్నది. కాని యీ యభిప్రాయము సరియైనదికాదు. వీరు భగవద్గీతయందలి అసుర స్వభావవర్ణనము బౌద్ధులదేయని చెప్పుచున్నారు; అనఁగా—

అసత్య మప్రతిష్ఠంతే జగదాహురనీశ్వరమ్।
అపరస్పర సంభూతం కిమన్య త్కామహైతుకమ్॥

ఈ శ్లోకమునందు బౌద్ధమతముయొక్క దిగ్దర్శనము చేయఁబడి యున్నది. కాని సత్యమైన విషయమేమనఁగా, పై వర్ణనము బౌద్ధులదికాదు. చార్వాకులదో లేక బార్హస్పత్యులదో యయియున్నది. బౌద్ధులు, "అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధంచ సంశ్రితాః" ఇటువంటిస్వభావము కల వారు కారనియే తైలింగ ప్రభృతివిద్వాంసుల యభిప్రాయము. నేఁడు ఈ శత్రువును పడఁగొట్టువేసితిని, రేపు దానిఁ బడఁగొట్టుదును, ఇత్యాది గర్వోక్తులు బౌద్ధులవిషయములో వచింపఁబడఁజాలవు. "ఈశ్వరోఽహం మహాంభోగీ సిద్ధోఽహంబలవాన్ సుఖీ" ఇటువంటి మాటలు వారిముఖమునుండి వెలువడఁజాలవు. వారికిఅన్నింటికంటెను, సంసారము త్యజించి యరణ్యమునకుబోయి స్వస్థ చిత్తముతో ధ్యానముచేయుచు గూరుచుండుటయే పరమపురుషార్థమై యుండెను. భజంతే నామయజ్ఞైస్తే దంభేనావిధి పూర్వకమ్, ఈవర్ణనముకూడ వారివిషయమై కాఁజాలదు, ఏందుచేత వారు యజ్ఞమునకు బద్ధవిరోధులై యుండిరి. ఈ వర్ణన చార్వాకులవిషయమై చక్కఁగా ఉపయుక్తమగుచున్నది. ఏచార్వాకులు మరియు అసురులు,

"శరీరము భస్మమైపోయినతరువాతనేమియు మిగులదు. ఈ శరీరము ఉండఁగనే సుఖముయొక్క యే యుపభోగము కాఁగలదో, అయ్యదిసమస్తము చేసివేయవలయు"నని తలఁచుచుండిరో, వారివిషయమై యీవర్ణనము శోభావహము కాఁగలదు. పై శ్లోకమందు బౌద్ధమతముల యుల్లేఖము ఉన్నదో లేదో యిపుడు చూడవలయును. జగత్తు ఈశ్వరశూన్యమైయున్నది. ఈ మతము బౌద్ధులదికాదు చార్వాకులదియై యున్నది. బౌద్ధులు, ఈశ్వరుఁడు ఉన్నాఁడో లేడో యనువిషయమై విచారమునే చేయరు. వారు, జగత్తు అసత్యములేక మిథ్య యనువిషయమునుగూడ విశ్వసింపరు. వారైతే జగత్తును సత్యముగను, కాని క్షణికముగను విశ్వసించుచున్నారు. చార్వాకులు జగత్తును అసత్యముగా విశ్వసింపరనుటసత్యము; కానిఅసత్యశబ్దమునకుఅర్థము 'నాస్తిసత్యం యస్మిన్'అనికావలయును. అనగా జగమునందు సత్యములేదు అని యర్థముకావలయును. అపరస్పరసంభూతం, అను దానికర్థము కొంచెము సందిగ్ధమైనదివలెదోచుచున్నది. దీనియర్థము పంచదార్థములనుండి యీజగత్తు నిర్మింపబడియున్నదో అనగా పృథ్వి, అప్పు, తేజము, వాయువు మరియు ఆకాశము, అవన్నియు ఒకటిరెండవదానినుండి పుట్టినవికావు అని కాఁగలదు. 'కామహైతుకమ్' ఈ చివరివిశేషణమైనచో నిశ్చయపూర్వకముగాఁ జార్వాకులనిమిత్తమే కల్పింపఁబడియుండగలదు. వారిమతము, జగత్తునకు హేతువు కేవలము కామము నుతప్పమఱేదియుఁగాదు; జీవితమునకు ఫలము కేవలముసుఖోప ఈ మతమును బౌద్ధులు స్వీకరింపరనుట ప్రసిద్ధము. ఇట్టిస్థితిలోఁ బై శ్లోకము భోగమేయని యే నందు బౌద్ధమతములయొక్క దిగ్దర్శనము చేయఁబడి యుండలేదనుట స్పష్టము. ఆలోచించినయెడల, చార్వాకుల మతమేదియై యుండెనోనిశ్చయపూర్వకముగా జెప్పబడజాలదు అయిననుమాధవుడు సర్వదర్శనసంగ్రహమందుబృహస్పతియొక్క శ్లోకములను గైకొనియున్నాడు వాటివలన గొంత తోచుచున్నది. కాని యిపుడు బృహస్పతి సూత్రములు లభింపకున్నవి. మాక్సుమూలరు హైందవ తత్త్వజ్ఞానముమీద వ్రాసిన గ్రంథములో ఈసూత్రముల విషయమై ఇట్లు వర్ణించుచున్నాడు. ఇపుడు బృహస్పతిసూత్రములునష్టమైపోయినవి. ఈసూత్రములయందు ఆ దేహాత్మవాదుల లేక కామచారులైన లోకాయతికుల అనగా చార్వాకానుయాయుల యొక్క మతములు గ్రథితములై యుండెను. వారు ఏ వస్తువు ప్రత్యక్షముగానగపడదో అదిలేనేలేదని విశ్వసించుచున్నారు. ఈ యనీశ్వరవాది మతమునకు ప్రవర్తకుఁడు, దేవతలకు గురువైన బృహ

స్పతి యగునసుట యాశ్చర్య విషయము. కాని బ్రాహ్మణమునందును ఉపనిషత్తునందును, బృహస్పతి అసురులకు వారియొక్క నాశనమునకై మిథ్యయు మరియు అనర్థకారకమునగు తత్త్వజ్ఞానమును ప్రకటించియుండె నని కథయున్నది. ఉదాహరణార్థము, మైత్రాయణోపనిషత్తు 7లనందు, బృహస్పతి శుక్రునిరూపము ధరించి, దేవతలయొక్క లాభమునకు అసురులనాశనమునకును ఈమిథ్యాజ్ఞానమును ప్రతిపాదించియుండెనని వర్ణనము కలదు. అసురుల లేక పారసీల అనఁగా పశ్చిమ దేశస్థులయొక్క తత్త్వజ్ఞానమందుగూడను దేహమును ప్రధానముగా గణించి విచారము చేయఁబడి యున్నదని తెలియుచున్నది. ఏమేనియగుఁగాక, ఇట్టి యనీశ్వరవాది మతములు వైదికకాలను మొదలుకొని ప్రచలితములై యుండెననుటకు సందేహములేదు. వీటియొక్క యుల్లేఖము ఋగ్వేద సూత్రములయందు సైతము కనఁబడుచున్నది, ఇంకను మాక్సుమూలరు వీటివర్ణనమును దన గ్రంథమందు జేసియున్నాడు. మైత్రాయణోపనిషత్తునందు జెప్పఁబడిన కథ అతిప్రాచీనకాలమునుండి ప్రచలితమైయుండును. ఈ యుపనిషత్తు యొక్క సమయము నిశ్చితముకాలేదు; అయినను ఈ అసురమతము వేద కాలమునుండియే అనఁగా బుద్ధునికంటె బూర్వమే ప్రచలితమై యుండె ననుటకు సందేహములేదు. భగవద్గీతయందు యుల్లేఖము చేయఁబడి యున్నదో అయ్యది అసురమతమే. మరియు నది బహుప్రాచీనముకూడ నై యున్నది. ఈవర్ణనముఇంకను ఈమతము బౌద్ధులవిషయమై యుపయో గింపజాలవు. సారాంశము, భగవద్గీతయందు బౌద్ధమతముయొక్క యుల్లేఖ మున్నదని చెప్పుట యేమియు సరియైనదికాదు. గీత నేవిధముగా జూచి నను బుద్ధునికి దరువాతిదియే కాఁజాలదు

కొందఱు లోకులు, భగవద్గీతయందు అహింసామతము స్వీకరింపఁ బడియున్నదనియు బౌద్ధధర్మమందుగూడ అహింసామతము ప్రతిపాదితమై యున్నదనియు జెప్పుచున్నారు. ఏ ప్రకారముగా బౌద్ధధర్మమునందు జాతి నిబంధనము నెడల అనాదరభావముకలదో మరియు నన్ని జాతుల వారికిని భిక్షువులగుటకు సమానాధికారము ఈయఁబడియున్నవో, అదేప్రకారముగా భగవద్గీతయందును, శూద్రులకు, ఇంతియేకాక శ్వపచులకు సయితము మోక్షాధికారమున్నదని చెప్పఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి ఆలోకులు, భగవద్గీత బౌద్ధ ధర్మప్రచారమునకుఁ బిమ్మటిదియని యనుమానము చేయుచున్నారు. కాని యీ యనుమానము సరియైనదికాదు. అహింసాతత్త్వము హిందు

స్థానమందు అనఁగా భరతవర్షమునందు బహుప్రాచీనసమయమునుండి ప్రచలితమైయున్నది. ఉపనిషత్తులయందును ఈ తత్త్వముయొక్క యుపదేశము కనబడుచున్నది. ఉదాహరణార్థము, ఛాందోగ్యోపనిషత్తు (ప్రపాఠకము 8, కాండము 14) నందు జెప్పియున్నది :—

అహింసన్ సర్వభూతాని అన్యత్ర తీర్థేభ్యః।

అనఁగా, భగవద్గీతలోని యీ మతము ఉపనిషత్తునుండి గ్రహింపఁబడియున్నది, బౌద్ధధర్మమునుండికాదు. రెండవసంగతి, శూద్రులవిషయమై కూడ వారికి బ్రహ్మవిద్యాధికారమున్నదనుటయే యుపనిషదనుకూలమైన మతము. ఉపనిషత్కాలమున విద్వాంసులకు ఎటువంటిసమదృష్టియుండెనో, యీ విషయము ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో నుడువఁబడిన రైక్వుని మరియు జానశ్రుతియొక్క కథవలన స్పష్టముగా నగపడుచున్నది. ఈ తత్త్వము ఉపనిషత్తునందుండి గీతకు తీసికొనిరాఁబడియున్నది; ఇది యెంతమాత్రమును బౌద్ధసమయమునకు విస్మృతికాదు. ఇంతియేకాక, బౌద్ధకాలమునకనంతరము సనాతనధర్మముక ప్రవాహము తాలుమూఱై పోవనారంభించెననియు ఆ సమయమున బౌద్ధులలోని శూద్రభిక్షువులయొక్క నిషేధముకొఱకే వారికి బ్రహ్మవిద్యాధికారము లేదని నిశ్చయము చేయఁబడెననియు జెప్పఁబడఁగలదు. ఈ మతము బాదరాయణుని వేదాంతసూత్రమునందు గనఁబడుచున్నది. దానియందు ఉపనిషత్తులోని జానశ్రుతి మరియు రైక్వునియొక్క కథను ఏదో మరియొక సంబంధమును విశ్వసించి శూద్రశబ్దమునకు విలక్షణమైయైన యర్థము చేయఁబడియున్నది. సారాంశము, భగవద్గీత బౌద్ధమతమునకుమునుపటిదియు ప్రాచీనోపనిషత్తులకు దగ్గఱదియునై యున్నది. బాదరాయణుని వేదాంతసూత్రములు బౌద్ధమత ప్రచారమునకు ననంతరము చాలకాలమైనతరువాత నయియున్నవి. మనము ఈ గ్రంథములో నొక స్వతంత్రభాగమునందు భగవద్గీతాసమయము వర్తమాన మహాభారతసమయముకంటె బహుప్రాచీనమని సిద్ధించుటకు విచారము చేసియుంటిమి. ఇక్కడ మాత్రము మహాభారతముయొక్క వర్తమానస్వరూపసమయమే విచారింపఁదగియున్నది. ఇందు బౌద్ధమతముయొక్క యుల్లేఖము ప్రత్యక్షనామమున ప్రకటము కాకయుండును, అయినప్పటికి నిది స్పష్టముగా నగపడుచున్నది; కాఁబట్టి వర్తమాన మహాభారత సమయము బౌద్ధమతమునకు నిటీవలిదియని సిద్ధించుచున్నది, అనఁగా క్రీస్తుసంవత్సర

మునకుఁ బూర్వము 400కుఁ బిమ్మటిది; మరియు నీ సిద్ధాంతమువలన పూర్వోక్తమతమునకు విరుద్ధముకానేరదు.

ఇప్పుడు, సనాతనధర్మములో, మతమతాంతరములనుండి యే యే మతములయొక్క యేగ్రంథములు ఉల్లిఖితమైయున్నవో యివి విచారింపఁ బడును. నారాయణీయమునందు పంచమహాకల్పవిశేషణము విష్ణువుకొఱకు గ్రహింపఁబడియున్నది. టీకాకారుఁడు ఇందు పంచమతములయొక్క వాటి యాగమముల యొక్కయు సమావేశమగుచున్నదని చెప్పుచున్నాఁడు. అనఁగా, అతఁడు చెప్పునదియేమనఁగా ఆశబ్దమునందు శైవము, వైష్ణవము, సౌరము, శాక్తము మరియు గాణపతము, ఈ యైదు మతములు గలిసి యున్నవి యని. కాని మహాభారతమందు ప్రత్యక్షమైన యుల్లేఖము కేవలము మొదటి మూఁడుమతములకే యున్నది; శాక్తగాణేశ మతముల యొక్క లేక ఆగమములయొక్క యుల్లేఖములేదు. శైవమతము యొక్క యుల్లేఖము పాశుపతజ్ఞానము పేరిటఁ జేయఁబడియున్నది మరియు ప్రత్యక్షశివుని దానికిఁ గర్తగాఁ జెప్పియుండెను. కాని యీమతమునందలి యే గ్రంథముయొక్క నామము గనఁబడదు. పాశుపతుల మతము ఏదియై యుండెనో యిదికూడవక్కాణింపఁబడదయ్యెను. వైష్ణవులయొక్క మతము భాగవతనామమునఁ బేర్కొనబడియున్నది, కాని వారియొక్క గ్రంథములు ఏవేవియో చెప్పఁబడలేదు. పంచరాత్రమతమునకుఁ బ్రవర్తకుఁడు స్వయముగా భగవానుఁడై యున్నాఁడు. ఈ శబ్దముయొక్క యుపయోగము విష్ణునికై లేక శ్రీకృష్ణునికై చేయఁబడఁగలదు. ఇందుచేతనే యీమతము వారిని 'సాత్వతులు, అని చెప్పుచున్నారు. పాంచరాత్రమతములో నేయే గ్రంథములుండెనో యిదియెచ్చటను జెప్పఁబడియుండలేదు. శాంతిపర్వము లోని నారాయణీయోపాఖ్యానమంతయు నిదేమతమునకు సంబంధించినది యైయున్నది. ముఖ్యపంచరాత్రము లేక నారద-పంచరాత్రము దక్క యే రెండవగ్రంథముయొక్క యుల్లేఖమును లేదయ్యెను, ఇందుచేతఁగాల నిర్ణయము విషయమున విశేషమైన సహాయత దొరకదు. శాంతిపర్వము యొక్క ౩౩౬వ యధ్యాయమునందు ఏసప్తఋషులు, చిత్రశిఖణ్డి, నామమునఁ బ్రసిద్ధులైయుండిరో, వారందఱుఁగూడి వేదములయొక్క సారము నుండి మేరుపర్వతముమీఁద నొకయుత్తమశాస్త్రమును రచించిరని వర్ణింపబడినది. అదే యీ పంచరాత్రము. ఆగ్రంథమందు శ్రేష్ఠమైన లోకధర్మము వివరింపఁబడియుండెను. మరీచి, అత్రి, అంగిరుఁడు, పులస్త్యుఁడు, పుల

హుఁడు, క్రతువు మఱియు వశిష్ఠుఁడు వీరేపైని జెప్పబడిన చిత్రశిఖండులు. ఆ గ్రంథములో నొక లక్షశ్లోకములు ఉండెనని చెప్పఁబడియున్నది. చూడఁగా ఆ గ్రంథము కల్పితముగాక యుండును, అయిన, వర్తమాన సమయమునఁ బ్రసిద్ధమైన పంచరాత్ర గ్రంథములు ఎప్పుడు రచింపఁబడి యుండెనో యీ విషయము. ఐతిహాసికరీతిని నిశ్చయము చేయుట యసంభవము; కాఁబట్టి మహాభారతకాలమును నిర్ణయించుటకై సాధనవేమియు లేకున్నది. మహాభారతమునందుఁ బాశుపతగ్రంథము వర్ణింపఁబడక పంచరాత్రగ్రంథము వర్ణితమైయున్నది. దీనిఁబట్టి ఆ సమయమునందు పాశుపత గ్రంథము లేకయుండునని యనుమానము కలుగుచున్నది. ఉన్న యెడల ఏప్రకారము సౌతి నారాయణీయోపాఖ్యానము యొక్క సమావేశమును మహాభారతమునఁ జేసియుండెనో, అదేప్రకారము పాశుపత గ్రంథమునకుగూడ సమావేశమును జేసియుండును. సౌరోపాఖ్యానము యొక్క యుల్లేఖము ద్రోణపర్వములో 82వ యధ్యాయమునందున్నది. ఈ యుపాసన సరిగా బ్రాహ్మణులు ఎల్లప్పుడు గాయత్రీమంత్రమునఁ జేయుచున్నట్లే యున్నదో, లేక దానికంటె వేఱుగానుండెనో, ఈవిషయమున్న చోటు కనిపింపదు. సౌరోపాఖ్యానముయొక్క మతము కొంచెము వేఱుగా నుండెనో, లేక యెట్లుండెనో, యిదికూడ దెలియదు. సౌరమత గ్రంథములకు గొంచెమైనను ఉల్లేఖము లేదయ్యెను. కనుక యీ విషయముమీద నెక్కువ వ్రాయుటకు నవకాశములేదు.

ఈ ప్రకారముగా నింతవఱకు, ముందు అంతః ప్రమాణముచేతనేమి సిద్ధమగుచున్నదో మఱియు గాల నిర్ణయమునకై యెట్టిసాహాయ్యము లభించుచున్నదో యీ విషయమై వివేచన చేయఁబడినది. ఈ వివేచనకు సారాంశమిది :— మహాభారతమందు వేదములు, ఉపవేదములు, అంగములు, ఉపాంగములు, బ్రాహ్మణములు, ఉపనిషత్తులును బేర్కొనఁబడి యున్నవి; కాని వీటియొక్క కాలము అనిశ్చితమైయున్నది. దానియొక్క అంచనా కేవలము స్థూలమానముచేత చేయఁబడుచున్నది మఱియు నది కూడ బహుప్రాచీన కాలపుదియైయున్నది. కావున నీ గ్రంథములనుండి కాలనిర్ణయమునకై యెక్కువ సాహాయ్యము లభింపదు ఇందుచేత మనము వాటియొక్క భాషాంతరములను ఈయము. మహాభారతములో సూత్రములయు ధర్మశాస్త్రములయు నుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది. కాని దేనియొక్క పేరును ఈయఁబడలేదు. మనువు యొక్క పేరు ప్రసిద్ధమైయున్నది.

మఱియు నయ్యది మాటిమాటికి నగపడుచున్నది. అతనియొక్క యనేక వచనములు సహితము కనఁబడుచున్నవి. కాని మనుస్మృతి మహాభారతమునకుఁ బిమ్మటిదియని నిర్వివాదముగా సిద్ధమైయున్నది. మనము పైన, ఆ మహాభారతములో గనఁబడుచున్న యొక ఆశ్వాలాయన గృహ్యసూత్ర వచనము నుదాహరించియుంటిమి; కాని యిందుచేత ఆ వచనము ఆ సూత్రమునుండియే గ్రహింపబడినదియని చెప్పఁబడజాలదు. ఆశ్వాలాయన సూత్రముకంటె బూర్వము మహాభారతము రచింపబడినది ఎందుచేతననఁగా అందు మహాభారతముయొక్క యుల్లేఖమున్నది. 'బ్రహ్మసూత్రపదైః' శబ్దముచేతఁ బాదరాయణుని వేదాంత సూత్రములు బోధితములుకావు. బాదరాయణసూత్రముల విషయమై మహాభారతవచనములు అధారముగా దీసికొనఁబడియున్నవి; కాఁబట్టి యవి మహాభారతమునకు దరువాతివియై యున్నవి. మహాభారతమందు న్యాయముయొక్క వైశేషికము యొక్క మఱియు వాటిసూత్రములయొక్క యేయుల్లేఖము లేకున్నది. సాంఖ్య యోగముయొక్క కపిలునియొక్కయు నామములు మాటిమాటికి నగపడు చున్నవి. కాని పతంజలి యోగసూత్రము యొక్క యుల్లేఖములేదు. యోగశాస్త్రమునకు గర్త మఱియొకఁడే చెప్పఁబడియున్నాడు. దీనిఁబట్టి పతంజలియొక్క సమయము మహాభారతమున కనంతరమైయున్నది. పాశుపత పాంచరాత్రమతముల యుల్లేఖమున్నది. కాని యందలి యే గ్రంథము యొక్కయు నుల్లేఖములేదు. సప్తర్షికృతమైన యేకలక్షాత్మకమగు పంచరాత్రగ్రంథము ఉల్లిఖితమైయున్నది. అలోకింపఁగా నయ్యది కల్పితము కాకపోయినప్పటికిని అది యెప్పటిదో చెప్పుటకు వీలనుపడదు, కనుక దానివలన విశేషలాభము చేకూఱదు సంక్షేపమున, ఈ మొదటి యంతః ప్రమాణము యొక్క యాధారముమీఁద ఆశ్వలాయనుని గృహ్యసూత్రము, బాదరాయణుని వేదాంతసూత్రము, మఱియుఁ బతంజలియొక్క యోగ సూత్రమునకు బూర్వము మహాభారతమైనదను నంతమాత్రమే నిశ్చయముగా జెప్పఁబడగలదు. ఈ సూత్రములయొక్క కాలము, విశేషించి పతంజలియొక్క కాలము; క్రీస్తునకుబూర్వము 150-100 అయియున్నది; అనఁగా మహాభారతము ఈ సమయమునకు ముందటిదియని నిశ్చితమగు చున్నది.

రెండవ యంతః ప్రమాణము మహాభారతములో గనఁబడుచున్న గద్యము మఱియు ఛందస్సులును; దీనిఁబట్టి యిపుడు, మహాభారతములోని

ఛందస్సులు ఏనాఁటివో, వానిచేత మహాభారత కాలముయొక్క నిర్ణయము ఏమైనఁ గాఁగలదో లేదో యాలోచింపవలయును. ఈ దృష్టితో పాశ్చాత్య గ్రంథకారులు మిక్కిలి సవిస్తరముగా విచారించి యున్నారు. చూడఁగా ఈవిచారము నిర్ణయాత్మకమైన సిద్ధాంతమునకై విశేషముగా నుపయోగింపదు, అయినను చదువరులు దీనిగుఱించి కొంత యెఱింగియుండుట యావశ్యకము దీనిని వివేచింపకముందు మనమిచ్చట గద్యవిషయమున గొంచెము సూచింతము. మహాభారతములో జాలచోటుల గద్యము కనఁబడుచున్నది. విశేషించి ఆదిపర్వము, వనపర్వమునందు నిది యధికముగా నున్నది. ఈ గద్యభాగములను సౌతిస్వయముగా రచించియుండును. అక్కడక్కడ, మునుపటి యేదేని యితిహాస గ్రంథమునుండి యొకానొక భాగము తీసికొనఁబడియుండుటయు సంభవమగుచున్నది. మొదటిపర్వమున జనమేజయ, దేవశునులయొక్క కథాభాగము ప్రాచీనముగా దోఁచుచున్నది. కాని వనపర్వముయొక్కయు శాంతిపర్వముయొక్కయు గద్యభాగము క్రొత్తదిగను సౌతికృతముగను గనుపట్టుచున్నది. మహాభారతములోని గద్యభాగము, వేదముయొక్క బ్రాహ్మణభాగమందును ఉపనిషద్భాగమందును గనఁబడుచున్న గద్యముకంటె బొత్తిగా వేఱై యున్నది. బ్రాహ్మణభాగములోని గద్యమునందు ప్రాచీన ప్రయోగములును ఎక్కువగా నున్నవి. అందలి భాష చాలవక్తృత్వముతో నిండియున్నది మఱియు నొకే ప్రయోగముయొక్కయు నిట్టే వాక్యములయుఁ బునరావృత్తి దీనియొక్క పోషణమునకై చేయఁబడినదిగా నగపడుచున్నది. కాని మహాభారతములోని గద్యము ఇటువంటిదికాదు. ఇందు ప్రాచీనశబ్దములు లేక ప్రాచీన ప్రయోగములు లేవు; వక్తృత్వశక్తియు నటువంటిది లేదు. ఏ సమయమున సంస్కృతభాషయొక్క యుపయోగము సాధారణజనులయొక్క సంభాషణమునందు జేయబడక యుండెనో, ఆసమయమున గద్యభాగముయొక్క రచన చేయఁబడియుండెనని స్పష్టముగా నగపడుచున్నది. ఈగద్యభాగముచేత బ్రాహ్మణకాలమునకు బిమ్మటఁ జాలయేండ్లు గడచినతరువాత, ఎపుడు సంస్కృతభాషోపయోగము వ్యవహారమునందు లేకుండెనో, అపుడు మహాభారత రచన జరిగియుండునని మాత్రమే యనుమానము చేయఁబడగలదు. అనఁగా, క్రీస్తుకు బూర్వము 200 ఏండ్ల ప్రాంతమని యేసమయమును మనము నిశ్చయించితిమో, దానిని స్థిరముచేయుటకై యీ గద్యభాగముయొక్క విచారముచేత సాహాయ్యము మాత్రము దొరకుచున్నది.

ఇపుడు మనము పద్యముల విషయమున విచారింతము. హాప్కిన్సు తన గ్రంథమునందు ఈ విషయమై; దానియొక్క 175వ పృష్ఠము (పేజీ) ఈ విషయముచేతనే నిండిపోవునంత యధికముగాను విస్తారపూర్వకముగను విచారము చేసియున్నాఁడు. దానియొక్క సంపూర్ణమైన యుల్లేఖము ఇచ్చటఁ జేయంబడజాలదు, మఱియును దానిచేత స్థూలానుమానము దక్క మరేమియు నధికముగాఁ దెలియఁజాలదు. కావున దానియందలి కొన్ని విశేషములు ప్రధానములైన విషయము ఇచ్చట జెప్పినఁ జాలును. మహాభారతమున ముఖ్యముగా అనుష్టుప్పు శ్లోకములున్నవి. ఇంకను వీటికంటెఁ గొంచెము తక్కువగా ఉపజాతి వృత్తములయొక్క అనఁగా త్రిష్టుభ్ వృత్తములయొక్క శ్లోకములున్నవి. నూటికి 05 అనుష్టుప్పులు, 5 కంటెఁ గొంచెము తక్కువ త్రిష్టుప్పులు, 1/5 అనఁగా శేషించిన యన్ని శ్లోకములు ఇతర వృత్తములవియు నై యున్నవి. ఈ 1/5లో నన్నివిధముల వృత్తములును గలిసియున్నవి. అక్షరవృత్తములలో రథోద్ధత మొదలు శార్దూల విక్రీడితమువఱకు 16వృత్తములమచ్చులు (నమూనాలు) ఉన్నవి. మాత్రావృత్తములలో పుష్పితాగ్ర, అపరవక్త్రి, మాత్రాసమక మఱియును అర్యగీతి మఱియును ఉపగీతి, ఈ వృత్తములన్నియుఁగలవు. ఈ భిన్న భిన్న వృత్తములు ఎపుడు ఎట్లు పుట్టినవో యిందులకు నిశ్చితమైన యితిహాసము చెప్పఁబడఁజాలదు. కాళిదాసుని సమయమునుండియో యిన్నివృత్తములయొక్క యుపయోగము అగుచువచ్చినది యను సంగతి ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఆర్యావృత్తముయొక్క యుపయోగము బౌద్ధ, జైన గ్రంథములయందుబహుప్రాచీన సమయమునుండి యగపడుచున్నది. సారాంశము, ఈ వృత్తములయొక్క యుపయోగము చేత మహాభారత కాలమునునిర్ణయించుటకు సాధనమేమియును దొరకలేదు, మరియు నేకాలమును మనము నిశ్చయించితిమో దానికి విరుద్ధమైనదికూడ నే విషయముఁ గనఁబడదు; సౌతి రుచి వైచిత్రముకొఱకు లేక "యేది మహాభారతమందు లేదో. అయ్యది మఱి మరియొకచోట నెచ్చటను లేదు" అను ప్రతిజ్ఞను బూర్తిచేయుటకొఱకు నీ భిన్న భిన్న వృత్తముల శ్లోకములను ఉపయోగించి యుండునని యనుమానము జనించుచున్నది. ఇప్పుడు మనము మహాభారతములోని ప్రధాన ఛందస్సులైన యనుష్టుప్పులను మఱియుఁ ద్రిష్టుప్పులను విచారింతము.

అనుష్టుప్పులు మఱియుఁ త్రిష్టుప్పులు వైదిక వృత్తములై యున్నవి అనుష్టుప్ వృత్తములకు ప్రతిపాదమందు నెనిమిది యక్షరములును త్రిష్టుప్ వృత్తమునకుఁ బాదమునఁ బదునొకండు అక్షరములును అగుచున్నవి. ఈ అక్షరములయొక్క హ్రస్వ, దీర్ఘ క్రమము నిశ్చయింపఁబడియుండలేదు. అనుష్టుప్ ఛందస్సునందుఁ బ్రథమపాదములోని యైదవ యక్షరము తేలుచు దీర్ఘమగుచున్నది ఇటువంటి యొక విశేషత వైదికమైన యనుష్టుప్‌కంటె వ్యాసునియొక్కయు వాల్మీకియొక్కయు ననుష్టుప్పునందు నూతనముగా నగపడుచున్నది. వైదిక కాలమునుండి యిటీవల సమయమున మెల్ల మెల్లఁగా త్రిష్టుప్పుయొక్క యుపయోగమగుట కారంభమయ్యెను; అప్పుడు దానియొక్క హ్రస్వ, దీర్ఘ క్రమము సంపూర్ణముగా నిశ్చయమైయుండెను. మఱియుఁ దుట్టతుదకు నయ్యది రామాయణమందును దాని తరువాత కావ్యములందును ఇంద్రవజ్ర, ఉపేంద్రవజ్ర మొదలుగా వృత్తములయొక్క స్వరూపమునఁ గనుపట్ట నారంభించెను. చూడఁగా అనుష్టుప్పుయొక్క హ్రస్వ, దీర్ఘ క్రమములు విశేషరీతిని నిశ్చితములు కాకయుండెను. అయినను హ్రస్వ, దీర్ఘ క్రమముల ననుసరించి దానిలో వేర్వేఱు భేదములు అయియున్నవి మఱియును వానియందు వేర్వేఱు మాధుర్యము ప్రకాశమగుచున్నది. దీనివిషయమై హాప్కిన్సు విస్తరించి విచారము కావించి యున్నాఁడు దానియొక్కయుల్లేఖము ముందునకుఁబోయి చేయఁబడును. అనుష్టుప్పునకు నాలుగు పాదములను, త్రిష్టుప్పునకు నాలుగు పాదములును సామాన్యముగా విశ్వసింపఁబడుచున్నవి; కాని యప్పుడప్పుడు ఇంకను రెండుపాదములు చేర్పఁబడుచున్నవి. అనుష్టుప్పును సాధారణ ఫక్కిని శ్లోకమనుచున్నారు. ఏదియేని గ్రంథముయొక్క శ్లోక సంఖ్యను విచారించునపుడు 32 అక్షరములకు ఒక యనుష్టుప్పు అని యెంచి యే గణన చేయఁబడుచున్నది. గద్యగ్రంథముయొక్కయు గణనయిటువంటి లెక్కచేతనే, అనఁగా 32అక్షరములకు నొక శ్లోకమను లెక్కచేతనే, చేయఁబడుచున్నది. త్రిష్టుప్‌వృత్తముయొక్క శ్లోకమునందు 11 అక్షరములు అగుచున్నవి. ఏ విధముగా:—

సన్తి లోకా బహవస్తే నరేన్ద్ర।

ఈ వృత్తమునకింకను అనేకోదాహరణము లున్నవి. ఏయే స్థానములయందు ఈ మాదిరి శ్లోకములు కానఁబడుచున్నవో అవిమిక్కిలి ప్రాచీన భాగములని యనుమానము చేయఁబడుచున్నది. భగద్గీత యత్యంత

ప్రాచీనభాగమని చెప్పఁబడియెను. సనత్సు జాతీయముగూడ నిదే ప్రకార మైన యాఖ్యానయమై యున్నది. వ్యాసమహర్షికి ఇటువంటి శ్లోకములు రచియించుటకు మాటిమాటికి స్ఫూర్తియగుచుండెను. అక్కడక్కడ సంపూర్ణముగా అధ్యాయమే యిటువంటి శ్లోకములది యయియున్నది. ఇంకను అచ్చటచ్చట అనుష్టుప్ శ్లోకములమధ్యనే యొకటి రెండు శ్లోకములు కనుపట్టుచున్నవి. సరళమును మఱియు, ప్రభావవంతమునగు భాషయందు, ఇటువంటి శ్లోకములయొక్క రచనాశక్తి వ్యాసమహర్షియొక్క భాషాప్రభుత్వమునకు సాక్షియైయున్నది. రామాయణములోని శ్లోకములు కొంచెమెక్కువ సుబద్ధములై యున్నను అవియింతసరళములును స్వాభావికములును మామూలుసంభాషణమునకు తుల్యములుకావు. కాళిదాసకావ్యముయొక్క సమయమునుండి యైతేని యిటువంటి శ్లోకములు తఱచు కృత్రిమములును దుర్బోధములును అగుచున్నవి. సౌతికూడ నిటువంటి శ్లోకములను జేసియుండెను మఱియు నతనికి నిటువంటి శ్లోకముల రచనకుఁ దగినకళయును జక్కఁగా నమరియుండెను. ఈ విషయమునకు ప్రమాణమే మనఁగా "యదాశ్రౌషమ్" మొదలుగా 69 శ్లోకములు మహాభారతముయొక్క మొదటియధ్యాయమునందు నిదేవృత్తమున రచింపఁబడియున్నవి. ఈ సంపూర్ణమైన యధ్యాయము మఱియు నీశ్లోకములన్నియు సౌతివే యనుటకు సందేహములేదు. ఈత్రిష్టుప్ వృత్తశ్లోకముల యాధారమున మహాభారతకాలము కాళిదాసాదులకు మునుపటిదియనియు రామాయణమునకుఁగూడ మునుపటిదియనియు నిశ్చితమగుచున్నది; ఎందుచేత? రామాయణములోని త్రిష్టుప్ శ్లోకములు నియమబద్ధములై యగపడుచున్నవి.

శ్లోకములయొక్కయు త్రిష్టుప్‌రచనయొక్కయు విచారముచేత గ్రంథకాల నిర్ణయమునకు నెటువంటి సాహాయ్యము లభించుచున్నదో తెలిసికొనవలసియున్నది. మహాభారతగ్రంథము వైదికకాలము మొదలుకొని అర్వాచీన సంస్కృత కాలమువఱకుఁ జేయఁబడియున్నదను విషయము మునుపు నిశ్చయింపఁబడినది; అనఁగా అందుఁ గొన్నిభాగములు అత్యంత ప్రాచీనములు కొన్ని నవీనములుకూడనై యున్నవి. రామాయణ కాలమందు హ్రస్వదీర్ఘానుక్రమమునకు ఏ నియమము నిశ్చితమైయున్నదో, దానికంటె మహాభారతములోని త్రిష్టుప్‌రచన వేఱై యగుపడుచున్నది. ఏ విధముగా, "సచైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయః" ఇందు హ్రస్వదీర్ఘాను

క్రమము నిశ్చయింపఁబడ్డ నియమము ననుసరించలేదు. ఇట్టివి యనేక శ్లోకములు మహాభారతమందు గనఁబడుచున్నవి. దీనిఁబట్టి మహాభారతకాలము రామాయణము కంటె బూర్వమని నిశ్చయమగుచున్నది. "పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మ సమ్మూఢ చేతాః" ఈ చరణముకూడ నేకాగ్రతతో నాలోచింపఁదగియున్నది. ఇందు 'మి' మరియు 'సమ్' ఈ రెండుటక్షరములును దీర్ఘములై యున్నవి. అవి హ్రస్వములగునేని యీ చరణము నియమానుసారమై యుండును. అనఁగా, 'పృచ్ఛామితే ధర్మ విమూఢచేతాః' ఇట్లున్న యెడల నీ చరణము ఇప్పటినియమము ననుసరించినదియై నిశ్చయముగా జెప్పఁబడును.

త్రిష్టుప్ శ్లోకములు మూలవైదిక మంత్రములనుండి తీసికొనఁ రాఁబడినవని చెప్పుటకు నావశ్యకతలేదు. చూడఁగా వైదిక త్రిష్టుప్పునందు హ్రస్వదీర్ఘ నియమమేమియులేదు, అయినను ఇష్టమువచ్చినట్లుగా నెచ్చటను హ్రస్వముగాని దీర్ఘముగాని విడువఁబడదయ్యెను. హ్రస్వదీర్ఘములకు యోజనచేయదగిన ప్రయోజనమేమనగా దానివల వృత్తమాధుర్యమునకు నేమియు హానిరాఁగూడదు. ఉదాహరణముఁకొఱకు నీ వైదిక త్రిష్టుప్ శ్లోకార్థముమీఁద విచారముగావింపుడు "నమస్తే విష్ణువాస ఆకృణోమి। తన్మేజుషస్వ శిపివిష్ట హవ్యమ్।" ఇందుఁ బ్రతిచరణమునఁ బదునొకండక్షరములు అవశ్యముగానున్నవి. కాని దీనియొక్క హ్రస్వదీర్ఘక్రమము వర్తమాన త్రిష్టుప్ వృత్తముతో సమానముకాదు. అయినప్పటికిని ఇందలి హ్రస్వదీర్ఘక్రమము మాదుర్యహీనము కానేరదు వైదిక త్రిష్టుప్పు ననుకరించుటచేత మహాభారతములోని త్రిష్టుప్పు అనియంత్రితమైయున్నది; దీనిఁబట్టి దానియొక్క సమయము బహుప్రాచీనము. అనుష్టుప్ ఛందస్సుయొక్క ప్రథమ, ద్వితీయపాదములయందలి హ్రస్వదీర్ఘములయొక్క క్రమము నేఁటివఱకు నిశ్చితముకాలేదు; అయినను మాధుర్యము యొక్క దృష్టిచేత దానికిఁగూడ గొంతనియమమున్నది ఈ నియమములను వెదకి నిశ్చయించుటకు విద్వాంసులనేకులు శ్లోకాసామ్యముచేతఁ బ్రయత్నించి యున్నారు. ఒక యుదాహరణమును దీసికొనుఁడు— "దమయన్త్యా సహాసలో విజహారామరోపమః" యొక్క స్థానమందు "విజహార దేవోపమః" యని చేయఁబడునేని యది ప్రమాదమగును అనఁగా దీనియొక్క మాధుర్యము నష్టమైపోవును. ఈ ప్రకారముగా శ్లోకసామ్యముచేత హాప్కిన్సు మహాభారతమునందు మూడు, నాలుగు మాదిరుల శ్లోకములున్నవని

కాలసంబంధియైన యనుమానమును సిద్ధము చేసియున్నాఁడు. మొదటి ప్రకారము—బొత్తిగా ననియంత్రితములైన యుపనిషత్తులలోని శ్లోకముల యొక్క మాదిరులమీఁద; రెండవప్రకారము ఎయ్యది దీనికంటె గొంచెము తక్కువగా ననియంత్రితమైనదో అటువంటి మహాభారతములోని ప్రాచీన భాగము, మూఁడవప్రకారము— భారతములోని ప్రధానములైన ప్రభావ వంతములగు శ్లోకములు; నాలుగవప్రకారము రామాయణములోని శ్లోకము లకు సమానమైన క్రొత్తగా వృద్ధిచేయఁబడిన భాగము. హాప్కిన్సు మహా భారతమునకుఁ బిమ్మటిదియగు నొక యైదవప్రకారమునుగూడఁ జెప్పి యున్నాఁడు. కానిదానికి నీయఁబడిన యుదాహరణము అనుష్టుప్ ఛంద స్సుదిగాఁ దోఁచదు. ఏవిధముగా,

పురావృతో౽భయంకరా మనుష్యదేహగోచరాః।
అభిద్రవన్తి సర్వతో యతశ్చ పుణ్యశీలనే॥

ఈ శ్లోకము అనుష్టుప్ ఛందస్సుదికాదు. ఇది మఱియొక్క యక్షర వృత్తముయొక్క శ్లోకము అయియున్నది. సారాంశము, హాప్కిన్సు యొక్క మతము ననుసరించికూడ ఛందోవిచారముచేత మహాభారత సమ యము ఉపనిషత్కాలము మొదలు రామాయణ కాలమువఱకు వచ్చి చేరుచున్నది.

త్రిష్టుప్పుకంటెఁ బెద్దవృత్తముల శ్లోకములు సాధారణముగా ఆది పర్వప్రారంభమున, శాంతిపర్వమందు, అనుశాసనపర్వమందు మఱియు హరివంశమందుఁ గనఁబడుచున్నది. అవి యితర పర్వములందుగూడఁగలవు. కాని వాటియొక్క సంఖ్య చాల తక్కువయైయున్నది. ఈ చెప్పఁబడిన భాగములు సౌతిద్వారావృద్ధినొందింపఁబడినవని చెప్పియుంటిమి. కర్ణపర్వము నందొకచోట వరుసగా ఇరువదియైదు అర్ధసమవృత్తములు కనబడుచున్నవి; అచ్చటనే యొక శార్దూల విక్రీడితమును అయిదు మాలినీ వృత్తశ్లోకము లున్నవి. కొందఱు ఈ శ్లోకములు నవీనమైన ఛందశ్శాస్త్రముయొక్క నియమము ననుసరించి శుద్ధములై యున్నవనియు ఈ నియమములు క్రీ॥శ॥ 500కు దాదాపువియై యున్నవనియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఇట్టి దశయందు ఈ శ్లోకములు సౌతివిగా నెట్లు నమ్మఁబడునని యొక ప్రశ్నము బయలు దేఱుచున్నది. వీటిసమయము క్రీ॥ శ॥ 200కుఁ బూర్వపుది యెట్లుకాఁగ లదు? కాని క్రీ॥శ॥ 500వత్సరములని పైనఁబడిన సమయము అధునికమైన

ఛందో గ్రంథముయొక్క సమయమనియు ఛందస్సులన్నిటిది కాదనియు జ్ఞప్తియుంచుకొనవలయును. ఈ ఛందస్సులన్నియు అప్పటికి వందలకొలది యేండ్లకుఁ బూర్వమే యుండెను ఇంకను వీటికి ఉపయోగముకూడ నగు చుండెడిది. రామాయణములోఁగూడ నియ్యవి యుపయోగింపఁబడి యున్నవి. క్రీస్తునకుఁ బూర్వము అనేక కావ్యగ్రంథములు నష్టములై పోయినవి వాటి యందీవృత్తముల యుపయోగము చేయఁబడియుండెను. సారాంశము, అధునికములైన ఛందశ్శాస్త్ర గ్రంథములు రచింపఁబడక ముందే వేర్వేఱు ఛందస్సుల యొక్క కల్పన యుత్పన్నమైయుండెను ఇంకను వాటిననుసరించి సౌతిశ్లోకములను జేసియున్నాఁడు. ఈ శ్లోకములే వర్తమానగ్రంథకారులకు బ్రమాణభూతములై యున్నవి. త్రిష్టుప్‌వృత్తము యొక్క యనియమిత శ్లోకములు మహాభారతములోని ప్రాచీన భాగముల యందునుండి యగుచున్నవి. వీటియొక్క మాదిరులమీఁద సౌతియును గ్రొత్తశ్లోకములఁ జేసియుండుననుట సంభవమగుచున్నది. కాళిదాసుఁడు శాకుంతలములోని నాల్గవయంకమున వైదికఋక్కులమాదిరులమీఁద, అగ్ని స్తుతియందలి ఋక్కులను జేసియున్నాఁడనుట ప్రసిద్ధము. కనుకనే క్రీ॥శ॥ పూ॥ 200కు దాదాపున సౌతిశార్దూలవిక్రీడితము మొదలుగా ఛందస్సుల యందు శ్లోకములఁ జేసియుండుననుట యేమియు నసంభవవిషయము కానేరదు. ఇపుడు ఈ ప్రశ్నముకూడ జేయబడగలదు ఏమనగా ఏయార్యా వృత్తము మునుపు ప్రాకృతమునందు బుట్టెనో, అది సంస్కృతమునకు ఎపుడు తీసికొనిరాఁబడినది? రామాయణమందు అనుష్టుప్ఛందస్సులయొక్క యుపయోగము చాలతక్కువగా జేయఁబడియున్నది, కాని యార్యా వృత్త శ్లోకములులేవు. దీనిఁబట్టి కొందఱు మహాభారతములోని కొంత భాగము రామాయణమునకుఁ బిమ్మటిదియని చెప్పుదురు. కాని రామా యణమందు నార్యావృత్తము తప్పక యుపయోగించవలసినదేయను నియ మమేమియునులేదు. చూడఁగా నీ వృత్తము రామాయణమందులేదు, అయి నను అది సంస్కృతభాషయందు ఆసమయముకంటెఁ బూర్వము ప్రచలితమే కాదని చెప్పఁబడఁజాలదు మహాభారతకాలమున ననేక ప్రాకృతగ్రంథముల యొక్క నిర్మాణము జరగియుండెను. వీటిద్వారా యార్యావృత్తము యొక్క యుపయోగము సంస్కృతమందుఁ జేయఁబడుట సంభవమై యున్నది. సారాంశము, మహాభారతమునకు నేసమయమును మనము నిశ్చయించి యుంటిమో, అనఁగా క్రీ॥ పూ॥ 250—300 సంవత్సరములు,

దానికి విరుద్ధముగా నీపెద్దఛందస్సులవిచారముచేతఁగూడ నేప్రమాణమును గనఁబడదు.

ఇపుడుమనము మూఁడవ దంతః ప్రమాణము యొక్క విచారమును జేయుదము. ఆర్యావర్తములోని ధార్మికములు రాజకీయములునైన యితిహాస సందర్భములయందు, బుద్ధుని ధర్మమతమునకు, లేక గ్రీకులతోడి యుద్ధమునకు, లేక వారితోడి కొంతవ్యవహారమునకు సమయము నిర్ణీతమైయున్నది. కనుకనే యావిషయమున కేచ్చటనైనను ఉల్లేఖ ముగలదో లేదో చూడవలసియున్నది. ఈ ప్రమాణము మిగులమహత్త్వము కలవి. ఈ ప్రమాణముయొక్క యాధారముమీఁద మనము ముఖ్యముగా బూర్వకాలికమైన మర్యాద (హద్దు)ను నిశ్చయించియుంటిమి. గౌతమ బుద్ధుని మృత్యుసమయము క్రీ॥ పూ॥ 474 అయియున్నది. అనఁగా, బౌద్ధ ధర్మప్రచారము క్రీస్తు సంవత్సరమునకు 450-400 ఏండ్ల మునుపటిదియై యుండెను. మహాభారతమందు బుద్ధునిపేరుకూడను లేదు, కాని బౌద్ధ భిక్షువులయొక్కయు బౌద్ధమతముయొక్కయు నిర్దేశమున్నది. ఈ స్థితియే జైనధర్మమునకును గలదు. జైనధర్మప్రచారకుఁడైన మహావీరుఁడు బుద్ధునికి సమకాలికుఁడు. అతని ధర్మముయొక్క ప్రచారముకూడ బౌద్ధదర్శనమునకుఁ దోడ్తోడనగుచుండెను. మహాభారతమందు జినునియొక్కనామము లేదు, కాని క్షపణక, నామమున జైనుల యుల్లేఖము చేయఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టియును అదేకాలము నిశ్చితమగుచున్నది. గ్రీకులకును ఆర్యులకును యుద్ధప్రసంగము సికందరుని సమయమునన య్యెను. అనఁగా క్రీస్తువర్షమునకు దాదాపు 300 కంటె బూర్వము మనకు గ్రీకులయొక్క యుద్ధకౌశలముతోఁ బరిచయము కలిగెను. యవనుల యుద్ధకుశలతయొక్క వర్ణనము మహాభారతమందు రెండుమూఁడుచోట్ల నగపడుచున్నది. యవనులయొక్క యుల్లేఖమునైతము మాటిమాటికిఁ జేయఁబడియున్నది. కనుకనే మహాభారతము క్రీ। పూ। 300 ఏండ్ల కిటీవలిది కావలయునన్న మాట నిశ్చితమగుచున్నది.

ఇపుడు చివర మనము నాల్గవయదిఁతః ప్రమాణముయొక్క విచారమును జేయుదము. మహాభారతమున జ్యోతిషసంబంధులగు నేవిషయములు కనబడుచున్నవో, వాటియొక్కయుపయోగము కాలనిర్ణయమునై విశేషరీతిని గాజాలదు. దీని వివేచన విస్తరించి ముందునకుబోయి చేయఁబడును. మహాభారతమందు ఆకాశస్థగ్రహములయు నక్షత్రములయు స్థితి

వర్ణింపఁబడియున్నది. వాటి యాధారమునఁ గొందఱు గ్రంథములోని కథానకము యొక్క సమయమును నిర్ణయించుటకు యత్నించియున్నారు, కాని యది సఫలము కాదయ్యెను. మహాభారతమందు నక్షత్రములు, మాసములు, అయనములు, పక్షములు మొదలుగాఁగలవాటియొక్క నామములు చూడఁబడుచున్నవి. మఱియు వీటిచేతఁ బ్రాచీనసమయము బోధితమగుచున్నది; అట్లు మహాభారత గ్రంథము యొక్క కాలనిర్ణయము విషయమై కొంత యల్పమైన సాహాయ్యము కూడ దొరుకుచున్నది; కాని యీదృష్టిని బట్టి యీవర్ణనములకు నేమియు మహత్త్వము లేకున్నది. ఈ విషయము యొక్క విచారము ముందు చేయవలసియేయున్నది. కావున నిచ్చట నెక్కువగా విస్తరింపవలసిన యావశ్యకత లేదు. జ్యోతిషసంబంధమైనది. కేవలము ఒకే విషయము కాలనిర్ణయ కృత్యమునకు నుపయోగింపగలదు మఱియు దానియొక్క యుల్లేఖమును మనము మొదలనే చేసియుంటిమి. మహాభారతములో రాసుల యుల్లేఖము లేదని యెడు నీ నిషేధాత్మకమైన విషయము అత్యంత మహత్త్వము గలిగియున్నది. మనము క్రీ॥ పూ॥ దాదాపు 200 సంవత్సరములకు విదప నీ దేశమందు రాసులయొక్క ప్రచారము అయ్యెననియు మహాభారతము ఇంతకు మునుపటిదియనియుఁ జెప్పియుంటిమి.

ఇప్పుడు బాహ్యప్రమాణములు విచారింపఁబడును. ఏ గ్రంథముల యందు లేక శిలాశాసనములయందు మహాభారతము యొక్క యుల్లేఖ మగపడుచున్నవో, అవి యత్యంతమహత్త్వముగల ప్రమాణములనుట స్పష్టము. ఇట్టివంటి ప్రమాణమొకటి మొదలనే యీయఁబడి యున్నది. "గుప్త ఇన్స్క్రిప్శన్స్" యొక్క మూఁడవ భాగములో సర్వనామము యొక్క యే శిలాలేఖమున్నదో, అందు క్రీస్తుసంవత్సరమునకు 445 ఏండ్ల కంటె మునుపటిదగు నేక లక్షాత్మక భారతసంహితయొక్క స్పష్టమైన యుల్లేఖము కలదు. ఇది దక్క యొండు ప్రమాణమేమియు నిప్పటికి దొరకలేదు. పరదేశీయుల గ్రంథమును జూచుటవల్ల బౌద్ధుల లేక జైనుల గ్రంథములయందు మహాభారత గ్రంథముయొక్క యుల్లేఖమును పొందమైతిమి. కాని గ్రీకుల గ్రంథములలోనుండి డాయన్ క్రాయసోస్టోమ్ నామకుఁడగు వక్తయొక్క గ్రంథమునందు నొకలక్షశ్లోకముల యిలియడు ఉల్లేఖింపఁబడినది. ఈ వక్త క్రీ॥ సం॥ కు దాదాపుగా 50 ఏడ్ల కంటె పూర్వము హిందుస్థానమునకు వచ్చియుండెను. ఈ విషయము యొక్క

యుల్లేఖమును మనము ముందే చేసియుంటిమి. ఈ విషయము జర్మన్ పండితుఁడగు వేబరుయొక్క యన్వేషణముఁబట్టి తెలిసియున్నది. ఈ యాధారముమీఁద విచారింపఁగా మహాభారతసమయము క్రీ. శ. పూ. 50 ఏండ్లకంటె నిటీవలికిలాగనే లాగఁబడఁజాలదు. చెప్పఁబడిన రెండు ప్రమాణములును అత్యంతమహత్త్వము కలవియైయున్నవి కావున మనము వాటియొక్క యుల్లేఖమును ఆరంభముననే చేసియుంటిమి.

ఈ ప్రకారము, అంతఃప్రమాణములయు బాహ్యప్రమాణములయు విచారములు గావించినమీఁద, క్రీ. శ. పూ 300లో సికందరుయొక్క సమయమునందు హిందుస్థానమునకు గ్రీకులు వచ్చినతరువాత మఱియు క్రీ. శ. పూ. 50 ఏండ్ల ప్రాంతమున డాయన్ క్రాయసోస్టోము హిందుస్థానమునకు రాకపూర్వము, విశేషముగా నీదేశమునందు రాసులు వ్యాపింపకముపు, మరియు పతంజలి సమయమునకు వెనుక అనఁగా క్రీ. సం. కు 150 కంటెఁ బూర్వము మహాభారతకాలము నిశ్చితమైయున్నదని తేలుచున్నది. సారాంశము, మహాభారతముయొక్క వర్తమానస్వరూపము క్రీ. సం. కు దాదాపు 250–200 ఏండ్ల మునుపటిది యనియే నిర్ణయమగుచున్నది.

పశ్చిమవిద్వాంసులు మహాభారతకాలము చాలనే యిటీవలిదియని చెప్పుచున్నారు. ఈ విషయము సిద్ధించుటకై హాప్కిన్సు కొన్ని కారణములనుకూడ జెప్పియున్నాఁడు ఇప్పుడు మనము సంక్షేపముగా వాటిని విచారింతము. అతఁడుచెప్పినదియేమనఁగా "మహాభారతమున 64 కలలు చెప్పఁబడియున్నవి; శాస్త్రములలోని మతములయొక్క యుల్లేఖమున్నది; యజుర్వేదములోని 101 శాఖలు చెప్పఁబడియున్నవి; గ్రీకుశబ్దము మఱియు గ్రీకుల యుల్లేఖముకలదు; పదునెనిమిది పురాణములు చెప్పఁబడియున్నవి; వ్యాకరణము, ధర్మశాస్త్రము, గ్రంథము, పుస్తకము, వ్రాయఁబడిన వేదముల మఱియు వ్రాయఁబడిన మహాభారత పుస్తకముయొక్క వర్ణనమున్నది; కనుక నీ విషయములన్నిటిఁబట్టి మహాభారత సమయము చాలనే యాధునికము కావలయును." కాని యీ విషయముల నుండి దేనియొక్కయుఁ గాలము నిశ్చితముకాలేదనుట సత్యమైయున్నది. ఈ యన్ని విషయములు క్రీ. సం. కు 200 ఏండ్ల మునుపటివియనికూడఁగా గలదు. ఇట్టి దశయందు నీ కారణములకు నేవియు నుపయోగము చేయఁబడజాలదు. హాప్కిన్సు ఇట్లుకూడఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఎట్లనఁగా "అది

పర్వములోని ప్రథమభాగము మఱియు హరివంశమునువిడిచి మిగిలిన మహాభారతము క్రీ. స. 200కుఁ బ్రాంతమునఁ జేయఁబడియుండును. కాని యీ భాగములు దీనికంటెను ననంతరములై కావలయును, ఎందుచేత? 'దీనార' నామకమగు రోమన్ నాణెము యొక్క యుల్లేఖను హరివంశమందున్నది మఱియు హరివంశముయొక్క యుల్లేఖము ప్రథమభాగమందున్నది. ఇచ్చట నీ ప్రశ్నము బయలుదేఱుచున్నది ఏమనఁగా, రోమనుల దీనారమను నాణెము హిందుస్థానమున కెప్పుడు వచ్చెను? అది హిందుస్థానమునకు క్రీ. సం. 100–200కుఁ బ్రాంతమున వచ్చెనని విశ్వసింపఁబడినప్పటికిని, ఈ విశ్వాసముబట్టి హరివంశము లో నీపై యుల్లేఖమున్నంత భాగముమాత్రము తరువాతిదికావచ్చునన్న చో మనపని తీరుఁగలదు. కారణమేమనఁగా, సమస్త మహాభారతమందు-శాంతిపర్వమందు ననుశాసన పర్వమందును-దీనారముల యుల్లేఖ మెచ్చటను లేదు. ప్రతిచోటను సువర్ణనిష్కములయొక్కయే యుల్లేఖము చేయఁబడియున్నది. అనఁగా, సమస్తమహాభారతము మఱియు నీ భాగములు 200కు మునుపటివైయె యున్నవి. హరివంశమునందు అర్ధ శ్లోకానుకరణము సంభవమగుచున్నది. మనము మహాభారతములోని హరివంశనామకమైనభాగము కేవలము సంఖ్యాపూర్తికిని శ్రీకృష్ణునికథయొక్క పూర్తికిని జతపఱుపఁబడి యుండెనని ముందుచెప్పియుంటిమి; కాని హరివంశ గ్రంథము సౌతిదికాదు, ఎందుచేత? సౌతి యేసంఖ్యను జెప్పియున్నాఁడో, అది కేవలము అంచనాచేతను స్థూలమానముచేతను అయియున్నది. హరివంశమునందుఁ బదురెండువేల శ్లోకసంఖ్య అంచనాచేతను మోటలెక్కచేతను జెప్పఁబడియున్నది. ఏవిధముగా ఉద్యోగపర్వములోని ౬౬98 శ్లోకసంఖ్య సూక్ష్మమానముచేతఁ జెప్పఁబడియున్నదో అలాగే యింకను ఇతరపర్వములలోని శ్లోకసంఖ్య నిశ్చితమైయున్నదో ఆ విధముగా సరియైన శ్లోకసంఖ్య హరివంశమునకుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. దీనిఁబట్టి హరివంశము విషయమై సౌతి యేమియు ఉత్తర దాతృత్వము (జవాబుదారీ)ను తనమీఁదఁ బెట్టుకొనియుండలేదని ప్రకటమగుచున్నది. ఈ ఖిల పర్వమందు 154౬5 శ్లోకములున్నవి; కనుక సౌతికిఁబిమ్మటఁగూడ నీ పర్వములో శ్లోకములు చాలఁ బూరింపఁబడియున్నవని శంకింపవలయును. సారాంశము, హరివంశమునందుఁ గనఁబడుచున్న దీనారములయొక్క యుల్లేఖమునుబట్టి మహాభారత కాలమును నిర్ణయించుట యుచితముకాదు.

హాప్కిన్సు ఇంకను అనేక కారణములను జెప్పియున్నాఁడు. వాటి వల్లనే సంగతి నిశ్చితమగుచున్నదో చూడవలసియున్నది. (1) అతఁడు చెప్పునది యేమనఁగా— "అనుశాసనపర్వములో భూదాన ప్రశంసా శ్లోకములయందు దాామ్రశాసనమునకు నెందును ఉల్లేఖములేదు. అగ్రహార, పరిగ్రహాదుల యుల్లేఖమైతేఁ గలదు కాని తామ్రపటముయొక్క పేరు కూడలేదు. మనువునందును నీయుల్లేఖములేదు; కాని నారద, విష్ణు, యాజ్ఞవల్క్యులయందున్నది. దీనిఁబట్టి, మహాభారతకాలము తామ్ర శాసనమునకు ముందటిదియని ధైర్యమువచ్చుచున్నది" కాని పై వివేచనవలన మహాభారతకాలము తామ్రశాసనముకన్న నెంత ముందటిదిగా విశ్వసింపఁబడవలయునో యీ విషయమునకు సరియైన నిర్ణయము కాకున్నదనుట ధ్యానింపఁదగియున్నది. (2) హాప్కిన్సు చెప్పునది యేమనఁగా— "ఆశ్వలాయన సూత్రమందు సుమంతు - జైమిని-వైశంపాయన-పైల-సూత్ర భాష్యభారత మహాభారత-ధర్మాచార్యాః ఈప్రకారముగా నుల్లేఖముకలదు. కాని యితర సూత్రములయందు భారత, మహాభారతములకుమారు ఇతిహాస, పురాణశబ్దములయొక్క యుపయోగము చేయఁబడియున్నది. సాంఖ్యాయన సూత్రమందు గొంచెమేని యుల్లేఖములేదు. ఎపుడు మహాభారతముయొక్క యుల్లేఖము ప్రాచీన సూత్రములయందుఁగాక కేవలము అధునిక సూత్రములందే యున్నదో, అపుడు సూత్రకాలమున మహాభారతము లేకుండెనని ప్రకటమగుచున్నది." కాని యేసూత్రములెప్పుడు చేయఁబడినవో, యీ విషయమునకు సరియైన నిర్ణయమిప్పటివఱకుఁగా లేదనుట సత్యమైనవిషయము. ఇట్టి యవస్థయందు మహాభారతకాల సంబంధమున నేమియు ననుమానము చేయఁబడజాలదు. ఔను, కొన్ని సూత్రములు ప్రాచీనములనియు మఱికొన్ని దానికి దరువాతివియనియు ననుమానమవశ్యము బయలుదేఱుచున్నది. (3) హాప్కిన్సు చెప్పునది యేమనఁగా— "పతంజలియొక్క మహాభాష్యమందు 'అసిద్వితీయోఽనుససార పాండవమ్' ఈ వాక్యమున్నది మరియు నితరస్థానములయందును మహాభారతము దూరముగా నుల్లేఖింపింపఁబడినది. దీనిఁబట్టి మహాభారతము పతంజలికంటెఁ బూర్వమని సిద్ధించుచున్నది మఱియు దానిసమయము క్రీ॥ శ॥ యొక్క రెండవశతాబ్దివఱకుఁ జేరుచున్నది." కాని మహాభాష్యముయొక్క కాలము రెండవశతాబ్దియని యెప్పుడు మఱియు నెవరు నిర్ణయించిరి? మనము మహాభారతము పతంజలికి మునుపటిదియనియు మఱియు పతంజలి యొక్క

సమయము క్రీ॥ శ॥ పూ. 150-100కి దాదాపుది యనియు మునుపు చెప్పి యుంటిమి. ఇట్టిస్థితిలోఁ జెప్పఁబడిన ప్రమాణము హాప్కిన్సునకు విరుద్ధము గను మనమతమునకు ననుకూలముగనే యగపడుచున్నది. (4) హాప్కిన్సు యొక్క కథనము ననుసరించి—"ఎపుడు మహాభారతము వ్రాయఁబడెనో, అపుడు బౌద్ధుల ప్రభుత్వము నశించియుండును, ఎందుచేతననఁగా ఏడూకము యొక్క లేక బౌద్ధులదేవస్థానములయొక్క నిందాపూర్వకమైనయుల్లేఖము చేయఁబడియున్నది. ఈవర్ణనము వనపర్వములో, గలియుగమున నేయే సంగతులు జరుగునో యనియ్యవిచెప్పఁబడిన యధ్యాయమునందు నున్నది." జ్ఞప్తియుంచుకొనవలసినది యేమనఁగా—"పృథివియందు ఏడూకమే ఏడూకమగును ఇంకను దేవతామందిరములకు నాశమగును" ఈవర్ణనములఁబట్టి బౌద్ధధర్మము క్షీణదశలోనున్నప్పుడు మహాభారత రచనజరిగెనని సిద్ధింపనేరదు. దీనికిఁబదులు, బౌద్ధధర్మమునకు జయము కలిగినప్పుడు పైవర్ణనమయియుండవలయుననియే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. బౌద్ధధర్మము క్షీణదశలోనున్నపుడైతే మందిరములు వృద్ధియై యేడూకములు నశించిపోవలయును. (5) హాప్కిన్సు చెప్పుచున్నాఁడు—"ఇంతకంటెను, కలియుగము గురించి చేయఁబడిన వర్ణనయందు శక, యవన, బాహ్లికాది మ్లేచ్ఛరాజులు హిందుస్థానమున రాజ్యముచేయుదురని చెప్పఁబడియుండుట విశేషమహత్త్వముగల సంగతియై యున్నది. ఈ విషయము వీరియొక్క రాజ్యములు హిందుస్థానమున స్థాపితములై యున్నపుడును జెప్పఁబడఁగలదనుట ప్రకటమైయున్నది. సిథియన్ (శక), గ్రీక్ (యవన), మఱియు బైక్ట్రియన్ (బాహ్లీక) ప్రజలయొక్క రాజ్యము హిందుస్థానమున క్రీ॥ పూ. 200కు ననంతరము స్థాపితమయ్యెను మఱియునయ్యది యనేక సంవత్సరములవఱకు నుండెను. అనఁగా, దీనిఁబట్టి క్రీ॥ పూ. 200కు నిటీవలను జాలకాలమునకు మహాభారతము తయారయ్యెనని స్వాభావికమైన యనుమానము కాఁగలదు." కాని యీ యనుమానము చేయఁబడజాలదు. చిట్టనివరికి ఇట్టియనుమానముచేసి తీఱవలయునన్నమాటలేదు. కలియుగము యొక్క వర్ణనమునందు ప్రత్యక్షములగు విషయములే చేరియుండలేదు. ఇఁక నేమంటేని యే భయంకరవిషయములయొక్క కల్పన చేయఁబడఁగలిగి యుండెనో వాటియొక్కయు నుల్లేఖము భవిష్యరూపమునఁ జేయఁబడ

గలదు. ఈవృష్టిం బట్టి శక, యవనుల రాజ్యమునకు ముందును మహాభారత కాలము కాఁగలదు. దీనిని విచారించుటకై ప్రాచీ నేతిహాసము వైపునకు ధ్యానమీయఁ దగియున్నది. పూర్వమెన్నఁడును హిందుస్థానము మీఁద మ్లేచ్ఛుల యాక్రమణము జరగెననుటకు నెందును నుల్లేఖము లేదు. సేమీరామీసుయొక్క యాక్రమణము కల్పితమైయున్నది. మొదటి యైతిహాసికమైన యాక్రమణము పర్షియాదేశస్థులది, కాని వారు సింధునదియొక్క యీవలియొడ్డునకు రాలేదు. రెండవయాక్రమణము పంజాబునందునవర్థముగావించి రాజ్యము స్థాపించిన సికిందరుది. ఈ సమయము క్రీ॥ పూ॥ 320-300 సంవత్సరపుది. దీనికిఁ బిమ్మట బైక్ట్రియాలోని గ్రీకులు క్రీ॥పూ॥ 200కుఁ బ్రాంతమునఁ బంజాబునందు రాజ్యమును స్థాపించిరి. ఈ సమయమునకు బూర్వము, ఇరువదియైదు ఏబదిసంవత్సరములనడుమ, మహాభారత నిర్మాణమయ్యెనని మనముచెప్పుచున్నాము. ఇపుడులోకులకు సికందరుయొక్క యాక్రమణము స్మృతికి దప్పక రావచ్చును. మఱియు దీనియొక్క యాధారము మీఁద లోకులు కలియుగమున మ్లేచ్ఛులయొక్క రాజ్యము అగునని భవిష్యకథనమును జేసియుందురు. మ్లేచ్ఛులయందు శక, బాహ్లిక ప్రభృతులు చేర్పఁబడుచున్నారనుట నిశ్చితము. హిందుస్థానమునకు బయటనున్న మ్లేచ్ఛులయొక్క స్థితి ఈ దేశమందున్న వారికి బహు ప్రాచీనకాలము నుండి తెలిసియుండెను. శకజనులయొక్క స్థితియందు వారిరాజ్యము స్థాపింపబడినతరువాత నే తెలిసెనని చెప్పఁబడజాలదు. సారాంశము "శక, యవన, బాహ్లీకాది మ్లేచ్ఛరాజులు, పుడమియందు రాజ్యము చేయుదురు" ఈ కల్పనయొక్క సృష్టి సికిందరుయొక్క యాక్రమణము నుండికాఁగలదు. హిందుస్థానమందు గ్రీకులయొక్క రెండవ రాజ్యము అపాలోడోటస్సుచేత క్రీ॥ పూ. 160లో స్థాపితమైయుండెను. ఈ భవిష్యకథనము ఆ సమయమునకు మునుపటిదియును గాఁగలదు. కొందరులోకులు మహాభారతమందు వర్ణింపబడిన భగదత్తుడే యీ అపాలోడోటస్సుఅని చెప్పుచున్నారు; కాని యిది సత్యముకాదు. ఈభగదత్తుఁడు ప్రాగ్జ్యోతిషమునకు రాజైయుండెను. (6) హాప్కిన్సు చెప్పునది యేమనఁగా— "మహాభారతములో నొకేచోట రోమక నామము కనఁబడుచున్నది. దీనిఁబట్టి రోమక లేక రోమను జనుల యొక్కనామము మహాభారతకారకునికి గేవలము వినికివల్ల దెలిసియుండెను

విధముగా గ్రీకుల లేక యవనులయొక్క స్థితి చక్కఁగా దెలిసియుండెనో, అదేవిధముగా రోమనులయొక్క స్థితి విశేషరీతిని దెలియకపోయియుండును. అయినను అతఁడు రోమనులయొక్క నామమును వినియుండెను. ఈ విషయముమీఁద విచారముచేయఁగా మహాభారతకాలము చాలనే యాధునికమని సిద్ధించుచున్నది." కాని సికందరుతో వచ్చిన గ్రీకులవల్ల రోమనులయొక్క పేరు వినఁబడియుండుననుటయు సంభవము, ఎందుచేత? ఆ సమయమునఁగూడ రోమనులయొక్క రాజ్యము ప్రతాపమును నధికముగా నుండెను. అపాలోడోటస్సుయొక్క సమయమున నయ్యది యింకను జాల వృద్ధినొందియుండెను సరే, కాని కేవలము పేరు విని తెలిసికొనుటకు గ్రీకులయొక్క మొదటి యాక్రమణము చాలును. ఇదిగాక యింకొక విషయమున్నది. మనము రోమశబ్దముచేత రోమనులకే బోధము కలుగునని యూహింపము. సభాపర్వముయొక్క 51వ యధ్యాయమందు జెప్పియున్నాఁడు — "ద్వ్యక్ష, త్ర్యక్ష, లలాటాక్ష, ఔష్ణీష, అంతర్వాస, రోమక, పురుషాదక, ఏకపాద, ప్రముఖస్థానములనుండివచ్చిన రాజలోకము ద్వారమునొద్ద నడ్డముగా నుండుటచేత వెలుపటనుండి యొత్తిడిచేయబడినవారై నాకగపడిరి." ఈ వాక్యమునందు రోమకశబ్దమునకు ముందు వెనుకలనున్న పేర్లనుబట్టి చూచినయెడల రోమక, శబ్దమునకర్థము రోమకుఁడు అనగా శరీరమునిండ వెండ్రుకలుగలవాడు చేయవలయుననియే మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఈ శబ్దమునకు రోమనులతో సంబంధమేమియును లేదు.

(7) హాప్కిన్సు చెప్పునది యేమనఁగా "మహాభారతమందు హిందుస్థాన సామ్రాజ్యము యొక్క యేకల్పనకలదో, యది వైదికకాలికము కాక యాధునికమైయున్నది, అనఁగా బౌద్ధసమ్రాట్టగు నశోకునియొక్క సృష్టియయియుండును మఱియు నీప్రకారము హిందుస్థాన సామ్రాజ్యము పాండవుల నెత్తులమీఁద బెట్టబడియుండును. మనుస్మృతియందును సామ్రాజ్యముయొక్క కల్పన లేకున్నది. అందు వర్ణింపఁబడిన రాజులు బొత్తిగా జిన్న చిన్న రాజ్యములకు నధిపతులై యున్నారు. దీనిఁబట్టి యశోక సామ్రాజ్యమునకు పిదప మహాభారతము రచింపబడియుండునని సిద్ధమగుచున్నది." వైదిక సాహిత్యమునందు సామ్రాజ్య కల్పనలేదని మనము చెప్పము. వైదికకాలము మొదలుకొని బౌద్ధకాలమువఱకు జిన్న చిన్న

రాజ్యము లుండెననుటలో సందేహములేదు; కాని మనయూహలో, ఆ సమయమునందు అందఱికంటెను బలవంతుఁడును అందఱిచేత గప్పము గై కొను వాఁడునగు రాజుకూడనుండెను. ఈ విషయమై విశేషవివరణము ముందు నకుబోయి రాజకీయపరిస్థితి ప్రకారణమునందు జేయఁబడును. చూడఁగా హాప్కిన్స్ చెప్పినది యొకక్షణకాలము విశ్వసింపఁబడవచ్చును. అయినను ఐతిహాసిక దృష్టిని బట్టి పర్షియా చక్రవర్తుల సామ్రాజ్యము యొక్క మాదిరులమీఁద లేక అలగ్జాండరు సామ్రాజ్యము యొక్క మాదిరులమీఁద నుత్తరహిందుస్థానములో దఱచు అనేక భాగములయందు జంద్రగుప్త సామ్రాజ్యము స్థాపితమైయుండెననియే నమ్మవలయును. ఇంతియేకాదు. ఇఁకనేమంటేని చంద్రగుప్తునికి ముందే నందులు హిందుస్థానమునందు మగధసామ్రాజ్యమును స్థాపించిరనికూడ జెప్పవలయును. అశోకుని సమయమున సామ్రాజ్యకల్పన హిందుస్థాననివాసులలో జాగ్రదవస్థయందు నుండెననుటయు నశోకునికిఁ బూర్వమీకల్పన యిచ్చట లేకుండెననుటయు సత్యమైనదికాదు సారాంశము, అశోకునికి ముందు లేక యశోకుని సమయమునకు దగ్గఱ మహాభారతనిర్మాణమయ్యెనని చెప్పుటకు సత్యత్వము విషయమై యేమియు బాధ యుండఁజాలదు. ఉక్తప్రమాణములఁబట్టి హాప్కిన్సుయొక్కయు మనయొక్కయు మతములోనున్న భేదము చూడగా నంత యెక్కువకాదు అయినప్పటికిని మహత్త్వము కలదైయున్నది. హాప్కిన్సుచేతఁ జెప్పఁబడిన పై ప్రమాణములఁబట్టి క్రీ. పూ. 150కి ననంతరము మహాభారతము నిర్మితమయ్యెనని కనఁబడుచున్నది; కాని మన మతము ననుసరించి మహాభారతము క్రీ. పూ. 250కి సమీపమున దయారైనది; మరియు మన యీ సిద్ధాంతమునకు మునుపటి ప్రమాణములనుండి యేమియు బాధకలుగనేరదు.

కాని హాప్కిన్సు తనమతమునకు నిచ్చిన సారాంశము నిజముగాఁ జమత్కారికమును నసంభవనీయము నైయున్నది. అతఁడు మొదలనే భారతముయొక్క మూలకథాసమయము క్రీ. పూ. 700 మొదలుకొని 1700 దాఁక కాఁగలదని చెప్పియున్నాఁడు. కాని మహాభారతముయొక్కవృద్ధికి నే సమయము నతఁడు చెప్పియున్నాఁడో, అది యీ ప్రకారముగా నున్నది—కురు—భారతులయొక్క భిన్న భిన్నకథలను ఒకచోఁ జేర్చుటవలననే

భారతము చేయఁబడినదో, దానియొక్క సమయము క్రీ। పూ. 400 సంవత్సరములై యున్నది. పాండవులయొక్క కథ, పురాణముల యందలికథ, శ్రీకృష్ణుని దేవత్వకథయు నొకచో జేర్చి యేభారతము చేయఁబడినదో, దానియొక్క సమయము క్రీ। పూ. 400 - 200 వత్సరములై యున్నది. ఇంతకంటెను ముందునకుఁబోయి యే వృద్ధియైనదో, అది శ్రీకృష్ణుని యొక్క యీశ్వరత్వము, నీతి మఱియును ధర్మముయొక్క శిక్షనిచ్చునట్టి పెద్దపెద్ద భాగములను, పురాణములయందు వర్ణితములైన నవీనములు మఱియు పురాణములునైన కథలను, అట్లు పరాక్రమములయొక్క యతిశయోక్తితోఁగూడిన వర్ణనములను, కలుపుటవలన నైయున్నది; మఱియు నీవృద్ధియొక్క సమయము క్రీ। పూ. 200 మొదలుకొని సం। 200 క్రీస్తుశకమువఱకునైనది. అంతిమవృద్ధి ఆదిపర్వములోని ప్రథమభాగమును శాంతిపర్వమునుండి విడదియుటచేతనై యున్నది; మఱియు దీనిసమయము సం. 200 క్రీస్తుశకమునుండి మొదలుకొని 400 క్రీస్తుశకము దనుకనై యున్నది.

ఈ కాల్పనికమైనవృద్ధియొక్క భిన్నభిన్నములైన మెట్లను మనము విడిచివైచి కేవలము భారతము అట్లు మహాభారతముయొక్క యే విచారమును జేయుదమేని, అపుడు హాప్కిన్సుయొక్క మతమున భారతసమయము క్రీ। పూ. 400 మఱియు మహాభారతసమయము సం। 200 - 400 క్రీస్తుశకపుది యగుచున్నది. ఈ మతమునకు ముఖ్యాధారముగా బూర్వోక్తమైన గుప్త శిలాలేఖమునందు నొక లక్షశ్లోకముల మహాభారతగ్రంథముయొక్క వర్ణనమున్నది, కాఁబట్టి హాప్కిన్సు సహితముగా ననేక పాశ్చాత్యపండితులు సౌతికృతమైన యొక లక్షశ్లోకములయొక్క భారతము సం. 400 క్రీస్తుశకముదాఁక జేయఁబడినదని చెప్పుచున్నారు. కాని మనకు ఏది యనేకములైన యావిష్కారములచేతను క్రొత్త క్రొత్త సంగతులచేతను పరిపూర్ణమైయున్నదో, యట్టి హాప్కిన్సుయొక్క గ్రంథములోని యీ విషయముగూర్చి, యాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. దేనియొక్క రచన సం. 50 క్రీస్తుశకమునుండి సం. 90 క్రీస్తుశకమువఱకు నై యున్నదో యింకను దేనియందు హిందుస్థానములోని యొక లక్షశ్లోకములుగల యిలియడ్డుయొక్కయుల్లేఖము చేయబడియున్నదో, డాయోన్ క్రాయసోస్టోమ్

నామకుఁడగు గ్రీకువక్తయొక్క యీ యుల్లేఖమునకు నేమియు జోడ యగపడదు. ఈ ఘటన మఱేమియు గ్రొత్తదికాదు. చాల యేండ్లకుఁ బూర్వము వేబరు దీనియొక్క రహస్యమును మొలవేసియుండెను అప్పటి నుండియు లోకులయొక్క ధ్యానము ఈవైపుగా నాకర్షింపఁబడియున్నది. డా యోన్ క్రాయసోస్టోమునకు నొకలక్షశ్లోకముల గ్రంథముయొక్క సంగతి మలబారుప్రాంతమున దెలిసెను, అనఁగా ఆసమయమునందు మహాభారతము హిందుస్థాన మందంతటను వ్యాపించియుండెను. ఈ సంవత్సరమునుబట్టి మహాభారతసమయమును క్రీస్తుశకముయొక్క యీవలివైపునకునీడ్చుకొని వచ్చుట యసంభవమైయున్నది. మనకు డా యోన్ క్రాయసోస్టోముయొక్క ప్రమాణముమీఁద పాశ్చాత్య విద్వాంసులు ఎట్లు విచారము గావించుచున్నారో తెలిసికొనుటకు నెక్కువయభిలాషముండెను; కాని మన యీ యభిలాషయెందును తృప్తిగలదికాలేదు. వేయేల, హాప్కిన్సు యొక్క పెద్ద గ్రంథమందైనచో నీ ప్రమాణముయొక్క పేరు సమయము లేకున్నది !!!

మూఁడవ ప్రకరణము

మహాభారత మీమాంస

ఏమి భారతీయయుద్ధము కాల్పనికమా ?

మహాభారతకాలనిర్ణయమైన తరువాత ఇపుడు మన మనసునందు వే మూలభారత గ్రంథముయొక్క మహాభారతముమీఁద మహాభారతరచన జరిగియున్నదో, ఆమూలభారత గ్రంథము ఎప్పుడు చేయఁబడియుండునో అని జిజ్ఞాస యుత్పన్నమగుచున్నది. భారతీయ యుద్ధమునకు దరువాత నీ గ్రంథము యొక్క నిర్మాణమయ్యెననుటలో సందేహము లేదు. అప్పుడు స్వాభావికముగా నీ ప్రశ్నము ఎదురగుచున్నది, ఏదనఁగా భారతీయ యుద్ధమెప్పుడయ్యెను. ఈ ప్రశ్నము యొక్క విచారము చేయకముందు మనము మరొక విషయమునుగురించి విచారింపవలసియున్నది. కొందఱు చెప్పునది యేమనఁగా—"భారతీయయుద్ధము కానేలేదు. ఇదియైతే కేవలము ఒక కల్పనాకథయైయున్నది. ఇందు ఒక కథాపద్ధతిమీఁద, సద్గుణములయు దుర్గుణములయు ఉత్కర్షమును జూపునట్టి, యనేక కాల్పనికపాత్రలయొక్క వర్ణనము కలదు." ఈభ్రమోత్పాదకకల్పనను దూరముచేసివేయుట యెక్కువ యావశ్యకము. ఈ కల్పనయెట్టిదో సాధారణమైనదికాదు. ఇఁకనేమంటేని యనేక విద్వాంసులదియు పండితులదియు నైయున్నది. గుజరాతి పండితుఁడు గోవర్ధనరామ త్రిపాఠియొక్క మాననీయ గ్రంథమైన 'సరస్వతిచంద్ర' కథయందే ప్రకాశితమైయున్నది. అందు భారతీయ యుద్ధ సంబంధమున రూపము యొక్క కల్పన చాల బాగుగా ప్రకటన చేయబడియున్నది. కాని యీ కల్పనవలన కల్పనయే యయియున్నదని జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. జర్మను పండితుఁడు వేబరును మరియు చంద్రదత్తునైతము దీనిని స్వీకరించియుండిరి. ఐతిహాసికతత్త్వములనుండి యీ మతమును విశ్వసించియున్నారు. కనుక దీనిని ప్రమాణముగ గూడ గ్రహించవలెను. లోకులయొక్క కథనమునందు సత్యము యొక్క విచారము చేయవలసియున్నది. "వైదికసాహిత్యమందు భారతబేబరు చెప్పెడిది యేమనఁగా

యుద్ధముయొక్క లేక భారతీయయోద్ధులయొక్కయు నుల్లేఖ మేమియును లేకయున్నది. బ్రాహ్మణములయందు 'అర్జున' అన్నది యింద్రుని పేరు అతఁడు ఇంద్రునికుమారుఁడనియు జెప్పఁబడియున్నది. అర్జునియొక్క మనుమఁడు పరీక్షిత్తుయయ్యెను మరియు నతనికొడుకు జనమేజయునియొక్క యుల్లేఖము పరీక్షిత్ - 'జనమేజయ' యని శతపథ బ్రాహ్మణములో జేయఁబడియున్నది; కాని యతఁడు అర్జునునికి పౌత్రుఁడని యెందును జెప్పబడి యుండలేదు. భారతీయయుద్ధము బ్రాహ్మణకాలమునలేక బ్రాహ్మణములకు మునుపుకు పోవలయును. ఇట్లేయైన పక్షముననే భారతీయయుద్ధమందు వేలు లక్షలు వీరులు కాలముచేసిరో మరియు నర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుడును మిక్కుటమగు పరాక్రమము నగపఱచిరో. ఆయుద్ధమునకు నెచ్చటను నుల్లేఖమే లేకపోవుట యెంతయు నాశ్చర్యవిషయమైయున్నది. నిజముగా అర్జునునియొక్క పౌత్రునియుల్లేఖమైతే ఉన్నదికాదా స్వయముగా అర్జునుని యుల్లేఖములేదే. దీనిఁబట్టి భారతీయయుద్ధము కాల్పనికమైయున్నదనియు భారతమందు వర్ణింపబడ్డ భారతీయవ్యక్తులు కవికల్పనలద్వారా నిర్మితములైన సద్గుణములుగల మూర్తులని ప్రకటమగుచున్నది." ఇపు డిచ్చట దీని విచారము చేయఁబడవలయును.

ఏదేని వ్యక్తియొక్క లేక ఘటనలేకపోవుట యుండుట విషయమై దాని యొక్క యుల్లేఖము ఐతిహాసికముగా విశ్వసింపఁబడు గ్రంథములో నుండుటయనెడు ప్రమాణముచాలునని యూహింపఁబడుచున్నది. రోమ్ నగరమును స్థాపించిన రోమ్యులస్ నామకుఁడైన యొక పురుషుఁడు అయియున్నాఁడు ఈ విషయమును ఋజువుచేయుటకై రోముయొక్క యొక ప్రాచీనేతిహాసము చాలును. తిరుగ ఇచ్చవచ్చినట్లుగా, నా యితిహాసమందు ఆ పురుషునియొక్క కథ పుక్కిటి పురాణముయొక్క పక్షమీఁదనే యెందులకు నీయఁబడకూడదు. ఇదేవిధముగా హోమరుయొక్క యిలియడ్డువలన ఏకిలీజు నామకుఁడగు నొకానొక యైతిహాసికవ్యక్తి యుండెననుసంగతి సిద్ధమై విశ్వసింపఁబడుచున్నది. ఇదే న్యాయము ననుసరించి యెపుడు భారతమందే యిది యితిహాసగ్రంథమని స్పష్టముగా జెప్పబడియున్నదో, అపుడు ఐతిహాసిక సాక్షియొక్కయు ప్రమాణముయొక్కయు నాధారముమీద పాండవులు ఉన్నారనియు భారతీయ యుద్ధముకూడ జరిగియున్నదనియు విశ్వసించుటకు నేయాటంకమును లేదు అవును, ఏదియేని యుచితమైన కారణముబట్టి యీ ప్రమాణము విడువ

టకు నర్హమని సిద్ధింపఁగలదేని, అపుడు దానినవశ్యము విడిచివేయ వలయును. కాని యీ సంగతిని సిద్ధింపఁజేయుటకై బేబరు ఉల్లేఖాభావ రూపమైన యేకకారణమును జెప్పియున్నాఁడో, అది చాలనేరదు.

ఉల్లేఖాభావరూపమైన ప్రమాణములను ప్రస్తావించెడు నిచ్ఛ స్వాభావికము, ఎందుచేతననఁగా, ఈ ప్రమాణము నిజముగా మిక్కిలి మోహపెట్టునదియైయున్నది. ఎపుడు వైదికసాహిత్యములో భారతీయయుద్ధముయొక్క యుల్లేఖమేలేదో అపుడు భారతీయ యుద్ధము కానేలేదని విశ్వసించెడుపట్ల మనస్సునకు స్వాభావికమైన ప్రవృత్తికలుగుచున్నది. కాని యిట్టిదశలయందు నెల్లప్పుడును, ఉల్లేఖమున కావశ్యకత యుండెనో లేదో యీ సంగతి విచారింపవలయును. ఉదాహరణార్థము, ఒకానొక గ్రంథమందు నారాయణరావు పేశ్వా (పేష్వా)యొక్క యుల్లేఖమున్నది, కాని యాగ్రంథమందు నారాయణరావుయొక్క నాయకత్వముక్రింద ముందుగా జరిగిన పానిపత్తు (పానిపట్టు) యుద్ధముయొక్క యుల్లేఖములేకున్నది; అప్పుడీయుల్లేఖాభావముఁబట్టి పానిపత్తుయుద్ధము జరుగనేలేదని యొక యనుమానము చేయవలసినదేనా? లేక సోదరుఁడు సదాశివరావు లేక తండ్రి సేందియా నామకుఁడగు నొక వీరపురుషుఁడు లేనేలేరా? పానిపత్తు యుద్ధముయొక్క యుల్లేఖము తప్పక చేయబడవలయునని యావశ్యకత యేమియులేదు. అట్లను, పైగ్రంథములలో నేగ్రంథమైనను మరాటీ యితిహాసవిషయమై యగునేని, అపుడు అందు పానీపత్తుయుద్ధము సంగతి యవశ్యము రావలయుననట ప్రకటమైయున్నది. ఈ యాలోచనాదృష్టిచేతఁ జూచినయెడల, వైదికసాహిత్యకాలమున నేయనేకఘటనలుండినవో, అవన్నింటియొక్క యుల్లేఖము ఆసాహిత్యమునందు జేసియేయుండవలయునని చెప్పఁబడజాలదు; ఎందుచేత? బ్రాహ్మణాది గ్రంథములు ఇతిహాస గ్రంథములుకావు; ఇఁకనేమంటేని యవి ధార్మికగ్రంథములై యున్నవి. వాటియందు దేవతాస్తుతులను యజ్ఞాదులయు వర్ణనము కలదు. వాటియందు ప్రసంగము ననుసరించి యెవరేనిరాజుయొక్క లేక వ్యక్తియొక్క పేరు కనఁబడుచున్నది. సత్యమే; కాని యీ యుల్లేఖము చేయఁబడియే యుండవలయుననుటకు నేమియు నావశ్యకతలేదు. ఇట్టిస్థితిలో ఆ గ్రంథములయందు భారతీయయుద్ధము లేక భారతీయయోద్ధులయొక్క సంగతి కనఁబడకుండుట యేమియు నాశ్చర్య విషయముకాదు. సారాంశము,

భారతీయ యుద్ధము లేక యోధులయొక్క సంగతి శతపథ బ్రాహ్మణము లేక యితరవైదిక సాహిత్యమునందు లేకున్నప్పటికిని, ఈయుల్లేఖాభావము నాధారము చేసికొని పై సంగతులు జరుగనేలేదని యనుమానము చేయుట యెంతయుఁ బొరపాటై యున్నది.

ఒకచోట రమేశచంద్రదత్తు భారతీయ యుద్ధమైతే సంభవమగుచున్నది; కాని పాండవులుండుట యసంభవము; ఎందుచేతననఁగా పాండవులయొక్క కల్పన కేవలము సద్గుణోత్కర్షముయొక్క కల్పనమాత్రమై యున్నదని యింతమాత్రము స్వీకరించియున్నాఁడు. కాని యీ కథనముకూడఁ బొరపాటు. మహాభారతమందు పాండవులయొక్క యే యితిహాసము కలదో యది కేవలము సద్గుణములయొక్కయే వర్ణనములతో నిండియున్నదని చెప్పఁబడజాలదు. ఉదాహరణార్థము, ఐదుగురు సోదరులు కలిసి యొక స్త్రీని వివాహమాడిరి. ఈ వర్ణన మేమాత్రము సద్గుణవర్ణనమని చెప్పబడజాలదు. వైదికసాహిత్యసమయమునందు అట్టులకిటువంటి యాచారము లేకుండెను. వైదికఋషులు, ఏప్రకారము యజ్ఞస్తంభమునకు నలువైపులను అనేకరశనలు కట్టఁబడగలవో, అదేప్రకారము ఒక పురుషునికి ననేక స్త్రీలు కాఁగలరు. కాని యేప్రకారము ఒకేరశన యనేక యూపములకు గట్టఁబడజాలదో, అదేప్రకారము ఒక స్త్రీకి ననేకపతులు కాఁజాలరని స్పష్టముగా జెప్పియున్నారు. ఈ కథనమునకు, ఆ సమయమున నొకస్త్రీకి ననేకపతులుండెడు నాచారము లేకుండెనని తాత్పర్యమగుచున్నది. అయితే మఱి యీ కాల్పనికపాండవులు ఇటువంటి వివాహము నెట్లు చేసికొనిరి? సత్యమైన విషయమైతేని పాండవులు ఏవిధముగను కాల్పనికులు కారని యగుచున్నది. భీముఁడు రణభూమియందు దుశ్శాసనునియొక్క రక్తమును ద్రాగియుండెను; ఈ శాస్త్రవిరుద్ధమైన భయంకరకృత్యము సత్పురుషులకు జేసెను? సారాంశము, పాండవులేమాత్రమును సద్గుణములయొక్క యవతారములుగా జేయఁబడియుండరైరి, ఇఁక నేమంటే వారు సాధారణ మనుష్యులవలెనే చిత్రింపబడియున్నారు. ఈ ప్రకారముగా భారతీయ యుద్ధము భారతీయ యోధులును కాల్పనికులు కారనుమాట సిద్ధించుచున్నది.

బ్రాహ్మణగ్రంథములయందు భారతీయయుద్ధముయొక్క నామము లేక యుల్లేఖము కనఁబడకుండుట ప్రమాణము కాదను సంగతి యవశ్యము

ఆశ్చర్యకరమని యొకకింత యిచ్చట కలుగఁగలదు. కాని యిదియుఁ జెప్పఁబడఁజాలదు, ఎందుచేత? ఏ బృహత్స్వరూపమునందు భారతీయ కథ యిప్పుడు మనకు నగపడుచున్నదో. ఆ స్వరూపమప్పుడు లేకుండెను సౌతి మహాభారతమునకు నేవర్తమాన బృహత్స్వరూపము నిచ్చియున్నాఁడో, అది యపుడు లేకుండెను. ఆ సమయమందు యుధిష్ఠిరునియొక్క యశ్వమేధము అంత యెక్కువ ప్రసిద్ధముగాక యుండెను. యుధిష్ఠిరుఁడు ఒకే యశ్వమేధమును జేసియుండెను. కాని యతనికంటె పూర్వము ఎందఱో రాజులు అనేకాశ్వమేధములు చేసియుండిరి. ఆ సమయమున శ్రీకృష్ణుని యందలి భక్తికిగూడ చాల తక్కువప్రచారముండెను. ఏ భాగవత మతము శ్రీకృష్ణునియందలి భక్తియనెడు నాధారముమీఁద స్థాపితమై యున్నదో, దానికి ఆసమయమునఁ బుట్టుకయే లేకుండెను; ఒక వేళఁ బుట్టియున్నప్పటికిని దానికి ప్రచారము చాలతక్కువయై యుండెను. పరీక్షిత్తుకొడుకు జనమేజయుఁడును వారియొక్క మునుమనోఁడులును వేర్వేరువిధములైన నాలుగశ్వమేధములను చేసియుండిరి. కనుక వాటినామములు నాలుగశ్వమేధవర్ణన ప్రసంగములో శతపథ బ్రాహ్మణమునందు గనఁబడుచున్నవి. ఎప్పుడు మనము ఈ యన్నివిషయములను విచారించుచున్నామో మరియు భారతస్వరూపము తోత్తిగా నల్పమైయుండెడిదనియు శ్రీకృష్ణ భక్తికిఁ దలచు పుట్టుకయే యయియుండెడిదనియు నీ విషయములమీఁద ధ్యానముంచుచున్నామో, అప్పుడు మనకు బ్రాహ్మణగ్రంథములయందు భారతీయ యుద్ధమునకు లేక యుధిష్ఠిరాదులకు గొంచమైన యుల్లేఖము లేకుండుటకు నాశ్చర్యపడవలసిన యవసరము తోత్తిగాలేదు ఐతరేయ బ్రాహ్మణములో విచిత్రవీర్యునికి బుత్రుఁడగు ధృతరాష్ట్రునియొక్క యుల్లేఖమున్నదని యిచ్చట జెప్పవలసియున్నది. సారాంశము, భారతీయయుద్ధముయొక్క యుల్లేఖము బ్రాహ్మణములయందు లేదు, దీనిఁబట్టి యెంతమాత్రము భారతీయ యుద్ధము కాల్పనికమని సిద్ధింపనేరదు. ఇంక భారతీయయోద్ధలు మాత్రము కాల్పనికులు కాఁజాలరు. రమేశచంద్రదత్తు యుద్ధముగుటయైతే విశ్వసించుచున్నాఁడు, కాని యతఁడు పాండవులు కాల్పనికములైన సద్గుణమూర్తులని చెప్పుచున్నాడు రెండిటివిషయమునను ఉల్లేఖాభావమనెడి ప్రమాణమునకు సమానోపయోగము చేయఁబడియున్నదని జ్ఞప్తి యుంచుకొనవలయును. కనుక నొకసంగతి సత్యమని యెందులకు జెప్పఁబడునో మఱి రెండవది యసత్యమని యెందు జెప్పఁబడునో యిది యూహకు రాకున్నది.

కొందఱు లోకులు యుద్ధమును సత్యమనినమ్మి, భారతీయయుద్ధము ఏరీతిగా నైనదని వర్ణనము మహాభారతములో జేయఁబడియున్నదో ఆ రీతిగా నాయుద్ధముకాలేదు, కాని మఱియొకరీతిగా జరిగినదియని చెప్పు చున్నారు. ఆ మతమునుగూడ నిచ్చట బేర్కొనట యావశ్యకము. ఆ యుద్ధమునందు జనమేజయుఁడు ప్రధానుఁడై యుండెననియు ఆ యుద్ధము నందే యతనియొక్క నాశము జరగెననియు వెబరుయొక్క మతమై యున్నది. అతనియొక్క యీకల్పన బృహదారణ్యమున గనఁబడుచున్న యీ క్రింది యుల్లేఖము నాధారము చేసికొని వచ్చినదిఽది. యనఁగా, అందొక ఋషి యాజ్ఞవల్క్యునడిగెను—"క్వ పారిక్షితాః అభవన్। క్వపారిక్షితాః అభవన్" అనఁగా పారిక్షితులకు నేమియయ్యెను? ఈ ప్రశ్నము నాధారము జేసికొని వెబరు తన కాల్పనికవిచారము నీరీతి బ్రకటించియున్నాఁడు— "దీనిఁబట్టి యీ సమయమునఁ బారిక్షితులయొక్క నాశము జరిగి యుండు నని చెప్పవలసియున్నది. కాని వారియొక్క యైశ్వర్యము మరియు జీవన చరిత్రముయొక్క సంగతులు లోకుల స్మరణమునందు అరబ్బీ సంబంధము గలిగియుండియుండును. వంశముతో సహితము వారియొక్క నాశము ఏదో విలక్షణమైనరీతిని జరగియుండుననుటకు సందేహములేదు." కాని పై ప్రశ్నము నాధారముచేసికొని, పారిక్షితులయంతము ఏదో భయానకమైన రీతినయియున్నదని యనుమానము చేయఁబడజాలదు. బృహదారణ్యక నందెపుడు పారిక్షితు లెచ్చటనున్నారని ప్రశ్నముచేయుబడెనో, అపుడే యుత్తరముకూడ నీయఁబడియున్నది ఏమియనఁగా "తే యత్రాశ్వమేధ యాజినో యాంతి।" ఈ యుత్తరమువలన పై ప్రశ్నమునకు సత్యమైన తాత్పర్యము రహస్యమును నూహాకువచ్చుచున్నది. పారిక్షితులు అనఁగా జనమేజయుఁడు మరియు నాతనియొక్క ముగ్గురుసోదరులు ప్రస్తుతకాలము నందే యే యశ్వమేధములను జేసియుండిరో యనిలోకులయొక్క కనుల యెదుట నుండెను. కనుక పై ప్రశ్నమునందు అశ్వమేధము చేయువారికి నేమిగతి కలుగుచున్నదో యీ రహస్యమును దెలిసికొనుటకుగల యిచ్ఛ ప్రకటమగుచున్నది — అతఁడు బ్రహ్మజ్ఞానియొక్కయే గతిని బొందఁ గలుగునా? మరియు నీ రహస్యమువైపున ధ్యానముంచియే యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, అశ్వమేధమును జేయువాఁడు అధ్యాత్మవిద్యనుండి ప్రాప్తమగు గతినే. చెందుచున్నాఁడని యుత్తరమిచ్చియున్నాఁడు ఇచ్చటఁ బారిక్షితుల యొక్క బ్రహ్మహత్యయే పేర్కొనఁ బడదయ్యెను మరియు నయ్యది

ప్రశ్నవక్తయొక్కయే మనసునందు లేకున్నది. శతపథబ్రాహ్మణములో మరియొక వచనమునందు జనమేజయ పారిక్షితునిచేత జేయఁబడిన యే బ్రహ్మహత్యయొక్క యుల్లేఖమున్నదో, దానివిషయమై యీ బ్రహ్మహత్యకు సంబంధము భారతీయయుద్ధముతో నేమియునులేదు, ఎందుచేత? ఆ యుద్ధమునందు బ్రహ్మహత్య జరుగనేలేదు. ద్రోణాచార్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడై యుండెను, కాని యతఁడు క్షత్రియోద్యమమును స్వీకరించి రణభూమియందు నిలఁబడియుండెను, కాఁబట్టి యిటువంటి బ్రాహ్మణుని యుద్ధమందు జంపుట బ్రహ్మహత్య కాదని సిద్ధించుచున్నది. మహాభారతమునందును ద్రోణాచార్యుని హత్యవలన బ్రహ్మహత్యయైనదని యెందును జెప్పబడదయ్యెను. ఇట్లు కాకపోయినప్పటికిని, ఎపుడు మనము బ్రహ్మహత్యయొక్క సవిస్తరవర్ణనము శతపథబ్రాహ్మణమందు లేదని చూచుచున్నారో అపుడా బ్రహ్మహత్యకు సంబంధము భారతీయయుద్ధముతో ప్రధానమై గలుపబడజాలదు. సారాంశము, భారతీయయుద్ధములో జనమేజయుఁడు యుండెననియు అదే యుద్ధములో నతనియొక్క నాశము జరగెననియు వెబరుయొక్క యీ కథనము బొత్తిగా నసత్యమైయున్నది.

భారతీయ యుద్ధమువిషయమై యింకను లోకులయొక్క యనేక కల్పనలు కలవు. జర్మన్ పండితుఁడు, మూలభారతసహిత చిన్నకథగా నుండెనని ఆ కథ బౌద్ధధర్మమును సంబంధించియుండెననియు దానికి నాయకుఁడు కర్ణుఁడై యుండెనని; తరువాత నెపుడు బ్రాహ్మణధర్మమునకు ప్రాబల్యము వచ్చెనో అపుడు బ్రాహ్మణులు కృష్ణపరమాత్మయొక్క భక్తుఁడగు నీ అర్జునునకి వాని సోదరులకును ప్రాధాన్యము నిచ్చెనని; మరియు నీప్రకారము శ్రీకృష్ణునియొక్క లేక విష్ణునియొక్క మహిమ వృద్ధిఁజెందెననియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. టాల్‌బాయిస్‌హ్వీలరు, పాండవులయొక్క యుద్ధసమయమున శ్రీకృష్ణుఁడు లేఁడనియు; అతనియొక్క నామము పిమ్మటఁ గాథయందుఁ గలుపఁబడి యున్నదనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మఱికొందఱులోకులు, ఈయుద్ధమందుజయము పాండవులకు కాక దుర్యోధనునికి నయ్యెనని చెప్పుచున్నారు. ఈయన్ని కల్పనలును యుద్ధముకాకపోయెడు విషయమైనవికావని జ్ఞప్తియుంచుకొనవలయును. అయినను వీనియొక్క ఖండనము చేయవలసియున్నది.

శ్రీకృష్ణునికి పాండవులకునుగల పరస్పరసంబంధము నీ విధముగను విడఁదీయఁబడఁజాలదు. వారికి సంబంధము మూలభారతము నందుండక మహాభారతమందుఁ బిదపఁ గలుపఁబడి యున్నదని విశ్వసింపఁబడఁజాలదు ఇంతియేకాక యీ మతము యితిహాసిక దృష్టినిబట్టియు నసత్యమై యున్నది. శ్రీకృష్ణునికిని పాండవులకును పరస్పరసంబంధము మెగస్థనీజు యొక్క గ్రంథమునుండియు స్పష్టముగా నగపడుచున్నది. మెగస్థనీజు హిందూస్థానముయొక్క ప్రసిద్ధ దేవతను హెరక్లీజునామమున వర్ణించి యున్నాఁడు. అతఁడే శ్రీకృష్ణుఁడు. ఈ సంగతి యతనియొక్క యీ వర్ణనముఁబట్టి ప్రకటమగును—"హిరక్లీజును శౌరసేని ప్రజలు పూజించు చున్నారు మరియు నీ ప్రజలకు మథోరా అనెడి ముఖ్యపట్టణముగలదు." అనగా "హిరక్లీజు"ను మరియు "హరి"ని ఏకముచేసి యతఁడు శ్రీకృష్ణుని యొక్క పై వర్ణమును జేసియున్నాఁడు. అతడు హిరక్లీజునకు పాండియా యనుపేర నొక కావ్యముండెననియుఁ జెప్పియున్నాఁడు; కాని యీ వర్ణనము భ్రాంతిచేతనే చేయఁబడినది. ఏమేని యగుఁగాక దీనిఁబట్టి శ్రీకృష్ణునికిఁ బాండవులకుఁ బరస్పర సంబంధముయొక్క కథ మెగస్థనీజు యొక్క సమయమందును ప్రసిద్ధమైయుండెనని ప్రకటమగుచున్నది. దీని కంటెను మునుపటి ప్రమాణము పాణినియొక్క యొక సూత్రమునందుఁ జూడఁబడుచున్నది, అది యిట్లున్నది—"వాసుదేవార్జునాభ్యాంకన్." ఈ సూత్రమునుబట్టి యీ సమయమునందు లోకులు వాసుదేవుని మరియు అర్జునుని భజించుచుండిరను సంగతి ప్రకటమగుచున్నది. సారాంశము, శ్రీకృష్ణునికి భారతకథకును చాలా ప్రాచీనమైయున్నది, అదేమియు మహాభారత రచనా సమయమునకుఁ బిమ్మటఁ గలుపఁబడియుండలేదు.

శ్రీకృష్ణు డాధునిక వ్యక్తికాక బహు ప్రాచీనుఁడై యున్నాఁడు. అతనియుల్లేఖము ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో నిట్లగపడుచున్నది—"కృష్ణాయ దేవకీపుత్రాయ" ఏ ప్రకారము జనమేజయ పారిక్షితునియొక్క చర్చ బృహదారణ్యకమందున్నదో, అదేప్రకారము సమకాలీనమైన ఛాందోగ్య మందు శ్రీకృష్ణునియొక్క నుల్లేఖముకలదు. అనఁగా, రెండువ్యక్తులును బ్రాహ్మణకాలీనములని ప్రకటమగుచున్నది. సారాంశము, భారతీయ యుద్ధముతో శ్రీకృష్ణునికి సంబంధము కాలదృష్టిఁబట్టియు నసంభవము కాదు. నూతన పద్ధతిఁబట్టి విచారముచేయువివేచకులకు, ప్రాచీనకథలు ఏ

విధముగాఁ జెప్పఁబడియున్నవో ఆ విధముగా నియ్యవికావని విశ్వసించు పట్ల సాధారణమైన ప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. కాని వాస్తవమున, నే విధముగాఁ గథ వినఁబడియున్నదో యీ విధముగానే యదియైయుండునని విశ్వసించుటకు నెల్లప్పుడు నుచితమైయున్నది. ఒకప్పుడు తప్పనిసరియేని యీ కథలో నేది యాధునికదృష్టిఁబట్టి బుద్ధివాదమనెడి యొరగొల్లునఁ బరీక్షించుచో సత్యమని తోఁచదో యా చమత్కారికభాగము విడువవలయును; కాని యీ కథాస్వరూపమును మాత్రము తారుమారు చేసి చేయుటకు నే విధముగను యుక్తిసంగతము కాజాలదు. ఈ దృష్టిచేత భారతీయ కథలు ఏ రూపాంతరములు పైనిఁ జెప్పఁబడియున్నవో యవి నిస్సందేహముగా విశ్వసింపఁ దగినవి కావని యంగీకరింపవలయును.

యూరోపియన్ పండితులయొక్క యాశయమెల్లప్పుడు నిట్లే యగపడుచున్నది. ఈ విషయమై మరియొక యుదాహరణమును గైకొనుఁడు. మహాభారతమందు మునుపటి పాండవుల కథయే లేకుండెను. కురువుయొక్క భారతులయొక్కయుఁ గథ యుండెడిది. కాని బౌద్ధధర్మము పడిపోయినమీఁద భారతులయొక్క స్థానమునఁ బాండవులనుంచి బ్రాహ్మణులు తమ ధర్మములయొక్క దృఢతకొఱకు అందు శ్రీకృష్ణభక్తిని గలిపివేసి మహాభారతమును జేసిరియని వారి యభిప్రాయమైయున్నది. వారు చెప్పునది యేమనఁగా— "మూలభారతజనులు పంజాబునందే నివాసులై యుండిరి; కాని యెపుడు భారతులకు బదులు పాండవులుంచఁబడిరో, అప్పుడు ఇంద్రప్రస్థము వారికిఁ గ్రొత్తరాజధానియై చేయఁబడెను." ఈ మతమును సమర్థించుటకొఱకు వారు పాండవుల యుల్లేఖము వైదిక సాహిత్యమునందు బొత్తిగా లేదని చెప్పుచున్నారు. ఈయుల్లేఖము మొట్టమొదట బౌద్ధజాతకములయందగపడుచున్నది. బౌద్ధజాతక సమయమునఁ బాండవులయొక్క కథ యవశ్యము ప్రచలితమైయుండును. దీనికిఁ బిమ్మటనే మూలభారతమందు మార్పుచేసి పాండవులయొక్క కథ కలుపఁబడియెను. ఈ విషయముయొక్క జాడ ఆ పండితులయొక్క మతముననుసరించి) పొరపాటుచేత మహాభారతమందు నుంచఁబడియున్న యొక ప్రాచీనశ్లోకముఁబట్టి నడచుచున్నది. వనపర్వములో 48వ యధ్యాయమందు జూదమును మఱల వర్ణించునపుడు యుధిష్ఠిరుఁడీ శ్లోకమును దుర్యోధనుని వచనముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు :—

బ్రవీమి సత్యం కురుసంసదీహా
త్వాపైవ తా భారత పంచనద్యః॥

అనఁగా, దుర్యోధనుఁడు యుధిష్ఠిరునితోఁ జెప్పినది యేమనఁగా, నీయొక్క వనవాసము మరియు నజ్ఞాతవాసము పూర్తియైన తరువాత— "ఈ కౌరవసభలో సత్యము చెప్పుచున్నాను ఏమనఁగా, ఓయి భారత! ఈ పంచనదదేశము నీదేయగును" ఇక్కడ యూరోపియన్ పండితులయొక్క ప్రశ్నమిది—ఎపుడు పాండవులయొక్క రాజ్యము పంజాబునకు వెలుపల యమునాతీరమందున్న యింద్రప్రస్థమున నుండెనో, ఇంకను నెపుడు వారు ఈ రాజ్యమునే ద్యూతమునందుఁ బోఁగొట్టుకొనియుండిరో, అపుడు వారు వనవాసము మరియు నజ్ఞాతవాసముయొక్క ప్రతినను బూర్తిచేసినపిమ్మట వారికి పంజాబు రాజ్యముఁ దిరుగనిచ్చుట యనెడి సంగతి యెట్లు నుడువఁ బడినది? ఇచట పంచనద దేశమునకు నేమి సంబంధమున్నది? దీనిఁబట్టి యీ పండితులయొక్క యూహ యేమనఁగా— "ఆరంభమునఁ బంచనదదేశ రాజులగు భారతులకు మరియుఁ గురుదేశరాజులకు ద్యూతము జరగి యుద్ధ మయియుండును మరియుఁ బాండవులు పిదపఁ గలుపఁబడియుందురు" (హాప్కిన్సు పేజీ 374) వారికి నింకనొక ప్రశ్నముకలుగుచున్నది. అది యిది — ఈ గ్రంథమునకు మహాభారత నామమెట్లీయఁబడినది? మూల యుద్ధములో భారతప్రజలే యుండిరని తెలియుచున్నది, కాఁబట్టి యీ గ్రంథమునకు భారతము మహాభారతము నని నామధేయము లీయఁబడి యుండును.

ఇందుఁ బంచనదదేశముయొక్క యే యుల్లేఖమున్నదో యది సౌతి యొక్క కూటశ్లోకములలోనుండిన యొక చిక్కుపెట్టు సంగతియై యున్న దని స్వీకరింపవలసియున్నది. కాని యీయొకశ్లోకమును నాధారము చేసకొని సమస్త భారతీయకథను తాఱుమాఱు చేసివైచుట యుచితముకానేరదు. మరియుఁ దుర్యోధనుని సంభాషణమునందుఁ బంచనదదేశనామము ఎట్లు వచ్చినదో యీసంగతికి స్పష్టీకరణముకూడ గాఁగలదు. ప్రాచీన కాలమున హిందుస్థానమునకు నేదియు స్వతంత్రనామము లేకుండెను. పరదేశీయులు దానికిఁ బ్రస్తుతకాలమున హిందుస్థానమను పేరు నిచ్చియున్నారు. పురాణ ములయందు, ప్రాచీనసమయమున హిందుస్థానమును భరతఖండముగా జెప్పియుండిరని యున్నది, కాని మహాభారతములో నాపేరు లేకున్నది.

పాండవు లన్ని దేశములను జయించిరని వర్ణనమగుచున్నది. చూడఁగా నీ ఘటన తరువాతిదియని విశ్వసింపవలయును, అయినను పాండవులు పంజాబు దేశమును గూడ జయించిరనుటలో సందేహము లేదు. భారతీయ కథయొక్క ప్రాచీనతను నమ్మినమీఁద నా సమయమునఁ బంజాబుదేశము మాత్రము హిందుస్థానమునకు ముఖ్యమైయుండెనని చెప్పవచ్చును. పాండవులాసమయమందు సార్వభౌములై యుండిరి. ఇట్టిస్థితిలో వారి ప్రతిజ్ఞ సిద్ధింపనియెడల వారి సామ్రాజ్యమంతయుఁ గౌరవులకు లభించును, అనఁగా సమస్త హిందుస్థానము కౌరవులవశమున సాగును. ఈ దృష్టిచేత నిచ్చట పంచనదదేశముయొక్క యుల్లేఖము చేయఁబడియున్నది; అనఁగా ముఖ్య భాగముయొక్క నిర్దేశముచేత నిందు సమస్త సామ్రాజ్యము యొక్కయు నిర్దేశము చేయఁబడియున్నది. ఇంద్రప్రస్థ మను రాజధాని సైతము దానిలోఁ జేరిపోయినది. ప్రస్తుతకాలమునగూడ ఢిల్లీరాజధాని పంజాబునందే చేరియున్నది. పంజాబులో వేర్వేరు రాజులుండిరి. కాని వారందఱు పాండవుల యంకితము కలవారై యుండిరి. తాత్పర్యమేమనగా బంచనదదేశముచేత నిచ్చట భరత ఖండసామ్రాజ్యముయొక్క బోధమగుచున్నది. లేక యీ కూట శ్లోకమునకర్థము మఱియొక విధముగను జేయఁబడఁగలదు. 'పంచనద్యః' శబ్దముచేతఁ బంజాబులోని పంచనదులని యూహింపక హిందుస్థానమందలి పంచనదు లూహింపఁబడవలయును. సింధువు, సరస్వతి, యమున, గంగ మరియు సరయువు, ఈయైదునదులను గలిపి యా సమయములోని మనభారతదేశము చేయఁబడియెను. అగుఁగాక; మునుపు భరతునికి మఱియు కురుపునకే మధ్యను జగడముజరగెనని విశ్వసించునెడల, అప్పుడును పంచనదదేశమంతయు నొకరాజునకు వశమై యుండుననుట సంభవముకాదు. ప్రాచీనకాలమున హిందుస్థానమందుఁ బెద్ద పెద్ద రాజ్యములులేకుండెను. కురుజనులయొక్క హస్తినాపురరాజ్యమునకు సమానమైనదే భరతజనులకు నొక చిన్న రాజ్యము పంజాబులో నుండి యుండును, కనుక నీకల్పనయందును పంజాబు సామ్రాజ్యముయొక్కయే యుల్లేఖము స్వీకరింపవలసివచ్చుచున్నది. సారాంశమేమనఁగా, పంచనదశబ్దాధారము మీఁద యూరప్దేశీయ పండితులు విశంకలు చేసియున్నారో యింకను ఆశబ్దముయొక సాహాయ్యముచేత నేకల్పనలు చేసియున్నారో, అవి యుక్తియొక్క ప్రమాణముయొక్కయు దృష్టిచేత నిలువఁజాలవు.

ఇదియుఁగాక యింకొక సమాధానమున్నది, అది యిది భారతము నకు మహాభారతస్వరూపము నిచ్చునపుడు పాండవులయొక్క కల్పితము లేక ప్రచలితమైన కథను గలుపుటకు నేమియుఁ బ్రయోజనమగపడదు. ఎపుడు మహాభారతము రచింపఁబడియెనో యపుడు, అనఁగా క్రీ. పూ. 300కుఁ బిమ్మట (మహాభారతముయొక్క యీ కాలమర్యాద ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య విద్వాంసులకందఱకు మాన్యమైయున్నది), పాండవుల రాజ్య మేదియుఁ బ్రసిద్ధముకాకుండెను. అప్పటి యితిహాసముఁబట్టి పాండవ రాజ్యమునకు దేనికిని అస్తిత్వము లేక ప్రధానతయగపడదు. ఇట్టిదశయందు ఏ మహాభారతగ్రంథముయొక్క రచన సనాతన హిందూధర్మమును గాపా డుటకై చేయఁబడియున్నదో దానియందు, ఏ రీతిని సమాజముయొక్క నాయకుల మన్నింపక యత్యంతము అప్రసిద్ధులైన పాండవులను గలిపి వైచుటకు బుద్ధి యేరాష్ట్రీయకవికిఁ గలుగును. ఇదిగాక మఱియొకటి కూడనున్నది ఏమనఁగా, ప్రాచీనమైన భారతులయుఁ గురుప్రజలయుఁ గథ యగునేని, అపుడు ఏకథ సర్వసాధారణముగా నాదరణీయమై యుండి రాష్ట్రీయమైయుండెనో, దానిని స్థిరపఱచుటకు నేమియాపత్తియుండెను? ప్రతిమనుష్యుఁడును ఆ కథయే స్థిరముచేయఁబడుట యిష్టమైయుండెనని స్వీకరించియుండును ఈ ప్రకారము పాండవులకథకుఁ దరువాతఁ గలుపఁ బడుట సంభవముకానేరదు. ఇదిగాక యొకస్త్రీని అయిదుగురు పురుషులు వివాహమగుపక్షమున నేయనేకకారణములు మహాభారతమందు జెప్పఁబడి యున్నవో, అవి యన్నియు నీ విషయమును సమర్థించుటకై చేయఁబడి యున్నవనియు నీ ప్రయత్నము పిదపఁ జేయఁబడియున్నదనియు బ్రకటమై యున్నది. కాఁబట్టి పాండవులకథ మూలభారతములోనిదై యున్నదనియు వారి చమత్కారికమైన వివాహముయొక్క సమర్థనము తరువాత జేయఁ బడియున్నదనియుఁ దప్పక చెప్పవలసియున్నది. ఈప్రకారము విచారింపగా బాండవుల కథ పిమ్మట గలుపఁబడినదను నీ కల్పన సరియైనదని నచ్చునేనచ్చుదు.

మూలయుద్ధము భారతులకును కురుప్రజలకును అయియుండెనని చెప్పుటకూడ నొకవిధమునఁ దలక్రిందుగా నగపడుచున్నది. దీనికిఁ గారణ మేమనఁగా, ఏ వైదిక సాహిత్యగ్రంథమందును లేక యితరగ్రంథముల యందును భారత, కురునామములు రెండును వేర్వేరు ప్రజలవియైనట్లు

కనఁబడవు. భరతునియొక్క సంతతులను భారతులనుచున్నారు మరియు నీ దృష్టినిబట్టి భారతశబ్దముయొక్క యుపయోగము కౌరవుల కొఱకుఁ గూడఁ జేయఁబడుచున్నది. ఈ శబ్దము భరతవంశజులందఱికి నుపయుక్తమై యున్నది; ఇంతియేకాక బ్రాహ్మణకాలమున భారతశబ్దము ఆర్యవీరు లందఱకు నుపయోగింపబడినట్లు చూడఁబడుచున్నది. ఆ సమయమందు భరతవంశ్యులు ఏదేని మఱియొకనామముతో అనఁగా భారతనామముతోఁ బ్రసిద్ధులైయున్నట్లుగపడదు. మహాభారత, లేక భారత, నామము యుద్ధమునకు వేల యుంచఁబడెను. దీనికొక కారణమిది చెప్పఁబడగలదు ఏమనగా కౌరవులు పాండవులు నిద్దఱును భారతవంశము వారై యుండిరి; కాబట్టి యిరువురిని లక్ష్యముచేసి భారత నామముంచఁబడియున్నది. ఇంతియే కాదు పాండవులకుఁ బ్రధానసహాయులు పాంచాలురు, మహాభారత సమకాలీనులై యుండిరి. కురు,పాంచాలురమహత్త్వము బ్రాహ్మణభాగముల యందు మాటిమాటికి గనఁబడుచున్నది. కొందఱు లోకులు కురు, పాంచాలురకు యుద్ధము జరిగి చివరికి నిరువురిది యొక రాజ్యమయ్యెనని యనుమానించుచున్నారు. ఈయనుమానము కూడ నిజమైనది కావచ్చును. కాని యే వైదిక సాహిత్యగ్రంథమందును అర్యుల సందర్భమున గురు• భారతుల జంటకు నుల్లేఖము చూపట్టదు. మహాభారతములో నేదేనియొక ప్రాచీనము లేక నవీనముగుభాగమునందు కురు భారతుల యుల్లేఖము లేదు. అనఁగా మూల యీ గ్రంథములో కురుభారతులకు యుద్ధమగుటయొక్క భారత కల్పన నిరాధారామైయున్నది. ఇరువురి యొక్క యుద్ధమును వర్ణించునట్టి గ్రంథముయొక్క నామము, ఇరువురి నామములయొక్క దృష్టిచేతను, చరితార్థము కావలయును. భారతశబ్దమునందు యుద్ధము చేయునట్టి రెండు పక్షములకును సమావేశము కలుగుచున్నది; అనఁగా కురు, పాండవులు లేక కురుపాంచాలురు ఇద్దఱియొక్క సమావేశమగుచున్నది. కనుక భారతము, లేక మహాభారత, నామమే యీ గ్రంథమునకు నుచితముగా దోచుచున్నది.

పై కల్పనల జేయువారు కూడ దరువాతఁ గలుపఁబడిన పాండవుల యొక్క కథ యెందులకు నెట్లు కలుపఁబడియున్నదో యీ సంగతిని జెప్పఁజాలరు. పాండవులలోని యుధిష్ఠిరునియొక్క నామము పాణినియందు గనఁబడుచున్నది. దీనిబట్టి పాణిని సమయమున పాండు

భారతులుండిరని విశ్వసింపవలసియున్నది. పాణిని యొక్క సమయము క్రీ పూ. 800కుఁ బ్రాంతపుదియైయున్నది. ఈ సమయము మొదలు క్రీ పూ. 300 వఱకు నీ కథ క్రొత్తగా నుత్పన్నముకాలేదని ప్రకట మగుచున్నది. ఇట్టి దశయందు, పై కల్పన చేయువారుకూడ, ఆ సమయమునకుఁ బిమ్మట నీ కల్పన యెట్లు కలుపఁబడియుండునని యధికముగాఁ దిరుగుడ పడినవారై యగపడుచున్నారు. ఎపుడు మనము ఈ కల్పన మాత్రము నిర్మూలము నిరాధారము నై యున్నదను విషయముమీఁద ధ్యానముంచుచున్నారమో, అపుడు దాని తిరుగుడులోఁ బడియుండుటకుఁ గూడ నావశ్యకత యేమియు నుండదు. ఈ ప్రకారముగా పాండవులు కాల్పనికులు కారనియు, వారియొక్క కథ తరువాత గలుపఁబడినది కాదనియు, భారతీయ యుద్ధముకూడ గాల్పనికము కాదనియు నిశ్చయ మగుచున్నది. ఇపుడు భారతీయ యుద్ధ మెపుడయ్యెనను ప్రశ్నము పైని విచారము చేయవలసియున్నది.

నాల్గవ ప్రకరణము

మహాభారత మీమాంస

భారతీయ యుద్ధకాలము

భారతీయ యుద్ధము హిందుస్థానముయొక్క ప్రాచీనేతిహాసమునకు
నిశ్చితమైన యుద్ధమున్నానిమైయున్నది. ఇచ్చవచ్చినట్లుగా యుద్ధము ఏవో
రెండు పక్షములయందు నగుంగాక. కాని ప్రాయికముగాం పాశ్చాత్య
విద్వాంసులందఱు మాత్రము భారతీయయుద్ధ మవశ్యకముగా జరగియున్న
దని నమ్ముచున్నారు. రామ, రావణుల యుద్ధము ఐతిహాసికము కాక
పోవచ్చును కాని భారతీయ యుద్ధము కాపుట నిర్వివాదమైయున్నది. ఈ
యుద్ధము ఏ సమయమందు జరగెనదో యీ విషయమున మాత్రము
వేర్వేఱు మతములు ప్రచలితమలై యున్నవి. ఈ ప్రయత్నము చాల
గొప్పదైయున్నది; కాని దీనికి దృఢమైన నిర్ణయము నేంటివఱకుం
గాదయ్యెను. మనమిప్పట, నేటి యీ విషయమునం ప్రచలితములై
యున్నవో యా వేర్వేరు మతములయొక్క దిగ్దర్శనమును గావింతము,
మరియు మనదృష్టిచేత వాటిలోనుండి యేమతము గ్రహింపందగియున్నదో
యిది కూడ జెప్పెదము.

సమయక్రమము ననుసరించి యీ మతము లెవరివో, ఏవో ఎటు
వంటివో, ఈ విషయమైన సంగ్రహ వర్ణనమిది:— (1) పరలోక వాసి
యైన మోడక్కుయొక్క మతము ఇది. ఈ యుద్ధము క్రీ. పూ. 5000
ఏండ్ల రమారమిదియై యున్నది అని అతండు చెప్పినది యేమనంగా—
"భారతీయ యుద్ధకాలీనమైన గ్రహముల స్థితి మహాభారతములో భిన్న
విభిన్నములైన రెండు నక్షత్రములమీంద నున్నదని చెప్పంబడియున్నది.
ఒకే సమయము తో నొక గ్రహము రెండు నక్షత్రములలో నున్నదని నిర్ణ
యము చేయంబడదు. కనుక ఒకనక్షత్రము సాయనముగాను రెండవదానిని
నిరయనముగాను విశ్వసింపవలయును. దీనిం బట్టి యా సమయమున వసంత
సంపాతము పునర్వసు నక్షత్రమందు నుండెనని తెలియుచున్నది. ఈ

లెక్కలనుబట్టి గణితముచేసి చూచినమీఁద భారతయుద్ధముయొక్క సమయము క్రీ॥ పూ. సమీపముగా 5000 సంవత్సరాలు వచ్చుచున్నది. (2) మహాభారతముఁబట్టి భారతీయయుద్ధము కలియుగముయొక్క ప్రారంభమున నయ్యెనని విశదముగా దెలియుచున్నది. ఎపుడు భీముఁడు దుర్యోధనుని దన్నియుండెనో అపుడు దానికి గారణమును జెప్పుచున్న (శల్యపర్వమందు) శ్రీకృష్ణుడు చెప్పినదేమనగా "ప్రాప్తం కలియుగం విద్ధి" అనగా "కలియుగమారంభమయ్యెనని తెలిసికొనుము." దీనిఁబట్టి, యుద్ధము సమాప్తమైనమీద శీఘ్రముగనే అనఁగా చైత్రమాసమందు గలియుగారంభమయ్యెనని చెప్పఁబడుట సిద్ధమగుచున్నది. అనగా కలియుగముయొక్కయారంభకాలమున యుద్ధము జరగియుండెనని నిశ్చితమగుచున్నది. అర్యజ్యోతిష్కులందఱి యొక్క మతానుసారముగా గలియుగము క్రీ॥ పూ. 3101 సంవత్సరమున ప్రారంభించెను. కాబట్టి భారతీయ యుద్ధసమయము క్రీ॥ పూ 3101 సంవత్సరమని నిశ్చితమగుచున్నది. ఈ మతమే మనకు గ్రాహ్యమని తోచుచున్నది. (3) ఆర్యసమాజములోని యొకానొక విద్వాంసుఁడు, ప్రాచీన జ్యోతిష్కుఁడు వరాహమిహిరుఁడు, మరియు కాశ్మీరమునందలి యొక పండితుఁడు, విశేషించి రాజతరంగిణీ నామకమగు నితిహాసమునకు గర్త కల్హణుఁడు, కలియుగమారంభమైన తరువాత 653 పండ్లపిమ్మట, అనగా క్రీ॥ పూ. 2448వ యేడున, లేక శకసంవత్సరమునకు బూర్వము 2526వ వర్షమున భారతీయ యుద్ధమయ్యెనని విశ్వసించుచున్నారు. పురాణములయందు పాండవ సమకాలీనుఁడై బృహద్రథ వంశీయుడగు మగధరాజు మొదలుకొని నందుని పర్యంతము కాలమీయఁబడియున్నది. పై విద్వాంసులు దాని యాధారముమీఁద నీ సమయము నిశ్చితమగుచున్నదని చెప్పుచున్నారు. (5) మద్రపురీ విద్వాంసుడు పిలండీ అయ్యరు, ఇతర ప్రమాణములఁబట్టి, క్రీ॥ పూ. 1194వ యేఁడాది యొక్క 14 అక్టోబరును యుద్ధమునకు మిక్కిలినిశ్చయాత్మకమైన సమయమునుగా నమ్ముచున్నాఁడు. ఈ ప్రకారము భారతీయయుద్ధమునకు వేర్వేఱు సమయములు విశ్వసింపబడుచున్నవి మనమిచ్చట వాటివిషయమై విస్తరించి వివేచింపవలసియున్నది. ముందుగా మనము సమస్త జ్యోతిష్కులమతము బట్టియు సాధారణముగా సమస్తాస్తిక హిందువుల మతము బట్టియు సాధారణముగా నెంచఁబడుచున్న భారతీయయుద్ధసమయముగుఱించియు దానిపైఁ జేయఁబడు నాక్షేపముల గుఱించియు విచారమును జేయుదము.

భారతీయయుద్ధమును కలియుగారంభమును

కలియుగము భారతీయ యుద్ధమునుండి మొదలిడుచున్నదను నీకారణము మహాభారతమందే యీయఁబడియున్నదని మనము చెప్పియుంటిమి. "ప్రాప్తం కలియుగం విద్ధి" ఈ వచనముగాక, మహాభారతమందు, ఇంకను రెండుమూడు వచనములున్నవి. వనపర్వములో భీముడు మారుతి సంవాదమందు జెప్పఁబడినది యేమనగా—

ఏ తత్కలియుగం నామ అచిరోద్యత్ ప్రవర్తతే।

"శీఘ్రముగానే యేది ప్రారంభమగుచున్నదో యది కలియుగము" ఆదిపర్వముయొక్క యారంభమునందే, భారతీయ యుద్ధము గలియుగ, ద్వాపరములయొక్క సంధియందు నయ్యెనని చెప్పఁబడియున్నది.

అన్తరేచైవ సంప్రాప్తే కలిద్వాపరయో రభూత్।
స్యమన్త పంచకే యుద్ధం కురుపాండవసేనయోః॥

తాత్పర్యమేమనఁగా కలియుగారంభమందు భారతీయ యుద్ధమయ్యెనను కల్పన మహాభారత కారుఁడగు సౌతియొక్క సమయమున, అనఁగా క్రీ॥ శ॥ కు దగ్గఱగా 300 సంవత్సరములకు మునుపు, పరిపూర్ణముగా ప్రసిద్ధమైయుండెను; అనఁగా నీకల్పనదగ్గఱగా 2200 ఏండ్లనుండి యిప్పటివఱకు నిచ్చట ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఈ విచారము యొక్క యుత్పత్తి యీ కారణములచేత నయియుండునని తోఁచుచున్నది. ఏది యనఁగా భారతీయ యుద్ధమందు నీతి ధర్మరహితములైన యనేక భయంకర కార్యములు జరిగినవి, పాండవుల సమయమునుండి హిందుస్థానము యొక్క ధార్మికము మరియు సాంపత్తికమునగు స్థితి దినదినము క్షీణింపమొదలిడెను. ఇంకను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ భూలోకమును విడిచి వెడలిపోయినప్పటినుండి హిందుస్థానమునకు దుర్దశయు అవనతియుఁ గానారంభమయ్యెను. సారాంశము, అతి ప్రాచీనకాలమునుండి, లోకాభిప్రాయానుసారాము, భారతీయ యుద్ధసమయమునకు, కలియుగారంభమునకు మరియు శ్రీకృష్ణ సమయమునకు దృఢసంబంధము మరియు శ్రీకృష్ణ సమయమును జెప్పుటయే భారతీయ యుద్ధసమయమును జెప్పుటయగును. తరువాత జేయఁగల వివేచనఁబట్టి యీ మూఁడు విషయములయొక్క సమయము వేర్వేఱు రీతిని ఒకేయవధికి నెట్లువచ్చుచున్నవో యియ్యది తెలియఁగలదు.

శ్రీకృష్ణునియొక్క సమయము

శ్రీకృష్ణుని సమయమును నిశ్చయించుటకై మనకు నొక గొప్ప బాహ్య ప్రమాణసాధనము దొరకుచున్నది. హిందుస్థానమునకు వచ్చిన మేగస్థినీజు శ్రీకృష్ణునివిషయమై మిగుల మహత్త్వముగల సంగతులను వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ రాజదూత హిందుస్థానమునఁ జంద్రగుప్తుని యాస్థానమునందు సెల్యూకస్ నామకుఁడగు గ్రీకురాజుయొక్క పక్షమున నుండెను. అతఁడిట్లు వ్రాసియున్నాడు ఎట్లనగా— "సంద్రకోటస్సునకు మరియు డాయానిసాసునకు మధ్యను 153 తరములు మరియు 6042 సంవత్సరములు గలవు. హిరాక్లీజు, డాయానిసాసునుండి 15 తరముల తరువాతివాఁడు." నతనికి హిందుస్థానమందుఁ జంద్రగుప్తుని సమయమున నేసంగతులు తెలిసియున్నవో వాటియాధారముమీద నతఁడీ సంగతి వ్రాసియున్నాఁడు. గ్రీక్కులు భవిష్యదితిహాసకారులకు నీ మహోపకారము జేసియున్నారు. ఏదియనగా వారు ఏయే స్థానమునకు నేగిరో అక్కడక్కడ నా సమయమందు బ్రచలితములైన యైతిహాసికవిషయములను సమీకరించి వారు వ్రాసియున్నారు. వారు ఈ విధముగనే యీజిప్టుదేశమందుగూడ నైతిహాసిక సామగ్రి నన్వేషించి రాజుల వంశపరంపరయొక్కయు స్థితి వ్రాసియున్నారు. మొదటఁ గొన్నిదినములవఱకు నీసంగతులు స్థూలముగను మరియు నవిశ్వసనీయముగను నూహింపఁబడుచుండెడివి; కాని మెసపు టోమియాయందు నీదినములలోనే యిష్టికాలేఖములు, అనగా గాల్చబడిన యిటికలమీద వ్రాయబడిన వ్రాతలు దొరకుచున్నవో వాటినిబట్టి ప్రపంచమునకు నీ సంగతులు నిజమని తోచనారంభించినవి. మనము చెప్పినదానికిఁ దాత్పర్యము మేగస్థినీజు చేత ఎచ్చరికతో వ్రాయబడ్డ సంగతులు నమ్మ దగియున్నవనియే. ప్రాచీన కాలమున నితరదేశముల తోడిపాటుగా, హిందుస్థానమందును రాజులయొక్క వంశావళియు బ్రతిరాజును రాజ్యము చేసిన సమయము రెండును సావధానముగా వ్రాసి సురక్షితముగా నుంచబడుచుండెడివనుటలో నేమియును సందేహములేదు. ప్రాచీనకాలమునందు నేదియు విశేషసంవత్సరము (ఏవిధముగా శాలివాహనశకము క్రీస్తు శకము లోనగు వాటివంటిది) ప్రసిద్ధమైలేకుండెను, కనుక రాజులయొక్క వంశావళియు వారియొక్క శాసనకాలమే కాలము గొలుచుటకై సాధనముగా నుండెను. కాబట్టియే వంశావళులు సురక్షితము చేయబడియుండెడివి.

సారాంశమేమనగా మేగస్థనీజు చెప్పిన తరములయొక్క సంఖ్యలు ఇతిహాసదృష్టిబట్టి గౌరవింపదగినదియు నమ్మదగినదియునైన సాధనములై యున్నవి. మేగస్థనీజు ఏ సంద్రాకోటస్సును పేర్కొనియున్నాడో అతడు ఐతిహాసికుఁడైన చంద్రగుప్తుఁడే యైయున్నాడు. ఈతరములు డయానిసోసునుండి లెక్కింపఁబడియున్నవో, అతఁడెవరో మనము నిశ్చయముగా చెప్పజాలము. కాని మనము ముందే హిరాక్లీజుకు అర్థము హరిలేక శ్రీకృష్ణుడే యగునని చెప్పియుంటిమి. మేగస్థనీజు శౌరాసేనీ ప్రజలు హిరాక్లిజులను భజించుచుండిరనియు నతనియొక్క ముఖ్యనగరము మథురయై యుండెననియు వ్రాసియున్నాడు. ఈవర్ణనముబట్టి నిశ్చయముగాఁ హిరాక్లిజు శ్రీకృష్ణునికే పేరై యుండెనని సిద్ధించుచున్నది. డాయానిసాసు మొదలు హిరాక్లిజువఱకు 15 తరములు గలవు. దానిఁ దీసివేయఁగా, మేగాస్థనీజుచే నీయఁబడిన వర్ణనముబట్టి, హిరాక్లిజు మొదలు చంద్రగుప్తుని వఱకు 153—15=138 తరములు గలవని మనకు దెలియుచున్నది. మేగస్థనీజుచే ఇన్ని తరములలో నెన్నియేండ్లు గడచినవో యీ సంగతి చెప్పి యుండుటలేదు. అయినప్పటికి ప్రపంచముయొక్క యితిహాసమును జూచుటబట్టి బండలెక్కచేత రాజులయొక్క యొకతరములో నెన్నియేఁడులు పట్టుచున్నవో యిది చెప్పఁబడగలదు. ప్రతిరాజుయొక్క తరమునకు సగటున 20 వర్షములు పట్టుచున్నవని యైతిహాసిక సిద్ధాంతముకలదు. ఈ సిద్ధాంతానుసారము శ్రీకృష్ణునుండి చంద్రగుప్తునివఱకు మోటు లెక్కచేత 138 × 20 = 2760 ఏడులైనవి. చంద్రగుప్తుని సమయము క్రీ. పూ. 312 సంవత్సరమైయుండెనని నిశ్చితమైపోయియున్నది. ఈలెక్కబట్టి శ్రీకృష్ణుని సమయము క్రీ. పూ. 3032 సంవత్సరము నిశ్చితమగుచున్నది. ఈ సమయము ఐతిహాసికమగుటలో మనకు, ఈ సమయము కలియుగారంభకాలమునకు దగ్గఱిదియని దృఢప్రమాణము దొరకుచున్నది.

ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో శ్రీకృష్ణుని యొక్క యుల్లేఖము "కృష్ణాయ దేవకీపుత్త్రాయ" చేయఁబడియున్నది. భగవద్గీతలో "వేదానాం సామవేదోస్మి" ఈ వాక్యముచేత శ్రీకృష్ణుఁడు సామవేదముతోడ దనకు తాదాత్మ్యమును ప్రకటించి యున్నాడు. దీనిబట్టి సామవేదములోని ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు శ్రీకృష్ణుని యుల్లేఖము స్వాభావికమని కనుపట్టుచున్నది. శ్రీకృష్ణ సమయము ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ఎప్పుడు చేయఁ

బడినదియు నిశ్చయముగా జెప్పబడఁజాలదు. అయినప్పటికి భాషయొక్క ప్రమాణముఁబట్టి యది దశోపనిషత్తులలోను అతి ప్రాచీనోపనిషత్తని తెలియుచున్నది. సాధారణముగా నీ యుపనిషత్తుల సమయమును వేదాంగములకంటె ముందటిదిగా నెంచవలయునని స్పష్టమైయున్నది. వేదాంగములలో వేదాంగ జ్యోతిషముయొక్క సమయము నిశ్చయముగా జెప్పఁబడగలదు. శంకర బాలకృష్ణదీక్షితుఁడు తన భారతీయ జ్యోతిషశాస్త్రముయొక్క యితిహాసమునందు, వేదాంగ జ్యోతిషముయొక్క సమయము, క్రీస్తుకంటె పూర్వము దాదాపు 1410 సంవత్సరములని నిశ్చయించియున్నాఁడు. అనగా, ఛాందోగ్యోపనిషత్సమయమును దీనికన్న పూర్వమనియు శ్రీకృష్ణ సమయము దానికన్నను పూర్వమనియు విశ్వసింపవలయును. ఈ ప్రమాణముఁబట్టి పైనిఁ జెప్పఁబడిన శ్రీకృష్ణ సమయము సరిగానున్నదని యనుమానము జనించుచున్నది. భారతీయయుద్ధముకూడ నిదే సమయమున నయ్యెనని చెప్పబడగలదు.

కలియుగారంభము

ఇపుడు మనము కలియుగముయొక్క ప్రారంభకాలమును విచారింతము. భారతీయ యుద్ధమునకుఁ గలియుగారంభమునకు సమయ మొకటియే యని మనమిదివఱకుఁ జూచియుంటిమి. కలియుగ ప్రారంభమెప్పుడయ్యెనో యిదికూడ మనము చూచియుంటిమి. హిందుస్థానమందలి సమస్త జ్యోతిష్కులయొక్క మతానుసారము కలియుగము యొక్క ప్రారంభము క్రీ. పూ. 3101 వత్సరమందు నయ్యెను. ఇప్పటి ప్రతి పంచాంగమందును ఈ సమయమే యీయఁబడియున్నది. శకము 1838 యొక్క పంచాంగమందు గలియుగములో 5017 వర్షములు గడచెనని వ్రాయఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి పంచాంగములయందీ సమయము ఆర్యభట్టు, బ్రహ్మగుప్తుఁడు, వరాహమిహిరుఁడు మొదలుగా జ్యోతిష్కులయొక్క సమయమునుండి వ్రాయఁబడుచున్నది యని స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. వీరికంటె పూర్వము ఇదేసమయమున వ్రాయఁబడియుండెనో లేక లేదో యనువిషయమున సందేహముకలదు. ప్రతియేఁడు లోకులకు గలియుగములో నిన్ని యేండ్లు గడచినవని తెలియుచుండెనేని, అప్పుడీ జ్యోతిష్కులకంటె మునుపటి యే గ్రంథమునందైనను ఈ సమయము యొక్క యుల్లేఖము తప్పక కావలసియుండును. అభాగ్యవశమున నేటివఱకు నిట్టి

యుల్లేఖమేదియు లభింపకున్నది. అప్పుడు ఆర్యభట్టాది జ్యోతిష్కులు దేనియాధారముమీద నీ సమయమును జెప్పియున్నా రని ప్రశ్నముకలుగు చున్నది. ఈ విషయమై రెండు మతములు కాగలవు. ఈ సమయము లోకులయొక్క పుక్కిటిపురాణమునుండి తెలిసియుండెనని యొక మతము; అనగా వారికి యుధిష్ఠిరశకము తెలిసియుండెనని చెప్పఁబడగలదు. క్రీస్తు వర్షమునకు పూర్వము, లేక శకసంవత్సరమునకు పూర్వము యుధిష్ఠిర సంవత్సర మేదియు ప్రసిద్ధమై లేదని మనమతమైయున్నది. కాని యీ సమయమున హిందుస్థానమందు వంశావళియుండెడిదని మనము ముందు చెప్పియుంటిమి; అనగా ఈ వంశము లో నీయీ రాజులు ఈ సంవత్సరములదాక రాజ్యము చేయుచుండిరనుసంగతి వ్రాసియుంచఁబడియుండెడిది. ఇట్టి దిశ యందు యుధిష్ఠిరుని తరువాతి వంశావళి, రాజులయొక్క శాసనకాల సహితముగా, అవశ్యము ప్రచలితమైయుండునని చెప్పగలము. ఈ విధమైన వంశావళి నాధారము చేసికొని క్రీస్తు సంవత్సర ప్రారంభమున, ఎపుడు సిద్ధాంతస్వరూపమైన యుగపద్ధతి స్థిరమయ్యెనో అపుడు, ఆర్య జ్యోతిష కారులు యుధిష్ఠిరుని కిన్నిసంవత్సరము లయిపోయినవని నిశ్చయించిరి. ఎందుచేతః ఆ సమయమునకు మునుపు 300 ఏండ్లనుండి మహాభారతము స్పష్టముగా, కలియుగారంభము, భారతీయయుద్ధము మరియు యుధిష్ఠిర రాజ్యారోహణము ఒకే సమయమందు నయ్యెననియే సమస్తాస్తిక హిందువులకు నూహయుండెనని చెప్పియుండెను. ఈ ప్రకారము మొదట నూతన సిద్ధాంతకారుఁడైన యార్యభట్టుఁడు, కలియుగారంభ సమయము క్రీ।పూ. 3101 సంవత్సరము (శకసంవత్సరముకంటె పూర్వము 3178 వత్సరము)గా జెప్పెను.

కలియుగారంభ మీరీతిగాఁ బుక్కిటి పురాణము లేక రాజులయొక్క వంశావళి యాధారముమీద జెప్పఁబడలేదని కొందఱు లోకుల మతము— దాని నార్యభట్టుడు గణితముచేత స్థిరపఱచెను. కాని యీమతము యథార్థము కాజాలదు. శంకరబాలకృష్ణదీక్షితుని మతముకూడ, నిదేయై యున్నది; కాని యతడు చేసిన వివేచన యతనియొక్క యన్యమతములకు విరుద్ధముగానున్నది. గణితముఁబట్టి కలియుగారంభమును దెలిసికొనుటకై యేమి సాధనముండెను? మహాభారతయుద్ధకాలమందు నీ గ్రహములు ఈ నక్షత్రములమీద నుండెను. ఈ ప్రకారమైన విధానమును బుచ్చుకొని

దాని యాధారముమీద గణితముద్వారా యీ సమయము నిశ్చయింపఁబడియున్నదని తోచదు; ఎందుచేతనన, మహాభారతమందు జెప్పఁబడినస్థితి, కలియుగారంభమందున్న గ్రహములతో బొత్తిగా గలియదు. ఈ గ్రహస్థితి విషయమై మనము ముందునకుఁబోయి విచారింతము. మహాభారతమందు జెప్పఁబడిన గ్రహస్థితిననుసరించి గణితముచేసి యీ సమయము స్థిరపఱుపఁబడియున్న యెడల, అపుడు అది నిశ్చయముగా సరియైనదే బయలుదేఱఁగలదని, మనము దీనిఁగూడ నిజముగా నొప్పుకొనఁగలము; కాని దుర్దైవము వలన బొత్తిగాఁ గాలేదు. కలియుగారంభమందు గ్రహములయొక్క స్థితి యీ ప్రకారముగా నుండెనని మొదట నెచ్చటను నుడువఁబడలేదు. ఇంక గణితమునకై యాధారమెక్కడినుండి వచ్చినది? దీక్షితుఁడును మఱి కొందఱును కలియుగారంభమున సమస్త గ్రహములు మధ్యమమానముఁబట్టి యశ్విని యందుండెనని చెప్పుచున్నారు. ఈ యభిప్రాయము నాధారముచేసికొని యార్యభట్టుఁడు గణితముద్వారా మధ్యమమానముచేత గ్రహములు ఒకేస్థానమున నెప్పుడుండెనో యిది స్థిరపఱిచెను, మరియు దానినతఁడు కలియుగారంభముగా విశ్వసించెను. కాని కలియుగారంభమందు ఇట్టి గ్రహస్థితియుండెడిదని యెవరుచెప్పిరి? మధ్యమ గ్రహములాకాశమందు నగపడవు, స్పష్టగ్రహము లగుపడుచున్నవి. అనఁగా, కన్నులారఁజూచి యొకరిట్టి విధానమును వ్రాసియుంచిరనుట పొసఁగనేరదు. అపుడు గణితముయొక్క యీ సాధనమును జ్యోతిష్కుఁడు తన కల్పనాధారమున స్థిరపఱచియున్నాఁడనియే తెలియుచున్నది. ఆర్యభట్టుఁడు ఉదాహరణమిచ్చునపుడు దానియుత్తరమును ఆధారమునుగూడఁ గాల్పనికముగానుంచునంతటి పిచ్చివాఁడు కాఁడు. దీక్షితుఁడు స్వయముగా జెప్పునదియేమనఁగా— "మహాభారతము, మనుస్మృతివంటి వెనుకటి వివేచనయందు వచ్చిన యేగ్రంథమందును, జ్యోతిషగ్రంథములలో జెప్పఁబడిన యుగారంభమునకు, కలియుగముయొక్క మరియుఁ బ్రతియుగముయొక్క ప్రారంభమున గ్రహములన్నియు నశ్విన్యారంభమందుసమకూడునని యు లక్షణమీయఁబడియుండలేదు. పైపెచ్చు మహాభారతమందొకచోట, సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, బృహస్పతి మరియు పుష్యము ఒక రాశికి వచ్చినమీఁద కృతయుగమగుచున్నదని చెప్పఁబడియున్నది." అతఁడిదికూడ జెప్పుచున్నాఁడు— "పై నీయఁబడిన యుగలక్షణము పురాణములందుఁ

గూడ నెచ్చటను జెప్పఁబడియుండలేదు." అట్టిచో బైయాక్షేపము చేయు నతని తుదిమాట యేమనగా ఈ కల్పన స్వయముగా నార్యభట్టునిదనియు, అతఁడు దానియాధారముమీద గణితము చేసియున్నాడనియే కాని, ప్రత్యక్షముగాఁ జూచినమీద నీ విషయముకూడ సిద్ధించుచున్నట్లు తోచదు. సూర్యసిద్ధాంతానుసారముగా గలియుగారంభము ఫాల్గున కృష్ణపక్షామావాస్య బృహస్పతివారమున మధ్యరాత్రి సమయమందు నగుచున్నది. దీని యాధారముమీద క్రీ. పూ. 3101 వత్సరమున 17 ఫిబ్రవరి బృహస్పతి వారముయొక్క మధ్యరాత్రి సమయమున గలియుగారంభమయ్యెనని నిశ్చితమగుచున్నది. అప్పటి గ్రహస్థితి ప్రొఫెసరు హ్విట్నీ నిశ్చయించి యున్నాడు మరియు దీక్షితుఁడు సయితము మధ్యమ, స్పష్ట గ్రహస్థితిని శ్చయము చేసియున్నాఁడు. దీనియొక్క యుల్లేఖమును దనపుస్తకము యొక్క 142వ పృష్ఠమునందు జేసియున్నాడు. దానిబట్టి కలియుగారంభమున మధ్యమములు స్పష్టములునగు గ్రహములన్నియు నొకచోట లేవని తెలియుచున్నది. దీనిని దీక్షితుఁడుగూడ స్వీకరించియున్నాడు. అతఁడు చెప్పునదియేమనఁగా — "నా గ్రంథమునునుసరించి కలియుగారంభమందు నన్ని గ్రహములు నొకచోటనుండెను, కాని యథార్థస్థితి యటువంటిదికాదు. ఒకప్పుడు గ్రహములన్నియు నస్తమించును, కాని మహాభారతాది గ్రంథములలో నిట్లును వర్ణనము లేకున్నది. కలియుగానంతరము, సూర్య సిద్ధాంతాది గ్రంథములు చేయఁబడునప్పటికి, ఎంతతక్కువగా జూచినను 360 సంవత్సరములు గడచినవి; కాని యా సమయమునందు, కలియుగమీ సమయమున నారంభమయ్యెనను విషయము నిశ్చయమయ్యెనని చెప్పఁబడజాలదు. దీనిఁబట్టి, యొకప్పుడు కలియుగారంభకాలము వెనుకటినుండి గణితముద్వారా నిర్ణయింపఁబడియుండునని సందేహించుటకు నవకాశమున్నది." కాని, దీక్షితునికి, ఆ సమయమున రాజులయొక్క వంశావళి ప్రచలితమైయుండెననుసంగతి తెలియునేని లేక జ్ఞప్తియుండునేని, అపుడతనికి నిట్టిసందేహము కలుగకయుండును. ఈ సంగతి మేగస్థనీజుచేత నీయఁబడిన తరములయు సంవత్సరములయు సంఖ్యఁబట్టి సిద్ధమగుచున్నది. మేగస్థనీజు యొక్క ప్రమాణమత్యంత ప్రాచీనము అనగా క్రీస్తునకు దాదాపు 312 సంవత్సరములు పూర్వపుదియైయున్నది. అనగా అది యెపుడార్య జ్యోతిష్కులకు గ్రహగణితముచేయు జ్ఞానము లేకుండెనో అప్పటిదియై యున్నది. దీనిఁబట్టి, యిట్టి వంశావళులు పూర్వకాలమున

నుండెడివని నిశ్చయముగా సిద్ధమగుచున్నది. పూర్వకాలమున నితిహాసములు కూడ నుండెడివనియు హిందుస్థానమున నైతిహాసిక విషయములును వంశావళులును వ్రాసియుంచబడు చుండెడివనియు నీ సంగతి నిర్వివాదమై యున్నది. చీనాయాత్రికుఁడు హుయేనుసాంగు స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁడు ఏమనఁగా— "ప్రతిరాజ్యమందు నితివృత్త పుస్తకాలు సావధానతతో వ్రాసియుంచఁబడుచున్నవి." కాశ్మీరమందు నీవిధమైన ప్రస్తుతస్థితియు వంశావళియు వ్రాయఁబడియున్నది; దానియాధారమున కల్హణకవి రాజతరంగిణీనామకమైన కాశ్మీరముయొక్క యితిహాసమును వ్రాసెను. నేటివఱకు భాటలోకులు రాజపుత్రుల వంశావళులను సావధానతతో వ్రాయుచున్నారు. సారాంశము, మేగస్థినీజు వ్రాసిన వంశావళియందు నీఁబడిన వర్ణనముబట్టి పూర్వకాలమందు, వంశావళి యున్నట్లు కనుపట్టుచున్నదనుట నిర్వివాదము. మనమత మేమనఁగా నిట్టివంశావళుల యాధారమున యుధిష్ఠిరుని యనంతరము గడచిపోయిన సంవత్సరములు లోకులకు తెలిసియుండుననియు వాటి యాధారమున గలియుగారంభకాలము నిశ్చయింపఁబడి యుండుననియు నైయున్నది. కలియుగారంభకాలమును నిశ్చయించుటకు నేసాధన మీయఁబడియున్నదో యయ్యది కాల్పనికమనియుఁ గలియుగారంభకాలమున నటువంటి ప్రత్యక్షస్థితియు లేకుండెననియు పైనిఁ జెప్పఁబడియేయున్నది. అట్టిచో నింకఁ గలియుగారంభకాలము తరువాతినుండి గణితముచేత స్థిరపఱుపఁబడియున్నదని చెప్పఁబడజాలదు.

వరాహమిహిరునియొక్క భ్రమపూర్ణమైన మతము

కలియుగకాలము విషయమై యెుకప్పుడు శంక యుపస్థితము కాఁగలదు; కాని మేగాస్థినీజు చెప్పిన సంగతులవిషయమై యేవిధమైన శంకయు చేయఁబడఁజాలదు. ఈ రెండిటి యొక్క సాహాయ్యమున భారతీయ యుద్ధసమయమును నిశ్చయించుటలో గష్టముకలుగదు. ఇపుడు మనమిచ్చట వరాహమిహిరునియొక్క, భారతీయ యుద్ధసమయము కలియుగారంభమున గాలేదను కథనముగూర్చి విచారింపవలయును. వరాహమిహిరుడు ఈ మతమును గర్గునియొక్క మతము నాధారముచేసికొని యిచ్చియున్నాడు. గర్గునియొక్క మతము నతఁడిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు :—

షడ్ద్వికపంచద్వియుతః శకకాలస్తస్య రాజ్ఞశ్చ।

అనఁగా, యుధిష్ఠిర సమయమును జెప్పుటకై శకసంవత్సరమందు షడ్ద్వికపంచద్వి అనగా "అంకానాం వామతో గతిః" యొక్క లెక్కను బట్టి 2526ను గలిపినమీద యుధిష్ఠిరునియొక్క సమయము సిద్ధించుచున్నది. మనము భారతీయ యుద్ధసమయమును క్రీస్తునకు 3101 సంవత్సరమునకు 3179 వత్సరములు మున్నటిదిగా నిశ్చయించియున్నాము. ఈ సమయమునకును వరాహమిహిరుని సమయమునకును 653 వత్సరము లంతరమున్నది. రాజతరంగిణీకారుఁడు కల్హణుఁడు తన కావ్యరూపమైన యితిహాసమందు నీ సమయమునే తీసికొని స్పష్టముగా జెప్పియున్నాఁడు ఏమనఁగా—

శతేషు షట్సు సార్ధేషు త్ర్యధికేషు చ భూతలే।
కలేర్గతేషు వర్షాణా మభూవన్ కురుపాండవాః ॥

అచ్చట నతఁడిదియు జెప్పియున్నాడు ఏమనఁగా— "పాండవులు కలియుగారంభమున నుండిరనుసంగతిచేత విమోహితులై కాశ్మీరములోని కొందఱితిహాసకారులు కాశ్మీరమునందలి పూర్వరాజులయొక్క యసత్యమైన పేరులపట్టికను అనగా పేరస్తు నిచ్చుచున్నారు; కాని కలియుగముయొక్క, పైనిఁ జెప్పఁబడిన 653వ యేడున పాండవులుండిరి; ఈ కాలము ననుసరించి నేను రాజులయొక్క పేరస్తును బాగుచేసియున్నాను." దీనిఁబట్టి కల్హణుని సమయమందు పాండవులు కలియుగారంభమున నుండిరను మతము ప్రసిద్ధమైయుండెనని స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. దీనిని విడిచి, వరాహమిహిరునియొక్క యాధారమును గైకొని, కల్హణుఁడు కలియుగారంభమునుండి 653వ యేడున భారతీయ యుద్ధమయ్యెనని చెప్పియున్నాడు. కాని యిందుచేత మహాభారత వచనములతో స్పష్టముగా విరోధము కలుగుచున్నది. "ప్రాప్తం కలియుగం విద్ధి" ఈ శ్లోకమునకును, కలియుగానంతరము 653 ఏండ్ల తరువాత భారతీయ యుద్ధమయ్యెనని చెప్పుటకును మైత్రి కుదురఁజాలదు. "కలిద్వాపరయోరంతరే" ఈ వచనము బట్టియు, భారతీయయుద్ధము కలియుగారంభము కాకమునుపు జరగెనని స్పష్టముగానగపడుచున్నది. ఇట్టిదశయందు, కలియుగములో 653 ఏండ్లకు బిమ్మట యుద్ధమయ్యెననుట యసత్యమగును. కొందఱు లోకుల యొక్క

(విశేషించి యార్యసమాజము వారియొక్క) మతానుసారము, ఈ 65౽ వర్షములను కలియుగ సంధికాలముగా నూహించి నిజమైన కలియుగము నేటివఱకు గాలేదనియు మహాభారత వచనముతో మైత్రి సరిగా జేయవలయు ననియు నొప్పుకొనవలసియున్నది. కాని యీ పద్ధతిఁబట్టియును మైత్రి సరిగా గాజాలదు; ఎందుచేత ఈరీతిని గలియుగసంధికాలము నొప్పుకొనను, అపుడు ద్వాపరమునకు నంతరము రాజాలదు. ద్వాపరమునకు గలియుగ మునకును అంతరమున అనగా సరియైన సంధియందు యుద్ధమయినట్లు వర్ణనమున్నది. మహాభారత వర్ణనానుకూలముగా, చైత్రశుక్ల ప్రతిపత్తునకు గలియుగము తగిలెననియు దానికి మునుపు మార్గశీర్ష మాసమునందు భారతీయయుద్ధమయ్యెననియు నీస్థితి నిజముగా దోచుచున్నది.

ఒక గొప్ప యాశ్చర్య విషయమేమనగా— అందఱు జ్యోతిష్కుల మతమునకు విరుద్ధముగా, ప్రత్యక్షమైన మహాభారతముయొక్కయు వచన మునకు విరుద్ధముగా, వరాహమిహిరుఁడు భారతీయ యుద్ధమునకు ఈ సమయము నెట్లు చెప్పెను! మంచిది, అతఁడు గర్గవచనాధారమున నీ మతము నిచ్చియున్నయెడల, అపుడు గర్గుఁడే యీ సమయము నెట్లు చెప్పెనని ప్రశ్న కలుగుచున్నది. గర్గునియొక్క సమయము మనకుఁ దెలియదు. కొందఱులోకులు గర్గునియొక్క సమయము మహాభారతము నకుఁ బిమ్మటను శకసంవత్సరమునకు మందును అయియుండునని నమ్ము చున్నారు. కాని గర్గుఁడు మహాభారతమునకు బూర్వమేయుండునని తెలియుచున్నది. మహాభారతములో గర్గుని పేరు వచ్చియున్నది. ఇచ్చ వచ్చినట్లుగా మనము ఏదో సమయము నెప్పుకొందము, కాని గర్గుఁడు శకసంవత్సరమునకు మునుపటివాడని నిశ్చయముగా నగపడుచున్నది. ఇట్టి స్థితియందు గర్గునిద్వారా, శకసంవత్సరమందు నీ సంవత్సరములను గలు పుట వలన యుధిష్ఠిర సమయము నిర్ణయమగుచున్నదను నియమము నిర్మింపబడుట సంభవమే కాకయున్నది. గర్గునియొక్క మూలవచనమేది యైయుండెనో యిది చెప్పుటకై సాధనము లేదు. గర్గసంహితానామకమైన యే యొకగ్రంథము ప్రసిద్ధమైయున్నదో, దానియందు ఈ విషయమై యేమియు వర్ణనములేదు. 2026 ఈసంఖ్యను గర్గుఁడే యిచ్చియున్నాడు, ఇది విశ్వసించి దానిని స్పష్టీకరించుటకై (శ్రీ)-అయ్యరు ఒక యద్భుతో పాయమును జెప్పియున్నాడు. అది యేమనగా శకకాలము నకర్థము శాక్యముని యొక్క కాలముగా నూహింపవలయునని. బుద్ధునియొక్క

మృత్యుకాలము మొదలుకొని యక్కడక్కడ బుద్ధకాలగణన యారంభమై యుండెనని యొప్పుకొనఁబడునేని, అపుడీ సమయము మనమతమున కను కూలించుచున్నది. (అయ్యరు తాను జెప్పినకాలము నెట్లు సాధించు చున్నాఁడో, యిది తరువాతఁ జెప్పఁబడును) బౌద్ధులయందు ప్రస్తుత కాలమున నే నిర్వాణశకము ప్రచలితమైయున్నదో, దానిని క్రీస్తునకు 543 ఏండ్ల పూర్వపుదిగా నంగీకరించుటఁబట్టియు దానిని 2526తో గలుపు టఁబట్టియు, 2526 + 543 అనఁగా క్రీస్తు సంవత్సరమునకు 3069 వత్సర ములు పూర్వ సమయము, శ్రీకృష్ణునికిని గలియుగారంభ సమయమున కును దగ్గఱగా వచ్చుచున్నది. అయినను మనమతమేమనఁగా శకకాల శబ్ద మునకర్థము 'శాక్యముని లేక బుద్ధునిసమయము' ఎప్పుడు నూహింపఁ బడఁజాలదు. బుద్ధునికి శకనామ మెందును వ్రాయఁబడియుండలేదు. శక, శాక్యశబ్దము లను 'శక్తి'యని యేకార్థమును జెప్పువానినిగా నూహించుట వలన నేమియు లాభములేదు. దీని కుపపత్తి వేఱువిధమునఁ జూపి యుండును.

గర్గుఁడు మూలసమయము నెట్లు చెప్పియుండెనో, ఇది యిపుడు నిశ్చయింపఁగలుగుట యసంభవమైయున్నది. గర్గుఁడు మహాభారతము కంటె ముందటివాఁడనుసంగతి ప్రాయికముగా నిర్వివాదమువలె నున్నది. అతని యుల్లేఖము శల్యపర్వముయొక్క సరస్వత్యాఖ్యానమందును అను శాసనపర్వములో ఉపమన్యువుయొక్క యాఖ్యానమందును నైయున్నది. అందు నతనియొక్క 64 అంగముల గ్రంథమునకుఁగూడ నుల్లేఖముకలదు. ఈ దినములలో "గర్గసంహితా" నామకమైన యేగ్రంథము ప్రచలితమై యున్నదో, దానియందు 40 ఉపాంగములున్నవి. అనఁగా నీ గ్రంథము బహుశః ఆ గ్రంథము మాత్రము కాకయుండును. అయినను ఇది దాని యొక్క రెండవ యావృత్తియగును. ఇందు రాసుల యుల్లేఖములేదు. దీనిఁబట్టి యీ గ్రంథముకూడ శకసంవత్సరమునకు మునుపటిదియని తెలియుచున్నది. సారాంశము, గర్గుఁడు శకమునకుఁ జాలముందటివాఁడు. అతని గ్రంథమందు శకకాలముయొక్క యుల్లేఖముండుట సంభవము కాకున్నది. కాబట్టి గర్గుఁడు చెప్పిన వచనము ఎవరో అప్పటిరాజుయొక్క సంబంధమునగావచ్చునని తెలియుచున్నది. అతఁడు యుధిష్ఠిరుని నుండి యీ రాజువఱకు 2566 లేక 2526 వత్సరములైనవి మరియు నా రాజు

గర్గునికి సమకాలీనుఁడై యుండును. గర్గునికిని వరాహమిహిరునికిని మధ్య వేయి సంవత్సరములయంతరము కనుపట్టుచున్నది. ఎందుచేత గర్గుఁడు క్రీస్తుసంవత్సరమునకు 400వత్సరములు పూర్వుఁడును వరాహమిహిరుఁడు క్రీస్తు యొక్క 500పండ్లకన్నను జాలతరువాతివాఁడును అయియున్నారు. ఇట్టి దశయందు దీనికి. గర్గునికి సమకాలికుఁడైన రాజుయొక్క నామము, ఒక వేయియేండ్లలోన ప్రసిద్ధమైపోయిన కారణముచేత, వరాహమిహిరుఁడు ఆ నామమును శకరాజుకొఱకు లేక శకకాలముకొఱకు నుపయోగించి యుండెనని యుపపత్తి చెప్పఁబడఁగలదు. వరాహమిహిరుఁడు గర్గ జ్యోతిషములోని వచనమును విశేషప్రమాణభూతముగాఁ గౌరవించుచుండెను. ఇందుచేత నతఁడు ఇతర జ్యోతిష్కులమతమునకు విరుద్ధముగా భారతీయ యుద్ధమును గలియుగముయొక్క 653వ యేఁడున విశ్వసించియున్నాఁడు. కల్హణుఁడు తన కాశ్మీరేతిహాసమునకు సంబంధమును దానియాధారమునఁ గలిపెను. కాశ్మీరము నందు, భారతీయ యుద్ధసమయమునఁ గాశ్మీరము యొక్కరాజు మొదటి గోనర్దుఁడై యుండెననియు కర్ణుఁడు దుర్యోధనునికై దిగ్విజయమును జేసినపుడు, అతఁడు యుద్ధములో జంపఁబడియెననియు నతని కొడుకు గద్దెపై నెక్కెననియు దృఢనిశ్చయముండెను. కల్హణుఁడు, బాల్యావస్థచేత నాపిల్లవాఁడు భారతీయయుద్ధమందుఁ జేరలేదను ప్రక్కిటి పురాణము కాశ్మీరములో ప్రచలితమైయుండెనని వ్రాసియున్నాఁడు. భారతీయయుద్ధము కలియుగారంభమందయ్యెనని చెప్పుకొనఁబడెనేని, అపుడు శకపూర్వము 3179 పండ్లయొక్క వ్యవస్థ గోనర్దుని యనంతరము కలిరాజులయొక్కవ్యవధివఱకులగ్నమైయుండవలెను. అటువంటి వ్యవస్థయే కల్హణునికి మునుపు లగ్నమైకూడ నుండెను. కాని భారతీయ యుద్ధ సమయము నిష్టమువచ్చినట్లు విశ్వసించుటచేతఁ గల్హణునికి గోనర్దాది రాజులయొక్క భిన్నవ్యవస్థ చేయవలసివచ్చెను. గోనర్దుఁడు పాండవుల సమయమున నుండెనను సంగతి కాశ్మీరముయొక్క యితిహాసములో సహజముగనే వ్రాయఁబడియున్నది. దీనికిఁ గారణము, హిందుస్థానము లోని ప్రతిరాజవంశము తనసంబంధమును పాండవసమకాలికులైన యోద్ధులలోఁ గలిపివైచుట యలంకారముగాఁ దలఁచుటయైయున్నది. కల్హణుఁడు రాజులయొక్క ప్రచలితమైన వంశావలియందుఁ దనక్రొత్త యూహననుసరించి సమూహమును వృద్ధిచేసి యింకొక క్రొత్త తప్పిదమును జేసివేసెను.

గర్గుఁడిచ్చిన 2526 సంఖ్యఁబట్టి యొక సంగతియైతేని యవశ్యము సిద్ధమగుచున్నది. అదియేమనఁగా అతఁడీసంఖ్యను ఏదోయొక యాధారము బట్టి నిశ్చయించియుండును. ఇటువంటిసంఖ్యను నిశ్చయించుటకై పుక్కిటి పురాణము మరియు ముఖ్యముగా వంశావళి సాధనము కావలయును. కల్హణుని గ్రంథమునుబట్టి, ఇటువంటి వంశావళి కాశ్మీరమందు భారతీయ యుద్ధసమయమునుండి ప్రచలితమై యుండెనని తెలియుచున్నది. అనఁగా, ఈ సంఖ్య రాజవంశావళి నాధారము చేసికొని స్థిరపఱచఁబడినదని నిశ్చిత మగుచున్నది; మరియు నీ దృష్టిఁబట్టి యీ సంఖ్యకుఁ జాలగొప్ప మహత్త్వమున్నది. శకపూర్వము 3179 ఈ యే సంఖ్య శకకాలారంభమున వంశావళి నాధారము చేసికొని స్థిరము చేయఁబడియుండెనో, అదియు నిట్టి వంశావళి యాధారముమీఁద స్థిరముచేయఁబడి యుండును. గర్గునియొక్క వచనమునందు నెవరో మనసు వచ్చిన రాజుయొక్క పేరు నూహించి వరాహమిహిరుఁడు తప్పిదముచేసెను; కాని క్రీస్తుసంవత్సరమునకు 3101 వర్షముల మునుపటిసమయమే, వరాహమిహిరుని విడిచి కడమజ్యోతిష్కు లందఱిచేతను నిశ్చయింపఁబడిన భారతీయ యుద్ధసమయము సర్వమాన్యమై యుండుచున్నది. మనము వెనుక, ఇదిగాక మేగస్థినీజు చంద్రగుప్తుని వఱకు మగధవంశములోని యేతరములను వర్ణించియున్నాఁడో, ఆ వర్ణనమునుబట్టియు నీ నిశ్చితసమయమునకు దృఢమైన యాధారము లభించుచున్నదని చూపియే యున్నారము. సారాంశము, క్రీస్తుయొక్క 3101 వత్సరమునకు మునుపటి సమయమే భారతీయ యుద్ధసమయమని సర్వ సమ్మతముగా సిద్ధమగుచున్నది.

ఇచ్చటఁ గొన్ని యాక్షేపములయొక్కయు నుల్లేఖను చేయవలసి యున్నది. ఏ విధముగా క్రీ. పూ. 3101 సంవత్సర సమయమును ఆర్యభట్టుఁడు కేవలము కల్పనచేత నిశ్చయించియున్నాఁడో, అదే విధముగా శకసంవత్సరమునకుఁ బూర్వము 2526 వత్సరసమయమును గర్గుఁడు తన కల్పనచేత నిశ్చయించియున్నాఁడని దీక్షితునియొక్క కథనముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. కాని యీ యాక్షేపమునకును గల్పనగాక మఱియొక యాధారము లేకున్నది. దీక్షితుఁడు (పృష్ఠము 118నందు) చెప్పుచున్నాఁడు, "వరాహమిహిరుడు సప్తర్షి చారమందు, సప్తఋషులయందు గమన మున్నదని చెప్పియున్నాఁడు; మరియు వారు ఒక్కొక్క నక్షత్రమందు

100 వత్సరములవఱకు నివసించుచున్నారు; ఈ వృథనిశ్చయము సాధారముచేసి యీ సమయము నిర్ణయింపబడినది." యుధిష్ఠిరసమయమునందు సప్తర్షులు మఘా నక్షత్రమందుండిరి; మరియు ప్రస్తుతకాలమునను వారు మఘయందే యున్నారు. సప్తర్షులు ప్రతినక్షత్రమందు 100 వండ్లదాఁక నివసించుచున్నారు. దీనిఁబట్టి యిప్పటివఱకు యుధిష్ఠిరునికి 2700 సంవత్సరములైనవని నిష్పన్నమగుచున్నది. కాని సప్తర్షులయందైతే నేమియు గమనమేలేకున్నది. దీనిఁబట్టి ఉక్తసమయమునకు నేమియు నర్థము కాఁజాలదు. ఇదేవిధముగా గర్గుఁడును వరాహమిహిరుఁడును జెప్పిన సమయమునకుగూడ నేమియు నర్థముకాకున్నది. దీక్షితుడు చెప్పునది యేమనగానిది "గర్గుఁడు శకకాల మారంభమైనతరువాత నొకటి రెండు శతాబ్దులలో నెప్పుడో యైయుండును; అతనికి సప్తఋషులు మఘా నక్షత్రమునకు దగ్గఱ నగపడిరి. ఇందుచేత నతఁడు శకకాల ప్రారంభమున యుధిష్ఠిరునికి 2526 సంవత్సరములైనవని స్థిరముచేసెను." కాని యీ మతము గౌరవింపఁదగినది కాదు. 2526 ఈ నిశ్చితసంఖ్య కల్పనగా నెట్లు నిశ్చయింపబడఁగలదు? ఇది గణితమునకు విషయమైయున్నది, ఇందుచేత దీనియందు అంచనా సంగతులకు బొత్తిగా సమావేశము కాఁజాలదు; మరియు నే జ్యోతిషగణితకారుఁడును నిరాధారము కాల్పనికమైన సంఖ్యయొక్క సృష్టిని జేయఁజాలడు. సప్తర్షిమండలము 2700 వత్సరములదిగా నిశ్చయింపఁబడునేని, అపుడు ప్రశ్నము కలుగుచున్నది ఏమనఁగా వానియందు 174 వత్సరములు ఎందులకుఁ దగ్గింపఁబడినవి? దీక్షితుఁడు, ఎప్పుడు సప్తర్షులు గర్గునికి మఘా నక్షత్రమందు గనఁబడిరో, అప్పుడు వారు అతనికి శకవత్సరమునకు బిమ్మట 174వ యేఁడునఁ గనఁబడియుండిరని చెప్పియుండలేదు. ఇంకను, ఈ సమయము శకముయొక్క 174 వండ్లకు దరువాత నిశ్చయము చేయఁబడియుండెననియు విశ్వసింపఁబడఁజాలదు. ఇట్లు చెప్పుటకు గారణము, మనకేదో మఱియొకరీతిని గర్గునియొక్క సమయము తెలియునేని, అట్టిస్థితిలో నీకథనమునకు నర్థమేమియు నుండఁజాలకపోవుటయైయున్నది. కానిమనకు గర్గునియొక్క సమయమేదియు దెలియదు, ఇట్టి యవస్థయందు నియ్యది కేవలము కల్పనఁబట్టి విశ్వసింపఁబడజాలదు. గర్గునికిని వరాహమిహిరునికిని సప్తర్షులకు గమనము లేదన్నజ్ఞానము లేకుండెనను సంగతి సంభవముకాదు. అనఁగా నీగతి కల్పనఁబట్టి నమ్మఁబడియున్నదనియు, ప్రత్యక్షము కాదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

మంచిది, గర్గవరాహామిహిరులకు సప్తర్షులగతి తెలిసియుండెనని క్షణము నందు విశ్వసింపఁబడుఁగాక; గర్గుఁడు శకసంవత్సర 174మందు గణితము చేయుటకై కూరుచుండెను, మరియు నతఁడు యుధిష్ఠిరునియొక్క సమయమును గణితముచేత నిశ్చయింప మొదలిడెను. కాని, జ్ఞప్తియుంచుకొనవలసినదేమనగా—

ఆస న్మఘాసు మునయః శాసతి
పృథివీం యుధిష్ఠిరే నృపతౌ।

ఈ సంగతి సాధారణస్వరూపముగా విశ్వసించుటకై మహాభారతమందు వచనమేదియు లేకున్నది. మఱి, గర్గుఁడు ఈ వచనము నెచ్చటినుండి తీసికొనెను? మంచిది యీ యాధారస్వరూపమును ఎక్కడినుండియో తెచ్చియుండును, కాని యేసప్తర్షులు ప్రతి నక్షత్రమందు 100వత్సరముల వఱకునున్నారో వారేదియో యొకేస్థానమున వసింపకున్నారు. వారు ఒక నక్షత్రమునుండి మఱియొక నక్షత్రమునకు నెగిరివెళ్ళరు. అపుడు గణితము చేయుటకై, యుధిష్ఠిరుని సమయమునను సప్తర్షులు మఘానక్షత్రము యొక్క యొకబిందువున నుండిరని తెలిసికొనవలసియుండెను. మఱియు, శకసంవత్సర 174 మందు మఘానక్షత్రమున సప్తర్షులను అదే బిందువు మీఁద గర్గుఁడు చూచియుండెననియు విశ్వసింపవలసియుండును. ఇట్లు విశ్వసించినఁగాక, శకసంవత్సరారంభమందు యుధిష్ఠిరునికై నవి 2526 వర్షములు గడచియుండెనని సిద్ధముచేయుట యసంభవమైయున్నది. సారాంశమిది, కాల్పనికములైన సంగతులన్నింటిని విశ్వసింపవలసి వచ్చుచున్నది మరియు వాటిని విశ్వసించుటకై యే యాధారమును లేకున్నది. యుధిష్ఠిరుని రాజ్యారోహణ కాలమందు సప్తర్షులు మఘయొక్క యీ బిందువునందు లేరని యెందును జెప్పఁబడలేదు. ఇది గర్గునియొక్క కల్పితపు సంగతియైయుండునని విశ్వసింపఁబడఁజాలదు. గర్గుఁడు శకసంవత్సర 174 మునందు నయ్యెననుటకును ప్రమాణమెచ్చటను దొరకకున్నది ఇంతియేకాక యతఁడు శకసంవత్సరమునకు మునుపటి వాఁడయియుండునని నిశ్చయముగా దెలియుచున్నది ఈ సంగతి మనసిద్ధాంతమునకు సరిపడుచున్నది కనుక దీనిఁగూడ గల్పనాధారమున విశ్వసింపవలయును; మరియు యుధిష్ఠిరు నప్పటి బిందువునందే సప్తర్షులు గర్గకాలీనమైన శకసంవత్సర 174 మందు నుండిరనుసంగతి మనమతముతో గలియు

చున్నది, కనుక దీనిఁగూడఁ గల్పనచేత విశ్వసింపవలయును! అట్టి స్థితిలో సిద్ధాంతమంతయు నమ్మకముమీదనే యుండెను! సూక్ష్మముగా విచారించినమీద, గర్గుఁడు యుధిష్ఠిరునియొక్క, శకపూర్వము 2526 వత్సరము వాఁడనియే నిశ్చయముగను జెప్పియున్నాఁడో, దానినతఁడు గణితముచేత నిశ్చయించియున్నాఁడని చెప్పబడజాలదు. అగుఁగాక. టీకాకుడు మఘ, పూర్వ, ఉత్తర, హస్త, చిత్త వీనిలో బ్రతియొక నక్షత్రమునందును సప్తర్షులు కనుపట్టఁగలరని చెప్పుచున్నాఁడు అప్పుడు, ప్రశ్నయేమనగా గర్గునికిఁదనసమయమందు, సప్తర్షులు మఘయందే యున్నట్లు యెట్లగపడిరి. రెండవసంగతియేది 444 శకసంవత్సరమందు వరాహమిహిరునికి సప్తర్షులు మఘయందే యగపడిరి. దీనిబట్టియైతే గర్గునిసమయమున అనగా శక సంవత్సర 174మందు వారు మఘకు వెనుక నున్నట్టులు కనబడుచున్నారు. ఇట్టి దశయందుఁ దనసమయమున సప్తర్షులు మఘయందున్నట్లు నమ్మి గణితము చేసిననియనుట యసత్యముగాదోచుచున్నది సారాంశము గర్గుఁడీసమయమును కల్పనద్వారా తెలిసికొనెనని చెప్పుట బొత్తిగా నసత్యమైయుండును. అనగా, దానికి వంశావళియొక్క లేక యెవరో వాటియొక్క ప్రాచీనగ్రంథకారునియొక్క పూర్వాధారముండియుండును. కనుక, ఇట్టి దిశయందు మునుపు మనము చేసినకల్పనయే సంభవముగా నగపడుచున్నది గర్గుఁడు, అతని సమయమునందు (అనగా శకపూర్వము) ఎవరో ప్రసిద్ధుఁడైన రాజువఱకు యుధిష్ఠిరునికైనవి 2526 వత్సరములు కడచినవని వ్రాసియుండును. మరియు, వేయియేండ్లతరువాత వరాహమిహిరునికి, మఱపువలన, నయ్యది శకకాలమేయని భ్రాంతికలిగెను. అందుచేత దానిని గర్గునియొక్క వచనముగా నూహించి యతఁడు ఈ శకకాలయుక్తమైన యుధిష్ఠిర సమయమును జెప్పియుండును. మనసువచ్చిన కారణమేమో యగుగాక, ఇతర జ్యోతిషకాలము మతమునకు విరుద్ధముగా నింకను ప్రత్యక్షమహాభారత వచనమునకు విరుద్ధముగా నొక్క వరాహమిహిరుని వచనమునకు గౌరవమీయఁబడజాలదు.

పురాణములలో నీయబడిన వంశావళి క్రమపూర్ణమైయున్నది

ఇపుడు మనము భారతీయ యుద్ధసమయము విషయమై చెప్పిన మూఁడవమతముమీద విచారము చేయుదము. మహాభారత వచనానుకూలముగా గలియుగారంభమున భారతీయయుద్ధమైనదని విశ్వసించి, రాజుల వంశావళియొక్క లేక ప్రాచీనప్రచలితమైన పరంపరయొక్క

యాధారముచేసి, జ్యోతిష్కులందఱు క్రీ. పూ. 3101 సంవత్సరమును భారతీయ యుద్ధసమయముగా చెప్పియున్నారు. ఈ సమయమునకు పుష్టికలిగించుటకై మేగస్తనీసుచేత చెప్పబడిన తరములెక్కట్టి యింకను నధిక దృఢప్రమాణము లభించుచున్నది. కాని యిప్పటి, చాలమంది విద్వాంసులు, ఆ సమయమునకు విరుద్ధముగా, భారతీయ యుద్ధ సమయము క్రీస్తు వత్సరమునకు దాదాపు 1400 వత్సరము మునుపటిదియని చెప్పియున్నారు. ఇపుడు మనము దీనినివిచారింతము. కొందఱుపాశ్చాత్య విద్వాంసులు ఆ సమయమును దీనికంటెను నిటీవలి సమయమువైపునకు లాగుచున్నారు, కాని రెండిటికిని మూలమైన యాధారమొకటియే. ఈ సమయమును నిశ్చయించుటకై ముఖ్యముగా విష్ణు పురాణాధారము మీద ప్రయత్నము చేయఁబడియున్నది. ఈ పురాణములో జెప్పఁబడిన దేమనఁగా—"మహానందునికి శూద్రరాజ్ఞి వలన బుట్టిన పద్మనంద నామకుఁడగు పుత్త్రుఁడు పరశురాముడువలె క్షత్రియులందఱను నశింపజేయును. అతనికి సుమాలి మొదలుగా 8గురు కుమారులు కలుగుదురు మఱియు వారు మహాపద్మునికిఁ బిదప రాజ్యముచేయుదురు. మహాపద్ముఁడును అతని యెనుబండ్రు కొడుకులును నూరేండ్లవఱకు రాజ్యము చేయుదురు. ఈ నందులను కౌటిల్య నామకుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు రాజ్యభ్రష్టులఁ జేయును మఱియు జంద్రగుప్తుని రాజ్యాభిషిక్తుని జేయును." దీనితరువాత నున్నశ్లోకమిది :—

> యావత్పరీక్షితో జన్మ యావన్నందాభిషేచనమ్।
> ఏతద్వర్ష సహస్రంతు జ్ఞేయం పంచదశోత్తరమ్ ॥

ఇటువంటి శ్లోకము భాగవతమందును గలదు. కాని దానియందు "శతం పంచదశోత్తరమ్" అని పాఠమున్నది. ఈ శ్లోకమునందు పరీక్షితుని జన్మమునుండి నందాభిషేకము వఱకు 1015 వత్సరములైనట్లు వర్ణనమున్నది. భాగవతమునందు 1115 సంవత్సరములైనవని చెప్పఁబడియున్నది. పరీక్షిత్తునియొక్క భారతీయ యుద్ధమునకు బిమ్మట 3-4 మాసములయందే యైయుండెను; అనఁగా పరీక్షిజ్జన్మమునకును భారతీయ యుద్ధమునుండి నందులవఱకు 1015 వత్సరములును నవనందులయొక్క 100 వత్సరములునుగలిసి చంద్రగుప్తునివఱకు 1115 సంవత్సరములగుచున్నవి. చంద్రగుప్త సమయము క్రీస్తుయొక్క 312 వత్సరము మునుపు

నిశ్చయింపఁ బడియున్నది. దీనింబట్టి భారతీయయుద్ధసమయము క్రీస్తుయొక్క 1115+312=1427 వత్సరపు పూర్వమునకు వచ్చుచున్నది. భాగవతమతానుసారము ఇందు 100 వత్సరములు ఇంకను గలుపవలయును; అనగా భాగవత మతానుసారముగా నీ సమయము క్రీస్తుయొక్క 1527 సంవత్సరము పూర్వమగుచున్నది. మన మతము, విష్ణుపురాణమందు జెప్పబడిన యీసమయము విశ్వసింపఁదగినది కాదని యగుచున్నది. పైనియ్యఁబడిన వచనము విష్ణుపురాణమందలి నాల్గవయంశముయొక్క 14వ యధ్యాయములోనిది. కాని యయ్యది 23వ యధ్యాయమందు జెప్పఁబడినసంగతికి విరుద్ధముగానున్నది. మగధలో జరాసంధుఁడు పాండవకాలీనుఁడైన రాజైయుండెను. జరాసంధుని తండ్రి బృహద్రథుఁడు ఈ వంశమును స్థాపించియుండెను; కనుక నతనివంశమునకు "బృహద్రథవంశ" నామము తటస్థించెను. ఈ వంశముయొక్క గణన జరాసంధపుత్రుఁడగు సహదేవుని నుండి యారంభము చేయఁబడుచున్నది. ఇతఁడు భారతీయయుద్ధములోఁ బాండవుల పక్షముననుండి పోరాడియుండెను. విష్ణుపురాణముయొక్క నాల్గవభాగములో 23వ యధ్యాయమందు, నీ బృహద్రథవంశీయులగు రాజులు మగధయందు నొక వేయిసంవత్సరములవఱకు రాజ్యము చేయుదురని చెప్పఁబడియున్నది. దీనితరువాత, "ప్రద్యోతవంశము" 138 ఏండ్లవఱకు రాజ్యముచేయునని చెప్పఁబడియున్నది. అనగా, మహాపద్మనందునికి అతని యెనబండ్రు కొడుకులకును మునుపు సహదేవుని సమయమునుండి 1000+138+362=1500 వర్షములగుచున్నది. అట్టిస్థితిలో మఱల 24వ యధ్యాయమందు, భారతీయయుద్ధమునుండి 1015 సంవత్సరములగుచున్నవనియే యిది చెప్పఁబడియున్నదో, దానికి నేమియర్థము? కావున విష్ణుపురాణములో 24వ యధ్యాయమందు జెప్పఁబడిన వచనము బొత్తిగా గౌరవింపఁదగినదికాదు.

రెండవసంగతి యేమనఁగా, పురాణములయందు భవిష్యరూపమున నేసంగతులు చెప్పఁబడియున్నవో, వాటియందు నొకగొప్పదోషమున్నది. పురాణకారులు విస్తారపూర్వకముగా, ఈ వంశమందలి యీ రాజు ఇన్ని వత్సరములదాక రాజ్యముచేయునని యిట్లుభవిష్యము ను వ్రాసియున్నారు. ఈ భవిష్యత్తు ఆవంశము కడచినతరువాత వ్రాయఁబడియుండును. ప్రాయికముగాఁ బురాణములన్నిటియందును ఈ ప్రకారమైన భవిష్యము చెప్పఁ

బడియున్నది. పురాణములు బహుధా పరీక్షిత్తునకు అట్లు జనమేజయునికి వినిపింపఁబడియుండెను. ఇందుచేతఁబరీక్షిత్తుసమయమునుండి యేసమయము వఱకుఁ బురాణములయొక్క రచనయైయుండునో, ఆ సమయమువఱకు నున్న వంశావళి వాటియందు బహుధా భవిష్యద్రూపముతో చెప్పఁబడియుండును. ఈ భవిష్యవర్ణనమందు రాజులయొక్క వంశావళులు, వాటి నామములు, వాటి రాజ్యకాలముయొక్క వత్సరసంఖ్య మరియు సమగ్ర వంశముయొక్క వర్షసంఖ్య యీయఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి, తక్కువ కంటెఁదక్కువ, మనము మున్ను చెప్పినట్లుగా ప్రతిదేశమందును రాజ వంశావళి సావధానతతో వ్రాయఁబడుచుండెనని యింతమాత్రము నిశ్చయ పూర్వకముగా సిద్ధమగుచున్నది. పురాణములయొక్క ప్రస్తుత స్వరూప సమయము క్రీ। తరువాత మూఁడునాలుగు శతకములనుండి యెనిమిదవ శతకమువఱకునున్నది. ఎందుచేత? కొన్ని పురాణములయందు ఆంధ్ర భృత్యవంశమువఱకు నున్న సంగతులు మఱికొన్నిటియందు కాకతీయ యవనులవఱకు నున్నసంగతులు తఱచు పురాణములన్నింటియందు నేక సమానములై యున్నది. ఏ సమయమందు నీపురాణములు నేఁటిస్వరూప మునకు వచ్చినవో, ఆ సమయమున నీ భవిష్యసంబంధులైన యధ్యాయ ములు జతపఱుపఁబడినవి; కాని, యీ వంశాధ్యాయములను జతపఱచిన వారికి నీ వంశములకు సంబంధించిన సంగతులు చక్కగా దెలిసియుండలేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. పురాణకారులకుఁ బ్రద్యోతవంశము నుండి మగధముయొక్క యితిహాసము మంచి విశ్వసనీయరూపముతో దొరకియుండెనని తోచుచున్నది; కాని యంతకుముందటి యితిహాసము మరియు ముందటి వంశావళి విశ్వసనీయ రూపముతో దొరకకుండెను. వారు ప్రద్యోతవంశమునకు మునుపు కేవలమొక బృహద్రధవంశము యొక్క యుల్లేఖమును జేసియున్నారు. మరియు దానియొక్క వత్సర సంఖ్య 1000 సంవత్సరములు ఉంచియున్నారు. దీనిబట్టి స్పష్టముగా, ఉత్తరకాలీనులైన పురాణకారులకు బ్రద్యోతవంశమునకు మునుపటి సంగతులు తెలియకయుండునని తోచుచున్నది. ఈ కారణముచేత వారలిచ్చిన సంగతులయందును చంద్రగుప్తుని సమయమున మేగోస్థినీజుచేతఁ జెప్పఁబడిన సంగతులయందును ఆకాశ పాతాళముల యంతరము తటస్థించియున్నది. ప్రద్యోతవంశముకంటె నుత్తరకాలీనములైన వంశములకు సంబంధించిన సంగతులు బౌద్ధ గ్రంథములయందును గనఁబడుచుండెను.

ఇంతియేకాక, పార్గిటర్ మహాశయుఁడు, ఈ సంగతులు పురాణములకు బౌద్ధగ్రంథములనుండియే తీసికొని రాఁబడియున్నవని చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ సంగతులే కడనుండియో యొక కడనుండి తీసికొనిరాబడుఁగాక, కాని ప్రద్యోతవంశముకంటె మునుపటిసంగతులు విశ్వసనీయములు కాకున్నవి. ఎందు చేత? వాటియొక్క సంవత్సరసంఖ్య అంచనాచేత 1000 ఉంచఁబడి యున్నది. ఈ సమయమునకు సంబంధులగు సంగతులు పురాణకారుల యొక్క సమయమున నశించియుండునని మనమన మానించుచున్నాము. మునుపటిరాజులయొక్క వంశావళి, చంద్రగుప్తుని యాస్థానముననున్న మేగాస్థినీజుయొక్క సమయమందునుండెను. కాని క్రీ। 400సంవత్సరమునకు సమీపమున, నెపుడు పురాణకారులు పురాణములను దిరుగరచించుటకు మొదలిడిరో, ఆ సమయమున నీ వంశావళులకు సంబంధించిన సంగతులు నష్టములై యుండెను. ఇట్టులెందులకు జరిగెను? దీనికి ముఖ్యకారణము, చంద్రగుప్తసమయమునకుఁ బిమ్మట శూద్రవంశము రాజ్యము చేయ నారంభించుటయు సనాతనధర్మము క్షీణించి యశోకునిసమయమునుండి బౌద్ధధర్మముసైతము ప్రసరించుటయు మరియు విజయమునొందుటయే యని తోచుచున్నది. ఆంధ్రభృత్యులును శూద్రరాజులై యుండిరి. శూద్ర రాజులయందుఁ బ్రాచీన క్షత్రియరాజులయొక్క వంశావళిని జాగ్రత్తతో రక్షించుటకు నిచ్ఛలేకుండుట స్వాభావికమైయున్నది. బౌద్ధరాజులయొక్క దృష్టియందైతే సనాతనధర్మియులైన క్షత్రియరాజులకు నేమియు విలువయే లేకయుండును. బౌద్ధ, జైనప్రజలయందు వర్ణవిభాగము లోపించిన కారణముచేతను వర్ణవిభాగమునెడల ద్వేషమున్నకారణముచేతను, క్షత్రియుల యొక్క కథలనునాశనముచేసి, వేఱుప్రాచీనకథలను సృష్టించుటకు వారు దృఢప్రయత్నమును జేసియుండిరి. ఇందుచేత బుద్ధునికి జైనమహావీరునికిని ముందటి రాజవంశములయొక్క వంశావళుల మహిమము నష్టమయ్యెను. మరియు వాటివైపు దుర్లక్ష్యము చేయఁబడియెను. చివరను వంశావళులు తఱచు నష్టమైపోయినవి మరియు నిదేకారణముచేతఁ బురాణకారులు బృహ ద్రథ వంశముయొక్క సమయమునకు అనుమితిచేత 1000 వత్సరసంఖ్య నుంచిరి. ఈ పురాణకారులు తఱచు మందబుద్ధులైయుండిరి, ఎందుచేత? విష్ణుపురాణములోఁగూడ జెప్పఁబడినదేమనగా—"పరీక్షిత్తు జన్మకాలమున సప్తర్షులుమఘానక్షత్రం మందున్నపుడు కలియుగారంభమయ్యెను. ఇందు 1200 దివ్యవత్సరములు కలవు." దీనిఁబట్టి పురాణకారులయొక్క, భార

తీయ యుద్ధసమయమునుండియే కలియుగారంభమయ్యెననియు గలియుగ మందు 1200 దివ్యవర్షములున్నవనియే విచారము చేయఁబడుచున్నది. మఱల. కలియుగమారంభించి యెన్నివత్సరములయ్యెనో. యీవిషయమై జ్యోతిష్కులందఱచేతను నిశ్చయింపఁబడియున్న సమయము వారికి దెలియ కుండుటయిది యాశ్చర్యవిషయముగనున్నది. ఈ క్రొత్తపురాణకారులును భారతీయ జ్యోతిష్కులును నొకేసమయమున, అనఁగా క్రీ। పూ। 400 నుండి 600 వఱకు, నయ్యెనను సంగతి సిద్ధమైయున్నది. దీనిఁబట్టి, యొకే సమయముననున్న పురాణకారులకుఁ జాలతక్కువ సంగతులు తెలిసియుండె నని తోఁచుచున్నది. అగుఁగాక, ఈ యన్నిసంగతులను జూచి మనము, విష్ణుపురాణమందును భాగవతపురాణమందును జెప్పఁబడినవంశావళులయు సంవత్సరములయుఁ బ్రమాణము, మేగాస్థనీజుయొక్క ప్రమాణమునెదుట, గౌరవింపఁదగినదికాదనియే చెప్పవలయును.

మేగాస్థనీజు మరియు పురాణకారులు

మేగాస్థనీజుచేత వ్రాయఁబడిన సంగతులు మిక్కిలి విశ్వసనీయము లైయున్నవను విషయమై యధికముగా విస్తరించి విచారించుట యావశ్య కమై యున్నది ముందు మనము, మేగాస్థనీజు ఏయేసంగతులను వ్రాసి యున్నాఁడో వాటిమీఁదనే యేయాక్షేపములు చేయఁబడగలవో యీ సంగతిని విచారింతము. మేగాస్థనీజుయొక్క మహత్త్వపూర్ణమైన గ్రంథము నష్టమైపోయెనని ప్రసిద్ధమైయున్నది. అది యున్నయెడలమనకు రాజుల యొక్క నామములును సంవత్సరములును వివరముగా వ్రాయఁబడినవి దొరకును బేబిలోనునందు బెరోసస్సుచేతను మఱి ఈజిప్టునందు మేనేథో చేతను తయారుచేయఁబడ్డ వంశావళి యిప్పటివఱకుఁ బ్రసిద్ధముగా నున్న కారణముచేత, ఏవిధముగా ఆదేశముల యితిహాసమునకు సాహాయ్యము సమకూడుచున్నదో, అదేవిధముగా మేగాస్థనీజుచేత వ్రాయఁబడినవంశావలి యీ సమయమున మనయెదుర నున్నయెడ మనకు నేశంకయు లేకుండును. అతని గ్రంథము నశించిపోవుటఁబట్టి యిద్దఱు ముగ్గురు ఇతిహాసలేఖకులు అతనిగ్రంథమునుండి తీసికొన్న భాషాంతరములను మనమిచ్చుట నుదాహ రించుచున్నాము.

ప్లినీచేతఁ గైకొనఁబడిన యవతరణము

“బక్కసుయొక్క సమయమునుండి అలెగ్జాండరుదాఁక 154 రాజుల

యొక్క గణనయున్నది మరియు వారి రాజ్యకాలముయొక్క యవధి 6451 వత్సరములును 3 మాసములునై యున్నది."

అరాయనునియొక్క గ్రంథములోని యవతరణము

"హిందుస్థానప్రజలు డాయానిసాను (బకుస్) యొక్క సమయము నుండి సేంద్రకోటస్సు (చంద్రగుప్తు)వఱకు 153 రాజులయొక్క 6042 వత్సరములయొక్కయు అవధియుండుటను విశ్వసించుచున్నారు. కాని యీ యవధియందు మూఁడు పర్యాయములు లోకసత్తాత్మక రాజ్యము స్థాపితమయ్యెను ... రెండవపర్యాయము 300 వత్సరములవఱకు మఱి యొక పర్యాయము 120వత్సరములవఱకు హిందుస్థానప్రజలు డాయాని సాను హీరోక్లీజుకంటె 15 తరములకు మునుపటి వాఁడై యుండెనని చెప్పుచున్నారు;"

పై భాషాంతరములఁబట్టి యీజిప్టు, బైబిలోను దేశములలో గ్రీకుల‌కు లభించిన సంగతులవిధముగనే యీ సంగతులుకూడ రాజుల రాజ్య కాలముయొక్క సంవత్సరసంఖ్యా సహితమగు వివరముతోనుండెనని స్పష్ట ముగా దెలియుచున్నది. పై యవతరణముల రెండిటియందు సంవత్సర సంఖ్యలలోఁ జూడఁగాఁగొంచెది భేదముకలదు, అయినప్పటికి నయ్యది మహాత్త్వముకలదికాదు; మరియు నేలోకసత్తాత్మకరాజ్యము స్థాపితమై యున్నదని సంగతి చెప్పబడియున్నదో, దానిని బహుధా అరాజకకాలమని యూహింపవలయును.

మహాభారతమందు లేక యితర పూర్వకాలీన గ్రంథములయందు ప్రాచీనరాజులయొక్క రాజ్యవత్సర సంఖ్యాసహితమగు నుల్లేఖమెందును లేకున్నది. దీనిఁబట్టి, చంద్రగుప్త సమయమునఁ బ్రాచీనరాజులయొక్క రాజ్యవత్సర సంఖ్యాయుక్తమైన వీటియొక వంశావళి యుండియుండును; మరియు నీసంగతులను మేగాస్థినీజు దానియాధారమున వ్రాసియుండును. మహాభారతమునకు నంతిమ స్వరూపము మేగాస్థినీజుకంటె ననంతరము లభించెనని మనము మున్ను చెప్పియుంటిమి. దీనిఁబట్టి, యీ సంగతు లెంత ప్రాచీనములో యీ సంగతి ధ్యానమునకువచ్చును. ఈ యవతరణ మందు జెప్పఁబడిన హిరాక్లిజు శ్రీకృష్ణుఁడగుట సర్వసమ్మతమని మనము ముందు చెప్పియుంటిమి; కాని డాయానిసాను ఎవరో యిది నిశ్చయ పూర్వకముగాఁ జెప్పఁబడఁజాలదు. అయిననుఅతనినిదాక్షాయణమనువు

అని నమ్మినమీఁద, అతనిసమయమునుండి మహాభారతమందును హరివంశ మందును జెప్పఁబడిన శ్రీకృష్ణుని వంశపు 15 తారములగుచున్నవని చెప్పఁబడఁగలదు (ఆది. అ. 75) ఇందుచేత మేగాస్థినీజు చెప్పిన సంగతికై యీ యొక క్రొత్త సహాయక ప్రమాణము దొరకుచున్నదని చెప్పఁబడ గలదు.

శ్రీకృష్ణుని యొక్క వంశావళి హరివంశమందైతే నీయఁబడియే యున్నది; కాని, దేనిఁబట్టి దక్షునినుండి శ్రీకృష్ణుఁడు 15వ పురుషుఁడై యున్నాఁడని తెలియుచున్నదో, అటువంటి యొక స్థానము మహాభారత మందును నీయఁబడియున్నది. ఈ వంశావళి అనుశాసనపర్వము యొక్క 147వ యధ్యాయములో నీయఁబడియున్నది అది యిట్లున్నది—1 దక్ష కన్య దాక్షాయణి. 2 (వివస్వంతుఁడు) అదిత్యుఁడు 3 మనువు 4 ఇళ 5 పురూరవుఁడు 6 ఆయువు 7 నహుషుఁడు 8 యయాతి 9 యదువు 10 క్రోష్ట 11 వృజినీవంతుఁడు 12 ఉషంగువు 13 శూరుఁడు 14 వసు దేవుఁడు 15 శ్రీకృష్ణుఁడు. వీటిలో వృజినీవంతుఁడు మరియు ఉషంగుఁడు నను నీ నామములు హరివంశమందులేకున్నవి. వాటికి మారు దేవమీఢుష నామమున్నది. ఆదిపర్వములో 76వ యధ్యాయముయొక్క యారంభ మున యయాతి ప్రజాపతినుండి 10వ పురుషుఁడని చెప్పఁబడియున్నాడు. అతనిని స్వయముగావిశ్వసింపవలయును బ్రహ్మదేవునినుండి ప్రచేతసుఁడును అతనినుండి దక్షప్రాచేతసుఁడును గలిగిరి. దక్షునికిఁ బ్రజాపతి నామమున్న కారణమునఁనిచ్చట నిట్టి సంశయము త్వన్నమగుచున్నది. దీనియాధారము మీఁదగూడ, మేగాస్థినీజునకు మూలసంగతులయొక్క జ్ఞానము మహాభారత కాలీనులైన పండితులద్వారా యయియుండెననుసంగతి నిర్వివాదముగా సిద్ధమగుచున్నది. ఇందుచేత నతఁడుచెప్పిన 153 తరములు, పురాణముల యొక్క యంతిమావృత్తియందు నీయఁబడిన తరములకన్న, జాల విశ్వసనీయములైయున్నవి.

మేగాస్థినీజు చెప్పిన సంగతులకు విరుద్ధముగా తరములయొక్క సంఖ్యాపరిణామముకంటె వత్సరసంఖ్య మిగుల నధికమైయున్నది యని యీ యాక్షేపముకాఁగలదు. సమస్త ప్రపంచములోని యితిహాసము యొక్క యాధారముమీఁద, రాజుల యొక్క ప్రతితరమునకు 20 వత్సర ములు పట్టుచున్నట్లు లెక్కవేయఁబడుచున్నదని మనము ముందు చెప్పి యుంటిమి. అపుడు ప్రశ్నమేమనఁగా 153 తరములకు 3060 వత్సర

ములకు మాఱు 6042 వత్సరములెట్లీయఁబడియున్నవి? కాని మనకు నితర దేశములలోని రాజవంశావళులయొక్క యుదాహరణముల యాధారమున, ఆర్య ప్రజలవిషయమై మేగాస్థినీజుయొక్క మాటలు ఎట్లు విశ్వసనీయములో యియ్యది చూడవలయును. ప్రతి దేశమందును మానవీయులైన రాజులు గాక పూర్వము కొంచెమెక్కువగా దేవాంశముగలవారుగా రాజులు విశ్వసింపఁబడుచున్నారని మనకు దెలియుచున్నది; మరియు నిట్టి రాజులయొక్క వత్సరసంఖ్య యధికమగుచుండెడిది. మేనేథోచేత సంశోధితమైన యీజిప్టుదేశముయొక్క వంశావళియందు మానవీయరాజులు మేనిస్సునుండి యారంభమగుచున్నారు అతనికి ముందు దేవాంశ రాజులుండిరి. ఇతనికిఁబిమ్మట నెవరును దేవాంశము గలరాజు కాలేదని యతఁడు వ్రాసియున్నాడు. మనము ఇచ్చటఁగూడ శ్రీకృష్ణుఁడు తన యీశ్వరావతారమును జాలించినమీఁద గలియుగారంభమయ్యెను. అనగా, శ్రీకృష్ణుని తరువాయి యెవరును నీశ్వరీయాంశముగల రాజుకాలేదు. హిరాక్లిజులేక శ్రీకృష్ణునివఱకు 15 తరములను దీసివేసి శేషము 138 తరములను మానవ రాజులనుగా నూహింపవలయును మరియు నీ రాజుల యొక్క రాజ్యవత్సరసమయము 20 వత్సరములే తీసికొని మనము వీరి యొక్క సమయమును 2760 సంవత్సరములని నిశ్చయించియున్నాము. 6042 వత్సరములలో నీ సమయమును తగ్గించినమీఁద 3282 వర్షములు మిగులుచున్నవి. ఈ మిగిలినయేండ్లను 15 తరములయొక్క సమయమునుగా విశ్వసించినమీఁద బ్రతితరమునకు 202 సంవత్సరములు పట్టుచున్నవి. ఈ వత్సరములేమియు నధికముకావు. మహాభారతములో నీయఁబడిన వర్ణనముఁబట్టి, వసుదేవుని యొక్క వయసు ఎంతయుండినది యుఁదెలియఁగలదు. ఇతర దేశములయొక్క యితిహాసమును జూచుటఁబట్టియు నీ వర్షసంఖ్య పెద్దదిగాఁదోఁచదు. ఈజిప్టు, ఖండియా దేశములలోని దేవాంశసంభూతులైనరాజులు చాల యేండ్లవఱకును రాజ్యముచేసిరని వర్ణనము కనఁబడుచున్నది. జ్యూప్రజలయొక్క వంశావళిని దీసికొందము. ఇది యెక్కువ విశ్వసనీయముగను సావధానతాపూర్వకముగా సురక్షితముగను నున్నది. ఇందును మోజిస్ నామకుఁడైన మానవరాజుకంటె మున్పటి ప్రజాపతి (పేట్రియార్కు)యొక్క వత్సరమర్యాద చాలనే యెక్కువగా నున్నది. మొదటి భాగమందు అనగా సృష్టియొక్క యుత్పత్తి మొదలు జలప్రళయమువఱకు లేక ఆదమ్ మొదలుకొని నోఅ వఱకు 11 పురుషుల

యొక్క సంవత్సరములు 2262 చెప్పఁబడియున్నవి, అనఁగా ప్రతి తరము నకు దగ్గఱదగ్గఱగా రెండువందలు సంవత్సరములు పట్టుచున్నవి. రెండవ భాగమందు శేముఁనుండి అబ్రాహామువఱకు 11 పురుషులకై 1310 వర్ష ములు విశ్వసింపఁబడుచున్నవి. అనఁగా ప్రతితరమునకొఱకు 110 వర్షము లగుచున్నవి. మఱి మూఁడవభాగమందు మౌజిస్సునుండి సాలోమను దాఁక 12తరములకు 408 వర్షములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఇవి మాన వీయ ప్రమాణమునను సరించియున్నవి. సారాంశము, ఇతరదేశముల యొక్క సాదృశ్యమునుబట్టి మేగాస్థినీజు వ్రాసినది యత్యంతము సంభవ మైయున్నదని మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలము. 153 తరములయొక్క యుల్లేఖము నతఁడు తత్కాలీనములైన లేఖములయొక్క ప్రమాణము మీఁద జేసియున్నాఁడు మఱి హిందుస్థానముయొక్క యైతిహాసిక కాలము క్రీ. పూ. 3101 వర్షమని నిశ్చితమగుచున్నది. ఇందు నాశ్చర్యపడవలసిన యవసరమేమియులేదు. ఈజిప్టులో మొదటి మానవీయరాజు క్రీ. పూ. 3370వ వర్షమునందు రాజ్యము చేయ మొదలిడియుండెను. ఈజిప్టులోని యన్నింటికంటె బెద్దదగు పిరామిడ్ స్తంభము క్రీ. పూ. 2500వ వర్షము నందు జేయఁబడెను. చీనాలోని మొదటిమానవీయరాజు క్రీ. పూ. 208 వ వర్షమున సింహాసనారూఢుఁడయ్యెను. ఈ ప్రాచీనదేశముల యితిహాసము యొక్క యుదాహరణముఁబట్టి, హిందుస్థానమునందలి భారతీయార్యులకు మొదట నైతిహాసిక రాజులు పాండవులును (శ్రీ)కృష్ణుఁడును క్రీ. పూ. 3101 వర్షమున రాజ్యముచేయుచుండిరియేని, ఇందు నాశ్చర్యకరమైన విషయమేమియు లేదని సిద్ధమగుచున్నది.

మేగాస్థినీజుయొక్క వాక్యములమీద రెండవయాక్షేపము, ఏయ వధిలో (శ్రీ)కృష్ణునివఱకు 15తరములగుచున్నవో, అదే యవధిలో మనువునుండి పాండవులవఱకు మహాభారతమందు 35 తరములీయఁబడి యున్నవని చేయఁబడుచున్నది. కాని యిందును నాశ్చర్యపడఁదగిన సంగతి యేమియులేకున్నది. ఎందుచేత? ఈతరములు కలియుగముకంటె బూర్వపు రాజులవియైయున్నవి. వారి వర్షసంఖ్యయు మిగులఁబెద్దదిగా విశ్వసింపఁబడియున్నది. ఈ రాజులు ద్వాపరముకన్నను మఱి యంత కన్నఁగూడ ముందటివారై యుండిరి; కావున వారియొక్క వేర్వేఱుశాఖ లయందు 15 మఱియు 35తరములుండుట సంభవమగుచున్నది. ఒక్క

భీష్మునియెదుట విచిత్రవీర్య, పాండు, యుధిష్ఠిరాది పాండవులయొక్క మూఁడుతరము లయిపోయియుండెను. అనఁగా, అధికాయుర్మర్యాదగల శాఖలోఁ గొలఁది యాయుష్కుల తరములుండుట తటస్థించియున్నది. మానవీయ వంశావళులారంభమైన పిమ్మట మనము ఏ 138 తరములను దీసికొనియున్నామో, వారియొక్క వేర్వేఱు శాఖలలో దీర్ఘాయుష్యము మరియు నల్పాయుష్యముగల రాజులయొక్క సమీకృతమైన వర్షసంఖ్య యందు సరాసరిపద్ధతినిబట్టి ప్రతియొకనికి 20వర్షములుంచుటయే సరిగా నుండును. ఈ సంగతులన్నింటిని విచారించినమీఁద జంద్రగుప్తసమయమున మెగాస్థినీజునకు హిందూస్థానమందు దెలిసిన సంగతులు చాలపురాతనములు విశ్వసనీయములునై యున్నవనియే నమ్మవలయును.

పురాణములలో జెప్పఁబడిన తరములయొక్క దశ యింతకంటెను తాఱుమాఱువడియున్నది. ముందు చెప్పఁబడినరీతిని బురాణముల యందలి సంగతులు మిగులవర్వాచీనములు అనఁగా 400 క్రీ వత్సరమునకు దగ్గఱ దగ్గఱవియై యున్నవి. అనఁగా మేగాస్థినీజునకు ఏడెనిమిది వందలు సంవత్సరముల తరువాతివియై యున్నవి. ఈ యవకాశములో శూద్ర బౌద్ధ, యవనరాజులున్న కారణముచేతఁ బ్రాచీనక్షత్రియులయొక్క వంశావళులు నష్టములై యుండును. ఈ లోకులకును వీరియొక్క ధర్మములకును, జాత్యాచారవ్యవహార విరుద్ధమైన దృష్టియుండుటచే క్షత్రియులయొక్క వంశావళులను సురక్షితముచేయు సూతులకుఁ బౌరాణికాదులకు నీయవధిలో నాశము కలిగియుండును. అనఁగా, పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడిన తరములయొక్కయు వర్షసంఖ్య యొక్కయు సంగతులన్నియును అంచనాఁబట్టి యీయఁబడియుండును, ఇంతియేకాక బౌద్ధులయు జైనులయు మతముల యాధారముమీఁద వ్రాయఁబడియుండును. కారణ మేమనఁగా బుద్ధుని సమయమునుండి మరియు వీరియొక్క కొలఁది సమయమునకు ముందుగా నేరాజులుండిరో, వారియొక్క నామములు వర్ష సంఖ్యలను బురాణములలో నధికాంశమునందు సంభవించినవి యిట్లు దొరికి యీయఁబడియున్నవి: ఇంకను దీనిఁబట్టి పూర్వకాలపు సంగతులు కేవలము కాల్పనికములని తెలియుచున్నవి. ఈ విషయమై విస్తరించి విచారించుట యావశ్యకము.

పురాణములయందు నీయన్ని వర్ణనములు భవిష్యరూపమున నీయఁబడియున్నవి. ఈ వర్ణనములు ఆరోజులకుఁ దరువాతివనుటలో సందేహము

లేదు. వారి విషయమున వర్షసంఖ్యకూడ నీయఁబడి లభించుచున్నది.
దీనిఁబట్టియు నియ్యవిరాజుల తరువాతివియగుట నిర్వివాదము. ఈ రీతిని
విచారించి మీఁదఁ బ్రథమాంధ్రాంతమువఱకు స్వకీయ రాజ్య సంఖ్య
యూాయఁబడియున్నదని తెలియుచున్నది. దానితరువాత యవనాది పర
రాజులకు నొకచోట సమయమును జెప్పుటఁబట్టి యంతయు గడబిడయై
పోయినది. అయినప్పటికిని మనము బృహద్రథవంశముఁగూర్చి యధి
కముగా విచారింతము. ఎందుచేత? దీనితరువాత మగధమునందలి వంశముల
యొక్క స్థితి బౌద్ధగ్రంథములఁబట్టియు దొరకఁగలదు. ఈస్థితి వాయు
పురాణమందు జాల సవిస్తరముగా నిట్లియఁబడియున్నది. ప్రద్యోత వంశ
ములలో నైదుగురు రాజులుండిరి. విష్ణుపురాణమునందు వారియొక్క
వత్సరసంఖ్య 138 ఉన్నది. కాని ప్రతిరాజునకు నిచ్చిన వర్షసంఖ్యల
యొక్క కూడిక 148 అగుచున్నది. ఇదేవిధముగా దీనికిముందటిశిశునాగ
వంశములోని పదుగురు రాజులు 362 వర్షములవఱకు రాజ్యము చేసిన
సంగతిచెప్పఁబడియున్నది. కాని రాజులయొక్క నామములును వేటియొక్క
కూడిక 334 అగుచున్నదో, అటువంటి భిన్నభిన్నములైన వర్షసంఖ్యలును
ఈయఁబడియున్నవి. ఈవైపు దుర్లక్ష్యముచేసి మనము దీనికి ముందటి
బృహద్రథవంశమును విచారింతము. పురాణములయొక్క తఱచు
పురాణములన్నింటియొక్క మతము, ఈ వంశము ఒకే వేయి సంవత్సర
ములవఱకు రాజ్యముచేయునని యైయున్నది.

ద్వాత్రింశచ్చ నృపా హ్యేతే భవితారో బృహద్రథాత్।
పూర్ణం వర్షసహస్రం చ తేషాం రాజ్యం భవిష్యతి॥

ఈ వర్ణనములో నీయఁబడిన యొక వేయి సంవత్సరముల స్థూల
సంఖ్యయే సంశయమును బుట్టించుచున్నది. సత్యమైనస్థితి దెలియకపోఁగా
స్థూలసంఖ్య యుంచఁబడియున్నదని యూహ కలుగుచున్నది. రెండవ
సంగతి యేమనఁగా నొకేవంశము వేయియేండ్లదాఁక సాగఁజాలదు. ఈ
సంగతి యైతిహాసికానుభవమునకు విరుద్ధము. ఈ సంవత్సరములు కలియుగ
ములోని మానవీయవంశములవి యనుసంగతినిగూడ ధ్యానములో నుంచు
కొనవలయును. బార్హద్రథునికిఁ బిదప నైదువందలు సంవత్సరముల
యవధితో రెండు వంశములయిపోయినవి. (రెండువంశములను గలుపుట
వలన 138 + 362 500మాత్రమగుచున్నది.) ఇదియును స్థూలసంఖ్యయే.

అంతట 100 వత్సరములయందు నందులైరి. ఈ యంకెయు స్థూలమై యున్నది. అగుంగాక; వివరముగా, బార్హద్రథవంశముయొక్క యేవిస్తృత మైన స్థితి యీయంబడియున్నదో, అది యెట్టిదో మనము చూడ వలయును. బృహద్రథునినుండి భారతీయయుద్ధకాలీనుండైన సహదేవ రాజువఱకు వాయుపురాణమునందు నీపదుగురు రాజులు చెప్పంబడి యున్నారు: (1) బృహద్రథుండు (2) కుశాగ్రుండు (3) ఋషభుండు (4) పుణ్యవంతుండు (5) విక్రాంతుండు (6) సుధన్వుండు (7) ఊర్జుండు (8) నభసుండు (9) జరాసంధుండు (10) సహదేవుండు ఇచ్చట బృహ ద్రథునినుండి జరాసంధుండు తొమ్మిదవవాండు. కాని "ప్రథమ కబళే మక్షికాపాతః" అనునట్లుగా మహాభారతములో జరాసంధుండు బృహద్ర థునికిం బ్రత్యక్షము పుత్త్రుండని చెప్పంబడియున్నది. (సభా. 3-17) దీనింబట్టి, యీ పురాణములలోని సంగతులు ఎంతయసత్యముతో నిండి యున్నవో యని యీ కల్పనకాంగలదు. బృహద్రథ, జరాసంధులనడుమ రాజులయొక్క నామములు కాల్పనికములని తోంచుచున్నవి. వీరియొక్క రాజ్యవత్సర సంఖ్య యీయంబడలేదు. ఇపుడు మనము వాయు పురాణమునందుం జెప్పంబడిన ముందటి రాజులయొక్క నామముల గుఱించి వర్షసంఖ్య గుఱించియు విచారింతము. అవి యిట్లున్నవి: (11) సోమాపి 48 వర్షములు (12) శ్రుతశ్రవుండు 64వ. లు (13) అయుతాయువు 26. (14) నిరామిత్రుండు 100. (15) సుకృత్తుండు 56 (15) బృహత్కర్మ 23. (17) సేనాజితుండు 23. (18) శ్రుతంజయుండు 40 (19) మహాబాహువు 35. (20) శుచి 48. (21) క్షేముండు 28. (22) భువతుండు 64. (23) ధర్మనేత్రుండు 5. (24) నృపతి 58. (25) సువ్రతుండు 38. (26) ధృఢసేనుండు 58. (27) సుమతి 33. (28) సుచలుండు 22 (29) సునేత్రుండు 40. (30) సత్యజిత్తు 83. (31) వీరజిత్తు 35. (32) అరింజయుండు 50. మొత్తము 997 వర్షములు.

ఈ వివరమైన పేరస్తు తెలిసియుండి యీయంబడినది. దీనింబట్టి భారతీయ యుద్ధమునకుం బిమ్మటనే 22 రాజుల సమయముయొక్క కూడిక 997వత్సరములు వచ్చుచున్నదని తెలియును. మఱి 32 రాజుల సమయముయొక్క కూడికయొక వేయివర్షములెట్లు రాంగలదు? వీరిలో నెక్కుమంది రాజులయొక్క నామములును 100 మొదలుగా రాజ్యవత్సర సంఖ్యలునుం గాల్పనికములై యున్నవి "ద్వితీయగ్రాసేపి మక్షికాపాత"

యన్న న్యాయమున, మహాభారతమందు సహదేవునియొక్క కుమారుని పేరు మేఘసంధియని యగపడుచున్నది (అశ్వ। అ. 82) పైనిఁ జెప్పఁ బడినట్లు సోమాపియని లేదు. ఈ కథనమునకు (దాత్పర్య మేమనఁగా, అన్నివిధముల విచారింపఁగా బ్రద్యోతవంశము కన్న ముందట బృహద్రథ వంశమునకు సంబంధించిన పురాణసంగతులు కేవలము కాల్పనికములుగాఁ దెలియుచున్నవి,

ఇక్కడ గాగల ప్రశ్న మేమనఁగా, బార్హద్రథవంశ సంబంధమున నీయఁబడిన యప్రామాణిక సంగతులను నిరాధారముగా నెంచుచో అపుడు

యావత్పరీక్షితో జన్మ యావన్నందాభిషేచనమ్।
ఏతద్వర్ష సహస్రంతు జ్ఞేయం పంచదశోత్తరమ్॥

ఈ శ్లోకమందు సమష్టిరూపమున నీయఁబడిన సంగతి నెందులకు విశ్వసింపరాదు? కాని పరీక్షింపఁబడిననే కాని మఱి వివరముగా నీయఁబడిన యిట్టి సంఖ్యను విశ్వసించుటకై యాధారమేమియును లేదని మనము చెప్పవలదైయె యున్నది. వత్సరముల లెక్క వేయుటకుఁ బుక్కిటిపురాణ మేమియుఁ జెప్పఁబడుటలేదు. దీనికి మూలాధారము వంశావళులే కావల యును. వేర్వేరుగా వంశములయొక్క మొత్తము కూడిక 1000 వత్సర ములగుచున్నదని పైనిజెప్పఁబడియున్నది. ప్రతి మనుష్యుఁడును 22 బార్హద్రథులు, 5 ప్రద్యోతులు, 10 శిశునాగులు, 9 నందులు కలిసి 46 తరములకు 1115 లేక 006 సంవత్సరములు ఏమియు నెక్కువకావని వచించును. కాని క్రీస్తునకు దగ్గఱదగ్గఱగా 500 వత్సరముల పిమ్మట, ప్రద్యోతవంశమునకు ముందు భారతీయ యుద్ధమువఱకు నొకే బార్హద్రథ వంశముండెనని, భవిష్యరూపముతోఁ జెప్పిన పురాణకారులయొక్క వచన ములు సత్యమైనవని విశ్వసింపఁబడునా? లేక క్రీస్తునకు దగ్గఱదగ్గఱగా 300 సంవత్సరములముందు ఇచ్చటికి వచ్చి, అపుడు ప్రచలితమైన వంశా వళిని సావధానతతోఁ బరికించివ్రాసిన నిష్పక్షుఁడైన మేగాస్థనీజుయొక్క, భారతీయయుద్ధమునుండి చంద్రగుప్తువఱకు 183 తరములైనను నీకథనము చాల విశ్వసనీయముగా నూహింపఁబడునా? మనమత మేమనఁగా ఏ యాధారభూతమైన సంగతి లేక ప్రమాణము ఎంత యెక్కువ ప్రాచీ నమో లేక పూర్వకాలీనమో, అంతయే యధికవిశ్వసనీయముగా నయ్యది యెంచఁబడవలయును. పూర్వ పూర్వసంగతులయొక్క పరంపరఁబట్టి

చూడఁగాఁ బురాణములయొక్క స్థానము చివరిదియైయున్నది. వాటి కన్న ముందు మేగస్థినీజునకును అతనికన్నను ముందు వేదాంగములకును స్థానమీయవలయును. స్వయముగా దీక్షితుఁడు వేదాంగ జ్యోతిషము యొక్క సమయము క్రీస్తునకు దగ్గఱదగ్గఱగా 14 0 వత్సరముల మును పటిదియని నిశ్చయించియున్నాడు. వారియొక్క యీ మాట పురాణ ములకు విరుద్ధముగానున్నది. ఎందుచేత? భారతీయయుద్ధము వేదాంగ జ్యోతిషమునకు జాలయేండ్లు మునుపటిదియని స్పష్టమైయున్నది. కాని యింతకంటెను బూర్వప్రమాణము, అనఁగా సామాన్యముగా సమస్త భరత ఖండమందు మాన్యముగా నూహింపఁబడుచున్న భారతీయ యుద్ధము యొక్క క్రీస్తునకు 3101 వత్సరముల మునుపటి సమయము మనకు నుప లబ్ధమైయున్నది; మఱి యింతకంటెఁగూడ మేగస్థినీజుయొక్క సంగతు లకు విశ్వసనీయత యెక్కువగా సిద్ధమగుచున్నది. కాఁబట్టి యిపుడు ఆ ప్రమాణమువైపు ధ్యానమీయవలసియున్నది.

వైదిక సాహిత్యముయొక్క ప్రమాణము.

మేగస్థినీజుయొక్క మాటలు విశేష నిశ్వసనీయములగుట విషయమై వైదిక సాహిత్యమునుండి యొక యత్యంత మహత్త్వపూర్ణమైన దృఢ ప్రమాణ సాధనము ఎట్లు దరకఁగలదో మనమిచ్చట సవిస్తరముగాఁ జెప్పుదము. ఋగ్వేద మంత్రములను బరీక్షింపఁగా ఋగ్వేదమందు భారతీయ యుద్ధముయొక్క యుల్లేఖ మెచ్చటను లేదని తెలియుచున్నది; కాని భాగ్యవశమున దానియందు భారతీయ యోద్ధల పూర్వులయొక్క యొక మహత్త్వ పూర్ణమైన యుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది. భీష్మునికిని విచిత్ర వీర్యునికిని జనకుఁడగు శంతనునికి దేవాపి నామకుఁడైన యొక సోదరుఁడుండెను. ఈ దేవాపి శంతనకంటెఁ బెద్దవాఁడై యుండెను. వైరాగ్యముచేత రాజ్యములోని తనయధికారము (హక్కు)ను విడుచుకొని యతఁడరణ్యమునకు వెడలెను. మహాభారతము యొక్క యాదిపర్వము లోని 75వ యధ్యాయము నందును నిట్లుదిస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

దేవాపిఃఖలు బాలఏవ అరణ్యం వివేశ।
శంతనుస్తు మహీపాలో బభూవ॥

ఋగ్వేదములో "బృహద్దేవతా" గ్రంథమునందు నిదేసంగతి చెప్పఁబడి యున్నది. ఆశ్లోకమిట్లున్నది:-

ఆర్ష్టిషేణశ్చ దేవాపిః కౌరవ్యశ్చైవ శంతనః।
భ్రాతరౌ రాజపుత్రౌ చ కౌరవేషు బభూవతుః॥

ఆర్ష్టిషేణుఁడైనదేవాపి, కౌరవ్యుఁడైన శంతనువు ఈ యిద్దఱు సోదరులును రాజపుత్రులునై యుండిరి. వారియొక్క జన్మము కౌరవ వంశమునందు నయ్యెను. దేవాపిని, అతఁడు ఋష్టిషేణుఁడను ఋషి యొక్క శిష్యుఁడై యుండుటఁబట్టి 'ఆర్ష్టిషేణుఁడ'ని చెప్పియున్నది. దేవాపి గొప్ప తపస్వియై యుండెను. ఒకమాటు శంతనుని రాజ్యమందు అనావృష్టియై యుండెను అపుడు శంతనుకొఱకుఁ బర్జన్యునిస్తుతించి దేవాపి వర్షమును గురిపించెనని యిట్టికథ యొకటి యున్నది. ఇట్టి యవసరమున ఆర్ష్టిషేణదేవాపి చేసిన సూక్తము ఋగ్వేదముయొక్క పది యవ మండలములోఁ గూర్పఁబడియున్నది. ఈ వదియవ మండలమందు, అనేక ఋషులయొక్క చిన్నచిన్న వేర్వేఱు సూక్తములున్నట్టు అభిప్రాయము కలదు, మంచిది, దేవాపికథఁబట్టి, భారతీయ యుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మట 100 వత్సరములలోపల నయ్యెనని యనుమానము జనించుచున్నది. కారణమేమనఁగా దేవాపికిఁ దమ్ముఁడు శంతనువు. శంతనునికిఁ బుత్రుఁడు భీష్ముఁడు విచిత్ర వీర్యునికిఁ బుత్రులు ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు లయియుండిరి; యుద్ధసమయమునకు భీష్ముఁడు వృద్ధుఁడై యుండెను, కాని జీవించియుండెను, ఈ విధముగా పార్గిటరు మహాశయుఁడు, భారతీయ యుద్ధమునకు సంబంధము ఋగ్వేద సమయముతో నున్నదను సంగతిని అందఱకంటె ముందుఁ బ్రపంచము నెదుటఁ బ్రకటించి యున్నాఁడు. మనకును పార్గిటరు మహాశయునియొక్క యీ సిద్ధాంతము గౌరవింపఁదగియున్నది. ఇంతియేకాదు, ఇకనేమంటేని యీ సంగతిని సమర్థించునట్టి వాటియొక సంగతి మనకు దొరకుచున్నది. మహాభారత మందుఁ బాంచాలురను మాటిమాటికి 'సోమకాః, అని చెప్పి యున్నది. ద్రోణుఁడు అశ్వత్థామకు "పాంచాలురమీఁద దండెత్తుము" అని చెప్పునపుడు చెప్పినదేమనఁగా :—

సోమకాన ప్రయోక్తవ్యా జీవితం పరిపశ్యతా।

(నీప్రాణములను రక్షించుకొని సోమకులను విడిచిపెట్టకుము.)

ఒకచోట ద్రుపదరాజునకుఁగూడ సోమక సంజ్ఞయీయఁబడి యున్నది. చాల దినములవఱకు నీసోమకు లెవరై యుండిరో యీసంగతియొక్క జాడ

దొరకక యుండెను. కాని వైదికాను క్రమణిక యొక్క యాధారమున, ఋగ్వేదములో "సోమకః సాహదేవ్యః" అని సహదేవ పుత్రుఁడైన సోమకునియొక్క యుల్లేఖ మొక సూక్తమునందుఁ జేయఁబడినది గాఁదెలియు చున్నది. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమందును, సహదేవ పుత్రుఁడగు సోమకుఁడు రాజసూయ యజ్ఞమొకటి చేసియుండెనని వర్ణనము చూడఁబడు చున్నది; మరియు తర్వాత, నారద ఋషు లిరువురియొక్క కథనము ననుసరించి, విశిష్టరీతిని, సోమరసమును వెడలించిన కతమున నతనికి విశేష కీర్తియయి యుండెను [ఈ సోమకుఁడు ద్రుపదునికిఁ బూర్వజుఁడై యుండెను. హరివంశము (అ. 32)నందు సహదేవుఁడు, సోమకుఁడు, జంతువు, పృషత్తు మరియు ద్రుపదుఁడు, ఈప్రకారము వంశావళి నుడువఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి. మహాభారతమందు ధృష్టద్యుమ్నునికి పార్షతుఁడని ద్రౌపదికి పార్షతియని యెందుకుఁ జెప్పఁబడి యున్నదో ఆ యుల్లేఖము ఋగ్వేదమందు వచ్చియున్నది. సోమకుఁడు రాజసూయముఁ జేయు గొప్పసమ్రాట్టు, కనుక నతని వంశజులకు "సోమకాః"నామము లభించెను; మరియు నీనామము భారతమందుఁ బలుమాఱుఁ గనఁబడుచున్నది. ద్రుపదుఁడు భారతీయ యుద్ధమందుండెను, ఈ సంగతిఁబట్టియు, భారతీయ యుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మట నాలుగైదు తరములలో అనఁగా 100 150 వత్సరములలో నయ్యెనని విశ్వసించుటకు హాని యేమియులేదు.

దీనిఁబట్టి యిటులనంటె, మనయనుమానమునకు మొదటి సాధక ప్రమేయము సిద్ధమైనది. పార్గిటరు మహాశయుఁడు చెప్పినట్లు భారతీయయుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మట 100 వర్షములలో నయ్యెను. ఇపుడు మనము ప్రొ॥ మేక్డానలు తనయొక్క సంస్కృతసాహిత్యమునకు సంబంధించిన గ్రంథమందుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మహాభారతమునకు మూలభూతమైన యైతిహాసిక కథ, కురువులు, పాంచాలురు అనిపేర్లు గలిగి యిరుగు పొరుగులనున్న, యిరువురు రాజులకుమధ్య జరిగినయుద్ధమైయున్నది. ఈయుద్ధకారణముచేత బిమ్మటఆజను లేకభవించిరి. యజుర్వేదములో, నీరెండుజాతులు సమ్మిళితములైనట్లువ్రాసియున్నది. కాఠక బ్రాహ్మణమునందు, విచిత్రవీర్యాత్మజుఁడైన ధృతరాష్ట్ర రాజుయొక్క వర్ణనము అందఱకుఁ దెలిసినట్లుగనే చేయఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి మహాభారతమందు జెప్పఁబడిన యీ యుద్ధము అత్యంత ప్రాచీనకాలమున నాయెనని చెప్పవలసియున్నది. ఈసమయము క్రీస్తునకు బూర్వము, దశమ శతాబ్దికి నిటీవలఁగాఁ జాలదు" ఈ యవతరణముఁ

బట్టి, భారతీయ యుద్ధకాలము విషయమై, వైదిక సాహిత్య ప్రసిద్ధులైన పాశ్చాత్య విద్వాంసులయొక్క మత మేమియోవిదితము కాఁగలదు. ఈ విచార ప్రణాళికలోని యొకభాగము మనకు మాననీయము కాకున్నది. కాని రెండవభాగము మాననీయమై యున్నది. ప్రొఫెసరు మేక్డనలు యజుర్వేదము యొక్క సమయము క్రీస్తునకు 1000 వత్సరముల పూర్వ మనుచున్నాఁడు. ఈ భాగమును దిగవిడిచియాతనియొక్క శేషించిన మతమును మాననీయముగాఁ దెలిసికొనవలయును యజుర్వేదమందుఁ గురు, పాంచాలురయొక్క యుల్లేఖ మొకచోట నున్నది మరియుఁ గాఠక బ్రాహ్మణమందు వైచిత్ర వీర్యుఁడైన ధృతరాష్ట్రునియొక్క యుల్లేఖమున్నది. దీనిఁబట్టి, భారతీయ యుద్ధము యజుర్వేదమునకు ముందు లేక కాఠక బ్రాహ్మణమునకు ముందు జరిగెనని యనుమానము నిశ్చితముగా బయలుదేఱుచున్నది. ఈ యనుమానము ననుసరించి రెండవ సాహాయ్యము ఈ సంగతినుండి లభించుచున్నది.ఏదియనఁగా శుక్ల యజుర్వేదముయొక్క శతపథ బ్రాహ్మణమునందు జనమేజయ పారీక్షితుని యుల్లేఖమున్నది. దీనిఁబట్టి, భారతీయ యుద్ధము యజుర్వేదము కన్నను దానియంతర్గతములైన బ్రాహ్మణములకన్నను ముందు జరిగెనని సిద్ధమగుచున్నది; నిస్సందేహముగా నది యెన్ని యేండ్ల మునుపటిదో మాత్రము తెలియదు.

ఈ ప్రకారముగా మనయనుమానమునకు మొదటి ప్రమేయము సిద్ధమైనది. మన మొదటి ప్రమేయము, భారతీయ యుద్ధము ఋగ్వేద రచనాకాలమునకుఁ బిమ్మట 100 వత్సరములయందు యజుర్వేద, శతపథ బ్రాహ్మణములకుఁ గొన్నివత్సరములముందు జరిగెననియగుచున్నది. ఇపుడు ఋగ్వేదముయొక్కయు యజుర్వేదముయొక్కయు సమయము నిర్ణయింపఁబడఁగలదు. ఇదే మన రెండవప్రమేయము. దీనివిషయమై పాశ్చాత్య విద్వాంసులకును మనకును తీవ్రమైన మతభేదమున్నది. పార్గిటరు మహాశయుఁడు చెప్పుచున్నది యేమనఁగా, ఋగ్వేదము యొక్క చివరిసూక్తమును దేవాపిదిగను మొదటిసూక్తమును విశ్వామిత్రునిదిగను విశ్వసించినమీఁద, దేవాపికిని విశ్వామిత్రునికిని తరములయొక్క యాధారముమీఁద 700 ఏండ్లయెడము కనఁబడుచున్నది; మఱియు భారతీయ యుద్ధసమయమును క్రీస్తుకంటె 1000 ఏండ్ల మునుపటిదిగా విశ్వసించిన మీఁద ఋగ్వేదముయొక్క సమయము క్రీ. పూ. 1000-1700 ఏండ్లవఱకు

వెనుకకుఁ బోవుచున్నది. ఇందు ప్రొఫెసరు మేక్డానలుయొక్క మతమే యాధారముగాఁ దీసికొనఁబడియున్నదని తెలియుచున్నది; దీనిఁబట్టి యితఁడు యజుర్వేదరచన సమయము క్రీస్తుకంటె 1000 ఏండ్లు పూర్వముగా దలంచియున్నాఁడు. పాశ్చాత్యపండితులు వైదికసాహిత్యమును జాల యిటీవలి సమయమునకై లాగుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు మరియు నీ విధముగా వారు భరతఖండమునందలి ప్రాచీనేతిహాసములోని యన్నిసంగతులను అర్వాచీనకాలమువైపునకు లాగుచుండుట యనెడు తప్పిదమును జేసియున్నారు. పార్గిటరుయొక్కయు మేక్డానలుయొక్కయు ఒక మతమును గౌరవించి మన మొదటిప్రమేయము సిద్ధమయ్యెను. అది యేదియనఁగా—భారతీయయుద్ధము ఋగ్వేదమునకు పరము యజుర్వేదమునకుఁ బూర్వము, విశేషించి శతపథ బ్రాహ్మణమునకుఁ బూర్వము, జరిగెను. ఇపుడు మనము నిశ్చయముగా, ఋగ్వేదముయొక్క, యజుర్వేదముయొక్క లేక శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క సమయమేదియో చెప్పఁ గలిగితిమేని, అపుడు భారతీయ యుద్ధముయొక్క సమయము నిశ్చయపూర్వకముగా జెప్పఁబడఁగలదు. ఋగ్వేదముయొక్క యజుర్వేదముయొక్కయు సమయమును నిశ్చయించుటలో గొంచెమూటంకమున్నది. ఇది యొకటి ప్రసిద్ధమైన సంగతి, ఏదియనఁగా ఋగ్వేదములోని వేర్వేఱు సూక్తములు వేర్వేఱు సమయమునందు జేయఁబడియున్నవి. ఇదేవిధముగా యజుర్వేదముయొక్కయు రచన యనేక శతాబ్దులదాఁక జరిగియున్నది, ఎందుచేతననఁగా ఋగ్వేదములోని పురుషసూక్తమునందు యజుర్వేదముయొక్క యుల్లేఖమున్నది. మంచిది శతపథబ్రాహ్మణమునకుఁ బూర్వము ఋగ్వేదసూక్తములరచన పూర్ణమై యుండెననియు ఋగ్వేదములోని యొక నిశ్చితమైన పూర్వాపర సంబద్ధమైన గ్రంథము నిర్మితమైయుండెననియు నిర్వివాదముగాఁ దెలియుచున్నది. ప్రొఫెసరు మేక్డానలు తన పూర్వోక్తగ్రంథముయొక్క 49వ పేజీలో, బ్రాహ్మణగ్రంథములలోని ఋగ్వేదవిషయకమైన వేర్వేఱుచర్చలనుబట్టి ఆ సమయమున ఋగ్వేద సంహితయొక విశిష్టరీతిని స్థిరతాపూర్వకముగ నిశ్చితమై యుండినట్లు తెలియుచున్నదని చెప్పుచున్నాఁడు; యజుర్వేదములోని గద్యవచనములఁ బోలె దానివిషయమై యనిశ్చయము లేకుండెను. శతపథ బ్రాహ్మణమందొకచోట స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది ఏమనఁగా "యజుర్వేదములోని గద్యవచనములయొక్క పాఠను మాఱుటసంభవమైయున్నది, కాని

ఋగ్వేదములోని ఋక్కులయొక్క పాఠము మాఱుట యసంభవము."

ఇంతియేకాదు ఇఁకనేమంటే బ్రాహ్మణగ్రంథములలో ఋగ్వేదములోని యీ మాత్రమందు ఇన్ని ఋక్కులున్నవనియు ఇప్పుడును ఋగ్వేదములో నన్నియే ఋక్కులు లభించుచున్నవనియుఁగూడ నుల్లేఖము కనఁబడుచున్నది. చెప్పినదానికిఁ దాత్పర్యమేమనఁగా బ్రాహ్మణగ్రంథములనాఁడు సమగ్రమైన ఋగ్వేదగ్రంథము సుబద్ధము, నిశ్చితముఃమరియు సర్వపూజ్యమైన శ్రుతిగ్రంథముగా నాహింపఁబడుచుండెను. ఋగ్వేదమునకు వ్యవస్థాకారణ రూపమైన కార్యమును వ్యాసఋషి చేసెననియు నీవ్యాసమహర్షి భారతీయయుద్ధకాలమున నుండెననియుఁ బ్రసిద్ధమైయున్న యీ దృఢనిశ్చయము ఉక్తవిధానమున కనుకూలమైయున్నది. అనఁగా ఋగ్వేదమునకుఁ బిదప భారతీయయుద్ధము 100 సంవత్సరముల లోపల నయ్యెననియు భారతీయ యుద్ధమునకుఁ బిదప బ్రాహ్మణగ్రంథములు నిర్మితమయ్యెను. మహాభారతము నుండియు, శతపథ బ్రాహ్మణము యొక్క రచన భారతీయయుద్ధమునకుఁ బిదప నయ్యెననియే తెలియుచున్నది. శాంతి। అ. 318లో జెప్పినదానిననుసరించి శతపథబ్రాహ్మణముయొక్కయు శుక్లయజుర్వేదముయొక్కయు రచనను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఎవుడు ఎట్లుచేసెనో యీ సంగతియొక్క యుల్లేఖము ముందు చేయునే చేయఁబడును. దానిఁబట్టి మహాభారతకాలమందును, శతపథబ్రాహ్మణము మహాభారత కాలమునకుఁ బిమ్మట దయారయ్యెననియే విచారము లోకుల యందుఁ బ్రచలితమైయున్నట్లు కనఁబడుచున్నది కనుక, ఇపుడిచ్చట నత్యంతము మహత్త్వపూర్వమైన ప్రశ్నము ఉపస్థిత మగుచున్నది ఏమియనఁగా, శతపథబ్రాహ్మణముయొక్క సమయము నిశ్చయింపఁబడఁ గలదా?

కృత్తిక సరిగాఁ దూర్పున నుదయించుట

ప్రొఫెసరు మేక్డానలు బ్రాహ్మణ గ్రంథములయొక్క సమయమును క్రీ। పూ. 800-600 దనుకఁ జెప్పియున్నాఁడు. కాని యీ సమయము కడునధైర్యముతో నర్వాచీనకాలము ప్రక్కకు నీడ్చినదియైయున్నది. ప్రొఫెసరు మేక్డానలు ఋగ్వేదమును క్రీ। పూ. 1500-1000 వర్షము దాఁకనైన దానిగాఁ జెప్పుచున్నాడు; కాని ప్రొ॥ జేకోబీ క్రీ। పూ. 4000 వత్సరములదాఁక బూర్వమునకు బోవుచున్నాడు. ఇచ్చవచ్చినట్లు

గానేదో యగుఁగాక, శతపథబ్రాహ్మణము యొక్క సమయమును మిగుల నిశ్చితమైన విధముగా స్థిరముచేయుటకై యొక్క ప్రమాణము దొరకి యున్నది. దాని యాధారమునుబట్టి యీ గ్రంథముయొక్క సమయము క్రీస్తువత్సరముకంటె బూర్వము 3000 వత్సరములు నిశ్చితమగుచున్నది. ఈ యన్వేషణము మనము చేసినదికాదు. ఈ యన్వేషణము యొక్క శ్రేయము శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితునిదైయియున్నది. దానినతఁడు భారతీయ జ్యోతిషశాస్త్ర సంబంధియగు తన యితిహాస గ్రంథమందు నిచ్చియున్నాడు. అతఁడు ఇంగ్లీషు తెలిసిన చదువరులయొక్క యెదుటఁ గూడఁ దనయొక్క యీ యన్వేషణమును "ఇండియన్ ఏంటిక్వేరి" నామమైన మాసికపత్రముద్వారా యుపస్థితముచేసియున్నాడు, కాని దానికి నుత్తరము నిప్పటివఱకు నెవరునిచ్చియుండలేదు. తనయన్వేషము విషయమై దీక్షితుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు: — "శతపథ బ్రాహ్మణము యొక్కయే భాగములోనుండి క్రింద వ్రాయఁబడిన వాక్యము గైకొనఁబడియున్నదో, ఆ భాగముయొక్క సమయము ఎంతకుక్కువఁగాజూచినను క్రీస్తునకు దాదాపు 3000 ఏండ్లు పూర్వమై యున్నదను సంగతి నిశ్చయముగా సిద్ధముచేయఁబడగలదు. ఆ వాక్యమిట్లున్నది :

కృత్తికా స్వాదధీత। ఏతా హవై ప్రాచ్యా దిశో
న చ్యవన్తే సర్వాణి హ వా అన్యాని నక్షత్రాణి.
ప్రాచ్యా దిశ శ్చ్యవన్తే।

(అర్థము — కృత్తికా నక్షత్రమునందు అగ్న్యాధానము చేయవలయును. నిశ్చితమైన సంగతియేమనఁగా కృత్తిక పూర్వదిక్కునుండి జాఱునదికాదు. మిగిలిన నక్షత్రములన్నియు జాఱిపోవుచున్నవి.) ఈ వాక్యముఁబట్టి, ఆ సమయమందు, కృత్తిక సరిగాఁదూర్పున నుదయించుట. కనఁబడుచున్నది. సాధారణముగా లోకులయొక్క దృఢనిశ్చయము ననుసరించి నక్షత్రములన్నియుఁ దూర్పున నుదయమగుచున్నవి; కాని పై వాక్యమునందు కృత్తిక యుదయమగుటలోను ఇతర నక్షత్రము లుదయమగుటలోను భేదము చెప్పఁబడియున్నది. దీనిఁ బట్టియు చ్యు, ధాతువును బట్టియు, ఈ వాక్యమునకు, ఉదయమగునపుడు కృత్తిక సరిగా దూర్పు బిందువునందును అన్యనక్షత్రములు ఈ బిందువునకు కుడివైపున లేక యెడమవైపునను గనుపట్టుచుండెనని యర్థమగుచున్నది.

జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగా దానికి ఎపుడీ వాక్యము వ్రాయఁబడినదో అపుడు కృత్తికసరిగా విషువవృత్తమందుండెనని యర్థమగుచున్నది. ఈ వాక్యమును బట్టి, వైదికఋషులు పూర్వ బిందువును నిశ్చయించి యుండిరనియు వారు నక్షత్రములయొక్క యుదయమును జూచు చుండిరనియును దెలియుచున్నది. సంపాతబిందువు వెనుకకుఁ దొలఁగిపోయిన కారణమునఁ, బ్రస్తుతము కృత్తిక పూర్వదిక్కున నుదయించుటలేదు. కృత్తికయొక్క యిప్పటిస్థితినిబట్టి, ఎప్పుడది విషువవృత్తమందుండెనో, ఆ సమయముయొక్క కాలము నిశ్చయముచేయఁబడఁగలదు. ఆ కాలము క్రీస్తునకు 2990 వత్సరములు పూర్వము వచ్చుచున్నది: దీనిని స్థూలమైన రీతిని 3000 వత్సరములు పూర్వముగా విశ్వసించునెడల నపుడేమియు నాపత్తిలేదు. "గణితముచేసి నేను (దీక్షితుఁడు) ఆ సమయమున నిరువది యేడు నక్షత్రములలోను రెండవ నక్షత్రమేదియు విషువవృత్తమునందు లేకుండెనని అనఁగా దూర్పున నుదయముకాకుండెననియు నగపడుచున్నది. కృత్తికపూర్వ దిక్కునుండి జాఱునదికాదు ఇది వర్తమానకాలముయొక్క ప్రయోగము — భూతకాలపుదికాదు. అనఁగా, ఈ వాక్యమునందుఁ బూర్వపు సంగతి చెప్పఁబడలేదు. నా మతమున, ఈ విధానముఁబట్టి, యీ వాక్యము క్రీస్తుకంటె బూర్వము 3000 వత్సరలకు నిటీవల వ్రాయఁబడలేదని నిశ్చయముగా సిద్ధమగుచున్నది." (ఇండియన్ ఏంటిక్వెరీ, భాగము 24, పేజీ 245)

దీక్షితుఁడు పైనిఁజెప్పిన కథనముయొక్క ఖండనమును నేఁటివఱకు నెవరును జేయరైరి ఈ కథనము చదువరులకు స్పష్టముగా దెలుపవలసినంత మహత్త్వముకలదియైయున్నది. కృత్తికానక్షత్రమునకు నుత్తరము స్థిరముఁ గూడనై యున్నది; అనఁగా దానియొక్క శిరస్సు ఎపుడును తక్కువ, యెక్కువగాదు ఏవిధముగాఁ బ్రస్తుతమునందు గృత్తికయొక్క యుదయము పూర్వబిందువునుండి తొలఁగి యుత్తరముననగుచున్నదో, ఆ విధముగాఁ బూర్వకాలమున సంపాతబిందువు ఏదో మఱియొక స్థానమున నున్నపుడు కాదయ్యెను. ఎన్నితారలు విషువవృత్తమందున్నవో కేవలము అన్నియే సరిగాఁ దూర్పుననుదయించుచున్నవి; సంపాతబిందువు వెనుకకుఁ దొలఁగిపోయిన కారణముచేతఁ దారాగణము విషువవృత్తము నుండి విడిపోవుచున్నవి. క్రింద నీయఁబడిన యాకృతిఁబట్టి, ఇట్టి స్థితి యెందుకు నగుచున్నదో చదువరుల ధ్యానమునకు రాఁగలదు:—

ఇపుడు కృత్తిక విషువవృత్తమునకుఁ బైగా నుత్తరమునసున్నది. పూర్వమొకప్పుడయ్యది విషువవృత్తమునందుండెను. క్రాంతివృత్త, విషువవృత్తములయొక్క కోణములు 23 అంశలవియై యున్నవి మరియుఁ గృత్తికయొక్క శరీరముగూడ నిశ్చితము స్థిరమునై యున్నది. దీనిఁబట్టి, సంపాతబిందువు అప్పుడు ఎంత వెనుకనుండెనో యీ పరిమాణము నిశ్చయింపఁబడఁగలదు. దీక్షితుఁడు సం. 1900 యొక్క స్థితికి 68 అంశముల వెనుకనుండుటను నిశ్చయించియున్నాడు. అనఁగా, 1900కు ముందు, 68 × 72 (ప్రతి 72 వత్సరములందు సంపాతబిందువు ఒకే యంశము వెనుకకుఁ దొలఁగిపోవుచున్నది; ఈ లెక్కనుబట్టి) = 4896 వర్షములు వచ్చుచున్నవి. ఇందులో 1900 తగ్గించుటవలన, క్రీస్తువత్సరమునకు దాదాపు 2996వత్సరములముందు, శతపథ బ్రాహ్మణములో జెప్పఁబడిన వాక్యము వ్రాయఁబడి యుండును. శతపథ బ్రాహ్మణముకంటె జాల శతాబ్దులకు ముందు ఋగ్వేదముయొక్క చివరికాలము క్రీస్తునకు 3200 వర్షముల పూర్వమని విశ్వసింపవలయును. భారతీయ యుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మట 100 వర్షములలోనయ్యెను, కనుక దీక్షితునిచేఁ జెప్పఁబడిన కాలముమీఁద మనము మనయనుమానమునకు, క్రీ. సా.పూ. 3101 సంవత్సరమే భారతీయ యుద్ధసేవాయమని నిశ్చయముగా సిద్ధించుచున్నదని పునాదివేసితిమి.

మనము మన కథనముయొక్క సారాంశమును జదువరులయెదుట సంక్షేపముగా దిరుగనుంచుచున్నారము. ఋగ్వేదమునందు చిట్టచివరను, దేవాపియొక్క సూక్తమున్నది. దేవాపి భీష్ముని తండ్రియగు శంతనునికి సోదరుఁడై యుండెను దీనికర్థము; ఋగ్వేదమునకు బిదపఁ గొలఁది సంవత్సరముల లోపల భారతీయ యుద్ధము జరిగెనని ఋజువగుచున్నది. శతపథ బ్రాహ్మణమునందు సంపూర్ణమైన ఋగ్వేదము యొక్కయు, పరీక్షిత్తునకుఁ బుత్రుఁడు పాండవులకు మునిమనుమఁడు నగు జనమేజయుని యొక్కయు నుల్లేఖమున్నది. కాఁబట్టిభారతీయయుద్ధము శతపథబ్రాహ్మణమునకు ముందు జరగెను. దీక్షితుఁడు, శతపథ బ్రాహ్మణాంతర్గతమగు కృత్తికయొక్క యుదయము సరిగాఁ దూర్పుననగుచున్నది ఈ వాక్యము నాధారముచేసికొని, ఆ గ్రంథముయొక్క సమయమును క్రీస్తునకు దాదాపు 3000పండ్లపూర్వమని నిశ్చయించియున్నాడు. కనుక భారతీయ

యుద్ధముయొక్క యే సమయము క్రీస్తునకు 3101 ఏండ్ల పూర్వమని విశ్వసింపఁబడియున్నదో, అది యుచితమైయున్నది; మరియు ఋగ్వేద రచనయొక్క యంతిమ సమయము క్రీస్తునకు 3200 వర్షముల పూర్వముగా నిలుచుచున్నది. చాలును, ఇదే మనయొక్క యనుమానసరణియై యున్నది. మనము, ఈ యనుమాన పరంపరయందు విమర్శించుటకై యవకాశము లేదని యూహించుచున్నాము. భారతీయయుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ దరువాతను శతపథ బ్రాహ్మణమునకు ముందును అయియున్నదనుసంగతి మేక్డానలు మొదలుగాఁ బాశ్చాత్యపండితులకు మాన్యమైయున్నది. వారు ఋగ్వేదము యొక్కయు శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్కయు సమయమునే యిటీవలకుఁ జాలలాగుచున్నారు. కాని యిది వారియొక్క ప్రమాదమైయున్నది. దానికై యేమియు దృఢమైన యాధారము లేకున్నది. దీక్షితుఁడు చెప్పిన సమయము జ్యోతిష విషయకమైన యుల్లేఖముయొక్క యాధారమున గణితముచేసి నిశ్చయింపఁబడియున్నది. అది యెప్పుడును ఖండింపఁబడఁజాలదు. ఇటువంటి దశయందు మనము కొంచెముగా, దీక్షితునిచేతఁ జూపఁబడిన ప్రమాణమునకు నేమి యుత్తరమీయఁబడఁగలదో యీ విషయమై విచారింతము.

స్మరణముయొక్క కల్పన యసంభవము

దీక్షితునియొక్క కథనమునకు నుత్తరమిప్పటివఱకు నెవరును ఇచ్చియుండరైరి. కనుక మనయొక్క కల్పనాద్వారా మనము దానికేమి యుత్తరమీయఁబడఁగలదో యయ్యది చెప్పుదము. అప్పుడు ఇటువంటి యుత్తరము అప్రత్యక్షముగా సమ్ముఖమునకు వచ్చుచున్నది. కావున మనము దానిఁగూడ విచారింపవలసియున్నది కొందఱు లోకులు, ఇటువంటి విధానములు స్మరణము నాధారముచేసికొని చేయఁబడుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. కృత్తిక తూర్పున నుదయమగుటను ప్రాచీనకాలమున ఋషులు చూచియుందురు మరియు నీ సంగతి, యద్భుతమైన కారణముచేత లోకులయొక్క స్మరణమునందు వందలకొలంది యేండ్లవఱకు నుండియుండును. ఇందుచేత, చూడఁగా శతపథ బ్రాహ్మణము అర్వాచీన కాలమందు వ్రాయఁబడియుండును అయినప్పటికి దానియందు నీసంగతి యొక్క యుల్లేఖము చేయఁబడియుండును. ఈ విధముగా, స్మరణమూలకమైన యీ కల్పనను విశ్వసించి శతపథ బ్రాహ్మణములోని వచనముయొక్క ప్రామాణ్యము ఖండింపఁబడఁగలదు.

కాని యీ స్మరణసంబంధియగు కల్పన నిలువఁజాలదని మా యభిప్రాయము. శతపథ బ్రాహ్మణములోని వాక్యమునందు వర్తమాన కాల ప్రయోగము చేయఁబడియున్నది, భూతకాల ప్రయోగములేదు. ఎవరైనను అతనికిసమయమునందు ధూమకేతువగపడె ని చెప్పవచ్చును; కాని ధూమకేతు వగపడనియప్పుడు, ధూమకేతు వగపడియుండెనని యిట్లు ఎవరును జెప్పరు. కృత్తికయొక్క యుదయము సరిగాఁ దూర్పుదిక్కున నగుచుండెను. మరియు నది దగ్గఱదగ్గఱగా 100-150 వత్సరములదాఁక దూర్పునే యగుచుండెను; కాని సంపాతబిందువు వెనుకకుఁ బోయి యున్న కారణముచేతఁ గొంతకాలము తరువాత గృత్తికయొక్క యుదయము పూర్వబిందున నగుట యాగిపోయెను; మరియు నయ్యది యిపుడును బూర్వమునఁగాకున్నది. ఋషులకు క్రీస్తువర్షమునకు దగ్గఱగా 3000 ఏండ్లకు మునుపు కృత్తికయొక్క యుదయము పూర్వాను నగపడెను. 200 వర్షములలో నదిపూర్వమున నుదయించుట కట్టుపడిపోయి యుండెను: వెనుకకుఁబోయినకరణముచేత ఫాల్గుణచైత్రములనువసంతను దాని విషయమై శతపథములో, దానియొక్క యుదయము పూర్వమున నగుచున్నదని, యీ వాక్యమెట్లు వ్రాయఁబడఁగలిగియుండెను? ఈ స్మరణముకూడ లోకులయందు నేఁటివఱకు నెట్లుండఁగలదు? కృత్తిక సరిగాఁ బూర్వబిందువున నుదయమగుటను మహర్షు క్రీస్తునకు నించుమించుగా 3000 ఏండ్లపూర్వము సూక్ష్మతతో జూచి యుండిరి. అపుడు వారికి అంత జ్ఞానమున్నయెడల, ఆర్యులయొక్క జ్ఞానము ఇదేవిధముగాఁ దరువాతఁ గూడ స్థిరమైయుండుట సంభవమగుచున్నది; మరియు యజ్ఞయాగదులు చేయువారు, భవిష్యమందును ఆకసమువైపునకు జూచుచుండి యుందురు. అపుడు వారియొక్క ధ్యానమునకు, గృత్తికయొక్క యుదయము పూర్వదిక్కునఁ గాదనియు వచ్చియుండును. కనుక స్మరణమునకు సంబంధించిన కల్పన యిచ్చుట సరియైనదని తోచదు.

లోకులు, ప్రస్తుతకాలమున మనము చైత్రవైశాఖములను ఏవసంత ఋతువునుగాఁ జెప్పుచున్నామో, అది స్మరణముయొక్క యాధారము మీఁదఁ జెప్పుచున్నామని యాక్షేపింపఁగలరు. ప్రత్యక్షమైన స్థితి చూడఁబడునేని, సంపాతము వెనుకకుఁబోయిన కారణముచేత ఫాల్గుణ చైత్రములను వసంతముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. పూర్వమొకప్పుడు వసంతముయొక్క మొదటి మాసము చైత్రమైయుండెను అప్పటినుండియుఁ చైత్రవైశాఖములను వసంతర్తువునుగాఁ జెప్పు పరిపాటి యారంభ

మయ్యెను. ఇప్పటిస్థితి మాఱియున్నది; కాని మనము ముందటివిధముగాఁ జైత్రవైశాఖములనే వసంతఋతువునుగాఁ జెప్పుచున్నారము ఇంకను బుస్తకములయందును వ్రాయుచున్నాము. ధార్మిక విషయములయందును ఇదే ప్రకారము మునుపటి నియమమును స్థిరముగా నుంచుచున్నారము మాఱియున్న కొత్త స్థితియనిన దుర్లక్ష్యము చేయఁబడుచున్నది. ఈ యాక్షేపము మొదటనైతే సంభావనీయమునుగను సరియైనదిగను జూపట్టు చున్నది, కాని యిచ్చట నటువంటి యాక్షేపముకాఁజాలదు; ఎందుచేత ననఁగా కృత్తిక సరిగాఁ దూర్పున నుదయమగు నన్నసంగతి స్వాభావిక రీతిని జెప్పఁబడియున్నది. ఈసంగతి నిత్యపాఠమునకు లేక ధార్మిక విధికిఁ గాదయ్యెను. రెండవసంగతి యేమనఁగా ఎపుడు ప్రత్యక్షస్థితికిని మును పటి స్థితికిని జాలభేదము తటస్థించుచున్నదో, అపుడు నిత్యపాఠమునైతము పల్మఱు మాఱిపోవుచున్నది చైత్రవైశాఖములను వసంతఋతువునుగాఁ జెప్పుపాఠము, ఋతువులోని యొక నెల వెనుకకుఁబోయినకారణమున, మార్పుకూడఁ జేయఁబడియున్నది అనఁగా పూర్వమెప్పుడు 15 దినముల యెడము ధ్యానమునకు వచ్చెనో, అపుడు మాసములు పౌర్ణమానినుండి లెక్కపెట్టఁబడ నారంభమైనవి 15దినములు వెనుకకుఁ ద్రోసివేయఁబడినవి. ఎపుడు ఇంతకంటెను మిక్కుటమైన యెడము కానిపించెనో, అపుడు జ్యోతిషికులు మీనమేషయోర్వసన్త యని పాఠము నారంభముచేసిరి. మొదట వైదికకాలములో గృత్తిక, రోహిణి యిట్లు నక్షత్రపాఠము ప్రచలితమై యుండెను; అది యిపుడు అశ్వని, భరణియని యైయున్నది. సారాంశము, మనయభిప్రాయమేమనఁగా ఏకూర్పు రెండువేల యేండ్ల నుండి కట్టుపడియుండెనో అనఁగా బంధయిపోయెనో చాల మార్పుకూడ నైయుండెనో అది శతపథములో, అది యీ కాలపుదియని యనుకొను నట్లుగా, నిల్లెప్పుడును వ్రాయబడఁజాలదు. ఈ సంగతి స్పష్టమైయున్నది ఏదియనఁగా ప్రస్తుతకవులెవరును వైశాఖముయొక్క వర్ణనమును వసంతముతో సమానముగజేయరు — గ్రీష్మముతోడనే సమానముగాఁ జేయుదురు.

ఈ ప్రకారము స్మరణమునకు సంబంధించిన కల్పనచేత, శతపథ బ్రాహ్మణములోని వాక్యముయొక్క ఖండనము చేయఁబడఁజాలదు. ఈ వాక్యమునుబట్టి, కృత్తిక సరిగాఁ దూర్పున నుదయించుటకు సంబంధించిన, క్రీస్తువర్షమునకు 3000వత్సరమునకు మునుపటికూర్పును వైదికఋషులు

ఆకాలమునఁ జూచియుండిరని సిద్ధమగుచున్నది. దీనిఁబట్టి, ఆ సమయమున ఆర్యులయొక్క యౌన్నత్యమెంత యధికమైయుండెనో తెలియుచున్నది. వారు నలుదెసలలోని బిందువులయొక్క స్థానములను నిశ్చయముచేసియుండిరి మరియు వారు తారలయొక్క యుదయాస్తమయములను దృక్సిద్ధాంతముఁబట్టి చూచుచుండిరి. కాని యిందు ఆశ్చర్యపడఁదగిన సంగతి యేమియునులేదు ఈజిప్టు, బైబిలోను వీటియందలి ప్రాచీన జనులు ఎక్కువ యున్నతిగలిగియుండిరని యందఱు నెఱుఁగుదురు. వారు క్రీస్తునకు నించుమించుగా 4000 ఏండ్లమునుపు దిక్కులయొక్క బిందువులను స్థిరపఱిచియుండిరి. ఈజిప్తులోని పిరామిడులయొక్క భుజములును బైబిలోను నందలి జిగురోతమ్‌లయొక్క లేక దేవాలయముల యొక్క కోణములు సరిగా నలుదిక్కుల బిందువులకు ననుకూలములై యున్నవి. ఇట్టిస్థితిలో, హిందుస్థానమునందు క్రీ॥ పూ 3000 వత్సరమునకు ముందటి యార్యులకు దిక్కులయొక్క జ్ఞానముండెననుట స్వాభావికమైయున్నది. హిందుస్థానమందు ఆర్యులు పిరామిడులను నిర్మించలేదు; అయినప్పటికిని వారు యజ్ఞయాగములను జేయుచుండిరి యజ్ఞముల యందుఁ బ్రాగ్దిశయొక్క సాధనమావశ్యకమైయున్నది మరియు వర్షసత్రము చేయునపుడు విషువదివసమునకు నెక్కువమహత్వము విశ్వసింపఁబడియున్నది. ఆ దినమున సూర్యుఁడు సరిగాఁదూర్పున నుదయించుచున్నాఁడు. కనుకఁ బ్రాగ్దిశను సాధించుట యెక్కువ కఠినము కాకుండెను. ఆర్యులకు నీ జ్ఞానములో నౌన్నత్యము తరువాతఁగూడ స్థిరమైయుండెను మరియు యజ్ఞయాగాదిక్రియలు వ్యాపకముగానుండెను. శతపథ బ్రాహ్మణమును క్రీస్తునకు 800 వత్సరములకంటె మునుపటిదియని విశ్వసించునెడల మరియు మధ్యను 2000 ఏండ్లవఱకుఁ దారాగణము ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁబడుట కట్టుపడకుండెననియుఁ గృత్తిక యొక్క యుదయము పూర్వదిక్కునఁ గాకుండెననియుఁ జెప్పునెడల, దానియందు, కృత్తికయొక్క యుదయము సరిగాఁ బూర్వదిక్కున నగుచున్నదని యీ వాక్యము ఎప్పుడు వ్రాయఁబడఁజాలకయుండెను. క్రీస్తునకు 3000 ఏండ్ల మునుపటి కాలమున వారియొక్క జ్ఞానము, దృగ్జ్ఞానముఁబట్టి తారానక్షత్రముల యొక్క పరీక్ష చేయఁగలిగెడు నంత వృద్ధికెక్కియుండిన యెడల, అపుడు వారియందు శతపథ బ్రాహ్మణమును వ్రాయఁగల యోగ్యతయు నదేసమయమునందు నవశ్యమైయుండెనని నమ్మఁబడఁ

గలదు. సారాంశము, ఏ సమయమందు ఇట్టి దృక్ జ్ఞానము కలదో, ఆ సమయముననే శతపథ బ్రాహ్మణము వ్రాయఁబడి యున్నదను సంగతిని సత్యముగా నూహింపవలయును.

పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు బెదరుచు నిశ్చయించిన వైదిక సాహిత్యముయొక్క సమయము

పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు శతపథముయొక్క సమయమును క్రీస్తునకు 800 ఏండ్ల మునుపటిదియని చెప్పియున్నారు ఈ కాలముయొక్క నిశ్చయమును జేయునపుడు ఏది యేని యత్యంత దృఢప్రమాణము చేతఁ గార్యము సాధింపఁబడియుండునేని అపుడు మనకుఁ గొంచెము ఎక్కువ కాఠిన్యము విదితమైయుండును. అట్టిదశయందు దృఢములైన యాధారములమీఁద నిర్మింపఁబడిన రెండు భిన్న భిన్నమతములలో నెయ్యది విశ్వసింపఁదగియున్నదోయని సంశయము కలుగును. కాని యిటువంటి సంగతి కాలేదు పాశ్చాత్య విద్వాంసులు వైదికసాహిత్యముయొక్క సమయమును కేవలము అంచనాఁబట్టి నిశ్చయించియున్నారు. ఈ యంచనా యుతము పిఱికితనముతోను పిసినిగొట్టుతనముతోను జేయఁబడియున్నది. ఉదాహరణార్థము, వారు ఋగ్వేదములోని భిన్నభిన్న సూక్తముల యొక్క రచనాసమయమును దాదాపు 500 ఏండ్లదియని విశ్వసించి, క్రీ. పూ. 1500 నుండి 1000 వత్సరములవఱకునైనదిగాఁ జెప్పియున్నారు; మఱియు బ్రాహ్మణగ్రంథములు 300 ఏండ్లవఱకు రచియింపఁబడుటను విశ్వసించి, వాటికై క్రీ. పూ 800 నుండి 500 వఱకునైన సమయమును జెప్పియున్నారు. గ్రీకులోకులయొక్క యున్నతి సమయముకంటె భారతీయార్యులయొక్క సంస్కారమును మిగులఁ బ్రాచీనముగా జెప్పెడు సాహసము పాశ్చాత్యులయందు గానేకాలేదు. ఎపుడు హోమరు క్రీస్తునకు నొక నేయియేండ్లమునుపటికంటె నెక్కువ ప్రాచీనుఁడని సిద్ధింపఁజాలదో, అపుడు వారు భారతవర్షములోని వ్యాసునిఁగూడ దానికంటె ముందునకు లాగుటకై యిచ్ఛగింపరు. కాని మేనిథోద్వారా లభించిన యీజిప్టు దేశములోని రాజవంశావళియు బేరోసస్సుచే వ్రాయఁబడిన బైబిలోనులోని రాజవంశావళియు క్రీస్తునకు 400వత్సరముకంటె పూర్వము వఱకుఁబోయి చేరుచున్నవి. మొదట వాటిని అసత్యములుగను అవిశ్వసనీయములుగను దలఁచుచుండిరి; కాని యిప్పుడు ఈజిప్టుదేశములో దొరకిన శిలాలేఖములఁబట్టి

ఖాల్డియా దేశములో దొరకిన ఇష్టకాలేఖములం బట్టియు నీ వంశావళులు సత్యములనియు సిద్ధించుచున్నవి. మరియు క్రీ. పూ. 4000 ఏండ్లకంటెను ముందటివిగాం దెలియుచున్నవి. క్రైస్తవులయొక్క ధార్మికమైన దృఢ నిశ్చయమెటువంటిదనఁగా దానినను సరించి మనుష్యుని యుత్పత్తియొక్క సమయము క్రీ. పూ. 4004 విశ్వసింపఁబడియున్నది. కాని యిప్పటి పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు ఈ దృఢనిశ్చయమును విడువనారంభించియున్నారు. మరియు నిపుడు ప్రాచీనేతిహాసవిభాగములు శతవర్షసంఖ్యతో జేయఁబడుట లేదు. ఇఁకనేమంటే సహస్రవర్షసంఖ్యతో జేయఁబడుచున్నవి. ఒక యితిహాసకారుఁడుచెప్పుచున్నాఁడు "మనుష్యునికిని భూమికిని సంబంధించిన మనజ్ఞానము శీఘ్రముగావృద్ధినొందియున్నది. క్రీ. పూ. 4004 వత్సరమును మనుష్యునియొక్క యుత్పత్తిసమయముగా విశ్వసించుట నట్లుంచి యీజిప్టు లోని యితిహాసకారులు, కొందఱు పిరామిడులయొక్క సమయమును అంత కంటెను మునుపటిదిగా విశ్వసింప నారంభించియున్నారు"

ఇదేవిధముగా నిపుడు హిందుస్థానములోని ప్రాచీనేతిహాసమును శతసంఖ్య చేతఁగాదు, ఇకనేమంటే సహస్రసంఖ్యచేతనే విభజింపవలెసి యున్నది. ఈయితిహాసము, బైబిలోనులోని యితిహాసమువలె, క్రీ. పూ. 4000కంటెఁగూడ దూరముగాఁ బోవుచున్నది. ప్రొఫెసరు జేకోబీ జ్యోతిషప్రమాణముల యాధారమున ఋగ్వేదములోని కొన్ని సూక్త ములయొక్క సమయమును క్రీ. పూ. 4000 దాఁక సిద్ధింపఁజేసి యున్నాఁడు హిందుస్థానమందు పిరామిడులు, శిలాలేఖములులేక ఇష్టకా (ఇటికలయందలి) లేఖములు బుద్ధునికి మునుపటి యితిహాసమును దెలుపు నట్టివి దొరకకుండుట సత్యమైయున్నది. కాని, మన ఋగ్వేదములోనగు వైదికగ్రంథములు పిరామిడులకన్న నధికముగా భవ్యములును అభేద్య ములునునైయున్నవి. ఈ గ్రంథములయందు జ్యోతిషవిషయమై కనఁ బడుచున్నయుల్లేఖములు, సమయమును నిశ్చయించుటకై, శిలాలేఖముల కంటెఁగూడ నధికవిశ్వసనీయములు నిశ్చయాత్మకములు నై యున్నవి. కనుక హిందుస్థానములోని ప్రాచీనేతిహాసము వేలసంఖ్యయందుఁ జెప్పఁ బడఁగలదు. అది యీ పద్ధతిమీఁద—ఋగ్వేదముయొక్క సమయము, క్రీ. పూ. నాల్గవవేయి, అనఁగా 4000 నుండి 3000వఱకు; ఆయుర్వేదము యొక్కయు బ్రాహ్మణగ్రంథములయొక్కయు సమయము, మూఁడవ వేయి, అనఁగా 3000 నుండి 2000వఱకు; వేదాంగములయొక్క సమ

యము, మొదటిపేయి, అనఁగా 1000 నుండి క్రీస్తువత్సరారంభమువఱకు నై యున్నది. శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితుఁడు శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క యేసమయమును, తదంతర్గతమైన జ్యోతిష విషయకవచనము నాధారము చేసికొని నిర్ణయించియున్నాఁడో, అది యేవిధముగను అమాననీయము అని యూహించుటకు యోగ్యము కానేరదు.

వేదాంగ జ్యోతిషప్రమాణము

శతపథ బ్రాహ్మణము, క్రీ. పూ. 800 వత్సరపుదిగా, పాశ్చాత్య విద్వాంసులచేత నిశ్చయింపఁబడిన సమయము అసత్యమైయున్నదను సంగతి యితర ప్రమాణములఁబట్టియు నిశ్చితముగాఁ దెలియుచున్నది. వేదాంగ జ్యోతిషముయొక్క సమయమును దీక్షితుఁడు, అందలి జ్యోతిషసంబంధి యగు నొకవచనము నాధారముచేసికొని, నిశ్చయించియున్నాఁడు. అందు ఉత్తరాయణము ధనిష్ఠయందుఅగుచున్నదని చెప్పఁబడియున్నది. దీనిఁ బట్టి దీక్షితుఁడు వేదాంగసమయమును గణితముచేత క్రీస్తునకు 1400వత్సర పూర్వమని స్థిరపఱిచి యున్నాఁడు. ఈ సమయము విషయమైశంకకలుగుట చేత ప్రొఫెసరు మాక్సుమూలరు ఆర్చుడీకన్‌పై 9టును, ఉత్తరాయణము ధనిష్ఠానక్షత్రమందెప్పుడుండునో, ఈ విషయమై గణితముచేయుటకుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఇతఁడును జాల ముందువెనుకలకు లాగినమీఁద నీ సమయమును క్రీ. పూ. 1186కుఁ బిమ్మటఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. సారాంశమిది, ఎపుడు వేదాంగజ్యోతిషముయొక్క సమయమును క్రీ. పూ: 1200 లేక 1400 వర్షమని విశ్వసింపవలయునో, అపుడు శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క సమయము దానికంటెను ముందుకావలసియున్నది అనఁగా, అది క్రీ. పూ. 800 వత్సరము కానేరాఁజాలదు. ఇచ్చటఁగూడ పాశ్చాత్య విద్వాంసులు, ధనిష్ఠయందు ఉదగయనముయొక్క స్మరణము ఉండియుండుననియు వేదాంగజ్యోతిషము బొత్తిగా అర్వాచీన కాలమున క్రీ. పూ. 300లకు దాదాపునఁ జేయబడియుండుననియే తర్కము చేయు చున్నారు. వారు, ఎపుడు ధనిష్ఠారంభమున ఉదగయనముండెనో, ఆ సమయమున వేదాంగజ్యోతిషముయొక్క గణితపద్ధతి స్థిరము చేయఁబడి యుండునని చెప్పుచున్నారు; కాని యెప్పుడు ఆగ్రంథము చేయఁ బడియెనో అపుడు వెనుకటి పరిస్థితియొక్క యుల్లేఖము వర్తమాన పద్ధతి మీఁదఁ జేయఁబడెను. కాని వేదాంగ జ్యోతిష పద్ధతి అపుడు స్థిరమై

యుండుట సత్యమైనచో, అపుడు అదేసమయమునందు గ్రంథము నిర్మింపఁబడిన దానివిశ్వసించుటకు నేమియాటంకమున్నది? రెండవసంగతి, ఆసమయమున ధనిష్ఠయందు నే నుదగయనము అగుచుండెనో, అది 1000 వత్సరములకు, గ్రంథము వ్రాయఁబడునప్పటికి, అవశ్యమే మాఱియుండును. అనఁగా, ధనిష్ఠయందు నుదగయనము క్రీస్తునకు 1400 లేక 1200 వత్సరపూర్వమైయుండెను, గ్రంథము వ్రాయఁబడినది 300 యందు. మధ్య 1000 ఏండ్ల యవధియందు అది వెనుకకు నవశ్యము తొలగియుండును ఈ సంగతి గ్రంథకారునికిఁ దెలియకుండనుండదు. అట్టిచో మఱి యితఁడు ఉదగయనము ధనిష్ఠయందు నుండెనని యెట్లుచెప్పును? మరియు నెవఁడు దానియాధారము మీఁద రచించియుండునో అతఁడు ఆగణితపద్ధతి నెట్లు స్వీకరించును? వరాహ మిహిరుఁడును దానిసమయముయొక్క స్థితిని జూచి, ధనిష్ఠయందు నుదగయనముకాదని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు ఇదేవిధముగా వేదాంగజ్యోతిషకారుఁడును జెప్పియుండును. సారాంశమిది, జ్యోతిష విషయకములైన వచనములను గ్రంథములను అసత్యములుగాఁ జేయుటయైతే సంభవముకాదు మాన్యమును గాద. తాత్పర్యమిది. వేదాంగ జ్యోతిషముయొక్క సమయము క్రీ॥ పూ॥ 1400 నుండి 1200 నాటికే నిశ్చితముగాఁ దెలియుచున్నది శతపథ బ్రాహ్మణము దీనికంటెను మునుపటిదియగును, పిమ్మటిది కాఁజాలదు.

శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క నిశ్చితమైన సమయము, తుట్టతుదకు దేనినుండి పై వాక్యము గైకొనఁబడి యున్నదో, ఆభాగముయొక్క సమయము, క్రీ॥ పూ॥ 3000 వత్సరమైయున్నది. ఋగ్వేద గ్రంథము, సమగ్రశతపథ బ్రాహ్మణమునకు ముందు, సంపూర్ణమైయుండెనను సంగతి నిర్వివాదమైయున్నది. అనఁగా, ఋగ్వేదము, శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క ప్రతియొక భాగముకన్నను ముందు పూర్తిగా దయారై యుండెను. దీనిఁబట్టి ఋగ్వేదసమయము క్రీ॥ పూ॥ 3200 వత్సరమని నమ్ముటకు నేయాటంకమునులేదు. మూలమానమునబట్టి భారతీయయుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మట 100 వర్షములలో నయ్యెను. కనుక ఆయుద్ధమునకు, క్రీ॥ పూ॥ 3101 వత్సరమని, సర్వమాన్యమైన సమయము వైదిక సాహిత్యాధారమున దృఢప్రమాణములఁబట్టి సిద్ధమగుచున్నది.

జరాసంధుని యొక్క యజ్ఞము

ఇవిగాక భిన్నభిన్నములైన యంతర్గత ప్రమాణములఁబట్టి భారతీయ యుద్ధముయొక్క సమయము క్రీ॥ పూ॥ 3101 వత్సరమే నిశ్చయమగుచున్నది. ఈ సమయము మేగాస్థనీజుయొక్క యాధారముమీఁద, కలియుగారంభము విషయమై జ్యోతిషికుల ప్రమాణము మీఁద మరియు వైదిక సాహిత్యముచేత ఈ మూఁడు దృఢప్రమాణములఁ బట్టియు నిశ్చితమగుచున్నది. ఇంతవఱకు మనము ఈసంగతిని బరీక్షించియుంటిమి. భారతీయ పరిస్థితియొక్క స్వరూపాధారము మీఁదఁగూడ నీసమయమే నిశ్చితమగుచున్నది. దీనికి ముఖ్యముగా రెండుస్వరూపములు చెప్పఁబడును. మహాభారతమందు, జరాసంధుఁడొక యజ్ఞముచేసి క్షత్రియుల బలియిచ్చియుండెనని కథకలదు. లోకులు, ఆకథకొంచెమెక్కువ యద్భుతమనియు కాల్పనికమనియు నూహించుచున్నారు. మహాభారతమందు శ్రీకృష్ణునిముఖముచేత, శివునికి బలియిచ్చుటకై నీవుక్షత్రియులఁ చెఱలో నుంచితివని చెప్పబడియున్నది. ఈకథకు మూలస్వరూపమేదైయున్నది? ఏమి యిది బొత్తిగాఁ గాల్పనికమా? ఈ విషయమై విచారించినమీఁద, ఇందునైతిహాసికము సత్యమైయున్నదని తెలియుచున్నది దీనికి మొదటఁ బురుషమేధముయొక్క సంగతి యగపడుచున్నది శతపథబ్రాహ్మణములో నొకచోటనున్న వర్ణనముబట్టి, పురుషమేధము కాల్పనికము కాదని విదితమగుచున్నది--భారత వర్షమునందు నొకసమయమున నయ్యది ప్రత్యక్షముగాఁ జేయఁబడుచునుండెను. ఒకప్పుడు దానియొక్క ప్రచారము ఇచ్చటఁ గొలఁదిగనే యుండియుండును, కాని శతపథములోఁ జేయఁబడిన, దానియొక్క సూక్ష్మవర్ణనముఁబట్టి, అదిఒకసమయమునఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జేయఁ బడుచుండెడిదని తెలియుచున్నది. దీనియొక్క ఘనత యశ్వమేధముకంటెఁగూడ నెక్కువయైయుండెను, కాబట్టిదీనియొక్క ఫలము, ఈయజ్ఞముఁ జేయువానికి అపరిమితమైన రాజసత్తలభించునని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందలి భిన్న భిన్నములైన విధులు మరియు బలియీయఁబడు పురుషులయొక్క వర్ణనములు సంఖ్యయును నేడు భయంకరములుగాఁ దోఁచుచున్నవి; కాని శతపథ బ్రాహ్మణముయొక్క సమయమున నీ యజ్ఞము ప్రచలితమైయుండెనని ధైర్యమువచ్చుచున్నది. ముందుమనకుఁ బోయి యయ్యది శీఘ్రముగానే కట్టుపడియుండును ఇంకను అశ్వమేధము యొక్కయుఁ బ్రవృత్తి తగ్గిపోయియుండును. భారతీయ యుద్ధసమ

యమున జరాసంధుఁడు ఇటువంటి పురుషమేధమును జేయువాఁడై యుండె ననియు, శ్రీకృష్ణుఁడు తన యత్యుదాత్తమైన మతమునను సరించి, జరాసంధుని ఇదేకారణముచేతఁ జంపుట యుక్తమని చెప్పియుండెననియుఁ దెలియుచున్నది ఈ పురుషమేధముయొక్క సంగతినిబట్టి, భారతీయ యుద్ధము హిందుస్థానమున నత్యంతప్రాచీన కాలమందు జరిగియుండునని యనుమానము జనించుచున్నది. అనఁగా, ఇది శతపథ బ్రాహ్మణముకంటె బూర్వము జరిగియుండును. ఇప్పటి యేగ్రంథమందునులేక కథయందుఁ బురుషమేధము యొక్క సంగతి ప్రత్యక్షముగాఁ గానఁబడుచున్నది. తాత్పర్యము, మనము స్థిరముచేసిన, కీ॥ పూ॥ 3.01 వత్సరము నిశ్చ యాత్మకముగాఁ దెలియుచున్నది.

చాంద్ర సంవత్సరగణన

మఱియొక యత్యంతమహత్త్వ పూర్ణమైన సంగతియేమనఁగా, భారతీయయుద్ధము బహుప్రాచీనకాలమున నయ్యెననుటకు, ప్రమాణము భారతీయ యుద్ధకథయందే దొరకుచున్నది. కౌరవులును బాండవులును జూదమాడి యంతమున నెవరు పరాజితులగుదురో, వారు పదిరెండేండ్ల వనవాసము ఒకయేఁడు అజ్ఞాతవాసము అనుభవింపవలసి యుందురని నియమము చేసికొనియుండిరి; అజ్ఞాతవాస సమయములోపల వెల్లడి యైనచో దిరుగనన్ని యేండ్లు వనవాసమనుభవింపవలయును. ఈ నిశ్చయము ననుసరించి ద్యూతమునఁ బరాజితులైన కారణముచేతఁ బాండవులు తమ రాజ్యమునంతను దుర్యోధనుని కధీనముచేసివైచి వనవాసమునకు వెడలిరి. వనవాసమును అజ్ఞాతవాసమును బూర్తి చేసినమీఁద నెపుడు వారు వెల్లడి యైరో, అపుడు దుర్యోధనునినుండి తమ రాజ్యము నడుగనారంభించిరి. దుర్యోధనుఁడు చెప్ప మొదలిడెను ఏమనఁగా—పాండవులు వనవాసమును అజ్ఞాతవాసమును బూర్తిచేయరైరి" మరిపాండవులు చెప్పనారంభించిరి ఏమనఁగా—"పూర్తిచేసితిమి" అని. కనుక నీవిధముగా భారతీయ యుద్ధము ఉపస్థితమయ్యెను. కొందఱు ఆక్షేపకులు ఈ విషయమై యొక మిక్కిలి గొప్ప యాక్షేపములను ఉపస్థితముచేసి యున్నారు. అది యిది-చూడఁగాఁ బాండవులు పదమూఁడేండ్లకుఁ బూర్వమే వెల్లడియైరి అయినను యుద్ధా రంభముచేయు పాపమునిచ్చుట వ్యాసుఁడు దుర్యోధనునియొక్క నెత్తి మీఁదనే మోపెను. కనుక, ఇచ్చట, బాండవులు తాము ప్రతిజ్ఞనుబూర్తి

చేసిరో? లేదా? అని ప్రశ్నయుపస్థితమగుచున్నది. ఇదే ప్రశ్నము ఎపుడు పితామహులైన భీష్మునిచేతఁ జేయఁబడెనో, అపుడు వారిచ్చిన యుత్తరము మననముచేయఁ దగియున్నది వారియొక్క సమాధానమేమనఁగా "కాలగతినిబట్టి సూర్యచంద్రులకు నక్షత్ర లంఘనకాలముతో భేదము కలుగుచున్నది, కాఁబట్టి ప్రతి యయిదు వత్సరములయందును రెండు మాసము లెక్కువగుచున్నవి. ఈ లెక్కఁబట్టి పదమూడేండ్లలో నైదునెలలును పది రెండు రాత్రులు నధికమగుచున్నవి". భీష్మునియొక్క కథనమునకు, సౌరమానముచేతఁ బదమూఁడు వత్సరములు పూర్తికాకమునుపే పాండవులు వెల్లడియైరి కాని చాంద్రవత్సరముల లెక్కలఁబట్టి త్రయోదశాబ్దములు పూర్ణములైనవి, పాండవులు ప్రతిన నెరవేర్చిరి అని సారాంశము. ఇపుడు దీనిపైని గ్రంథములోకులు ఈవిషయమై యింకనిట్లు చెప్పుచున్నారు ఏమన—"భీష్ముడిచ్చట నేకపక్షీయమైన న్యాయమును జేసియున్నాఁడు. శబ్దములయర్థము ఎల్లపుడును అభిప్రాయానుసారముగనే చేయఁబడవలయును. నాలుగురూపాయలకు వంటచెఱకుయొక్క బండి యమ్మఁబడునేని, అపుడు నిజముగా బండిమీఁదనున్న మండించుటకును దగిన కట్టెలే యమ్మఁబడుచున్నవి కట్టెలబండి మాత్రము కాదనుసంగతి ప్రకటమైయున్నది. ప్రతిజ్ఞాసమయమందు సౌరవర్షములయొక్క లేక చాంద్రవర్షములయొక్క సంగతి నిర్ణయము చేయఁబడియుండెనా? అపుడు తమదేశమందుఁ బూర్వకాలము నుండియు మాసములు చాంద్రములును వర్షములు సౌరములును జెప్పఁబడుచున్నవి. కాఁబట్టి పైప్రశ్నయే యుపస్థితము కాఁజాలదని చెప్పవలసియున్నది. వత్సరములైతే సౌరములేయై యుండెను; కాని భీష్ముఁడు వాటినిఁ జాంద్రములఁగా నంగీకరించి పాండవుల పక్షమునందు న్యాయముచేసెను" ఈ యుక్తి నిజముగా నధిక మహత్త్వముతో నిండియున్నది. భీష్ముఁడు నిజముగా నేకపక్షీయమైన న్యాయమును జేసెనా? వైదికకాలము మొదలుకొని భరతఖండమందు సౌరవర్షములు ప్రచలితమై యుండెనేని. అపుడు కేవలము ప్రతిజ్ఞ పూర్తికై చాంద్రవర్షములఁబట్టి గణన చేయుట యన్యాయ పూర్ణమై యుండును, ఇట్లుచేయుట పైనిఁ జెప్పఁబడిన కట్టెలబండి యుదాహరణముతో సమానముగా నన్యాయపూర్ణమైయుండును; లేక సరిగా, ఏవిధముగా ముహమ్మదు చేసియుండెనో, ఆ విధముగానే యుండును. మహామూద్గజన్వి ఫిరదౌసీకవికి కవిత్వముయొక్క ప్రతిపత్తికొఱకు

నొకనాణెము (సువర్ణముద్ర) నిచ్చుటకై యంగీకరించి, తన ప్రతిజ్ఞను బూర్తిచేయుసమయమువచ్చినపుడు, తెలియుండియుఁ గ్రొత్తగా వెండితో నాణెములను జేయించి యే యన్యాయమును గావించియుండెనో, అట్లే భీష్మునియొక్క పైనిర్ణయముకూడ నన్యాయముతో నిండియుండును. ద్యూతసమయమందుఁ జాంద్రవర్షములు ప్రసిద్ధములు కాకుండెనేని, అపుడు సత్యనిష్ఠులైన పాండవులు అసత్యముగా వ్యవహరించిరనియు, పాండవుల పక్షమున యుద్ధముచేసిన వందలకొలఁదిరాజులు లక్షలకొలఁది క్షత్రియులుఁ గన్నులు మూసికొని యసత్యపక్షమును స్వీకరించిరని యే చెప్పవలసివచ్చును. అనఁగా ద్యూతసమయమునందు సౌరములు చాంద్రములును రెండు వర్షములు ప్రచలితములై యుండెనని యే విశ్వసింపవలసియున్నది. జూదమాడునపుడు, ఏవర్షములు గణింపఁబడవలయునో యీవిషయమై నియమము చేయుటమిగిలిపోయి యుండెను తుదని, ప్రతిజ్ఞచేసిన యేండ్లను సౌరములనవలయునో లేక చాంద్రములనవలెనో యిది తేలనందున వాదవివాదము ఉపస్థితమయ్యెను. దుర్యోధనాది కౌరవులు సౌరవర్షమును విశ్వసించి యుండిరనియుఁ బాండవులు చాంద్రవర్షమును విశ్వసించి యుండిరనియు స్వీకరింపవలసి యుండును; ఎందుచేతననఁగా దీనిని స్వీకరింపక భారతీయ యుద్ధమునకు మూలకారణము సరిగా జెప్పఁబడఁజాలదు. మనయభిప్రాయమేమనఁగా, దుర్యోధనుఁడును కర్ణుఁడును సౌరమానము ననుసరించి, పదమూఁడేండ్లు పూర్తికాలేదని యేవివాదమును జేయుచుండిరో, అది సరిగా నుండెను. చాంద్రమానానుసారముగాఁ బాండవులు పదమూఁడు వర్షములు పూర్తియయ్యెనని చేయు వివాదమునైతము సరిగానుండెను; భీష్ముఁడు పాండవుల పక్షమునఁ జేసినన్యాయము కూడ యథార్థమయి యుండెను. ప్రస్తుతము హిందుస్థానమందు ప్రభుత్వము (సర్కారు) రోమను సికిల్ వర్షమును విశ్వసించుచున్నది. మహమ్మదీయులు చాంద్రవర్షమును హిందువులు సౌరవర్షమును విశ్వసించుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో మీయాదుసంబంధమైన నియమములలో వాడియు, తారీఖు ఇంగ్లీషువారి రీతిని విశ్వసింపబడవలయునని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నది. ద్యూతసమయమందు ద్యూతమాడువారు ఇట్టి వర్షసంబంధమైన నియమమేమియుఁ జేసికొనరైరి. ఒక పక్షము సౌరవర్షమును విశ్వసించినపుడును రెండవది చాంద్రవర్షమును విశ్వసించియుండినపుడును వర్షగణన యేప్రకారము చేయఁబడును ? కౌరవులు పరాజితులగుదురేని వారు పదమూఁడు

సౌరవర్షములు వనవాసమున నుండవలసియుండెనను. భీష్మునియొక్క యీ న్యాయము ఒక దృష్టినిబట్టి యోగ్యమేయైయున్నది. కాని దానిని దుర్యోధనుఁడు మన్నింపడయ్యెను ఈ కారణముచేత భారతీయయుద్ధము తటస్థించెను. అగుఁగాక, సంగతియేమనఁగా ద్యూతసమయమందు హిందుస్థానమున బ్రస్తుతసమయములోవలె చాంద్రవర్షములు బొత్తిగానే ప్రచలితము కాకుండెనేని, అపుడు భీష్మునియొక్క న్యాయము అయోగ్యము పక్షపాతపూర్ణమునని యవశ్యము చెప్పఁబడును. సారాంశము, భారతీయ యుద్ధము యొక్క పుట్టుకను దెలిసికొనుటకై రెండుసంగతులు తప్పక యొప్పుకొనవలసియున్నవి. మొదటి సంగతి యిది యుద్ధసమయమున హిందుస్థానములో చాంద్రవర్షము వ్యాపకమైయుండెను: రెండవ సంగతి యేమనఁగా, పాండవులు చాంద్రవర్షమును మన్నించియుండిరి. ఈరెండు సంగతులచేతనే భారతీయ యుద్ధకాలముయొక్క నిర్ణయమునకు సాధనముత్పన్నమగుచున్నది.

విరాటపర్వములోని కథనుబట్టియు, ఈ మహత్త్వపూర్ణమైన ప్రశ్నము సంశయగ్రస్తమై యుండెనని ప్రకటమగుచున్నది; కాబట్టి దాని నిర్ణయముగురించి న్యాయాధీశుఁడైన భీష్ముఁడు అడుగఁబడియెను. భీష్మునియొక్క యుత్తరము రాకముందే ద్రోణాచార్యుఁడు వెనుక యధ్యాయ (విరాట అ. 52) మందుఁ జెప్పుచున్నాఁడు "అర్జునుఁడు వెల్లడియగునప్పటికిఁ బాండవుల యజ్ఞాతవాసము తప్పక పూర్తియైయున్నది. కనుక, దుర్యోధనుఁడు పాండవుల యజ్ఞాతవాసము పూర్తి యగుట లేక కాకపోవుట విషయమై చేసిన ప్రశ్నమును విచారించి, ఓ భీష్మా! యథోచితమైన యుత్తరమునిమ్ము. భారతీయయుద్ధకాలము నాటికి భారతవర్షమందు సౌరవర్షమే ప్రచలితమైయున్నచో, ద్రోణాచార్యునియొక్క మనసునందు నిటువంటి శంకయేకలుగదు; ఎందుచేత? అజ్ఞాతవాసము పూర్తియయ్యెనో లేదో యీ సంగతిని గోగ్రహణ సమయమునఁ బ్రతివాఁడు జెప్పఁగలిగియుండెను. అనఁగా ఆ సమయమున చాంద్రవర్షమే ప్రచలితమైయుండెను పాండవులు దానిని మన్నించియుండిరి. ఇపుడు మనము చారిత్రక దృష్టినిబట్టి, ఇటువంటి పరిస్థితి హిందుస్థానమందు నెపుడుండెనో ఈ సంగతియొక్క విచారమును గావింతము.

హిందుస్థానములో చాంద్రవర్షము ఎపుడు ప్రచలితమైయుండెను

చాంద్రమాసములు పౌర్ణిమ అమావాస్యలచేత సులభముగనే ధ్యానమునకు వచ్చుచున్నవి. ఋతువులయొక్క తాఱుమాఱుచేత సౌర వర్షము ధ్యానమునకు వచ్చుచున్నది. చూడఁగా చాంద్రమాసములకుఁ బండ్రెండింటికిని ఒక సౌరవర్షమునకును స్థూలరూపమున మైత్రియగు చున్నది. అయినను ఈ మైత్రి పూర్ణరూపమునగాదు; ఇదేకారణముచేతఁ బూర్వకాలమందు గాలగణన విషయమై యెన్నో జగడములు పుట్టి యుండెను. ఈ జగడములచేతనే జ్యూలు, అరబ్బులు చాంద్రవర్షమును స్వీకరించి సౌరవర్షమును విడిచిపెట్టిరి. ఈ దినములలో మహమ్మదీయులును దీనిని మన్నించుచున్నారు. వారియొక్క వర్షములన్నియు ఋతువులయందుఁ జుట్టు దారినిబోయి పూర్వస్థానమునకు వచ్చుచున్నవి. రోమనులు ప్రారంభమున మార్చినుండి 10 చాంద్రమాసములను విశ్వసించుచుండిరి మరియు ననేకదినములను ఖాళీగా విడిచి, సూర్యుఁడు సంపాతము మీఁదికి వచ్చునపుడు, తిరుగా చాంద్రమాసములను విశ్వసింప నారంభించిరి. కొంతకాలమునకు బిదప న్యూమయనెడురాజు ప్రతిరెండేండ్లకు నిరువది మూడుదినములను జతపఱచెడు నాచారమును వ్యాపింపఁజేసెను. ధర్మగురు ప్రజలు ఈ యధికదినములను ఏమో యొకమాసమందుఁ గలుపుచుండిరి. ఇందుచేత జాలకష్టము లుత్పన్నములగుచుండెను. ఈ గడబిడను రూపుమాపుటకై జూలియస్ సీజరు చాంద్రమాసములను జాంద్ర వర్షములను విడిచిపెట్టి 365¼ దినముల సౌరవర్షమును న్యూనాధిక దినముల సౌరమాసములను బ్రారంభముచేసెను. గ్రీకులయందును బ్రచలితములై యుండెను. ఒకనెలను ఇరువదితొమ్మిది దినములదిగను రెండవ దానిని ముప్పది దినములదిగను విశ్వసించి వారు 345 దినములయొక్క చాంద్రవర్షమును విశ్వసించుచుండిరి. ఎపుడు ఋతుచక్రమునందు తప్పులు కలుగ మొదలిడెనో, అపుడు సోలను అధికమాసపద్ధతి నారంభించెను. ఈజిప్టు వారికి, సౌరవర్షములో 365 దినములగుచున్నవను సంగతి తెలిసియుండెను. వారు 30దినములయొక్క నెలను మన్నించి 360దినములకు నొకవర్షమును బూర్తిచేయుచుండిరి. మఱి యైదుదినముల నెక్కువగా గలుపుచుండిరి. అయినప్పటికిని ¼ దినము తప్పిపోవనారంభించెను. కనుకనే 365 × 4 = 1460 వర్షములలో వారియొక్క వర్షములన్నియు ఋతువులయందు దిరుగనారంభించెను. పారసీలయందును 360 దినములపిదప 5దినముల

నెక్కువగా గలుపు పద్ధతియున్నది. సారాంశము, వేర్వేఱు ప్రాచీన ప్రజలయెదుట, చాంద్ర, సౌరవర్షములకు మైత్రి చేయు సమయమున ననేక కష్టము లుపస్థితములై యుండెను, మఱియు వేర్వేఱురీతులు ఉపయోగింపఁబడియుండెను. హిందుస్థానమందుఁగూడ నిట్టే కష్టములు తటస్థించిన కారణమునఁ బ్రాచీనకాలమందు వేర్వేఱురీతులు ఉపయోగింపబడియుండెను. కాలక్రమమున వాటికి వేర్వేఱు పరిణామములు కలిగినవి చివరికి వర్తమానపద్ధతి యవలంబింపఁబడెను. ఇపుడు మనము ఈ విషయమై యితిహాసమును విచారింతము.

ఋగ్వేదకాలమున స్థూనమానముచేత 20 దినముల నెలను 12నెలల సంవత్సరమును మన్నించియుండురని తెలియుచున్నది. ఋగ్వేదములో జాలచోటులయందు, పండ్రెండాకులును 360 మేకులుఁ జెప్పఁబడిన చక్రముయొక్క వర్ణనమున్నది. పండ్రెండు చాంద్రమాసములు 360 దినములకు 6 దినములు తక్కువయగుచున్నవి ఋతుచక్రము $5\frac{1}{4}$ దినము లెక్కువయగుచున్నది. ఈ కష్టము ఋగ్వేదకాలమున నుపస్థితమై యుండును; కాని దీనివిషయమై యేమి వ్యవస్థ చేయఁబడియుండెనో యీ సంగతి తెలియదు. తైత్తిరీయ సంహితాసమయమునను బ్రాహ్మణ కాలమందును ఈ సంగతి పూర్ణముగా దెలిసియుండెనని తెలియుచున్నది. ఇందుచేత వర్షమునకు మూఁడుభేదములు—సావనము, చాంద్రము మరియు సౌరము అయియుండెను. సావననామకమైన స్థూనమానము మొదటి నుండియే ప్రచలితమైయుండెను. దానియొక్క విభాగములు ఇవి. ఆరు దినములకు నొక పడహము, అయిదు పడహములకు నొక నెల, పండ్రెండు నెలలకు నొక యేఁడాది. ఈ లెక్కచేతఁ బౌర్ణమియందును అమావాస్య యందును తప్పులు కలుగుచుండెను. అపుడు నడుమ నొకదినము విడిచి వేయఁబడుచుండెను. దీనిఁబట్టి ఉత్సర్గియనియు అనుత్సర్గియనియు పేరులు గల భేదములు పుట్టినవి; ఎందుచేతననఁగా కొందఱు దినమును విడుచు చుండిరి మరికొందఱు విడువకయుండిరి. తైత్తిరీయ సంహితయొక్క "ఉత్సృజ్యానోత్సృజ్యా ఇతి మీమాంసన్తే బ్రహ్మవాదినః" ఈయను వాకమునందు ఈ విషయమైన చర్చయున్నది. ఈ సూక్తమును బట్టి, ఆసమయమున సావనములు జాంద్రములునైన మాసములు అట్లు సావన వర్షములుఁ జాంద్రవర్షములును వ్యాపకములై యుండెను. ఈ తైత్తిరీయ సూక్తముయొక్క యవతరణ మిచ్చుట నీయఁదగియున్నది:—

అమావాస్యయాహి మాసాన్సంపాద్య అహరుత్సృజన్తి।
అమావాస్యయాహి మాసాన్ సంపత్స్యన్తి॥

ఇచ్చట భాష్యకారుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు — యదిదం పక్షద్వయం సావనమాసాభిప్రాయమ్। అథచాన్ద్రమాసాభిప్రాయేణ పక్షద్వయమాహ॥ పైయనువాకము గవామయనము, యొక్క వార్షిక సత్రవిషయమున నున్నది. దీనిఁబట్టి, వర్షము సావనమాసములచేత జాంద్రమాసములచేతఁ గూడ, బూర్తిచేయఁబడుచుండెనని స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. చాంద్ర మాసములు రెండువిధములుగానుండెను; కొన్ని పౌర్ణమికి సమాప్తమగునవి మఱికొన్ని యమావాస్యకు సమాప్తమగునవి. పంద్రెండు చాంద్రమాసములయందు వర్షమును బూర్తిచేయులోకులు తైత్తిరీయ సంహిత యొక్కయు, బ్రాహ్మణ గ్రంథముయొక్కయు సమయమున నుండిరని స్పష్టముగాఁదెలియుచున్నది. శతపథ బ్రాహ్మణము (కాండ. 11,1–10) నందు, ఈవిధమైన 30 చాంద్రవర్షములు గడచినమీఁద వర్షములన్నియు ఋతుచక్రములందు దిరుగుచున్నవని చెప్పఁబడియున్నది. అయినను, అధికమాసముంచెడు నాచారము లేకుండెనని తెలియుచున్నది. తైత్తిరీయ సంహితాకాలమందును బ్రాహ్మణకాలమందును చాంద్రవర్షములను విశ్వసించువారు చాలమంది యుండిరనియే తాత్పర్యమగుపడుచున్నది. ఇదే భారతీయ యుద్ధసమయమైయుండెనని మనము ముందు చెప్పియుంటిమి. భారతీయ యుద్ధము ఋగ్వేదమునకుఁ బిమ్మటను బ్రాహ్మణగ్రంథమునకు ముందును జరగెననికూడ ముందు చెప్పఁబడియున్నది.

ఇపుడుమనము, సౌర, చాంద్రవర్షములకు మైత్రిగుదిర్చి యార్యులు సౌరవర్షముయొక్కయే ప్రచారము నెప్పటినుండి చేసిరో యియ్యది విచారింతము వేదాంగ జ్యోతిషమందు అయిదువర్షముల కొకయుగమని యొప్పి ప్రతిరెండున్నఱ వర్షములయందు నొక్కనెల నధికముగాఁ గలుప వలయునని వ్యవస్థచేయఁబడియున్నది. ఈ నియమము బండలెక్కదియై యున్నది, కనుకనే యిందుఁ గొన్నివర్షముల తరువాత దినములు వృద్ధి యగుచున్నవి; దీనికై యొకక్షయమాసముంచెడు నాచారము ప్రారంభము చేయఁబడెను. ఈవేదాంగజ్యోతిషముయొక్క సమయము క్రీ।పూ 1400కు నించుమించుదియైయున్నది. దీనికిఁ దరువాత నెపుడు రాసులు అంశములు మొదలుగా విభాగాత్మకమైన గణితము స్థిరముచేయఁబడెను

మరియు క్రీస్తు శకారంభమునకు దాదాపునఁ గ్రోత్తసిద్ధాంతములు వ్యాపకమయ్యెను. ఆ సమయమున వైదుసంవత్సరములకొక యుగమనెడి వ్యవహారమును విడిచి, ఏ మాసమందు సూర్యసంక్రాంతికాదో, అది యధిక మాసమగును మఱిదేనియందు రెండు సూర్యసంక్రాంతులగునో అది క్షయ మాసముగను జెప్పబడునని నవీనము సూక్ష్మమునగు సిద్ధాంతము స్థిరము చేయఁబడెను. ఈ సిద్ధాంతమే నేఁటివఱకు వ్యాపకమైయున్నది. దీనిఁ బట్టి, చాంద్రవర్షములు, క్రీస్తునకిటీవల, అవశ్యము బొత్తిగా ఆగి (బందయి)పోయెనని ప్రకటమగుచున్నది. ఇదియైతే నిర్వివాదమే; కాని, వేదాంగజ్యోతిషమునకుఁ బిమ్మటఁగూడ చాంద్రవర్ష ప్రచారము లేకుండె ననియు దెలియుచున్నది, ఎందుచేతననఁగా వేదాంగ జ్యోతిషములో చాంద్రవర్షము యొక్క యుల్లేఖము బొత్తిగాలేకున్నది. దీనిఁబట్టి, భారతీయ యుద్ధము వేదాంగ జ్యోతిషమునకు జాలముందు జరగెనని యను మానము బయలుదేఱుచున్నది

భారతీయయుద్ధము వేదాంగజ్యోతిషమునకు జాలముందు జరగెనని యనుమానము సిద్ధించుటకై కొంచెము కారణమున్నది. దానివిషయమై మనమింకను విచారింపవలయును. దీక్షితుఁడు, వైదికకాలములో నధిక మాసము ఎన్నిమాసములకు నుంచుచుండిరో యిది తెలియుటకై సాధన మేమియులేదని చెప్పుచున్నాఁడు. వేదాంగజ్యోతిషము, 30 మాసముల కధికమాసము కావలయునని చెప్పియున్నది. వేదాంగకాలమందు నియమ మున్నపుడు, దీనివిషయమై వేదకాలమందును ఒకానొక నియమమవశ్యము ఉండును. భీష్మునిచేత జెప్పఁబడిన వచనమునందు ఈ నియమ మగపడు చున్నదని మనమతము. అయిదు సంవత్సరములయందు నొకమాటు రెండు మాసములధికముగా నుంచెడి యాచారము, భారతీయయుద్ధసమయమున అనఁగా తైత్తిరీయ సంహితయొక్క బ్రాహ్మణ గ్రంథముయొక్కయు సమయమున నుండియుండునని మనమతము. దీనికొక ప్రమాణమున్నది. పంచవర్షములలోని భిన్నభిన్నములు సంవత్సర, పరివత్సర, ఇదావత్సర ప్రభృతికనామములతో గనఁబడుచున్నవి. ఋగ్వేద సంహితా మంత్ర మందును రెండునామములున్నవి. అనఁగాపంచసంవత్సరయుగము వేదాంగ జ్యోతిషముకన్న ముందటిదియైయున్నది. పంచవర్షములయందు రెండు మాసములొక్కమాటు అధికముగా గలిపెడు నాచారము సంహితా కాల ములో ప్రబలితమైయుండును. ఈ వ్యవస్థనుబట్టి ఋతువునందు దిరుగ

న్యూనాధికత కానారంభమయ్యెను. ఇందులకై కొన్ని యేండ్ల తరువాతనొక క్షయమాసనుంచెడుపద్ధతి యారంభమయ్యెను. తాత్పర్యము, బ్రాహ్మణ కాలమందు రెండధికమాసములను నొక క్షయమాసమును నుంచెడుపద్ధతి యుండియుండును. వాజసనేయి సంహితలో బంద్రెండు నెలలకు బంద్రెండు మలిమ్లుచము, అంహస్పతి యునామములుగాక మూడునామములు సన్సర్ప, నీయఁబడియున్నవి. వీటిలో సన్సర్ప, మలిమ్లుచములు అధికమాసములకు పేరులై యున్నవి అంహస్పతిక్షయమాసమునకు పేరై యున్నది. ఇపుడు ప్రశ్న మేమనఁగా అధికమాసమునకు నామములు రెండు ఎందుల కుంచ బడినవి? అనుమానమునుబట్టి, ముప్పది నెలల తరువాత నొక యధిక మాసమగుననెడి వేదాంగ కాలీనమైన నియమము బ్రాహ్మణ కాలమందు లేకుండెనని తెలియుచున్నది. ఆ సమయమందు, పంచవర్షములకు బిమ్మట రెండు నెలల గలుపవలయునని నియమముండియుండును. ఆ రెండింటికి నీభిన్న భిన్నములైన నామములుండియుండును. సారాంశము, భీష్మునివచనమున్బట్టి యైదై దేండ్లయందు రెండధిక మాసములుండుట కనఁబడుచున్నది. ఈ రీతి వేదాంగమునకు మునుపటిదియని సిద్ధమగుచున్నది; అనగా దానిసమయము క్రీ॥ పూ. 3101 వర్షమని మన్నించుటకు నేయాటంకమును కాకున్నది.

ఇచ్చట నీశంకకలుగును ఏమనఁగా మునుపు చాంద్రవర్షమును మన్నించుచుండిరేని, అనఁగా లౌకిక, వైదికవ్యవహారములతో చాంద్ర వర్షముయొక్క యుపయోగమగుచుండినయెడల, అపుడు ఆ నెలలకు నామములేమియుండును? అధికమాసములు జతపఱుపఁబడలేదని, అప్పుడు, ప్రతిమాసము పౌర్ణిమ యీ నక్షత్రమందే యుండెనని యీ నియమము కూడ నుండఁజాలదు; అనఁగా చైత్ర, వైశాఖాదినామములుకూడ నుండ జాలవు కారణమేమనఁగా ఈనామములు, ఆయా నెలలయొక్క పౌర్ణ మాసులమీఁద నున్న నక్షత్రములఁబట్టి ప్రాప్తములైనవి. దీనికుత్తర మేమనఁగా మొదట చైత్ర, వైశాఖాది నామములయొక్క ప్రచారము నిజముగ నే లే కుం డె ను. సంహితా, బ్రాహ్మణ గ్రంథములయందు చైత్రాదిమాసములయొక్క నామములు ఎచ్చటను గనఁబడవు, దానిఁబట్టి యవి ప్రచారమందు లేకుండుట సిద్ధమగుచున్నది. పౌర్ణిమకు ఫాల్గుని మొదలుగా సంజ్ఞలు ప్రచారములోనికి వచ్చిన తరువాతఁగూడ నెలలకు ఫాల్గునాదినామములు ప్రచారములోనికి వచ్చుటకై చాలకాలముపట్టెను. (దీక్షిత. పేజీ 36) మొదట మాసములకు రెండు విధములైన నామము

లుండెను. మధు, మాధవాది నామములవలె అరుణ, అరుణరజ ఆది నామము రెండవవియుండెను. ఈ నామములు తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములో వచ్చియున్నవి. మధ్వాది నామములైతే ఋతువాచకములైయున్నవి, కాని చాంద్రవర్షము ఋతువులకు ననుకూలమైనది కాదు. ఇందుకై రెండవ నామములు చాంద్ర వర్షముయొక్క మాసములకునై యుండును. ఏ సమయమున సౌరవర్షము మాత్రము ప్రచలితమైయుండెనో, ఆ సమయముననే చైత్ర, వైశాఖాది మాసములయొక్క ప్రచారమయ్యెను. చాంద్రవర్షము అప్రచలితమైయున్నమీఁద జాంద్ర మాసముల యొక్క మునుపటి నామములు కూడ స్వాభావికముగా లుప్తములయ్యెను. ఇంతియేకాదు ఇపుడయ్యవిలోకులకుఁ దెలియనుగూడ దెలియవు. చాంద్రవర్షము అప్రచలితమైనతరువాత చైత్రాదినామముల యొక్క ప్రచారమయ్యెను. దీక్షితుఁడు ఈ నామములయొక్క ప్రచారమెప్పటినుండియయ్యెనో చెప్పియున్నాఁడు. వీటియొక్క ప్రచారము క్రీ। పూ. రమారమిగా 2000యొక్క సమయమున నయ్యెను (దీక్షిత; పేజీ 102), అనఁగా 2000కు బిమ్మట జాంద్రవర్షము ప్రచలితమైయున్నపుడు జరిగెను; కనుక దానియొక్కసమయము క్రీ। పూ. 2000కుముందు కావలయును. వర్తమాన భారతమందు చైత్ర, వైశాఖాదిమాసముల యొక్క నామములు కనబడుచున్నవి; కాని మహాభారతసమయము క్రీస్తునకు దాదాపు 300 వర్షపూర్వమైయున్నది; అనఁగా ఆ సమయమున చైత్రవైశాఖాది నామములే ప్రచారములో నుండెను మునుపటి నామములన్నియు నప్రచలితములై యున్నకారణముచేత నయ్యవిన హాభారతములో గనఁబడకయున్నవి.

మనము, పాండవులుభారతీయయుద్ధకాలమున లౌకికవ్యవహారమందు చాంద్రవర్షము నుపయోగించుచుండిరని విశ్వసించియే భీష్మునియొక్క వచనము నాదరించియున్నాము. కాని యిపుడు మనము, చతుర్ధర టీకాకారుఁడు రెండవ విధముగా దానికి ఏ యర్థమును జెప్పుటకై ప్రయత్నము చేసియున్నాఁడో, అది యెంతవఱకు సరిగానున్నదో యిది చూడ వలసియున్నది. అతఁడు అనుచున్నాఁడు.

"షష్ట్యధిక శతత్రయ దినాత్మా సావనః। స ఏవ ద్వాదశ వార్షికాదిషు గవామయనాదిషు ఉపయుజ్యతే, త్రీణిశతాని పంచ

పంచషష్ఠిదినానిపఞ్చదశ ఘటికా ఇత్యాది సౌరవత్సరమానం స్మార్తే।
వర్ధాపనాదౌ తు చాన్ద్రేణ।"

అర్థము:— "సావనవర్షము 360దినములది యగుచున్నది. అది గవామయనాది సత్రములయందు నుపయోగించుచున్నది. సౌరవర్షముయొక్క మానము 365దినములును 15 గడియలు నగుచున్నది. ఇది స్మార్తకర్మల యందు అనఁగా స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మముల విషయమై పనికి వచ్చుచున్నది వర్ధాపనాదులయందు (వడ్డీ లెక్కచేయుట మొదలైన వాటి యందు) చాంద్రవర్ష ముపయోగించుచున్నది" చతుర్ధరుఁడు ఈ సంగతి దనసమయము విషయముునఁ జెప్పియున్నాఁడు; అది యేమాత్రము భారతీయ యుద్ధసమయపుదికాదు. తైత్తిరీయమందు, గవామయనాది సత్రముల విషయమైకూడ చాంద్రవర్షమును మన్నించుటకు నిషేధములేదని చెప్పియున్నది. $365\frac{1}{4}$ దినములయొక్క సౌరవర్షము వేదాంగ జ్యోతిషమునకు బొత్తిగా దెలియనేతెలియదు. కాని చతుర్ధరునియొక్క మతము మీఁద ముఖ్యమైన యాక్షేపమేమనఁగా శ్రౌతధర్మమందు సావనవర్షమును అట్లు వడ్డీ, జూదము, వ్యవహారములు నీటియందు చాంద్రవర్షమును మన్నింపవలయునని నిశ్చితమైన నియమమున్నయడల, అయ్యది దుర్యోధనునికిఁ దెలియకుండెనా? ద్రోణునికిఁగూడ దెలియకుండెనా? ఇట్టి నియమమున్నచో జగడమెందులకయ్యెను? అని. సారాంశమేమనఁగా, చతుర్ధరుఁడు చేసినయర్థము మన్నింపఁదగినదికాదు; పాండవులు చాంద్రవర్షమును మన్నించుచుండిరనియు దుర్యోధనాది కౌరవులు సౌరవర్షమును మన్నించుచుండిరనియే యొప్పుకొనవలసియున్నది.

పై ప్రమాణముఁబట్టియు భారతీయ యుద్ధము అత్యంత ప్రాచీన కాలమున నయ్యెనని సిద్ధించుచున్నది.

ఏమి? పాండవులు వనవాసముయొక్క ప్రతిజ్ఞను చాంద్రమానముబట్టి పూర్తిచేసిరా?

ఈ విషయమునకు సంబంధించియున్న యొక ప్రశ్న మిదియై యున్నది. పాండవులు వనవాసమునకై యెప్పుడు వెడలిరి మఱియెప్పుడు వెల్లడియైరి? ఈ ప్రశ్నమును జాలమంది చేసియున్నారు. కొందఱు పాఠకులయొక్క యిచ్ఛ, పాండవులు వనవాసముయొక్కయు నజ్ఞాతవాసము యొక్కయు సమయమును చాంద్రవర్షముచేతఁగూడ బూర్తిచేసిరా లేదా యని తెలిసికొనుటకుఁగూడ నయియుండును. అవఁగా పాండవులయొక్క

ప్రణపాలనము చాంద్రమానముచేత సిద్ధించుచున్నదో లేదో యని చూడవలసియున్నది. మహాభారతమందుఁ జెప్పఁబడిన పరిస్థితి కొంచెము సందిగ్ధమై యున్నది. అయినను మనము ఈ ప్రశ్నమును విప్పుటకై ప్రయత్నింతము. మహాభారతమందు, పాండవులు వనవాసముకై యెప్పుడు వెళ్ళిరో యీ సంగతియొక్క యుల్లేఖము ఎందును లేకున్నది. మహాభారతములో జూదముయొక్క మాసములయు, మితియు లేక ఋతువులయు నుల్లేఖ మెచ్చటను లేదు. చతుర్ధరుఁడు తనటీకలో, పాండవులు ఆశ్వయుజ, కార్తికమాసములయందు జూదమాడి యుందురని యొప్పియున్నాఁడు. ఇట్లు సమ్మతించుట సాధారణ వ్యవహారముకనుకూలముగానున్నది, ఎందుచేతననఁగా దసరా మొదలుకొని దీపావళి వఱకు నన్నిచోటులను లోకులు జూదమాడుచున్నారు. అగుఁగాక; గోగ్రహణ సమయమున ముందుగా నర్జునుఁడు వెల్లడియయ్యెననియు దుర్యోధనాదులు వానిని గుర్తించిరనియు వర్ణనము కనఁబడుచున్నది. అతనియొక్క రథముకూడ నచ్చటికి వచ్చి యతనిఁగలిసికొనెను. అతఁడు తన చేతి గాజులఁబగులఁగొట్టెను మరియుఁ జెవులనుండి సువర్ణకుండలములను వెలువరించెను. మహాభారతమందు, ఈ గోగ్రహణము యొక్క గడువు చెప్పఁబడియున్నది; కాని దానియొక్క మాసముచెప్పబడకుండుట యాశ్చర్యవిషయము. విరాట పర్వముయొక్క 31వ యధ్యాయమందు, సుశర్మ కృష్ణపక్షసప్తమికి గోగ్రహణముకై దక్షిణమునకు నరిగెనని చెప్పఁబడియున్నది; మరియు నచ్చటనే, ఉత్తరగోగ్రహణము కొఱకుఁ గౌరవులు కృష్ణపక్షాష్టమికి (రెండవదినముకే) వెళ్ళిరనియుఁ జెప్పబడియున్నది; కాని, కృష్ణపక్షముయొక్క సప్తమి కాక అష్టమి యేమాసములోనిదో యిది చెప్పఁబడదయ్యెను. మనము, మార్గశీర్షాది మాసముల యొక్క నామములు భారతీయయుద్ధమునకుఁ బిదపఁ బ్రచలితములయ్యెనని చెప్పియున్నారము. చాంద్రమాసమునకు ఏ అరుణ, అరుణరజ ఆది నామములు ఆ సమయమునఁ బ్రచలితములై యుండెనో, వాటిలో నొక సగము నామము మూలభారతమందు నుండిపోయినయెడల నాశ్చర్యమేమియును లేదు. ఈ నామము తరువాత లుప్తమైయుండును. ఏదియో యొకటి యగుఁగాక, కృష్ణపక్షముయొక్క యీ సప్తమి గ్రీష్మఋతువులోనిదిగాఁ దెలియుచున్నది, ఎందుచేతననఁగా ఆ సమయమున గ్రీష్మఋతువైనట్లు వర్ణనమున్నది (విరాట1 అ.47) దీనిఁబట్టి, యీ అష్టమి,

సౌరజ్యేష్ఠ కృష్ణపక్షాష్టమి యగునని తెలియుచున్నది. జ్యేష్ఠకృష్ణాష్టమికి పదమూఁడేండ్లు పూర్తికావని చెప్పఁబడఁజాలదు. ఆ దినమున యుధిష్ఠిరుఁడు విరాటరాజుయొక్క చేతి పాచికయొక్క దెబ్బను సహించెను; కాని దీనికిఁగారణము, ఆ దినమున వారు వెల్లడికాఁజాలకుండుటకాదు — దీనికిగారణము, ఆ సమయమున వెల్లడియగుటమంచిదికాదని తోచుటయే యై యుండెను. ఉచితమైన సమయమును జూచికొని పాండవులు ఒక్కమాఱు వెల్లడియైరని తరువాత వర్ణనముచేయఁబడియేయున్నది. ఇది గాక, ప్రారంభమున 31వ యధ్యాయమందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఏమనఁగా—"పిదప నా పదమూఁడవయేఁడునకుఁ జివర సుశర్మ విరటుని యొక్క గోవులను హరించెను." ఇందు విస్పష్టముగా, కృష్ణపక్షసప్తమికి త్రయోదశవర్షములు పూర్తియై పోయియుండెనని చెప్పఁబడియున్నది. అష్టమినాఁడు అర్జునుఁడు వెల్లడియయ్యెను, కాని యీ నియతసమయమునకు రెన్నాళ్లు ముందుగా వెల్లడికాలేదు. ప్రతిజ్ఞాసమయమునకు రెండుదినములుతప్పియున్న, అప్పుడు దుర్యోధనుఁడుకూడ నింతజగడము చేయకుండుననియు స్పష్టమైయున్నది. సౌరవర్షమానముఁబట్టి, ఆశ్వయుజ కృష్ణపక్షాష్టమినాఁడు లేక దానికి దాదాపున జూదమయ్యెననియు ఆశ్వయుజమునకు ముందే జ్యేష్ఠ కృష్ణాష్టమినాఁడు అర్జునుఁడు గుఱుతింపఁబడియెననియు, దుర్యోధనునియొక్క యభిప్రాయము, అనఁగా నతఁడు నియతసమయమునకు నాల్గు నెలలుముందుగానే వెల్లడియయ్యెను; కాఁబట్టి పాండవులు తిరుగ వనవాసము ననుభవింపవలయునను దుర్యోధనుయొక్క భాషణముఁబట్టి, పాండవులెన్నిదినములకు ముందు వెల్లడియైరో యీ సంగతి చూపఁబడఁజాలదు అయినను, రెండే దినములయొక్క వ్యవధి మిగిలియుండెనని మాత్రము చెప్పఁబడఁజాలదు "కృష్ణాష్టమికి దుర్యోధనాది మిత్రమండలి గోగ్రహణముకొఱకు నేఁగిరి" ఈయుల్లేఖము నందు మాసముయొక్క పేరులేకున్నది. దీనిఁబట్టి, కేవలము తిథికి మహత్త్వ మూహింపఁబడియుండుట సంభవమగుచున్నది. కాని, దశమినాఁడు పాండవులందఱు వెల్లడియై విరాటునిగద్దెపైఁ గూరుచుండిరి; ఈ కథనముఁబట్టి దశమికి అవధి ముగియుచున్నదని చెప్పఁబడఁజాలదు. అన్య ప్రమాణములఁబట్టియు, కేవలము రెండే దినములయొక్క యంతరము కాకుండెనని సిద్ధముచేయఁబడఁజాలదు. ఎపుడు గోగ్రహణముయొక్క నిశ్చయము చేయఁబడెనో అప్పటివాదవివాదమును ధ్యానములో నుంచు

కొనవలయును. 25వ యధ్యాయమందు, పాండవులను వెదకుటకై పంపిన దూతలు మఱలివచ్చి చెప్పియున్నారు ఏమనఁగా — "పాండవులయొక్క జాడ దొరకలేదు. విరాటనగరమున గంధర్వులు కీచకుని జంపివైచిరని మాత్రము తెలియుచున్నది." అపుడు దుర్యోధనుఁడు చెప్పమొదలిడెను— "పాండవులను దెలిసికొనుట కవశ్యము ప్రారంభింపవలయును. పాండవుల యజ్ఞాతవాస సమయము చాలమట్టు ముగిసియున్నది; బొత్తిగా గొలఁది సమయము మిగిలియున్నది. వారు తమ ప్రతిజ్ఞను బూర్తిచేసివత్తురేని, అపుడు వారుమనమీఁదికి దండెత్తుదురు." ఈ వాక్యమునుబట్టి, విశేషించి యెంత యవధి మిగిలియున్నదో నిజము తెలియదు; కాని కర్ణునియొక్క భవిష్యద్భాషణముఁబట్టి యిది నిశ్చితమగుచున్నది. కర్ణుఁడు చెప్ప నారంభించెను — "మహారాజా! పాండవులను వెదకుటకై తెలివిగలవాఁడును నేర్పఱియునైన యింకొకదూతను వెంటనే పంపవలయును." దీనిని విని దుర్యోధనుఁడు దుశ్శాసనునికి శీఘ్రమే మఱియొక గూఢచారుని బంపమని యాజ్ఞ యిచ్చెను. దీనిఁబట్టి, మఱియొక దూతనుబంపి పాండవులను వెదకించుటకై యవధి మిగిలి యుండెనని ప్రకటమగుచున్నది. రెండు దినములే యవధియున్నచో, మఱియొకదూతను బంపుటచేత నేమియు లాభముండదు. ఎనిమిదినెలల యవధి ముగిసియుండుటయు నాలుగు మాసములది మిగిలియుండుటయు సంభవమయియున్నది. ఇదే సభయందు, కీచకుఁడు పరాభవించిన త్రిగర్తరాజు సయుతము కూర్చుండియుండెను. అతఁడు విరాటునిపై దండెత్తుటకు సలహానిచ్చెను ఈ యాలోచన సరిగానున్నదని యూహించి విరాటుపై దండువెడలిరి. ఈ యాక్రమణములో బాండవులను వెల్లచేయుటఁ జేయించుటగుఱించి విచారను బొత్తిగా లేకుండెను. ఈ సంగతి యాకస్మికముగానయ్యెను. అందఱును జెప్పిన సంగతులఁబట్టియు, అప్పటికి నాలుగునెలల యధి మిగిలియుండెననియే యగపడుచున్నది. చాంద్ర, సౌరమాసములలో నాలుగునెలలయంతరము తటస్థించెననియు స్పష్టమగుచున్నది. పాండవులు నాలుగు నెలలకుముందే గుఱుతింపఁబడిరని యూహించి దుర్యోధనుఁడుచెప్పెను — "అజ్ఞాతవాసముయొక్క పదుమూఁడవయేఁడు ఇప్పటివఱకు సమాప్తముకాలేదు. రాజ్యలోభముచేత అంధులైనకారణమున వారికి సంగతియొక్క జ్ఞప్తి లేకపోయియుండును; లేక కాలగణనవిషయమై మనదృఢనిశ్చయమే భ్రమపూర్ణమై కావలయును. ఇందుఁగల సత్యములను భీష్ముఁడు చెప్పనగును."

దీనిఁబట్టి దుర్యోధనునియొక్కయు మనసునందు శంకయుండుట సిద్ధమగు చున్నది. అతనియొక్క మనస్సునందుఁ, పాండవులు చాంద్రవర్షమును పాటించుచున్నట్లు సందేహముండెనని తెలియుచున్నది. కనుక నొకప్పుడు వారియొక్క పదుమూఁడేండ్లు పూర్తియైపోయియుండును. ఆశ్వయుజ, జ్యేష్ఠాదిమాసములయొక్క క్రమము అప్పటికారంభముకాకుండెను. కాని రెండిటినామము లౌకికరీతినే లేకుండియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. అయిదేండ్లలో మోటులెక్కచేత రెండునెలలధికముగాఁ గలిపెడు నియమముఁబట్టి, భీష్ముఁడు చెప్పినదాని ననుసరించి, పదమూఁడేండ్లయందుఁ బదియేండ్లకు నాలుగుమాసములెక్కువై తే యయ్యనేయయ్యెను, కాని తరువాత నింకను 1నెలయు 12 రాత్రులును వృద్ధినొందినవి. అనఁగా, భీష్ముఁడు చాంద్రమానముఁబట్టి పాండవులయొక్క పదుమూఁడేఁడులుఁ బూర్తియయ్యెనని నిర్ణయించెను. ఇంతకును సారామిది. ద్యూతము ఆశ్విన కృష్ణాష్టమిని సౌరవర్షమందు నయ్యెను. దానికిఁ దరువాతఁ త్రయోదశవర్షములయందును జాంద్రమాసములను వెనుకకు దొలగించిన జాంద్రమానముయొక్క 13వర్షములు గ్రీష్మమునందే పూర్తియయ్యెను. చాంద్రమానముయొక్క పదుమూఁడు వర్షములు సౌరజ్యేష్ఠకృష్ణ సప్తమికిఁ బూర్తియైనవి. ఆదినముననే దక్షిణమందు గోగ్రహణమును జేసెను. దీనిఁబట్టి, జ్యేష్ఠ కృష్ణాష్టమినాడు అర్జునుఁడు గుర్తింపఁబడియెననియు దశమినాడు పాండవులు యోగ్యరీతిని విరాటునిసభయందు వెల్లడియైరనియే సంబంధము సరిగానున్నది. ప్రస్తుతసమయమున మహాభారతమందుఁ గేవలము సప్త, వ్యష్టములయొక్క యుల్లేఖమున్నది, మాసముయొక్క యుల్లేఖములేదు. ఇందుచేతనే యీ భ్రమముత్పన్నమగుచున్నది.

దీని తరువాతి ఘటనను మితితోఁగూడ గలుపవలయును. దీనికిఁ బిమ్మట విరాటనగరమందు జరగిన యుత్తరాభిమన్యుల వివాహము ఆషాడశుద్ధ 11 వఱకు జరగియుండును. శ్రీకృష్ణుఁడు, అభిమన్యుఁడు లోనగువారు ద్వారకనుండి వచ్చినతరువాత నీ వివాహము జరగెను. అంతట నందఱును బోగయి, ఉపప్లావ్యనామకమైన సీమాస్థానము నొద్ద వసించి యుద్ధసామగ్రిని సంగ్రహింపమొదలిడిరి. కార్తికశుద్ధమందు శ్రీకృష్ణుఁడు రాజదూతయై సంధియొక్క నియమము (షరతు) లను నిర్ణయింపనరిగెను. వాటియొక్క సాఫల్యము కాదయ్యెను. మార్గశీర్ష శుద్ధ త్రయోదశియందు యుద్ధమారంభమై పదునెనిమిది దినములవఱకు

జరగెను. అందు నభిమన్యుఁడు చంపఁబడెను. వివాహసమయమునకు ఉత్తరకు వయస్సువచ్చియుండెను, కనుక నామెకు గర్భమగుట సంభవము తనపతి యుద్ధమునఁ జనిపోవునప్పటికి నామె మూఁడు నాలుగు నెలల గర్భముకలదియైయుండును. పిమ్మట ఫాల్గుణమునందు నామె ప్రసవించెను. అపుడు చనిపోయిన పిల్లవాఁడు పుట్టెను. గర్భధారణ సమయమున భర్తయొక్క మరణ దుఃఖముచేత నిర్జీవిపోవుట సంభవము. ఆమృత బాలకుని శ్రీకృష్ణుఁడు తన దివ్యప్రభావముచేత బ్రతికించెను. అపుడు పాండవులు హస్తినాపురమునలేరు; వారు ద్రవ్యమును దీసికొనివచ్చుటకై హిమాలయమునకు వెళ్ళియుండిరి. వారు మఱల వచ్చినతరువాత, చైత్రపౌర్ణమినాడు యుధిష్ఠిరుఁడు అశ్వమేధదీక్ష గైకొనెనని చెప్పఁబడియున్నది. దీనికి దగ్గఱదగ్గఱగా నొక నెలకుముందు పరీక్షిత్తుయొక్క జన్మమయియుండెననికూడ జెప్పఁబడియున్నది. అనఁగా అతనియొక్క జననము ఫాల్గునమందయ్యెను. అది యల్పదినమ లయందు అనఁగా ఉచిత సమయమునకు ముందు (ఆరునెలలయందు) జరగెన; కనుక వాని తల్లిదండ్రుల వివాహము తక్కువలో దక్కువ యాషాఢమందు నైయుండును. ఈ క్రమముబట్టిగోగ్రహణమాసము జ్యేష్ఠమేఅని నిశ్చితమగుచున్నది. చతుర్ధర టీకాకారుఁడు పాండవులు వెల్లడియైన సమయమును చైత్రశుద్ధ దశమి యని చెప్పియున్నాఁడు; అది యసత్యమైయున్నది మొదటి సంగతి యేమనఁగా, గ్రీష్మఋతువయ్యెనని స్పష్టముగాఁ జెప్పుటచేత గోగ్రహణము చైత్రమందగుట మన్నింపఁబడఁజాలదు. రెండవసంగతి, చతుర్ధరుఁడు అంచనాబట్టి, జూదము ఆశ్వినమందయ్యెనని యేదివ్రాసియున్నాడో అయ్యది సరిగానున్నది. అపుడు చైత్రమునుండి యారుమాసములే యగుచున్నవి. దుర్యోధనునియొక్క యూహోనసారముగా నజ్ఞాత వాసములో సగమె కడచియుండెను — ఇంతకంటె నేమియు నెక్కువ సమయము కడవఁబడియుండదు. ఇట్టిస్థితిలో చాలమట్టున కెక్కువకాలము దాటిపోయెనని దుర్యోధనుఁడు చెప్పిన యీ కథనముతో విరోధము కలుగుచున్నది. ఇదియుఁగాక, అయిదు మాసములును నధికమాసపువి యగుచున్నవి మరియు భీష్మవచనముతో సంబంధము కుదురదు. అన్ని సంగతులను విచారింపఁగా జూదముయొక్క మితియాశ్వయుజకృష్ణాష్టమి యనియే సరిగా దోఁచుచున్నది. (స్త్రీ) పర్వముయొక్క 20వ యధ్యాయ

మందు, ఉత్తరయొక్క విలాపములో నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది – "నాకును మీకును సమాగమ మారుమాసములదియై యుండెను. ఏడవ మాసమందు మీకు మృత్యువయ్యెను." దీనిఁబట్టి వివాహము వైశాఖ మందగుటసరియైనదిగా నచ్చదు. జ్యేష్ఠబహుళమని సరిగా దోఁచుచున్నది. అనఁగా మార్గశీర్ష కృష్ణపక్షైకాదశికి నారుమాసములు పూర్తియగుచున్నవి. ఈ యాశ్విన జ్యేష్ఠాదిమాసములు సౌరవర్షపువియేయగుచున్నవి. ఈ నామములు భారతీయ యుద్ధము తరువాతి పద్ధతిననుసరించి చెప్పఁబడి యున్నవని జ్ఞప్తియుంచుకొనవలయును. ఉక్తవివేచనఁబట్టి, పాండవులు తమ నియమము (షరతు)ను జాంద్రమానము చేతఁబూర్తిచేసిరని తెలియు చున్నది. కాబట్టి, పాండవులు చాంద్రమానవర్షములను మన్నించు చుండిరను సిద్ధాంతము దృఢపడుచున్నది. ఈ యీ రీతులఁబట్టి మనము భారతీయ యుద్ధముయొక్క యే సమయమును వైదికకాలీన శతపథ బ్రాహ్మణమునకు ముందని చెప్పియున్నామో, దానియొక్క సమర్థన మగుచున్నది.

గ్రహస్థితి నాధారముచేసికొని యుద్ధసమయమును నిశ్చయించు ప్రయత్నము

ఇపుడు చివరమనకు, యుద్ధకాల గ్రహస్థితియొక్క యే వర్ణనము మహాభారతమందు, విశేషించి యుద్యోగపర్వము యొక్క తుదిని మరియు భీష్మపర్వముయొక్క మొదట వచ్చియున్నదో, దాని యాధారముమీద బరలోకవాసియగు మోడక్కు భారతీయయుద్ధకాలమును జెప్పుటకై చేసిన ప్రయత్నము ఎంతవఱకు సఫలమయ్యెనో యిది చూచుటమిగిలియున్నది. దీనితోఁగూడ భారతీయయుద్ధముయొక్క పంచాంగము, అనఁగా మితివార ఘటనాదులైన యితర విషయములును విచారింపఁదగియున్నవి. ఇందు కొఱకు, ఏవి యీ విషయమై మహాభారతములో భిన్నభిన్న స్థానముల యందు జెప్పఁబడియున్నవో, వేటియందు నీ సంగతులయొక్క విచార మన్నిదృష్టులఁబట్టియు సరిగాఁ జేయఁబడఁగలదో, ఆయన్నివచనములను నిచ్చటికిఁ దోగుచేయవలయును. మొదటి సంగతి యేమనఁగా, శ్రీకృష్ణుఁడు దూత్యమును జేయుటకై కౌరవులదగ్గఱకు నేగుటకు బయలుదేఱిన తటి యాతఁడు·

కౌముదే మాసి రేవత్యాం శరదన్తే హిమాగమే ।

అనఁగా కార్తికమాసములో రేవతీనక్షత్రమందు వెడలియుండెను. ఆ దినమున రేవతీనక్షత్రముండెను. దీనిఁబట్టి యీ దినము శుద్ధత్రయోదశి గనే తెలియుచున్నది. ఒకప్పు డొకటి రెండు దినములు ముందు వెనుకలఁ గూడఁ గావచ్చును. ఉపప్లావ్యము నుండి హస్తినాపురమునకు వెళ్లుటకై యతనికి రెండు దినములు పట్టెను. హస్తినాపురమం దతఁడు నాలుగైదు దినములుండుట తటస్థించెను. అచ్చటినుండి వచ్చునపుడు అతఁడు కర్ణునితోఁ గలసికొనెను. ఈ కలయికయందుఁ గర్ణుఁడు సంభాషించెను. ఆ భాషణములోఁ గర్ణుఁ డీప్రకారముగా గ్రహస్థితి వర్ణించియున్నాఁడు— "ఉగ్రగ్రహమైన శని రోహిణీనక్షత్రమందు అంగారకుని బీడించుచున్నాఁడు. జ్యేష్ఠానక్షత్రమందు నంగారకుఁడు వక్రించి యనురాధా నక్షత్రముతోఁ గలియుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. మహాపాత నామకమైన గ్రహము చిత్రానక్షత్రమును బీడించుచున్నది. చంద్రునియొక్క చిహ్నములు మాఱిపోయినవి మరియు రాహువు సూర్యుని గ్రసింపఁబోవుచున్నాఁడు." (ఉద్యోగ 1 అ 143) దీనికిఁ బిదప శ్రీకృష్ణుఁడు మరలివెళ్లెను దుర్యోధనుఁడును దన సేనలను బోగుచేసికొని పుష్యనక్షత్ర ముహూర్తమందుఁ గురుక్షేత్రమువైపునకుఁ బ్రయాణము చేసెను ఆ దినము కార్తికబహుళ షష్ఠియై యుండును. కార్తికమందుఁ బుష్యనక్షత్రము తఱచు బహుల షష్ఠికి లేక సప్తమికే వచ్చుచున్నదని పాఠకులు జ్ఞప్తియుంచుకొనవలయును. దీనికి ముందటిదగు 142వ యధ్యాయముయొక్క యంతమున శ్రీకృష్ణుఁడు కర్ణునితోఁ జెప్పియున్నాఁడు— "బురద యెండిపోయినది నీరు బాగుగాఁ దేఱినది. గాలి కూడ మిగుల వెచ్చగను జల్లగను లేదు. ఈ నెల యన్నివిధముల చేతను సుఖదాయకమై యున్నది ఇఁక నేడు దినములలో నమావాస్య కాఁగలదు అమావస్యకు దేవత యింద్రుఁడై యున్నాఁడు. యుద్ధమారంభించుటకై యిది యనుకూలస్థితియై యున్నది. అమావాస్యయందే యుద్ధారంభము కానిమ్ము" దీనిఁబట్టి, శ్రీకృష్ణుఁడు వెడలిన దినముననే దుర్యోధనుఁడు తన సేనలను గుమికూర్చియుండెనని తెలియుచున్నది. ఈ భాషణమునకును దరువాతి భీష్మభాషణమునకును మైత్రి గుదుర్పఁగా, కార్తిక బహుళామావాస్య 13 దినములలోనై యుండునని తెలియుచున్నది. భీష్మపర్వారంభమున ధృతరాష్ట్రుని గలిసికొని, వ్యాసుఁడు అతనిద్వారా యుద్ధము నరికట్టుటకుఁ బ్రయత్నము చేసెను;

కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఈ సమయమందు వ్యాసుఁడు కొంత యనిష్టకారకమైన గ్రహస్థితియొక్క వర్ణనమును జేసియున్నాఁడు; దానిని మనము తరువాతఁ జెప్పుదము. కాని యతఁడు తరువాత నీ వర్ణనము చేసియున్నాఁడు ఏమనఁగా— "14, 15, 16 దినముల పక్షములగుచున్నవని వినియున్నాను. కాని 13 దినముల పక్షము ఈ సమయముననే వచ్చియున్నది. ఇది యెప్పుడును వినియుండని యోగము. దీనికంటెఁ గూడ నెక్కువ విపరీతమైన సంగతి యిది, ఏదనఁగా ఒకమాసమందుఁ జంద్ర సూర్యగ్రహణములు రెండును గలిగినవి అవియును త్రయోదశికి." దీనికిని శ్రీకృష్ణునియొక్క మునుపటి వచనమునకును మైత్రి గుదుర్పఁగా, ధృతరాష్ట్రుని గలిసికొనుటకై వ్యాసుఁడు మార్గశీర్షమున నేదో దినములో వెళ్ళియుండును. సంభవమునుబట్టి యతఁడు శుక్లపక్షమందే వెళ్ళియుండెను. దానికి మునుపటి పక్షము 13 దినములదయై యుండెను మరియు నమావాస్యనాఁడు సూర్యగ్రహణము అయియుండెను. ఒకేనెలలోనే రెండు గ్రహణము లయ్యెనని వర్ణనమున్నది. దీనిఁబట్టి, చంద్రగ్రహణము కార్తికపౌర్ణమినాఁడై యుండునని తెలియుచున్నది, ఈ గ్రహణము, శ్రీకృష్ణుఁడు హస్తినాపురమందున్నపుడు పట్టియుండును. ఇది యచ్చట నుల్లేఖము చేయబడకుండుట యేమియు మహత్త్వముగల సంగతికాదు. ఒకప్పుడిచ్చట, దర్శపౌర్ణిమలను విడిచివచ్చిన గ్రహణము అతిశయోక్తి యనియుఁ జెప్పుట సంభవము. దీనికిఁ దరువాత యుద్ధమారంభమయ్యెను; ఆదినము విషయమై యీ వాక్యము చెప్పఁబడినది.

మఘావిషయః సోమస్తద్దినం ప్రత్యపద్యత। దీనికిఁ దేలికఁగా, ఆ దినమునఁ జంద్రుఁడు మఘానక్షత్రము మీఁదికి వచ్చియుండెననియే యర్థము తీయఁబడఁగలదు. తరువాత, శల్యపర్వములో నెపుడు యుద్ధాంతమున అనఁగా పదునెనిమిదవ దినమందు బలరాముఁడు వచ్చెనో, అపుడు అతఁడు చెప్పెను ఏమనఁగా—

పుష్యేణ సంప్రయాతోస్మి శ్రవణే పునరాగతః।

"నేను పుష్యనక్షత్రమందు వెళ్ళి శ్రవణమందుఁ దిరుగా వచ్చితిని." దీనిఁబట్టి యుద్ధముయొక్క పదునెనిమిదియవ దినమున శ్రవణానక్షత్రమునకుఁ బూర్వము పదునెనిమిదవ నక్షత్రముండవలయును; అనఁగా ఈ వాక్యమునుబట్టి, యుద్ధారంభమందుఁ జంద్రుఁడు మృగశీర్షమునందుండెనని తెలియుచున్నది. చంద్రుఁడు కొంచెము ముందు వెనుకఁగూడ నుండి

యుండుటయు సంభవించుచున్నది. అనఁగా ఆర్ద్ర పునర్వసు కావచ్చును, కాని మఘ కాఁజాలదు. తాత్పర్యము, వీటిలోఁగూడ నొకవాక్యమును ముఖ్యముగా నూహించి రెండవదానియొక్క యర్థమును మార్చవలయును. మనవు ఈ రెండవవాక్యమును ముఖ్యముగా మన్నించి చంద్రుఁడుమృగశీర్షమునందు యుద్ధమునకు మొదటనుండుటను మన్నించుచున్నారము. శ్రీకృష్ణుఁడు, కార్తికామావాస్యనుండి యుద్ధము కానిమ్మని చెప్పియుండెను, కాని యట్లుకాలేదు. మార్గశీర్షమాసములో మృగనక్షత్రమందు యుద్ధమారంభమయ్యెనని తెలియుచున్నది. అనఁగా ఆదినము పౌర్ణిమ లేక శుక్లచతుర్దశిలేక అధికముకంటె నధికముత్రయోదశి యుండియుండును. భీష్మునియొక్క యుద్ధము పదిదినములు జరగెను; అనఁగా భీష్ముఁడు మార్గశీర్షబహుళదశమిని, నవమిని లేక అష్టమిని బడిపోయెను దీనితరువాత ద్రోణునియొక్క యుద్ధము అయిదు దినములవఱకు నయ్యెను; అనఁగా ద్రోణుఁడు మార్గశీర్ష బహుళామావాస్యను లేక రెండు ఒకటి దినముల పిమ్మటఁ బడియుండును. కాని యిచ్చట, ద్రోణుఁడు బహుళత్రయోదశిని బడియుండెనని నిశ్చయపూర్వకముగాఁ దెలియుచున్నది; ఎందుచేత జయద్రథవధానంతరము రాత్రిగూడ యుద్ధముసాగెననియు ఒక జాముదాత్రి మిగిలియుండఁగా చంద్రోదయమయ్యెననియు వర్ణనమున్నది. దీనిఁబట్టి, ఆరాత్రి ద్వాదశిదియైయుండునని తెలియుచున్నది. తరువాత కర్ణునిది రెండుదినములవఱకు అనఁగా మార్గశీర్ష బహుళామావాస్యవఱకు దుర్యోధనునిది. అట్లు శల్యునిది యొక దినము, పుష్యశుద్ధ 1ని యుద్ధము సాఁగియుండెను. దీనితరువాత మహాభారతములో మహత్త్వపూర్ణమైన వచనములు భీష్మునియొక్క మృత్యుసంబంధమునఁగలవు. అతని మృత్యువు మాఘమాసమందయ్యెను. అతనియొక్క యప్పటి తచవములను మృత్యుతిథిని మనము పిమ్మట విచారింతము. ఇంతదాఁక మనము స్థూలమానముచేత యుద్ధమితిసహితమైన పంచాంగమును దయారుచేసితిమి.

ఇపుడు మనము ముందుగా, ఏవి మహాభారతవచనములద్వారా అట్లు అందుఁ జెప్పఁబడిన నక్షత్రములయు గ్రహస్థితులయు ద్వారా యైతి

హాసికానుమానమును సిద్ధింపఁజేయునపుడు, వచ్చి యెదుర్కొనుచున్నవో, ఆ ముఖ్యకష్టములను విచారింతము. మనము మొదట, సౌతి మూల భారతమును విస్తృతముఁజేసెనని చెప్పియుంటిమి. ఇదే మొదటి యాటంకమై యున్నది. ఎందుచేత అని ప్రశ్నము బయలుదేఱుచున్నది ఏమనఁగా మూలభారతము లోని వచనము లేవి? సౌతి చేతఁ బెంచఁబడిన వచనము లేవి? మూలభారతములోని వచనమగునేని అందు బహుధాప్రత్యక్షస్థితి యొక్క వర్ణనమీయఁబడియుండునను సంగతికి నెక్కువ యోగ్యతకలదు. తరువాతివచనములు కాల్పనికములగుటచేత వాటినుండి యైతిహాసికానుమానములు వెడలింపఁబడఁజాలవు. అటువంటి సమయము గణితముఁబట్టి నిర్ణయింపఁబడు నేనియది విశ్వసనీయము కాఁజాలదు రెండవకష్టమిది యేదనఁగా దీనివిషయమై యనేకవచనములు — అవి సౌతివేయగుఁగాక లేక మొదటివే యగుఁగాక — పరస్పరవిరుద్ధములును కూటార్థకములునై యున్నవి, దానిఁబట్టి వాటికిఁగొంచెము భిన్నార్థమును మొలపింపవలసి యున్నది. ఇటువంటి కూటశ్లోకములు తఱుచుగా సంఖ్యయందు రచింపబడియున్నవి. అవి సౌతివియైయుండునని మాయొక్క యనుమానము. ఈ సంఖ్యాసంబంధులైన కూటశ్లోకములెట్లున్నవో, యిందుకీషయమై విరాటపర్వములోని యుదాహరణమీయఁదగియున్నది. అందు, గోగ్రహణమునాఁటికి అర్జునుఁడు గాండీవమును ధరించి 65 ఏండ్లయ్యెనని చెప్పఁబడినది. కాని యీ యఱువదియైదువత్సరములు సరిగా నిలఁబడవు. దీనియొక్క వివరణమును మనము మఱియొకచోట నిచ్చెదము. ఇచ్చట, 65వర్ష శబ్దమునకు నీ సందర్భములో గొంచెము భిన్నార్థమును మొలపింపవలయునని యింతయే చెప్పినఁజాలును. వాటియొక్క సంఖ్య సగము అనఁగా $32\frac{1}{2}$ సంవత్సరములు తీసికొనవలసియున్నది. ఈ విధముగా రెండుకష్టములు తటస్థించినవి. వీటిని విచారింపక పరస్పర విరోధము పుట్టుచున్నది వాక్యములన్నిటికిని మైత్రికూడ గుదుర్పఁబడఁజాలదు. ఎచ్చటనైన నొకానొక వచనము సాధారణమును స్వాభావికమునగురీతిని కేవలమునక్షత్రములేక తిథియొక్క యుల్లేఖవిషయమున వచ్చియున్నచో, దానిని సరలముగా నూహింపవలయునని మనము ముఖ్యముగా నియమము

చేసియుంటిమి; అనఁగా అదేదానికి ప్రధానార్థముగా జేయఁబడవలయును మరియు నాయర్థమునే యనుసరించి నడచి యితరవచనములకు నర్థమును జెప్పవలయును, అదిమూలములోనిదియైనను సరే లేక తరువాతిదియైనను సరే. ఇదేవిధముగా నీ ప్రశ్నమును విప్పవలయును. అయినను మనము అన్నివచనములను మూలములోనివిగా నూహించియు వాటియొక్క విచారమును జేయుదము మరియు నిట్లుచేయుటవల్ల నేమి పరిణమించు చున్నదో యేమి యుపపత్తి తటస్థించుచున్నదో దీనికిఁగూడ దిగ్దర్శనము గావింతము.

ఇపుడు మొదటిసంగతి యిది. పై నీయఁబడిన శ్రీకృష్ణుఁడు, కర్ణుఁడు మరియు వ్యాసుఁడు వీరియొక్క వాక్యములఁబట్టి కార్తిక బహులామావాస్యను యుద్ధమునకు బూర్వము సూర్యగ్రహణము పట్టినదని మనము నిశ్చయముగా మన్నించుచున్నారము. కార్తిక శుద్ధ పౌర్ణిమను జంద్రగ్రహణమయియుండును; కాని యిది యంత నిశ్చయముగా జెప్పఁజాలము ఎందుచేత? వ్యాసునివచనముబట్టి, రెండు గ్రహణములు నొకేదినమునఁ దటస్థించియుండెనని ధ్వని బయలుదేఱుచున్నది, కాని యిట్లగుటసంభవముకాదు. కొందఱులోకులు, శ్రీకృష్ణుఁడు జయద్రథవధ సమయమున సూర్యునిమీఁద నావరణమును వినియోగించెనని కల్పన చేయబడినది కాని మనము ముందే, ఆ దినము అమావాస్య కాకుండె ననియు, ద్వాదశియై యుండెననియే చూచియుంటిమి. ఆ దినమున బొత్తిగాఁ బ్రాతఃకాలమునకుఁ జంద్రోదయమగుట వర్ణింపఁబడినది. ఈ తిథి యొకటి రెండుదినములు ముందువెనుకఁగూడ నైయుండునని యొప్పుకొనఁబడునేని, ఆదినము (జయద్రథవధదినము) అమావాస్యయై యుండెననియు విశ్వసింపఁబడునేని, అపుడు ఒకే సంవత్సరమందు విడువక రెండు నెలలయందు అనఁగా కార్తికామావాస్యను మార్గశీర్షామావాస్యను సూర్యగ్రహణమగుట సంభవముకాదు. అపుడు, కార్తికబహులామాస్య యొక్క గ్రహణమును సత్యముగా నూహింపవలయునా? అని ప్రశ్నము కలుగుచున్నది. కార్తికమాసముయొక్క గ్రహణము స్పష్టముగా శబ్దముల యందు జెప్పఁబడియున్నది, కనుక దానిని సత్యముగా విశ్వసించుట సరియైనది. మార్గశీర్షములోని గ్రహణము కల్పలోజన్యమైయున్నది.

ఇదిగాక, జయద్రథవధ ప్రసంగమందు గ్రహణముచేత సూర్యునియొక్క లోపమయిపోయిన యెడల, అపుడు శ్రీకృష్ణునిమాయకు మహత్త్వము మాత్రమేమియుండెను? గ్రహణము ఖ(ఆకాశ)గ్రాసముకూడఁ గావలయును; అట్లుకాదేని యంధకారము కాఁజాలదు. మూఁడవదియిది, గ్రహణము కాఁబోవుచున్నదని ముందే తెలిసియుండవలయును. ఒకప్పుడు, పూర్వకాలమున నిట్టి జ్ఞానముండెనని చెప్పఁబడును; కాని యిట్లగునేని రెండు పక్షములును వ్యాకులపడుట స్పష్టము; మరియు నర్జునియొక్క ప్రతిజ్ఞ వ్యర్థమయ్యెనని యర్జునునికిని శ్రీకృష్ణునికిఁగూడ భ్రాంతికావలసియుండెను. జయద్రథవధసమయమున సూర్యగ్రహణమగుటసరియైనదిగా దోఁపదని తాత్పర్యమగుచున్నది; కాని యీ కల్పన కేతకరనామకుఁడైన ప్రసిద్ధజ్యోతిషికునిచేతఁ జేయఁబడి యుండెను, కనుక దానియొక్క యుల్లేఖ మిచ్చుటఁ గావించుట యావశ్యకముగా దోఁచెను దీక్షితకృత భారతీయ జ్యోతిషశాస్త్రము, పృష్ఠము 124. తాత్పర్యము, భారతీయ యుద్ధసంవత్సరమందు గార్తిక బహులామావాస్యనాఁడు సూర్యగ్రహణమయియుండెనను సంగతిని నిశ్చయాత్మకముగను సంశయరహితముగను విశ్వసించుటలో యుపయోగము కాలనిర్ణయకార్యమందు నెట్లగుచున్నదో యిది విచారింతము.

మనయెదుట భారతీయయుద్ధమునకు ముఖ్యముగా మూఁడు సమయములు ఉపస్థితములగుచున్నవి :

(1) క్రీ। పూ. 3101 వర్షము; యుద్ధమున కీసమయము లోకమతానుకూలమైయున్నది. (2) గర్గ, వరాహమిహిర, తరంగిణీకారుల ద్వారా మన్నింపబడిన క్రీ। పూ. 31 అక్టోబరు 1194 మనము ఇందు విషయమై గణితముచేసి, ఈ మూఁడుసమయముల వత్సరములయందుఁ గార్తిక బహులామావాస్యను గ్రహస్థితి యెట్లుండెనో మరియు సూర్య గ్రహణమయ్యెనో లేదో చూచియుంటిమి. విక్టోరియా కాలేజీ గ్వాలియర్ ప్రొఫెసరు ఆప్టే దీనికి నంకెలఁగూడ నిచ్చియున్నాఁడు. అవి యిట్లున్నవి :—

కార్తిక బహుళ 30 శుక్రవారము శకము 3180

గ్రహము		అంశము		నక్షత్రము
సూర్యుఁడు	234	56	2	జ్యేష్ఠ
బుధుఁడు	225	32	42	అనురాధలేక జ్యేష్ఠ
శుక్రుఁడు	218	26	34	అనురాధ
అంగారకుఁడు	258	39	43	పూర్వాషాఢ లేక ఉత్తరాషాఢ
గురుఁడు	350	22	22	రేవతి
శని	314	55	8	శతతారక
రాహువు	235	18	29	జ్యేష్ఠ

(సూర్యగ్రహణము అవశ్యముగానయ్యెను. మునుపటి పున్నమనాఁడు చంద్రగ్రహణము కాలేదు.)

గ్రహము	కార్తిక బహుళామావాస్య శుక్రవారము శకము 2527 అంశము			నక్షత్రము	కార్తిక బహుళామావాస్య ఆదివారము శకము 1271 అంశము			నక్షత్రము
సూర్యుడు	212°	4′	58″	విశాఖ	231°	13′	37″	జ్యేష్ఠ
బుధుడు	214°	27′	57″	అనురాధ	245°	41′	49″	మూల
శుక్రుడు	255°	48′	26″	పూ, ఆ. ఉ, ఆ.	233	18′	57″	జ్యేష్ఠ
అంగారకుడు	298°	26′	9″	ధనిష్ఠ. అ. శతభా.	251°	35′	24″	మూల
గురుడు	13°	42′	10″	భరణి	322°	52′	12″	పూర్వాషా
శని	24°	15′	3″	భరణి	253°	54′	27″	పూర్వాషా
రాహువు	162°	48′	58″	హస్త	68°	5′	25″	పునర్వసు

(ఈ రెండు సంవత్సరముల యందును సూర్యగ్రహణము లేక చంద్రగ్రహణము సంభవము కాదు.)

మనము, సూర్యగ్రహణమునకు నీ ప్రమాణము మిక్కిలి ప్రబల మైనదని యూహించుచున్నాము. భారతీయ యుద్ధమునకుఁ బూర్వము సూర్యగ్రహణమైనదను సంగతి మూలభారతములో సిద్ధమై యున్నది. అది యేమాత్రము సౌతిసమయపుది కానేరదు. కనుక నయ్యది యత్యంత ప్రాచీన భారతకాలపుదియై యున్నది. మంచిది. దానినేదో సమయపుది యని విశ్వసింతము, అయినప్పటికి నయ్యది, భారతవాసులు గ్రహగణితము చేయుట యెఱుఁగని నాఁటిది యగుచున్నది. అది పుక్కిటి పురాణము యొక్క పరంపరవల్లఁ బ్రసిద్ధమై సాగివచ్చి యుండును; కావున నది విశ్వస నీయమై యున్నది. ఈ దృష్టిచేత గణితముచేసి చూడఁగా, మొదటిది సర్వ మాననీయమైన సమయముగా సిద్ధమగుచున్నదనియే చెప్పవలసియున్నది; మరియును వరాహుఁడు, గర్గుఁడు లేక బిల్హణుఁడును జెప్పిన సమయము అట్లు శ్రీయుతుడైన అయ్యరు నిశ్చయించిన సమయము సిద్ధింపదు. పురాణముల యాధారము మీఁదఁ జెప్పఁబడిన నాల్గవ సమయము గణితము చేయుటకై యుపయోగింపదు; ఎందుచేత ? అది స్థూలమైయున్నది. అందు నిశ్చితమైన వత్సరము కూడఁ జెప్పఁబడలేదు, మనము, ఈ సమ యము క్రీస్తునకు దగ్గఱ దగ్గఱగా 1425 వత్సర పూర్వమని విశ్వసించి యున్నాము; కాని యిది మోటులెక్కయై యున్నది, ఎందుచేత ! పరీక్షిత్తు నుండి నందుని వఱకు 1015 వర్షములు మఱి 1115 వర్షములు కూడఁ జెప్పఁబడినవి నవనందులయొక్క 100 వర్షములు సైతము స్థూల మానపువియై యున్నవి— అవి నిశ్చిత సంఖ్యను జెప్పునవి కావు మరియు, చంద్రగుప్తునియొక్క క్రీస్తుకంటెఁ బూర్వ 312 సమయము కూడ గణితము చేత నిశ్చయింపఁబడినది కాదు. కాఁబట్టి మనము ఈ వర్షములయొక్క గణితమును గావింపము ఇందుచేత మనము, ఈ వర్షములయందు సూర్య గ్రహణమయ్యెనో లేదో నిశ్చయపూర్వకముగాఁ జెప్పఁజాలము.

భారతయుద్ధము కాకపూర్వము ఏ సూర్యగ్రహణము యొక్క ఘటన చెప్పఁబడియున్నదో, అది నిశ్చయాత్మకము కాదని యాక్షేపము కాఁగలదు; అది, ఏ విధముగా సౌతిచేత ననేక ప్రసంగములయందు నరిష్ట సూచకములైన యశుభ చిహ్నముల పద్ధతిమీఁదఁ జెప్పఁబడియున్నదో యా విధమగు సంగతియే యగుచున్నది. ఈ యాక్షేపమును నిరసించుట కఠినమైయున్నది, ఎందుచేత? మనకు, ఆ సమయమందుఁ గర్గుఁడు మరియు విశేషించి వ్యాసుఁడు కొన్ని యరిష్టసూచములైన చిహ్నములఁ గల్పన

చేతఁ జెప్పియున్నారని స్వీకరింపవలసియున్నది. ఇటువంటి ధారణ యన్ని సమయములందును ప్రచలితమై యున్నది. అది మహాభారత రచన కాలమందును ప్రచలితమై యుండును. జ్యోతిష గ్రంధములయందు, అశుభ సూచకములయి వేర్వేఱు జ్యోతిర్విషయమగు వార్తలు ఏవేవి యున్నవో వీటియొక్క యుల్లేఖము కలుగుచుండెను. సూర్యగ్రహణము కూడ వాటిలో నొకటి యగుట సత్యము. కాని యిట్టి విచార శైలిచేత నెచ్చటను నడుగు పెట్టుటకై కూడ ఆదేశము లభింపకుండుటయు స్పష్టము.

ఇపుడు మనము మహాభారతమందుఁ జెప్పఁబడిన గ్రహస్థితిని విచారింతము. పై గణితముతో మనము గ్రహగణితము ద్వారా తెలిసికొనునట్టి స్థితియొక్క యుల్లేఖమును బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసితిమి. మహాభారతమందీయఁబడిన స్థితితో దానిని సరిపోల్చవలసును. యుద్ధారంభకాలమునఁ జంద్రుఁడు మఘానక్షత్రమందుండెనని ముందు చెప్పఁబడియున్నది. కాని బలరామునియొక్క వాక్యముఁబట్టి, అది మృగనక్షత్రమందు లేక దానికిఁ బూర్వపర నక్షత్రములలో నేదియో యొక నక్షత్రమందు నుండెనని తెలియుచున్నది. కర్ణుఁడు, అంగారకుఁడు జ్యేష్ఠనుండి వక్రించి యనురాధ వైపునకుఁ బోవుచుండెనని చెప్పియున్నాఁడు. భీష్మపర్వప్రారంభమున వ్యాసవచనముఁబట్టి, మంగళుఁడు వక్రించి మఘానక్షత్రమునకు వచ్చెనని తెలియుచున్నది. గురుఁడు శ్రవణమునకు వచ్చియున్నాఁడు మరియు శనైశ్చరుఁడు పూర్వాఫాల్గునిని బీడించుచున్నాఁడు. ఇక్కడ వ్యాసుఁడు, శుక్రుఁడు పూర్వాభాద్రపదమునకు వచ్చెననియుఁ జెప్పెను. కాని యుద్యోగపర్వమందుఁ గర్ణుఁడు, ఉగ్రగ్రహమైన శని రోహిణీనక్షత్రమును బీడించుచున్నాఁడని చెప్పియున్నాఁడు. ఇదేవిధముగా భీష్మపర్వమందు వ్యాసులు మఱల, శని, గురులు విశాఖదగ్గఱ నున్నారని మంగళుఁడు వక్రానువక్రములను జేసి శ్రవణమునొద్ద నిలఁబడి యున్నాఁడనియుఁ జెప్పెను. ఇదిగాక, యింకను గొన్ని సంగతులు రాహు, కేతు, శ్వేత గ్రహముల విషయమై నుడువఁబడియున్నది. కాని మనము విశేషించి శని, గురు, మంగళ, శుక్రులయొక్క విచారమును గావింతము. ఈ గ్రహణములయొక్క వేర్వేరు నక్షత్రములు ఈ విధముగాఁ బుట్టినవి. శని—పూర్వాఫాల్గుని (భీష్మపర్వము) మరియు రోహిణి (ఉద్యోగపర్వము); గురుఁడు—శ్రవణము విశాఖయు (భీష్మపర్వము); మంగళుఁడు—అనురాధ

(ఉద్యోగపర్వము) మరియు వక్రానువక్రముచేత శ్రవణము (భీష్మపర్వము, మరియు మఘ: శుక్రుడు- పూర్వాభాద్రపద (భీష్మపర్వము); ఇత్యాది. పూర్వకథనానుసారము చంద్రుడు మఘా- మృగ నక్షత్రములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నాఁడు. ఇందులో సత్యమేది? ఏమి? రెండును సత్యములో లేక రెండును నసత్యములో? మరియు మనము పై గ్రహస్థితిని విచారించుచు వీటిలోనొకానొక దానిని అసత్యమని చెప్పుదమేని, అపుడు, సౌతి ఇటువంటి యసత్యసంగతుల నెందుకు వ్రాసియుంచెనని ప్రశ్నను కలుగుచున్నది.

క్రీస్తునకు 3101 వర్ష పూర్వపుదిలేక శక పూర్వ2526పుదియైన ప్రత్యక్ష గ్రహస్థితిని మనము ముందిచ్చియుంటిమి. ఏది యీ సమయమందు గణితముచేత నిశ్చయింపఁబడినదో, అది చెప్పఁబడిన సమయమునకు ముందటి వత్సరములోని కార్తీకమాసము యొక్క బహులామావాస్య నాఁటి గ్రహస్థితియై యున్నది దానికిని ఈ గ్రహస్థితికిని బోలికచేయఁగా నీ గ్రహములయొక్క స్థానము కాల్పనికమని స్పష్టముగా నగపడుచున్నది. యుద్ధము మార్గశిర బహుళమందు నయ్యెననియు, భీష్మపర్వమందుఁ జెప్పఁబడినస్థితి యుద్ధమునకుఁబూర్వము అనగా మార్గశీర్ష ప్రారంభపుది యనియు, కర్ణునిచేతఁ జెప్పఁబడినస్థితి కార్తీక బహుళపక్షపుది యనియు నీ సంగతులను ధ్యానములో నుంచుకొన్నయెడల, అపుడును మంగళ, గురు, శనుల స్థితిలో నెక్కువ యంతరముండదని స్పష్టముగా దెలిసిపోవుచున్నది. కాని యిచ్చటనైతే చాలగొప్ప యంతరము కనుపట్టుచున్నది. ఈ సంగతి స్పష్టముగా నూహాలులోనికి వచ్చుటకై క్రిందనొక కోష్టకము ఈయఁబడినది.

	కర్ణుడు- చెప్పినది (ఉద్యోగపర్వము)	వ్యాసులు- చెప్పినది (భీష్మపర్వము)	శకను 3180లోఁ బత్యక్షస్థితి (గణితముఁబట్టి)	శకము2527లోఁ బత్యక్షస్థితి (గణితముఁబట్టి)
మంగళుఁడు	అనురాధవక్రి	మఘ, వ్రకానువక్ర	శ్రణము	పూర్వాషాఢ ధనష్ఠ
గురుఁడు		శ్రవణము	విశాఖ	రేవతి	భరణి
శని		రోహిణి	పూర్వాఫాల్గుని	శతతారక	భరణి,కృత్తిక

సారాంశమేమనగా, ఒక గ్రహముయొక్క స్థితికైనను మైత్రికుదరదు. ముఖ్యముగా నీ సంగతిని ధ్యానములో నుంచుకొన్నయెడల, ఈ

సంగతులు కల్పనఁబట్టియే చెప్పబడియున్నవని యగపడును. భారతీయ యుద్ధము బ్రాహ్మణకాలమునకు ప్రారంభమను ననుట నిజమగునేని, ఆ సమయమున సప్తగ్రహములయొక్క జ్ఞానము ఉన్నప్పటికిని, వాటివైపు ఋషులకు విశేషధ్యానము లేకుండెననియు వాటియొక్క నిశ్చయాత్మకమైన గమనముకూడ వారికిఁ దెలియకుండెననియుఁ జెప్పవలసివచ్చును ఆర్యులకు, ఆగ్రహము లేనక్షత్రమందున్నవో. ఇది చూచెడు జ్ఞానము కొంత కాలమునకుఁ బిదప నెమ్మది నెమ్మదిగా గలిగెను. వేదాంగజ్యోతిష కాలమందుఁగూడ నీజ్ఞానములేక పోయియుండెను. అందుఁగేవలము సూర్యచంద్ర సంబంధియగు గణితమున్నది గ్రహముల విషయమైన గణితము లేకున్నది. అయినను, తరువాత గర్గుని సమయమందు నధికజ్ఞానమయి యుండెను. గర్గుఁడు భిన్నభిన్న గ్రహములయొక్క చారములనిచ్చియున్నాఁడు. గర్గునియొక్క మూలగ్రంథములో నేమియుండెనో, యిది మహాభారతములోని సరస్వత్యాఖ్యానమందు జెప్పఁబడియున్నది అందు జెప్పఁబడినదియేమనఁగా "అతఁడు కాలజ్ఞాన గతులను, తారలయొక్క (గ్రహములయొక్క) సృష్టిసంహారములను, దారుణములును శుభకారకములునగు నుత్పాత, యోగములను దెలిసియుండెను. అతని పేరునఁ బ్రస్తుతము ఏ గర్గసంహితా నామకమైన గ్రంథము ప్రసిద్ధమై యున్నదో అందుఁగూడ నిదే సంగతి యీయబడియున్నది. దీనిఁబట్టి సౌతిగర్గుని యొక్క తత్కాలీనమైన గ్రంథమునుబట్టి, ఏవి భయంకరములుగాను (2) ప్రసంగసూచకములుగాను నూహింపబడుచుండెనో, ఆ దారుణోత్పాతములనన్నింటిని భారతీయయుద్ధ సంబంధమున వ్రాసియున్నాఁడని యనుమానము జనించుచున్నది. అతఁడు క్షత్రియాభిమానులైన భిన్నభిన్న నక్షత్రముల మీదికి దుష్టగ్రహములు వచ్చుచున్నవి, లేక వాటిమీఁదను వాటి దృష్టి పడియున్నదియని వర్ణనముచేసియున్నాఁడు. దీనితోడిపాటుగానే యతఁడనేకములైన యుత్పాతములనుగూడ వర్ణించియున్నాఁడు. వంధ్యలైనస్త్రీలకుఁగూడ భయంకరములైన సంతానములు కలుగుచున్నవి. రెండుకన్నులు, అయిదుకాళ్లుఁగల భయంకరపశువులు జన్మించుచున్నవి. గోడిగల (ఆఁడుగుఱ్ఱముల) నుండి గేదెదూడలు, సరమ (ఆఁడుకుక్కల) నుండినక్కలు, ఉష్ట్రికలు(ఆఁడుఒంటెల)నుండికుక్కలుబుట్టుచున్నవి. మాటిమాటికి భూకంపము కలుగుచున్నది. రాహుకేతువులిద్దఱును ఒకే చోటికి వచ్చియున్నారు. ఆవులనుండి నెత్తురువంటి పాలువెడలుచున్నవి నీరు

నిప్పువలె వెల్గుచున్నది. క్షత్రియులకు ప్రతికూలములైన మూఁడు నక్షత్రములయొక్క శీర్షస్థానమునందును పాపగ్రహములు కూరుచుండి యున్నవి ఇటువంటి అనేక వర్ణనములు భీష్మపర్వారంభమున వ్యాసుని ముఖమునుండి యయియున్నవి. అవిప్రాయికముగాఁ గల్పితములై యుండును మఱియును ఉత్పాత గ్రంథములనుండి తీసుకోరాఁబడియుండును. వాటియందుఁచెప్పఁబడి గ్రహస్థితియుఁ గాల్పనికమై యున్నది అనఁగ క్షత్రియులకు నిష్టానిష్టములైన నక్షత్రముల యాధారమున గ్రహస్థితి కల్పితమై యున్నది. తాత్పర్యమిది, వాటియాధారముమీఁద గణితముఁ బట్టి యైతిహాసి కానుమానము వెడలింపఁబడఁ జాలదు. ఇట్లు విశ్వసించిన మీఁదఁగూడ సౌతియే యీ గ్రహస్థితిని జెప్పియున్నాఁడో, దాని నతఁడు రెండురెండు నక్షత్రములమీఁద నెట్లుచెప్పియున్నాఁడు? అని ప్రశ్నము మిగులుచునే యున్నది. అతఁడు కాల్పనికమైన గ్రహస్థితి వర్ణించియుండునేని, దానిఁగూడ వివేకముతోడనేచేసి యుండుననుట స్పష్టమైన సంగతియై యున్నది. వ్యాసుని యొక్కయుఁ కృష్ణుని యొక్కయు భాషణములలోనైతే విరోధమున్నమాట నిజము, కాని వ్యాసునియొక్క పూర్వాపరవచనముల యందును వివాదము కనబడు చున్నది, మొదట మంగళుఁడు మఘయందు వక్రుఁడై చెప్పబడి యున్నాఁడు; మఱలఁ తరువాత, నతఁడు మాటిమాటికిని వక్రుడై శ్రవణ మును-దీనిపైని బృహస్పతియొక్క యీ శ్రవణమయ్యెనో - పూర్ణ ముగా వేధించుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది. ఆరంభమున బృహస్పతి శ్రవణ మందుఁ జెప్పఁబడియున్నాఁడు మరియు నంతమున విశాఖదగ్గఱఁ జెప్పఁ బడి యున్నాఁడు ఈ విధముగా రెండురెండు నక్షత్రముల మీద గ్రహ ములయొక్కస్థితి యెందులకుఁ జెప్పఁబడియున్నది? ఇందుపైని మోడర్క రెండు నక్షత్రములను సరియైనవిగా విశ్వసించి యొకదానిని సాయనము గను రెండవదానిని నిరయణముగను నూహింప వలయునని యనుమా నము చేసియున్నాఁడు. ఇచ్చట సాయనమును నిరయణము నైననక్షత్ర ములు ఎట్లగుచున్నవో మరియు వాటియొక్క కల్పనయెట్లుచేయబడు చున్నదో యీ సంగతిచెప్పవలసి యున్నది ప్రత్యక్షముగా ఆకాశమందు గన్పట్టుచున్న నక్షత్రములు గతిరహితములై యున్నవి, వాటిని నిరయ ణములుగా జెప్పుచున్నారు ప్రస్తుతసమయమందు వీటికినారంభస్థానము అశ్విని యై యున్నది, ఈ నిరయణములైన అశ్విని, భరణి మొదలైన నక్ష

త్రములు ఆకాశమందుఁ బ్రత్యక్షముగా నగపడుచునే యున్నవి; కాని సంపాత బిందువుయొక్క గమనము వెనుకవైపుగా నున్నది. అనఁగా చూడఁగా నక్షత్రములకు నేమియు నడక లేదు అయినను ఆరంభస్థానమునకు నడక యున్నది ఆరంభస్థానములు ఎట్లెట్లు వెనకకుఁ దొలఁగినవో యట్లట్లే ఆరంభనక్షత్రమును సాయనముగాఁ గల్పితమైన వెనుక ప్రక్కకు దీసికొని పోవలయును. ఉదాహరణార్థము:- ఎప్పుడు రేవతియందు సంపాతమున్నదో అపుడు రేవతిని సాయనమైన యశ్వినిగా చెప్పవలయును, చెప్పుచున్నారుకూడ. రాసులు సాయనములు నిరయణములని రెండురీతులుగా నున్నవి నిరయణములైన రాసులు ఆకాశస్థితి సంబంధమును రక్షించుచున్నవి. కాని సాయనమైన మేషము వెనుకకు పోయిన కారణము చేత ఆకసమునకు మేషముతో సంబంధము కుదురదు. కల్పితమైన సాయన నక్షత్రములు మరియు ప్రత్యక్షమైన నిరయణ నక్షత్రములు రెండును ప్రసిద్ధములై యుండునని నమ్మవలయును. కాబట్టి నక్షత్రముల యాధారమున ఈ రెట్టింపు గ్రహస్థితి చెప్పబడియున్నది దీని బట్టి భారత యుద్ధకాలమున సంపాతబిందువు పునర్వసునందు నుండియుండునని కల్పన చేయబడ కలదు. దీనికి రెండవ కల్పితమైన సాయనమనునది యశ్వినికాఁగలదు ఆ సమయమున చంద్రుఁడు మృగశీర్షమునందు మఘయందుఁగూడఁ జెప్పబడియున్నాడు వీటిలో మఘ సత్యమైన నిరయణ నక్షత్రము, మృగశీర్షము కల్పితమైన సాయనమునై యుండును. సంపాతము పునర్వసునందుండుట చేత, దానిని అశ్వినియనిచెప్పుదమేని, అపుడుపునర్వసు, పుష్యము, ఆశ్లేష, మఘ) మఘ నాల్గవదియు (అశ్విని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, మృగశీర్షము) మృగశీర్షమైదవదియు నగుచున్నది అంగారకుఁడొకమాఱు మఘయందు రెండవమాఱు జ్యేష్ఠయందును జెప్పబడియున్నాడు. జ్యేష్ఠను సత్యమైన నిరయణముగాను మఘను సాయనముగను మన్నింపవలయును. ఇందుఁగూడ నొకనక్షత్రముయొక్క మరుపు కలుగుచున్నది. ఎందుచేత? పునర్వసును అశ్వినిగా జెప్పినమీఁద, అనురాధను మఘగా జెప్ప వలసియున్నది. అంగారకుఁడు జ్యేష్ఠవక్రుఁడై యనురాధవైపు పోవుచున్నాఁడు శ్రవణముయందు జెప్పఁబడిన గురుఁడు నిరయణుడగు చున్నాఁడు విశాఖ దగ్గఱనె వఁడు చెప్పబడెనో, అతడు సాయనుఁడు. సారాంశము, ఇంచుమించుగా నేడు నక్షత్రములను నొక్కమాఱు విడిచిపెట్టి వెనకటి రెండవ నామము చెప్పఁబడియున్నది. దీనిఁబట్టి మూడవసంపాతము పునర్వసు

యందునుండుటను విశ్వసించి గణితముచేసి, ఈ సమయము క్రీస్తునకు దాదాపు 5000 వర్ష పూర్వమగు చున్నదని చెప్పియున్నాఁడు.

కాని యీ కల్పనయన్ని నక్షత్రముల విషయమునఁ దులతూగదు; ఇంతియేకాదు ఇంకనేమంటేనియుచు నైతిహాసికదృష్టిబట్టియు అసత్యమై యున్నది ఇందునేకములైన నైతిహాసికాసత్యములున్నవి. మొదటి యసత్యము, పూర్వకాలమందు నక్షత్రములు అశ్వినితో నారంభముకాక యుండెను- కృత్తికతో నారంభమైయుండెడివి. వేదములయందును వేదాంగజ్యోతిషమందును అవి కృత్తికతోడనే యారంభమగుచున్నవి. సౌతియొక్క మహాభారతకాలమందును. నక్షత్రములు కృత్తిక మొదటిదిగా గలవియై యుండెడివి, అనఁగా కృత్తిక మొదటినక్షత్రమై యుండెడిది. అశ్వినికాదు, రెండవయసత్యము, అయన బిందువుయొక్క గతి వెనుకవైపునకుఁ గలదనుసంగతియే మొదటికాలమునఁ దెలియకుండెను మహాభారతకాలమందునైతేని తెలియనేలేదు కాని పిమ్మట దాదాపు 800ఏండ్లు గడచిన తరువాత వరాహమిహిరునికిఁగూడ నీ సంగతి తెలియకుండెను. సాయన నిరయణ భేదము అర్వాచీనకాలపుది యైయున్నది. క్రీస్తునకు దాదాపు 150 వర్ష పూర్వము హిపార్కస్సు అయన గతికి మొట్టమొదట ద్రోవఁదొక్కెను. తరువాత నీ సంగతి హిందూస్థానమందలి యార్యజ్యోతిషికులకుఁ దెలిసెను మరియువారు దానిని దమజ్యోతిష గణితమందుఁ గలిపి వేసిరి మూఁడవ యసత్యము- ఈ సంగతి ప్రతిమనుష్యుఁడును, ఒకే సమయమందు సాయనములు నిరయణములగు రెండువిధముల నక్షత్రములు నొకే నామములతోఁ బ్రచలితమైయుండనేని వాటికై యేమియుఁ బ్రత్యేక చిహ్నములు లేక నామము లేకుండునేని, అపుడుమిక్కిలి యెక్కువ గడబిడయయి పోయి యుండునని విశ్వసించియుండును. ఎప్పుడు కేవలము నక్షత్రమే చెప్పబడియున్నదో, అపుడు అది సాయనము లేక నిరయణమునియెట్లు నిశ్చయింపఁబడును? ప్రతిమనుష్యుడును దానిని తన కల్పనచేత నిశ్చయముచేసి యుండునాయేమి? ఇటువంటి గడబిడ యెన్నఁడును క్షమింపఁదగియుండదు. వ్యాస, సౌతులవంటి గ్రంథకారులు నక్షత్రములను జెప్పుచు పాఠకులను మాటిమాటికిని భ్రమమునందుఁ బడవేయుదరనుట సాధారణమైన సంగతియై యున్నది. సారాంశము ఎప్పుడు మహాభారతకాలమందు సాయనములు నిరయణములు అగు నక్షత్రములు

సంభవముకావో, మరియు ఒకవేళసంభవించునేని యాసమయమును. వాటి యొక్క యారంభము అశ్వినితోడఁ గాకుండెనో, అపుడు పైనీయఁబడ్డ యుక్తిమాత్రము బొత్తిగా అసత్యమగుచున్నదనియే స్పష్టమగుచున్నది. ఇదిగాక, అన్ని నక్షత్రములయొక్క స్థితియు నిట్లుసరిగానిచ్చదు విశేషించి శనైశ్చరునియొక్క స్థితి రోహిణి, పూర్వ ఫాల్గుని, విశాఖ, ఈ మూడు నక్షత్రముల యందుఁ జెప్పబడియున్నది ఇందు సాయన నిరయణ భేదము బొత్తిగాఁ జెప్పఁబడనే చాలదు రోహిణిని సాయనముగఁగూడ విశ్వ సించెద మేని, అపుడు అదియశ్వినినుండి నాల్గవదియే యగును. ఇదే విధముగా, ఏ మూడవ నక్షత్రము మంగలుఁడు వక్రానువక్రుఁడై శ్రవ ణమునందు వక్రుడయ్యెనని చెప్పబడియున్నదో, దానికి నుపపత్తి తెలి యదు. ఈ కల్పనమీఁద అనఁగా సాయననిరయణనక్షత్రకల్పన మీఁద నిట్టి యాక్షేపము కలుగుచున్నది, కాబట్టి యీకల్పన మాన్యము కాఁజా లదని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. గ్వాలియరు యొక్క విస్సాజీ కృష్ణలేలే సహి తము ఇదేవిధమగు ప్రయత్నమును జేసియుండెను. కాని యిదిసిద్ధము కాద య్యెను. శ్రీయుత శంకర బాలకృష్ణ దీక్షితునియొక్క గ్రంథమునుండి పాండవులయొక్క సమయమందలి సత్యమైనగ్రహస్థితి కర్ణుఁడు వ్యాసుఁడు వీరిద్దరియొక్క భాషణములలో నున్నదని యతనిమతముగాఁ దెలియు చున్నది; కాని యతడు భాషణముల యాభాగమున సమయమును నిశ్చ యించుటకుఁ బ్రయత్నమును జేయలేదు. ఎందుచేత? అతడు ఆ గ్రహస్థితి యొక్క మైత్రిసరిగాఁ గుదుటఁబడఁ జాలదని తనయొక్క స్పష్టమైన మతమును వ్రాసియున్నాడు (భారతీయ జ్యోతిషముపృష్టము 124)

వేధములమార్గమున భిన్నగ్రహస్థితి యొక్క యుపపత్తి.

ఈప్రశ్నమింకను నిప్పటివఱకు మిగిలియున్నది. గ్రహస్థితిని గాల్ప నికముగా నమ్మిన యెడల, అపుడుకాల్పనిక గ్రహస్థితిని జెప్పుచున్నయే విజ్ఞుఁడును రెండు రెండు మూఁడు మూఁడు నక్షత్రములమీఁద గ్రహ ములయొక్క స్థితినెట్లు చెప్పును? ఈ ప్రశ్నమునకు సృష్టి కారణముకానే కాఁజాలదని విశ్వసింపఁబడఁజాలదు టీకాకారుడు ఈ స్థితిని వేధముయొక్క కల్పనతోకలిపి చూపుటకై ప్రయత్నముచేసి యున్నాఁడు. మరియు నీ ప్రయత్నము అనేకాంశములలో సఫలమయ్యెనని మన యభిప్రాయము. మన మిచ్చట దానియొక్క వర్ణనమును చేయుటకు సాహసించుచున్నా

రము. ఈ విషయము మనోరంజకమును జాతకులయొక్క సన్ముఖమున నుపస్థితము చేయుటకు యోగ్యమును నై యున్నది. టీకాకారుఁడు ఈవిషయమును దెల్పుటకై "నరపతి విజయ. నామకమైన జ్యోతిషగ్రంథము నుండి" "సర్వతో భద్రచక్రము"ను గై కొని యున్నాడు. అది పురాతన గ్రంథము మరియును దానియొక్క ఉపయోగము, యుద్ధములో జయమగునో పరాజయమగునో యిది చూచుటకుఁ జేయఁబడియున్నది. ఈ చక్రమందు నాలుగు భుజములున్నవి. ప్రతిభుజమందును గృత్తిక మొదలు కొని యేడేడు నక్షత్రములుంచఁబడి యున్నవి మరియు రెండు రేఖ లధికముగాఁ కల్పించి నాలుగు కోణములయందు అ, ఆ, ఇ, ఈ యక్షరములుంచబడినవి. మనము, ఈ సర్వతో భద్రచక్రమందు, మహాభారతములోని వర్ణనను అనుసరించి, సప్తగ్రహములు ఆయా నక్షత్రములయందు నుంచిన మీఁద కడమనక్షత్రముల విషయమై చెప్పఁబడిన వేధము ఎట్లు సరిగాఁ గుదురుచున్నదో యిదిచూడవలయును. మహా భారతములో వేధశబ్దము లేకున్నది; కాని ఆక్రమ్య ఆవృత్య. పీడయన్ మొదలైన శబ్దములనుండి వేధశబ్దముయొక్క యర్ధమును దీయుట సంభవమగుచున్నది.

(కార్తిక బహుల 30 దినములలో మహా భారతములోఁ జెప్పఁబడిన గ్రహస్థితి సహితము)

ఒకానొక గ్రహము ఈ నక్షత్రమును వీక్షించుచున్నది, దీనికర్ధము అది ఆ నక్షత్రము మీఁదనున్నది లేక ఆ నక్షత్రమును సంపూర్ణ దృష్టితో, త్రిపాద దృష్టితోఁ జూచుచున్నది. యనియే యగుచున్నది. 28 నక్షత్రములను విశ్వసించిన యెడల నీ దృష్టులయొక్క కొలతకు నెక్కువ సరళత కలుగును 14 నక్షత్రముల మీఁదఁ బూర్ణమైన దృష్టియున్నదనియు 27/3 $9\frac{1}{3}$ నక్షత్రముల మీఁదఁ త్రిపాదము మరియు(27/4)7నక్షత్రములమీఁ $\frac{1}{3}$ దృష్టి ఉన్నదనియును జదువరులకు సులభముగనే తెలియఁగలదు ఈ రీతిగా విచారింపఁబడునేని సూర్య చంద్రులు ఏసమయమున జ్యేష్ఠయందుండిరో ఆ సమయమున రోహిణిమీఁద వారియొక్క దృష్టినుండెనని తెలియును. అనఁగా వారు రోహిణిని వేధించుచుండిరనుట స్పష్టమై ఉన్నది.

"మఘా స్వంగారకో వక్రః శ్రవణే చ బృహస్పతిః"

ఈ వాక్యముయొక్క అర్థమిట్లేమగుచున్నది. అనురాధ మీఁద అంగారకుఁడు వక్రగతితో నున్నాఁడని కర్ణుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. అనఁగా అతని దృష్టి తొల్లిటి యేడవ నక్షత్రము (మఘ) మీఁదికిఁ బోవుచున్నది. కుజునియొక్క యీ దృష్టి పూర్ణముగా నూహింపఁబడుచున్నది. బృహస్పతి విశాఖయందున్నాఁడు మరియును అతనిదృష్టి వెనకటి యేడవ నక్షత్రము (శవణము) మీఁదికిఁ బోవుచున్నది సారాంశము, వ్యాసమహర్షి చెప్పినవాక్యము యథార్థముగా నగుపడుచున్నది. మరల పిమ్మట వ్యాసుఁడు కుజుని వక్రానువక్రుని గాపించి శ్రవణముయందుఁ జెప్పినాఁడు. అనఁగా అనురాధ నుండి విశాఖవఱకు వక్రగతితోఁబోయి కుజుఁడచట దిన్నగా బోయెను, కాబట్టి యతని నాల్గవ (కుజునిపూర్ణమైన) దృష్టిసప్తమ నక్షత్రము (శ్రవణము) పైకిఁబోయెను ఈ విధముగా నుంగళునియొక్క మూఁడు గ్రహములయు స్పష్టీకరణమై నున్నది ఇపుడు మనము శని విషయమై విచారింతము వ్యాసమహర్షి శనిని విశాఖ దగ్గఱఁ జెప్పుచున్నాఁడు. సమీపస్థః, ఈశబ్దముఁబట్టి నతఁడితఁడేయని యూహింపవలెను. శని రోహిణికి బీడించుచున్నాఁడు మఱి యయ్యది విశాఖనుండి పదునాఱవది అగుచున్నది ఈ దృష్టి 16/28 అనఁగా 4/7ది అగుచున్నది.అదే విధముగా శని పుబ్బ నక్షత్రమును బీడించుచున్నది ఆ నక్షత్రము 24వది యగుచున్నది. అచ్చటిదృష్టి 24/28 లేక 6/7 అగుచున్నది. పుబ్బనక్షత్రమును శ్రుతిమతమును అనుసరించి "ఉత్తర" అని ఒప్పుకొనవలెను. టీకాకారుఁడును నిట్లే అనుచున్నాఁడు. (భీష్మ అ 3 14, ఈదృష్టి యిప్పటి జ్యోతిషమందు మన్నింపఁబడక యున్నది. కాని కర్ణుని సమయమందు మన్నింపఁబడియుండును. వ్యాసుని వాక్యమున నేమాటచెప్పబడి నున్నదో, దానికర్థము వేధద్వారముననె చేయవలెను. కుజుఁడు వక్రించి మఘమీఁదికి వచ్చినాఁడు, బృహస్పతి శ్రవణముమీఁదికి వచ్చినాఁడు. మఱియునుశనైశ్చరుఁడు భగ ఉత్తర) నక్షత్రమును బీడించుచున్నాఁడు." అనఁగా, మూఁడు గ్రహములు వేధచేత మూఁడు నక్షత్రములను బీడించుచున్నవనియే తెలియుచున్నది ఇంకమనము శుక్రుని విషయమున విచారింతము ఇచ్చట "శుక్రుఁడు పూర్వాభాద్రమీఁదికివచ్చి మెఱయుచున్నాడని. చెప్పఁబడినున్నది. శుక్రుఁడు సూర్యునికి ముందుగాని వెనకఁగాని దగ్గఱనే

ఉండును. ఎపుడు సూర్యుఁడు జ్యేష్ఠమీఁదికి వచ్చునో అపుడు శుక్రుడు పూర్వాభాద్ర మీఁదఉండజాలఁడు. అతఁడు ఉత్తరమీఁద నున్నపుడు యచటినుండి వానియొక్క వేధపూర్ణదృష్టితోఁ పూర్వాషాఢ మీఁదికి జేరుచున్నాఁడు. ఈ వేర్వేరు దృష్టులచేత వేధింపఁబడుచున్న నక్షత్రములు ప్రాణములకు లేక జీవితములకు నభిమానులై యున్నవి; ఆ నక్షత్రముల మీఁదఁ జెడుదృష్టి పడిన కారణముచేతఁ బ్రాణులకు నాశము సంభవించును. ఇది యప్పటి జ్యోతిషగ్రంథముల యందుఁ జెప్పఁబడి ఉన్నది. ఆసంగతిని టీకాకారుఁడును ఎత్తుకొని ఉన్నాఁడు ఉదాహరణార్థము, రోహిణీనక్షత్రము ప్రజాపతిదియై ఉన్నది. దానియందు సూర్యుఁడు (చంద్రుఁడు అమావాస్యనాఁటి,) రాహువు. శని వీరియొక్క దృష్టి పడినది అనఁగా ప్రజానాశము కలుగును. టీకారుఁడిటువంటి వచనములను చాల గ్రంథములనుండి యిచ్చినాఁడు. మన మతమును బట్టి యీ గ్రహస్థితి కల్పితమైనది. వెంటనే ధ్యానింపఁదగిన రెండవ విషయము ఇది కూడనైనది. ఏది అనఁగా అది గణితము చేయుటకై ఉపయోగింపదని, ఎందుచేత? అందు నిశ్చితాంశములేకున్నది.

ఈ రీతిని (శనైశ్చరునిదిదక్క) సమస్తమైన గ్రహస్థితి వేర్వేఱు నక్షత్రముల మీఁద వేధదృష్టినిబట్టి సరిగా నూహింపఁబడజాలదు. అయినను యుద్ధకాలమందీ గ్రహస్థితి ప్రత్యక్షముగాఁ జూచి యుద్ధసమయము ననే యది మహాభారతమందు వ్రాయబడివున్నదని మనము చెప్పము. అది, గణితరీతినిబట్టి దానిద్వారా సమయమును నిశ్చితమైనది. ఈ సంగతిని దీక్షితుఁడు గూడ నొప్పుకొన్నాఁడు. సారాంశమిది, మోడక్కు చెప్పిన సమయమైతే మన్నింపఁదగినదిగా నూహింపఁబడనేపడదు; కాని గ్రహస్థితి యుద్ధసమయమును నిశ్చయించుటకు మఱియొక విధముగా నిరుపయోగమైయున్నది. దానియొక్క కల్పనఎట్లుచేయబడినదో, మనము ముందేచెప్పియుంటిమి.

ఈ ప్రకారము, భిన్నభిన్నమతములను అనుసరించి చెప్పబడిన భారతీయ యుద్ధముయొక్క సమయముగుఱించి విచారించిన మీఁదట మన మతం. సామాన్యముగా జ్యోతిషికులచేత మన్నింపఁబడుచున్న యాస్తిక మతముఁబట్టి గ్రహింపఁబడిన క్రీ. పూ. 3101 వర్ష సమయమే గ్రాహ్యమని నిశ్చయించుచున్నది. భారతీయ యుద్ధసంబంధమున వర్ణనముజేసి

నప్పుడు జ్యోతిష విషయకములైన యుల్లేఖాంతరములు పెక్కులు వచ్చినవి. ఈ ప్రకరణ మందు వాటియొక్క విచారము కాఁగలదు. కనుక నిపుడు మనము వాటిని విచారింతము. భారతీయయుద్ధమారంభమైననాఁడు.

మఘావిషయగస్సోమ స్తద్దినం ప్రత్యపద్యత।
దీప్యమానాశ్చ సమ్పేతుర్దివి సప్తమహాగ్రహాః॥

ఈ శ్లోకం చెప్పఁబడినది. దీనిని మొదలు విచారింపవలెను కార్తీక బహుళామావాస్యకు సూర్యగ్రహణము పట్టెను కనుకనే సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు జ్యేష్ఠా నక్షత్రము మీఁదనుండిరి దీని యనంతరమున మార్గశీర్ష శుద్ధ త్రయోదశి లేక పౌర్ణమకు యుద్ధమారంభమయ్యెనని విశ్వసించినయెడల, 13-14 దినములయిందుఁ చంద్రుఁడు మఘమీఁదికిఁ బోఁజాలఁడు. పదమూఁడు పదునాలుగు దినములయందు రోహిణి మృగ నక్షత్రము వచ్చుచున్నది. అక్కడినుండి మఘ యయిదు నక్షత్రములకు వెనుకనున్నది. యుద్ధముయొక్క యంత్యాదనమున బలరాముఁడు తానచ్చటికి శ్రవణ నక్షత్రమందుఁ జేరితినని చెప్పుచున్నాఁడు. అనఁగా శ్రవణమునకుఁ బూర్వము అంచనాఁబట్టి 18 నక్షత్రములఁ దీసివైచిన తరువాతఁగూడ మృగనక్షత్రమే వచ్చుచున్నది-మఘ రానేరదు మఘనుండి శ్రవణము 12 నక్షత్రములయొక్కయే దూరమున నున్నది. దీనిఁబట్టి ముందటివెనుకటి వాక్యములవలన, యుద్ధారంభమునందుఁ జంద్రుడు మృగశీర్ష నక్షత్రమందే యుండెనని నేలుచున్నది. తిరిగి పై వాక్యమునందు మఘ, యెట్లు చెప్పబడియున్నదో యిది యొకటిమాత్రము గూఢమైనసంగతిగా నున్నది పగలు సూర్యుఁ డుదయించినిన్నట సప్తగ్రహములు దీప్యమానములై యాకాశమునఁ గనబడ నారంభించిన వనుటయు నాశ్చర్యవిషయమై యున్నది సూర్య తేజను చేత మనుష్యుఁ డెందును గ్రహములను జూడఁజాలడు. అట్టి స్థితిలోఁ దిరిగి యీ శ్లోకమును కూటశ్లోకముగా నెంచవలయును లేక యిందు నద్భుతకరములైన సంగతులు, అసంభవములైనప్పటికిని, నిండింపఁ బడియున్నవని చెప్పవలయును. టీకాకారుఁడీ శ్లోకమును కూటముగా నెంచియున్నాడు, అతడు "మఘావిషయగః" అను దానికర్థమును, మఘకు దేవతపిత వానికి విషయము పితృలోకము, యమలోకము లేక చంద్రలోకము; చంద్రుఁడుమృగశీర్షమునకు దేవత; కాబట్టి చంద్రుడు మృగశిర నక్షత్రమందుండెనని చేసియున్నాడు కాని

యిది కేవలము ద్రావిడ ప్రాయాయామమై యున్నది. ఈరీతిని శ్లోకమునకు సరియైన యర్థము లభించదు యుద్ధారంభమందుఁ గృత్తికానక్షత్రము కాఁగలదు. జ్యేష్ఠా నక్షత్రము యొక్క సూర్యగ్రహణమునకుఁ బిదపఁ బదుమూఁడు దినములకు యుద్ధమగుట విశ్వసింపఁ బడునేని, యిపుడు జ్యేష్ఠనుండి కృత్తికా నక్షత్రము 18వది యగుచున్నది. శ్రవణమునుండి కృత్తికయొక్క స్థానము ముందటివైపు 20వది యగుచున్నది, కాఁబట్టి 18 దినములయందు 20 నక్షత్రములగుట సంభవమని చెప్పఁగలము. ఇంక కృత్తికనుండి మఘమీఁదఁ జంద్రునియొక్క 1/4 దృష్టి యేడు నక్షత్రములది యగుచున్నది. పితృదేవత మఘమైయున్నది. దానియందు యుద్ధారంభమున 1/4 దృష్టి యుండుట చెడ్డదియని తాత్పర్యము కాఁగలదు. మన మతము ననుసరించి యిచ్చట ఈ దృష్టిచే మఘయందు నూహింపవలయును. ఏడు దేదీప్యమానములైన గ్రహములు కనఁబడుట సంభవించుటకై సూర్యునిమీఁద నల్లని యావరణము పడియుండెనని విశ్వసింతుమేని, అపుడు ఈయేడుగ్రహములను నుదయభాగమునఁ గావలసి యుండెను ఏడింటిలోనుండి ముందు సూర్యునికే న్యూనత యగపడుచున్నది. శుద్ధ త్రయోదశినాఁడు చంద్రుడు సూర్యోదయమునఁ బైనఁ బడుట సంభవము కాక యున్నది చంద్రుఁడు సంధ్యాసమయమునఁ గొంచెముగా నగపడ నారంభించును. ప్రాతఃకాలమందు నగపడఁడు. మిగిలిన యైదు గ్రహములును నుదయభాగమునఁ గాఁగలవు కుజుఁడు దగ్గరాధయందు, గురుఁడు శనియు విశాఖదగ్గఱ శుక్రుఁడు ఉత్తరయందు బుధుఁడు నడుమను నడుమఁబడియుండెను. కాని యేడు గ్రహములు దీప్యమానములై యుండెనని యింత మాత్రమే చెప్పుట సరియైనది కాఁజాలదు గుఱ్ఱము నుండి కుక్కలు పొడమ నారంభించెను. రాహుకేతువు లొకచోటికివచ్చిరి, ఇత్యాది విషయములకు, అసంభవ విషయముల యుత్పాతమయ్యెనని యే యర్థ మూహింపవలయును లేక యితరములైన యనేకములగు ధూమకేత్వాది సప్త మహాగ్రహములు ఇచ్చట నభిప్రేతములని తలంపవలయును.

కర్ణ వధానంతరము ఇటువంటి వచనమొకటి యున్నది:-

బృహస్పతిః సంపరివార్య రోహిణీం
బభూవ చన్ద్రార్క సమో విశాంపతే॥

బృహస్పతి విశాఖదగ్గఱ నున్నాఁడు. అతఁడొక నెలలో నెంత యెక్కువగాఁ జూచినను రెండు రెండున్నర యంశములు పోవుచున్నాఁడు అనగాఁ బూర్తిగా నొక నక్షత్రముకూడఁ గడవఁబోఁడు. ఎపుడతఁడు విశాఖయందే యుండెనో యపుడు రోహిణిని బరివారముఁ జేసికొని యెట్లుండును? అతఁడు చంద్రసదృశుఁడై యుండుననుట సంభవము; కాని యతఁడు సూర్య సదృశుఁడై యెట్లుండును? ఇది కూడ గొప్ప సమస్యయై యున్నది. గురుఁడు దృష్టిద్వారా విశాఖనుండి రోహిణి యొక్క వేధగాంచెనచుట సంభవము; కాబట్టి. యతఁడుకూడా సూర్యా చంద్రమస తుల్యుఁడైన యపకారి యయ్యెనని చెప్పుటకుఁ దాత్పర్యమిది యైయుండును. శల్యపర్వముయొక్క పదునొకండగు నధ్యాయమున నొక వాక్యమిట్టిదికలదు:—

భృగు సూను ధరాపుత్రౌ శశిజేన సమన్వితౌ॥

ఇందుఁ జెప్పఁబడినసంగతి సంభవమైయున్నది. శుక్రుడును బుధుఁడును సూర్యసమీపమున నున్నారు. సూర్యుఁడొక మాసములో జ్యేష్ఠను విడిచి పూర్వాషాఢకుఁ బోయియుండును. భౌముఁడును సరళుఁడై యను రాధనుండి జ్యేష్ఠకు వచ్చియుండును. మరల నచ్చట మూఁడింటికిని సమ్మేళనమైయుండుట సంభవమై యున్నది. కాని భౌముఁడు జ్యేష్ఠమీఁద నున్నాఁడని మాత్రము నమ్మవలసియున్నది. అతనియొక్క ముఖ్యస్థితి, యనురాధయందు వక్రించి యుండుట యేయని యూహింపవలయును. ఈయోగ మనిష్టకారముగా నూహింపబడుచుండును.

అంతిమమైన మహత్త్వముగల వాక్యము భీష్మునిదై యున్నది. (అనుశాసన. అ. 167) ఎపుడు భీష్ముని శరీర త్యాగసమయము వచ్చెనో మరియు నుత్తరాయణమారంభమయ్యెనో, యపుడు యుధిష్ఠిరుఁడు వాని సమీపమునకుఁ బోవఁగా భీష్ముడు వాక్రుచ్చెను ఏమని:—

మాఘోఽయం సమనుప్రాప్తో మాసః సౌమ్యో యుధిష్ఠిర
త్రిభాగ శేషః పక్షోఽయం శుక్లో భవితు మర్హతి॥
అష్ట పఞ్చాశతం రాత్ర్యః శయాన స్యోద్యమే గతాః॥

నేను శరతల్పముమీద పడియుండగా నేటికి 58 రాత్రులు గడిచి పోయినవి. మాఘమాసము వచ్చియున్నది మఱియు నిపుడు శుక్లపక్ష

మయియున్నది. ఈ పక్షములో నాల్గవ వంతు ముగిసిపోయినది. ఈ కథ నమునకు సారాంశమును టీకాకారుడు. నేఁడు మాఘ శుక్లాష్టమి యని తెల్పియున్నాఁడు. భారతీయ యుద్ధము మార్గశీర్ష శుక్ల త్రయోదశి నాఁడారంభమయ్యెనని విశ్వసింతుమేని అపుడు భీష్ముడు మార్గశీర్ష బహుళాష్టమికి బాణవిద్ధుఁడై పడియుండెను మఱి యప్పటినుండి యేఁబది యెనిమిది రాత్రులను లెక్కింపఁగా మాఘ బహుళాష్టమి వచ్చుచున్నది మాఘశుక్లము రాదు. ప్రస్తుత సమయమున మాఘశుద్ధాష్టమినే భీష్మాష్టమి యని యొప్పుకొనుచున్నారు. ఆ యష్టమిలో 15 దినములను దీసివే యఁగా 43 రాత్రులు మిగులుచున్నవి. 16 తీసివేసినయెడల 42 మిగు లును. టీకాకారుఁడిచ్చటి పదమును "అష్టపంచ అశతం" అని విఱిచి, నూటికి యేబది యెనిమిది తక్కువ యని యర్థముచేసి, 42 రాత్రులుం డుట చెప్పియున్నాఁడు. కాని యనుశాసన పర్వములో నదే యధ్యాయ మందు దీనికి విరుద్ధముగా నొక స్పష్టమైన వచనము దీనికిఁ బూర్వమునఁ గలదు. అది యిది భీష్మునివలన నాజ్ఞఁబడసియుధిష్ఠిరుఁడు హస్తినా పుర మునకు వెళ్ళెను మఱియు నచ్చట నతఁడేబది రాత్రులు గడపెను; సూర్యుని నుత్తరముల వైపు మారుచుండఁగాఁ జూచి అనగా నుత్తరా యణ మారంభమగుటఁ దెలిసికొని యతఁడు భీష్మునియొద్దకుఁ బోవుటకై బయలుదేఱెను. ఇచ్చట, భీష్ముని చెంతనుండి యతఁడు యుద్ధము సమాప్త మైనతర్వాత మరలి వెళ్ళియుండెనని చెప్పఁబడియున్నది ఎప్పుడితడు 50 రాత్రులను గడిపివైచెనో, అప్పుడు బాణశయ్యయందు భీష్మునికి 58 రాత్రులే కడచి యుండవలయును. 42 కాజాలవు అట్టిస్థితిలోఁ దిరిగి యిది యెటువంటి విరోధము? దీనికి పరిహారముండుట విశేషించి యసంభ వమే యైయున్నది. యుద్ధమును మార్గశిరమందే యారంభమయ్యెనని నమ్మక, శ్రీకృష్ణునియొక్క కథనము ననుసరించి కార్తికామావాస్యను నమ్మినయెడల నంతయు గడబిడయై పోవుచున్నది. భీష్మునియొక్క దిన ములకు మిక్కిలి నిశ్చితమైన జాడమాత్రము దొరకుటయే లేదు, ఎందు చేతననఁగా ఈ లెక్కనుబట్టి 64 దినములు వచ్చుచున్నవి యిదిగాక జయ ద్రథవధయొక్క రాత్రిని జంద్రుఁడు ప్రాతఃకాలమున నుదయింపజాలఁడు. ఆ దినము ప్రాయికముగా శుక్లత్రయోదశి లేక పౌర్ణిమయగుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాతఃకాలమునఁ జంద్రుఁడస్తమించి యంధకారముండెడి సమ యమై యుండెను! మార్గశిరశుక్లాష్టమిని యుద్ధారంభదినముగా విశ్వసిం

చుటవల్ల 58 దినములై తేవచ్చుచున్నవి, కాని ఆ దినముయొక్క నక్షత్రము నుండి 18వ దినమునకు బలరాముఁడు చెప్పినట్లుగా శ్రవణనక్షత్రము రానేరదు సూర్యగ్రహణము జేష్ఠానక్షత్రమందును అమావాస్యనాఁడు పట్టెను. ఆ కార్తిక బహుళ 30 మొదలుకొని పదునెనిమిదవ దినమున యుద్ధమారంభమగుటను విశ్వసింతుమేని, అపుడు పూర్వాభాద్ర నక్షత్రము వచ్చుచున్నది మఱియునచ్చటి నుండి యుద్ధాంతమున 18వ నక్షత్రము విశాఖ యగును. ఈ గడబిడనంతను అనుశాసన పర్వములోని, 58 రాత్రులకును మఱియు 50 రాత్రులకును సంబంధించిన వచనములు చేరియున్నవి. మాఘ బహుళమందు శుక్లపక్షమును పంచమివరకు విశ్వసింపగలరు, కాని త్రిభాగపక్షముగాఁ జెప్పఁబడఁజాలదు మోటులెక్కను బట్టి యేఁబదియెన్మిది రాత్రులకు రెండుమాసము లగుచున్నవి. కాబట్టి మాఘబహుళాష్టమియే రాగలదు. ఏదో ఒకదానిని అసత్యముగా విశ్వసింపవలసియుండును. లేనిచో యుద్ధమునకు ముందటి వచనములు యనుశాసన పర్వపువికావు కానియసత్యములనియే నమ్మవలయును ఇచ్చటి విరోధ మపరిహార్యమై యున్నది.

మహాభారతమందు వేర్వేఱుచోటుల నేయంకసంఖ్య యీయఁబడి లభించుచున్నదో, దానిగుఱించి, అందుగొంచెమో గొప్పయో గూఢము లేక గుహ్యమైన అర్థమున్నదనియే బహుధా చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. ఇచటనేవిధముగా 50 మరియు 58 యనెడు అర్థము సిద్ధింపదో, యా విధముగా, అర్జునుఁడు గాండీవ చాపముయొక్క ధారణముచేయు సందర్భమునఁ జెప్పఁబడియున్న 65సంఖ్యకు నుపపత్తి దొరకదని మనము జెప్పియే యుంటిమి. వర్షమునకర్థము వర్షకాలముగా విశ్వసించి, ఒక సంవత్సరమునకు రెండు మాఱులుకురిసి పంట సంవత్సరమగుటగా (ఒకటి పెద్దది మరి రెండవది చిన్నది హేమంతమున) విశ్వసించి టీకాకారుడిచ్చటి 65లోనగము చేసియున్నాఁడు. ఇదే విధముగా అధికమాసముయొక్క లెక్క కలుపునపుడు, ప్రతియైదువర్షములందు రెండు మాసములు కలుపురీతినిబట్టి పదుమూఁడు వర్షములయందు, భీష్ముని వచనమును అనుసరించి, అయిదు మాసములయు 12 రాత్రులసంఖ్య యథార్థముగా నచ్చదు అయిదు సంవత్సరములయందు 2నెలలగునపుడు, పదుమూఁడు సంవత్సరములయందు $\frac{13X2}{5}$ = 5 1/5 అనఁగా 5 నెలలును 6దినములును అగుచుచున్నవి. కాని ఇచ్చట భీష్ముఁడు చెప్పుచున్నాఁడు ఏమనఁగా:-

త్రయోదశానాం వర్షాణాం పఞ్చచ ద్వాదశ తుపాః॥

ఇది యేమిమాట? పదురెండు రాత్రులకర్థము 6దినములను గైకొనుట సంభవమై యున్నది కానియిందులో సారము కొంచెమైనను లేకున్నది. ఆది. అ. 61-42లో అర్జునునియొక్క మొదటి వనవాస సందర్భమునం దీశ్లోకమున్నది:-

స వై సంవత్సరం పూర్ణ మాసం చైకం వనే వసన్॥

అర్జునుడు ద్వారకకువచ్చి సుభద్రనువివాహమాడెను: కాని పిమ్మట నీ వనవాసము పండ్రెండు వర్షములది అని వచింపఁబడి యున్నది. అట్టిస్థితిలో మఱి పై వాక్యమందు నొకవర్షము మరియు నొకమాసమును నెట్లు చెప్పబడియెను? ఈ విషయమై కాఠిన్యము టీకారునికిఁ గూడఁదటస్థించెను. అతఁడుపూర్ణ శబ్దముచేత 10 అర్థమును దీసియున్నాఁడు మఱియు 10వర్షమును బదునొకండు మాసముల సమయముగాఁ జెప్పుటకై ప్రయత్నము చేసియున్నాఁడు, కాని యయ్యది సిద్ధింపదు

త్రయస్త్రింశత్ సమాహూయ ఖాండవేఽగ్నిమతర్పయత్।
(ఉద్యోగ.52 10)

ఈ వాక్యమును బట్టి టీకాకారుఁడు, ఉద్యోగ సమయమునకు ఖాండవ దాహము జరిగి 33 వర్షములు గడచి పోయినవని చెప్పుచున్నాఁడు. ముందటి విరాటపర్వములో అర్జునుఁడుత్తరతో జెప్పుచున్నాఁడు- ఈ గాండీవ ధనుస్సును నేను 65 వర్షములదాఁక ధరించియున్నాను, గాండీవశరాసనము ఖాండవదాహ సమయమందు లభించియుండెను ఇచట 33 వర్షములు చెప్పఁబడి 65ను సగం చేయఁగా 32 వచ్చుచున్నది అనఁగా దగ్గఱ దగ్గఱగా ఠఠ వచ్చుచున్నది కాని వనవాసముయొక్క 13 వర్షములను తీసివేసినను దట ఖాండవదాహానంతరము అతఁడు 20 వర్షములవఱకు నింద్రప్రస్థమందుండెను. సుభద్రా వివాహము ఖాండవ దాహము గాకమునుపు జరిగియుండెను. కాని అభిమన్యుని యుద్ధసమయము 16వర్షములదియైయుండెను (ఆ.అ 67 అస్య షోడశ వర్షస్య స సంగ్రామో భవిష్యతి. అనఁగా వివాహమునకు 17 ఏండ్లతరువాత సుభద్రకుఁ బుత్రుడు పుట్టెను. ఆ పర్వమునందు ఖాండవదహనమునకుఁ పూర్వమే అభిమన్యుని ఉత్పత్తి చెప్పఁబడియున్నది. మయాసురుఁడు రాజసభచేసెను; తరువాత రాజసూయ యాగము జరిగెను

దీని పిదప హస్తినాపురమున జూదమాడఁబడెను. ఈ సంగతులు 20 వత్సరములయందు నయ్యెనని తెలియుచున్నది. రాజసూయ సమయమందు అభిమన్యువు పెద్దయైయుండెననియు నతఁడు రాజసమూహమును జేర్చుటకై వెడలియుండెననియును వర్ణనమున్నది. ఈ భిన్నభిన్న కాలములు మిగుల సరిగాఁ గలియుటలేదనియే సంక్షేపముగా చెప్పవలసియున్నది.

అది అట్లుండుఁగాక, ఈ భిన్నభిన్నములైన జ్యోతిర్విషయకము నుల్లేఖములఁబట్టి సౌతియొక్క మనస్సులో, ప్రజాపతి లేక సృష్టికర్తకు రోహిణియందు మరియు శ్రవణనక్షత్రమందుఁగాక పితృదైవత మఘా నక్షత్రమందు నింకను భగదైవతమైన యుత్తరనక్షత్రమందును గ్రహములయొక్క, దేనిచేతఁ బ్రజకు మిగులహానియు సంహారమును గాఁగలవియై యుండునో, అట్టి చెడుదృష్టి పడియుండెనని చూపుటకై యిచ్చియుండెనని సారాంశము. కాఁబట్టి సౌతి యీ యరిష్టసూచకములైన వచనములఁ గాల్పనిక రీతినిచ్చి యున్నాఁడని మనయభిప్రాయము. క్రి.సం.పూ. 3101వ వత్సరమందు. లేక యేదో నుఱియొక వత్సరమందు నిట్టి గ్రహస్థితియగుటకనఁబడదు. మనము గ్రహములయొక్క యేస్థితిని క్రింది వచనములచేతనిచ్చియుంటిమో, దానియాధారముమీఁద గణితముద్వారా యేనిశ్చిత సమయముయొక్క నిర్ణయము మీఁదఁ జేయఁబడఁ జాలదు. అన్ని ప్రమాణములను విచారింపఁగా, భారతీయయుద్ధముయొక్క యేసమయము మేగాస్థినీజుయొక్క ప్రమాణముఁబట్టియు శతపథ బ్రాహ్మణ ప్రమాణముఁబట్టియు నిశ్చితమగుచున్నదో, దానినిఅనఁగా క్రీ.పూ. 3101 వత్సరమునే మాన్యముగా నూహింపవలయును.